

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јана М. Ђунисијевић

**Драгутин Костић као проучавалац
српске средњовековне књижевности**

докторска дисертација

Београд, 2021.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Jana M. Djunisijevic

**Dragutin Kostic as a Resercher
of Serbian Medieval Literature**

doctoral dissertation

Belgrade, 2021.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Яна М. Джунисиевич

**Драгутин Костич как исследователь
сербской средневековой литературы**

Докторская диссертация

Белград, 2021.

Чланови комисије:

Професор др Томислав Јовановић, ментор, Филолошки факултет, Београд

Датум одбране:

Изјаве захвалности

Захваљујемо господину Душану Костићу на увиду у биографију Драгутина Костића и стављању на располагање прикупљене грађе.

Захваљујем свом ментору, професору Томиславу Јовановићу, на ентузијазму и подршци.

Подаци о докторској дисертацији

Наслов докторске дисертације:

Драгутин Костић као проучавалац српске средњовековне књижевности

Сажетак:

Овај рад има за циљ да осветли рад Драгутина Костића на пољу старе српске и средњовековне књижевности и да његове радове на ову тему обухвати и прикаже на једном месту. Желели смо да пружимо увид у обим Костићевог научно-истраживачког рада на пољу старе српске књижевности, основне теме којима се бавио, методе рада, закључке и домете, чиме би могао послужити као солидан основ за неку будућу темељнију анализу.

Кључне речи:

Драгутин Костић, српска књижевност, српска средњовековна књижевност, народна књижевност, критика, рукописи, житије, хронологија, Свети Сава

Научна област:

Српска књижевност

Ужа научна област:

Српска средњовековна књижевност

Doctoral dissertation information

Doctoral dissertation title:

Dragutin Kostic as a Researcher of Serbian Medieval Literature

Summary:

This paper aims to shed light on the work of Dragutin Kostic in the area of old Serbian and medieval literature, and to include and present his works on this topic in one place. We wanted to provide insight into the scope of Kostic's scientific research in the area of medieval Serbian literature, the basic topics he dealt with, his methods, conclusions, and scope, which could serve for some future analysis.

Key words:

Dragutin Kostic, history of literature, Serbian literature, Serbian medieval literature, folk literature, criticism, manuscripts, biographies, chronology, Saint Sava

Scientific area:

Serbian literature

Narrow scientific areas:

Serbian medieval literature

Садржај

Уводна напомена	1
Увод	2
Костићево бављење питањем старости српске народне епике кроз однос усмене и писане старе српске књижевности	5
Костићево бављење старим српским записима, натписима, рукописима и криптографијом	25
Старословенска епоха	48
Свети Сава – аутор, тема и историјска личност	56
Свети Сава – аутор	56
Свети Сава – књижевна тема	65
Свети Сава – историјска личност	68
Стефан Првовенчани	70
Доментијан	74
Теодосије	85
Деспот Стефан Лазаревић	99
Костантин Филозоф	104
Прикази	107
Закључак	109
Литература	113
Цитирана литература	113
Коришћена литература	118
Прилог А	120
Прилог Б.....	170
Биографија аутора	181

Уводна напомена

Писани радови Драгутина Костића до данас нису прикупљени, тематски разврстани, нити обједињени у сабрана дела. Грађа за овај рад прикупљена је, највећим делом, из дневне штампе с краја 19. и прве половине 20. века, затим из тематске књижевне периодике, засебно објављених прилога и књижевних радова.

Полазна тачка истраживачког дела рада била је необјављена *Библиографија Драгутина Д. Костића* професора Боривоја Маринковића, коју смо добили од Душана Костића, сина Драгутина Костића, у чијем се поседу налази део оставштине његовог оца. Затим смо се користили *Прилогом био-библиографији Драгутина Костића* професора Томислава Јовановића (Јовановић 1990:329-338).

Током истраживања, прегледом периодике пронашли смо извесан број радова Драгутина Костића који нису уврштени у две наведене библиографије. Нова библиографија, у коју су ти радови укључени, налази се на крају овог рада. Напомињемо да су новински чланци пронађени циљаном тематском претрагом и у вези су са темом овог рада. Детаљан преглед периодике из времена у коме је Драгутин Костић живео и радио још увек недостаје, сходно чему тачан број Костићевих радова на тему књижевности, науке о језику, њима сродних наука и других разноврсних области којима се Костић бавио, остаје непознат.

Увод

Драгутин Костић је рођен 1873. године у Београду, где је завршио основну школу, гимназију и историјско-филолошке студије на Великој школи 1897. године.¹ Радио је као предавач у Врањској гимназији, а као професор у Другој београдској гимназији, Богословији Свети Сава и Војној академији у Београду, затим у Министарству просвете. Током свог професорског стажа предавао је српски, немачки, латински и старословенски језик, српску књижевност, историју српског народа и историју југословенске књижевности. За време Првог светског рата био је чиновник Ратног пресбира. Током 1911. и 1912. године био је на студијском путовању у Москви и Петрограду. Након преласка преко Албаније у Првом светском рату, у Ворењу и Ници учествовао је у матурском курсу за српске ђаке, и у Паризу радио у Просветном одељењу. Био је драматург Народног позоришта у Београду, члан историјског друштва у Новом Саду и члан управе Српске књижевне управе у Београду током Другог светског рата. Део је управе Београдског спортског клуба после 1919. године, а затим и његов почасни потпредседник. Више година уређивао је дневни лист *Време*. Додељен му је орден Светог Саве. Носилац је Албанске споменице. Умро је у Београду, 1945. године.

Подаци о научном раду Драгутина Костића непотпуни су и до сада необједињени. Његова библиографија је први пут, и то само делимично представљена у издању Лексикографског завода ФНРЈ из 1956. године, у *Библиографији расправа, чланака и књижевних радова*, где су наведене 52 библиографске јединице Драгутина Костића. Нажалост, у њих је уврштен и мањи број оних дела којима се не може са сигурношћу потврдити ауторство. У речнику *Народна књижевност* из 1984. године, подаци о Драгутину Костићу и његовом раду су штур и тичу се пре свега његовог интересовања и деловања на пољу народне књижевности. Година рођења је погрешно наведена, а он препознат као „новинар и публициста, славист“ (Пешић, Милошевић-Ђорђевић, 1984:126), што чини само део Костићевог професионалног ангажовања. Из биографске и архивске грађе видимо да је Костић велики део свог радног века провео као предавач и истраживач, а да је његово пуно новинарско ангажовање дошло у годинама када је у пензији. Велики број биографских и библиографских детаља изнет је у *Лексикону писаца Југославије*, 1987. године, мада и међу њима има погрешака и пропуста (попут нетачне године Костићевог боравка у Русији или ненавођења Костићевог дугогодишњег уређивачког рада у *Времену*). Ова лексиконска одредница садржи биографију са детаљно наведеним називима новина, часописа и осталих публикација са којима је Костић током година сарађивао, затим његова одликовања и заслуге, списак рукописне и породичне оставштине. Библиографија наведена на овом месту прилично је оскудна, са свега петнаест јединица научних и оригиналних радова и два превода. Врло је користан наведени списак литературе о раду Драгутина Костића, којим смо се и ми користили приликом израде тезе. Детаљну биографију са библиографијом Драгутина Костића „Прилог био-библиографији Драгутина Костића“ начинио је професор Томислав Јовановић 1990. године. У њој се налази Костићева биографија са хронолошки датираним подацима у вези са његовим животом, службовањем и радом. Наведени су архивски и други извори из којих су ови подаци преузети. Библиографијом је обухваћен Костићев рад на старој и средњовековној књижевности. Она је, поред библиографије професора Боривоја Маринковића, била полазиште нашег рада. Коректно наведена биографија са малим бројем библиографских јединица и делимично наведеном литературом објављена је и у *Српском биографском речнику* Матице српске из 2011. године.

¹ Потпунији биографски подаци у: Јовановић 1990:329-338.

У току нашег истраживања наишли смо на извештај број Костићевих радова који се нису налазили нити на једној од поменутих библиографија. Наш истраживачки рад је, пре свега, био усмерен на поље средњовековне књижевности, због чега се додаци библиографији тичу управо те области, при чему сматрамо да је могуће да би број Костићевих радова могао бити и већи. Други аспекти Костићевог научног рада још увек су недовољно истражени и чекају будућу систематизацију. Утврђивање тачног броја Костићевих радова отежано је и чињеницом да је неке од њих потписивао преудонимима.

Драгутин Костић био је професор, преводац, драматург, коректор, новинар и уредник. Припадао је генерацији широко образованих интелектуалаца краја XIX и прве половине XX века, који су активно узимали учешћа у културним и уметничким делатностима. Образован и разноврсних интересовања, занимао се и писао на различите теме из језика, књижевности и уметности, повезујући различите аспекте културног живота једног народа са социјално-политичким тренутком у коме та култура настаје и развија се. Свест о потреби откривања и упознавања онога што данас називамо националном културом и књижевношћу јасно је присутна у Костићевом истраживању и писању.

Књижевно-научни рад Костићев обухвата пет деценија, од краја 19. века до пред крај прве половине 20. века. Први рад Драгутина Костића на тему из српске књижевности је приказ дела Станоја Станојевића „О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног“, објављен 1896. године у *Делу* у коме је Костић указао на смер, интересовања и начине бављења старом књижевношћу. Овим и наредним чланцима укључио се у актуелне расправе на тему српске књижевности и ушао у круг истраживача који су наследили зачетнике историјске критике код нас. Његов истраживачки рад ишао је у корак са духом времена у коме је живео, питања језика, писма, српске и јужнословенске књижевности биле су централне теме његовог истраживачког рада. Пратио је њихов настанак и опстанак, као и повезаност са другим словенским и несловенским културама.

Костићево ангажовање на пољу средњовековне српске књижевности почело је за време његовог школовања на Великој школи. О свом раду на рукописима средњег века оставио је биографску забелешку у фусноти испод текста рада „Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима?“ из 1933. године. У њој сведочи о сарадњи са професором Ђорђем Ђорђевићем на преписивању и ревизији преписа Теодосијевог *Житија Светог Саве*. Фусноту наводимо у целости, као доказ Костићевог раног ангажовања у овој области и као сведочанство о постојању једног изгубљеног рукописа: „Теодулов рукопис са Теодосијевим Житијем св. Саве донет је са Хиландара г. 1896. у Београди и уступљен С. Кр. академији ради издања. Под надзором пок. др. Ђорђа С. Ђорђевића, који је требало да редигује ново издање Теодосијева дела, потписани је тада, као студент, тачно преписао Теодулов рукопис а заједно са др. Ђорђевићем извршио ревизију преписа. И Теодулов рукопис заједно с тим преписом морао је остати у писаћем столу пок. Ђорђевића, али они нису нађени при предаји Ђорђевићеве заоставштине Академији.“ (Костић 1933б:944)

У речницима и књижевним историјама, Драгутин Костић је превасходно препознат као наследник историјске критике и проучавалац народне књижевности. Предраг Палавестра у раду о Павлу Поповићу препознаје Драгутина Костића и научнике сродног научног опредељења – Миливоја Башић и Тихомира Остојића као „сапутнике“ (Палавестра 1979: 36) историјске критике, а у својој *Историји српске књижевне критике*

за ову групу научника каже: „Поред катедарског круга, на чијем је чулу стајао Павле Поповић, један од оснивача „Српског књижевног гласника“, историјска критика је, због својих природних веза са школом критичке историографије, имала присталица и изван универзитета. Упоредо с њом, у академским и научним круговима деловали су и истраживачи културне историје из суседних и сродних научних дисциплина – из историје, лингвистике, етнологије, класичне филологије и философије. Они су књижевној критици и науци о књижевности обезбедили шире антрополошко значење, не стварајући у то време никакву јачу школу, засновали посебну врсту компаративне историјско-културолошке критике.“ (Палавестра 2008: 191)

Костићев научни сензибилитет за бављење књижено-научним радом превазилазио је, међутим, оквире књижевне историје и историјски усмерене критике. Подједнако интересовања показивао је за модерну књижевну продукцију. У *Речнику народне књижевности*, Костић је „врста хроничара за низ догађаја у вези са појавом страних књига или часописа о нашој народној књижевности и њених превода (на руском, француском, немачком говорном подручју)“ (Ђорђевић, Пешић 1984:126). Прегледом његове библиографије можемо увидети како је активно правио савремену српску књижевну продукцију.

Овај рад је писан са намером да се пружи преглед радова Драгутина Костића на средњовековеној српској књижевности, а да бисмо скренули пажњу на бројност и обим таквих радова, као и истрајност и ангажовање које је Костић ако научник показао на овом научном пољу. Сматрамо да је овај део његовог рада до сада остао недовољно запажен у научној јавности и да постоји потреба обједињавања његових текстова на ту тему на једном месту. Домети ових радова још увек нису у потпуности сагледани, али су свакако већи од досадашњих оцена и представљају несумњив прилог проучавању српске средњовековне књижевности.

Рад је замишљен као приказ текстова Драгутина Костића, разврстаних у логичне хронолошко-тематске целине. Наш циљ би био да покажемо обухват Костићевог рада, тема, интересовања, главних становишта и закључака. Сматрамо да би овакав рад био добро полазиште за наредне детаљније анализе и оцене.

У грађу улазе дужи и краћи чланци објављени у научним часописима, дневним новинама и сепаратима, као и малобројна појединачно објављена дела. Обрађена је хронолошко-тематски. Већи део грађе је груписан око великих тема - аутора, поређанима по времену стварања. Мањи део грађе је груписан тематски: „Костићево бављење питањем старости српске народне епике кроз однос усмене и писане старе српске књижевности“ и „Костићево бављење старим српским записима натписима, рукописима и криптографијом“ или хронолошки: „Старословенска епоха“. На крају рада налазе се прилози. Прилог I чине фотографије првих страна радова Драгутина Костића на тему старе српске књижевности. Прилог II је досад необјављена Библиографија Драгутина Костића коју је сачинио професор Боривоје Маринковић, а коју смо добили на коришћење од Душана Костића, сина Драгутина Костића и која је била, заједно са библиографијом коју је сачинио професор Томислав Јовановић, полазиште овог рада.

Костићево бављење питањем старости српске народне епике кроз однос усмене и писане старе српске књижевности

Значајан део свог научног рада из области старе српске књижевности Драгутин Костић је посветио проучавању старости народне епске поезије, посебно се задржавајући на питањима одређења времена, места (географског подручја зачетка, праваца ширења и страних утицаја) и начина настанка, еволутивног развоја стиха, језика и других аспеката народне епске поезије. Текстолошким истраживањем спроведеним током треће и четврте деценије 20. века Костић трага за два преовлађујућа типа народног епског стиха: десетерцем и дугим, бугарштичким стихом, уз које разматра и ређе појаве других врста стихова (осмерца, једанаестерца и дванаестерца), њиховим пореклом, начинима и разлозима интерполације у писани текст и учесталости у њему. Полазна тачка овог истраживања била је основана претпоставка да су два сегмента старе српске књижевности, онај који се у данашњој науци о књижевности подразумева под именом народне књижевности и онај који се назива средњовековном књижевношћу, настала и живела синхроно, преплићући се и утичући један на други. На путу главног циља утврђивања старости епске народне поезије, својим истраживањима Костић је обухватио и различите аспекте народне усмене књижевности: питање времена, места и начина настанка, ауторства, преношења, ширења и постојања више варијанти једног дела, мотивску грађу, утицаје, затим књижевну изградњу епског јунака, његових књижевних особина и историјску условљеност, па језик, стих и метрику.

Први Костићев стручни рад на ову тему „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ објављен је 9. марта 1930. године у дневном листу *Време* на седам новинских стубаца и садржи детаљно излагање научних полазишта, аргумената и изведених закључака. Иако је уводни део у облику интервјуа са предавачем, а у основном тексту се о Драгутину Костићу говори у 3. лицу, док се он апострофира са „г. Драгутин Костић, познати наш књижевник, професор војне академије“, „г. Костић“, „предавач“ или „професор“, извесно је да је Драгутин Костић написао овај текст. У њему се налази скраћено излагање тока и исхода предавања „Трагови народног епског песништва у књижевним и писменим споменицима, од најстаријих до најновијих“ одржаног претходне вечери на тадашњем Народном универзитету, детаљно изнетим тезама и примерима који их подржавају.

Мотиве за спровођење истраживања које обимом обухвата више десетина њему доступних средовековних ауторских дела, неауторизованих записа и натписа, али и дела нове и савремене јужнословенске књижевности Костић образлаже: „Главни циљ тога предавања био је, да у најкраћим потезима саопштим неке резултате својих истраживања о животу нашег народног песништва, специјално епског, и у старија времена, и да утврдим како оно, што главни уџбеник у нашој националној настави, „Преглед српске књижевности“ г. Павла Поповића, каже о нашој усменој књижевности; да је наша усмена књижевност од давних, можда и вајкадашњих времена расла и развијала се у самом народу – вреди и за епску народну поезију.

– Посебно, циљ ми је био да поколебам, ако не и оборим, хиперкритичка гледишта г. Томе Маретића и г. А. Серенсена, који тврде да се не може доказати да је наша епска поезија старија од 16. односно 14. века, те да су оне у другом (бугарштичком) стиху постале крајем 14. века, а оне у десетерачком да су се развиле тек у 17. веку, у време сењских ускока и то на Приморју.“ (Костић, 1930а:4)

У уводном делу рада Костић наводи како је са истраживањем почео у 1929-ој години, када је добио прве конкретне доказе своје тезе, иако их је налазио и раније, током ишчитавања дела старе књижевности. У чланку „Легенда о зидању Скадра“, објављеном 1928. године у *Времену*, оставља сведочанство о поштовању научног рада Светислава Стефановића, где каже: „У студијама о нашој традиционалној књижевности на нашем језику, он је показао у нас најпространије и најдубље познавање и светске националне књижевности, и у најстаријим основама њеним, познавање неопходно потребно за правилно проучавање наше просто народне књижевности, наше народне поезије. Ту је на пр. г. Стефановић (у критици Маретићеве „Наше народне епике“) први, најразложније и најодлучније, разбио једну велику заблуду у хиперкритичком датирању наше народне епске поезије (у Летопису Матице српске.1916, и поновио у „Вољи“ г.1927)“ (Костић 1928а:2). Врло је могуће да су управо Стефановићева истраживања потакла Костића на почетак прикупљања грађе и доказивања тезе са којом се слаже. У другим радовима такође налазимо сведочанства да је у претходним годинама ишчитавао радове које је укључио у своју студију. Током 1926. године бавио се питањем омиљености Марка Краљевића у народу и надгробним натписом о Остоји Рајаковићу Угарчићу, а 1928. године објавио је у *Времену*, уз коментар, сатиричну песму из 14. века, коју је именовао као *Антикалуђерска сатира из времена Косовског боја*. У раду из 1926. године о натпису Остоји Рајаковићу, Костић износи своје тумачење о постанку надимка овог властелина. Последњим реченицама рада, износи закључке о старости народне епске поезије, које ће у каснијим радовима доказивати и образлагати знатно опширније: „У исто време, захваљујући натпису више његовог скрушеног лика у охридској цркви св.Клименту, имамо сад доказа за оно што је, уосталом, само по себи појмљиво свима „нестручњацима“ т.ј. да је наша народна гусларска, јуначка, епска, песма постојала и у 14. веку, и раније, насупрот тврђењу уваженог Т. Маретића (Наша народна епика) који, држећи се „најранијег“ документованог доказа у Курипешкићеву путопису из 16. века, везује тек за овај век „развој“ наше народне епике. Наслућивања др. Св. Стефановића (у Летопису Матице Српске књ. 266), супротна Маретићевим тврђењима, добила су овим потпуна оправдања и потврду.“ (Костић 1926а:4). Можемо закључити како је грађа сакупљана и обрађивана током година, заједно са Стефановићевим аргументима на тему старости народне епске поезије дала Костићу повода да своја становишта детаљно истражи и научно уобличи. На предавању одржаном на Народном универзитету он је изнео закључке још увек незавршеног истраживања, с образложењем да њиме жели да заинтересује друге истраживаче за ову тему, а за коју он нема довољно времена, тиме што ће указати на њен значај и интересантност.

Чланак „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ састоји се из две тематске целине у којима Костић у форми стручног рада излаже закључке свог рада. У првом делу основног текста наводи полазну тачку истраживања, постављени задатак, као и закључке које је у вези са епском народном поезијом извео проучавајући епску поезију из последњих ратова: Балканских и Првог светског рата, а затим и три збирке народних приповедака. Главна питања која су га навела да започне истраживање на ову тему Костић дефинише на следећи начин:

„1) Однос између усмене и писане књижевности наше у СТАРО ДОБА. Да ли су се оне, заиста, развијале независно једна од друге; да ли је, заиста, само усмена још и примала неког утицаја од писане али јој га није и узвраћала; да ли је, заиста, стара писана књижевност само прозна, те су се „и грчки стихови у нас скоро увек преводили прозом“; да ли, осим три наведена примера од 10. до 17. века, „праве светске поезије, по садржини, уопште нема, а, по облику, у стиховима, једва нешто“?

2) Кад управо почиње епско песништво наше; да ли је тачка тврђења г. Маретића: „Колико су времена прије 15. вијека Хрвати или Срби имали јуначких народних пјесама,

то ми не знамо, нити можемо знати, јер немамо за то никаквијех доказа“; да ли је оправдано што ни г. Маретић ни *Преглед* не признају никакво раније сведочанство о постојању народног епског песништва пре Шишгорића (15. век)?

3) Кад су се зачеле епске песме народне, дугога, „бугарштичког“ стиха и краткога, „десетерачког“; да ли су се, заиста, прве „зачеле под грандиозним и несрећним утисцима најважнијих догађаја по Србе, одсудних и великих битака с Турцима на Марици и Косову, у јужним деловима српских земаља и крајем 14. века“, па су „пропале и нестале током 17. века“; да ли су, опет, песме десетерачке „развиле се, вероватно, из неког стиха од 11 или 12 слогова, најраније током 17. века, на Приморју, у времену и на земљишту ускока“?“ (Костић 1930а:4).

На основу проучавања народног песништва са тематиком о савременим епским догађајима, односно Балканском и Првом светском рату, Драгутин Костић изводи закључке да су аутори, односно песници народних епских песама били „учесници у борбама, или бар очевици; или најмање савременици“ (Костић 1930а:4), да је „стихованом причању главна одлика ИСТИНИТОСТ; да је тек стихована традиција ВЕРОДОСТОЈНА“ (Костић 1930а:4) и да она настаје тако што се „нове песме о новим догађајима прилагођују старима које су за њих ШАБЛОНИ“ (Костић 1930а:4)

Проучавањем збирке приповедака Вука С. Карацића, Веселина Чајкановића и Атанасија Николића, Костић закључује да су десетерци у приповеткама „случајни“, „намерни“, „готови“ или „готови оштећени“ и да се на основу њиховог јављања и дистрибуције унутар приповедног текста може закључити „да је У ОНО ВРЕМЕ, из кога је нестиховано причавање из времена у коме се јављају, било и стихованог причања у стиху коме се траг нађе.“ (Костић 1930а:4). Порекло и узроке интерполације епског стиха у приповедни текст Костић препознаје код „полукњижевних скупљача из средине самог народа; њиме они хоће да причању свом даду лепшу, вишу, књижевну форму.“ (Костић 1930а:4). Место у тексту на коме долази до ових укључивања, Костић објашњава уметничким рефлексом народног књижевног ствараоца да се на местима која се препознају као „епска“ уметне епски стих, да епски јунаци у прозном тексту проговоре у епском стиху или случајевима да се уплетени десетерачки стих користи као пословица.

У средишњем делу рада, Костић наводи примере, односно резултате спроведеног текстуалног истраживања, крећући се хронолошки уназад кроз књижевну грађу старе писане књижевности, почевши са књижевним делима 18. века, а завршавајући на примерима стиха из првих писаних дела српске књижевности 12. и 13. века. Завршетак рада је посвећен разматрању старословенске епохе књижевног стварања, структуре првог књижевног језика Словена и првим сведочанствима о певању уз гусле.

Упркос недостатку времена, наведеном у раду из 1930. године, Костић је наставио истраживање на тему старости народне епске књижевности и три године касније објављује рад „Старост народног епског песништва нашег“, најпре у *Јужнословенском филологу*, а потом и као засебно дело. У фусноти прве странице, Костић наводи како је рад служио као основа предавању на Коларчевом народном универзитету, одржаном 13. фебруара 1933. године и да је извод из веће, незавршене студије. Овај рад је обимнији од новинског чланка из *Времена*, а докази које Костић излаже опширнији су и обухватнији. Костић понавља и разлаже закључке вишегодишњег истраживања у вези са три велика питања епске народне поезије које дефинише и поставља на основу претходних истраживања:

„1) Прво од та три питања, која се највише намећу, јесте о односу писане и усмене књижевности за трајања Старе књижевности. Као одговор, наслеђен из ранијих прегледа (Новаковићева и др.), сматра се, у најкраћем речено, да су се оне тада развијале потпуно независно једна од друге, тј. да је усмена још и подлежала утицају писмене и примала из

ње мотиве на прераду, обично апокрифске (Огњана Марија у паклу према Хожденију Богородице по муках, и др.), али да она писменој није ничим тај зајам узвраћала, нарочито не за време цветања писмене у средњем веку. За усмену се, по Прегледу (ξ 35, стр.49, у последњем издању осмом, од г. 1927.), каже: „... кад смо је, пре једног века, први пут пронашли, нашли смо је не у писаним споменицима старих библиотека и архива²⁾, него у живој речи сељака“, а за писану, поред ранијег уопштеног мишљења да је она, нарочито уколико је оригинална, готово сва прозна, и по садржини и по облику, каже се у ξ 8 на стр. 9 у Прегледу: „и грчки стихови превођени су код нас скоро увек прозом“.) А даље још: „Праве профане поезије у данашњем смислу има врло мало у нашој старој књижевности. По садржини, праве светске поезије уопште нема.) По облику, праве је поезије, тј. песама у стиховима врло мало, једва нешто“ (Помињу се само: Константин, презвитер бугарски, *Проглас Јеванђеља*, па *Песма смрти* и тринаестерачки стихови у једном пентикостару, штампаном у Влашкој г. 1649).

2) Друго је питање: кад управо почиње народно епско песништво наше? На њ је одговорио проф. Т. Маретић, прво у Раду 97 на стр. 75²⁾ закључком: „да се почетак XV вијека, тј. кратко вријеме иза косовског боја (1389) има држати за то доба у које је настала наша народна епика“. Затим је у Раду 132 на стр. 2 и 3³⁾ рекао: „Нити је доказано нити се може доказати, да је народ хрватски или српски имао јуначкијех пјесама прије свршетка XIV вијека“. И најзад у посебној радњи *Наша народна епика*, на стр. 9, дао завршан одговор на ово питање: „Колико су времена прије почетка XIV вијека Хрвати и Срби имали јуначких народних пјесама, то ми не знамо нити можемо знати, јер немамо за то никаквијех доказа.“ Поповићев Преглед, иако врло опрезно, не наводи текстуелно закључак проф. Маретиће него још, разложно, о народној усменој књижевности уопште каже у ξ 35: „Ствар је јасна и природна у исто време, да је та усмена књижевност од давних, можда вајкадашњих времена расла и развијала се, полако и неприметно, у самом народу, у његовим најдубљим и најширим слојевима...“ ипак, под утицајем Маретићева закључка, навођење писмених сведочанстава о постојању епског песништва народног почиње такође тек Шишгорићем¹⁾ и Курипешаћем²⁾ (крај XV в.), те не признаје дакле, као и проф. Маретић, ни сведочанство Никифора Грегоре³⁾ (почетак XIV в.), ни Доментијана⁴⁾ (пол. XIII в.), још мање Попа Дукљанина⁵⁾ (поч. XIII).

3) Треће је питање: кад су постале епске, бугарштичке и десетерачке песме? Закључке А. Серенсена Јагићеву Архиву⁶⁾ и посебно Преглед региструје у ξ 45 на стр. 58, о бугарштицама, овако: „Оне су се зачеле под грандиозним и несрећним утисцима најважнијих догађаја по Србе, осудних и великих битака Срба с Турцима на Марици (1371) и на Косову (1389), у јужним деловима некадашњих српских земаља а крајем XIV века... Напослетку су после пропасти угарске државе (1526) која је следовала пропасти српске (1459), пропале и нестале током XVII века“.⁷⁾ За песме краткога, десетерачког стиха, закључци Серенсенови региструју се на стр. 87 у ξ 57 овако: „Песме краткога стиха нису се развиле из песама дугога стиха, него су постале самостално, вероватно из некога стиха од 11 или 12 слогова; из песама дугога стиха узете су само извесне теме, кад је ред дошао да се и те песме опевају. Песме краткога стиха постале су најраније у XVII веку, у Приморју, у времену и на земљишту ускока и у вези са њиховом борбом за ослобођење домовине; њихово цветање може припадати почетку XVIII века у Босни и Херцеговини... После су се јавиле крајем XVIII и почетком XIX века у Црној Гори... Напослетку су се јавиле нешто доцније у Србији, изазване устанком српским“.¹⁾ (Костић, 1933а:3-7)

Уз поједине наведене ставове Костић уводи и фусноте, којима указује на места у литератури којих се ове тврдње тичу и додатно појашњава своја основна становишта. У целости наводимо обимнију фусноту која се односи на Поповићево запажање о томе како су грчки стихови превођени код нас превасходно прозом јер сматрамо да има непосредније везе са главном темом нашег рада. Костић у њој наводи: „Требало је ипак

споменути који случај где су грчки стихови баш метрички тачно превођени, чак и са сликовима. Бар Романов божићни кондак (Дѣла дньсь пресоуцьствьннаго раждаеть), за који је проф. Ј. Живојиновић на стр. 82/83 у прегледу свом Српска и хрватска народна књижевност (Књиге за народ изд. МСрп., сц. 137 и 138, Н.Сад. 1910) доказао тачно силабичко копирање грчког стиха (15, 15, 13, 13, 20). Уосталом, није оправдано, и погрешно је сматрати за стихове и песму устиковану само оно што се *данас* сматра за то. Свакако, требало се обазрети и на то, и понајпре, шта се у *време оно* сматрало за стих и песму устиковану, за т. зв. везани слог. А за њега ми данас не можемо поуздано разликовати већ и зато, што је сваки слог, и везани и неvezани, писани на исти начин: у непрекидности, и без великих слова, осем у почетку строфа, и с интерпункцијом другачијега смера, и, највише правописом који нимало није фонетички него неки неодредљиво, произвољно архаичко-графички. Тако на пр. „грешни епактит Андоније Рафаил“ г. 1420 (у запису под бр. 4950 у Љ. Стојановића Записима и натписима) каже за свој спис, за једну похвалу кнезу Лазару (у Споменику СКАк. III, од стр. 81) да су грочькє стихы нже въ коньць рачительства достигшииь внѣ третїего на десете обхожденїа (груби стихови који, и поред његове највеће пажње, прелазе ван границе тринаестострукога оптицаја, тј. метра који се понавља). Међутим кад се у логичним целинама, које би се могле узети као стихови или полу-стихови, преброје самогласници како се то ради код силабичких стихова, и то било само они који се изговарају (као у фонетичким стиховима), било и заједно с оним што се по правописној традицији пишу (ъ, н за ј, па и оу као два, као у графичким стиховима), никако не може да се дође до некога третїего на десете обхожденїа. Значи да се у време Андонија Рафаила одређивали и мерили стихови сасвим другачије, примитивније; како покушаћемо доказати доцније.

Затим, позната је ствар да се црквене песме (стихире, тропари, кондаци, псалми итд.), иако су на око „превођене прозом“, *певају*, и то не произвољно него по одређеним шаблонима, аријама, које се увек пред текстом за певање истичу као: „гл(ась)“ тај и тај, или „под(обьнь) и друго. Значи, да се и сама арија шаблоном постале песме црквене узимала за *метар* и при превођењу и при састављању нових „песама“, „стихова“, којим се именима називају ти текстови што нама данас изгледају као проза. Отприлике тако као што се за овај „прозно“ (без одвајања стихова а и без сликова) писани текст похвале св.Сави: „Венцима те китим, Саво, неувелим, зеленим, и похвалу појем теби, заштитниче свети мој!“ не би знало да су стихови, док се не би пред њих ставила напомена певачима „на под-(обије): Боже правде, ти што спасе“. И свакако да се тај текст већ не би могао певати на подобан „Хеј трубачу“, него би се за ту арију као метар устикованог слога морао текст *преудешавати*, на пр: „Венцима те китим, Саво, неувелим ја, и похвалу појем теби, заштитниче мој!“ А то подешавање и преудешавање показује да ту није невезан слог него везан, стихови.

С обзиром на то имали би се у писаној старој књижевности нашој сматрати за поезију, *и по облику*, сви текстови који су одређени за певани (псалми, стихире и све остало другачије названо у псалтирима, октоисима, триодима, службама свечаким и др.), па и за свечано говорење (похвале свецима, надгробне речи). Све је то устиковани и везан слог, а не проза. Прозом, по облику, не би се смео сматрати ни текст у јеванђељима и апостолима, јер за њ има нарочити ритмички шаблонисан начин читања („чтенија“). То би био „средњи“ рецитаторски, беседнички слог. Прозом би остало да се сматра само оно што је и по садржини то: историски и др. списи.“ (Костић, 1933а:4-5)

Као и у претходном раду, Костић испитује књижевну грађу старе српске књижевности полазећи од савремених дела хронолошки уназад ка даљој књижевној прошлости, до времена стварања Светог Саве. Свој метод образлаже на следећи начин: „При проучавању савременог материјала упознала би се боље природа и структура његова, као и карактеристичне одлике његове (место и време налажења, могућа

преудешавања и др.), на које би после, при проучавању материјала прошлости требало обраћати нарочиту пажњу. Не лутати очекујући изненађења, него знати где се могу наћи трагови, с оправданим претпоставком да оно што вреди данас, углавном може вредети и за јуче и прејуче.

С таквим схватањем истраживачког посла у проучавању старости наше епске поезије и свег осталог у вези са тим, предузео сам, у ретким одморцима од животног посла, књишко, не и теренско проучавање прво најновије формације епског песништва нашега, више заиста народскога него правог народнога с обзиром на неуопштеност пријема; а у исто време почео сам хватати и трагове слогу стихованоме на начин народне версификације у слогу нестихованоме, прозном, приповедном, у коме је одавна запажан. У савремено народно песништво рачунам и све оно што је поникло или скупљано и објављивано током XIX века.“ (Костић 1933:8) Након уводних објашњења, Костић детаљно (на пет страна текста) разјашњава шта све сматра стихом народне епске песме, односно образлаже како осим десетерца схеме 6/4, 6/4 и 4/4/2, у истраживању „мора се епским стихом сматрати и тај десетерац схеме 5/5, нарочито онај обичнији у ком је други полустих 3/2“ (Костић, 1933а:9). У наставку уводног дела рада, анализира питања дужине и структуре, односно типова епског стиха, разматра узроке широке распрострањености епског десетерца и повезаност, преко старе акцентуације, његове распрострањености и времена настанка. У прилог територијалне и „временске“ раширености, износи запажања о ритму епског десетерца, сличном ритму говорног језика.

Главни део рада састоји се од изношења резултата текстуалног истраживања старе писане српске књижевности. Почетак му је на грађи прве половине двадесетог века, кад је сам Костић био сведоком настанка епских песама о историјским догађајима из непоредне прошлости, а о чему је оставио занимљиве биографске забелешке. На основу недавно насталих песама, закључује да су аутори песама: „обично сами учесници у борбама о којима се пева, или бар *очевици* или, у најмању руку, *савременици* опеваним догађајима; да је тј. основни тип епске народне песме онај који бисмо могли назвати *савременским* и *сатеренским*, који управо једини и даје пуно право народној песми на име *историске*, не само мотивске песме;

2) да је, по основном схватању народних или народских², „усмених“ књижевника, насупрот схватању оних „писмених“, стихованом причању главна одлика *истинитост*: све што народна усмена књижевност сматра за важну историску истину, достојну да се и за потомство сачува у форми незаменљивој, све то она казује у стиховима, и стога нам се народна историска традиција сачувала претежно стихована;

3) да би нове песме о новим догађајима добиле потребне веродостојности, оне се прилагођавају старим опште познатим песмама народним, које су за њих „шаблони“.³ (Костић 1933а:14)

У оба рада о старости епског народног песништва, „Наша епске поезије старија је но што мисле наши највећи научници“ и „Старост епског песништа нашег“, Костић користи метод излагања доказа хронолошким кретањем уназад кроз грађу старе српске књижевности. Основни ток Костићевог истраживања прати нит епске песме кроз културну историју, док је бочни ток „истраживање стихованог причања у нестихованоме, прозноме, у народним приповеткама, и то у трима знатнијим збиркама: Вуковој (друго државно издање г. 1928), Академијиној у редакцији проф. В. Чајкановића,

2 Драгутин Костић, с обзиром на настанак, односно ауторство епских песама користи два термина: народна и народска песма, а дефинише их на следећи начин: „... (свеједно да ли испеване од кога савременог феудалца или од простонародног певача, дакле „народска“, или од простонародног гуслара – а њих је било и у 14. веку, према слици у „Александрији“ уз чланак: *Старост* итд, стр 73, дакле „народна“)“ (Костић, 1936₆:202).

3 Курзив припада оригиналном тексту.

и у најраније објављеној Атанасија Николића (I издање год. 1842/43, II издање г.1899)“ (Костић 1933а:15-16)

У делима која потичу из 18. века епски стих Костић препознаје у преводу дописа из Инзбрука, објављеном у бечким *Славеносерпским вједомостима* о проласку фрајкора који „дошавши у град „зачели су турски попевати и у своја свирати свирала““ (Костић, 1930а:4), затим у *Троношком летопису* и стиховима о Велбужду, Марици, убиству Стефана Дечанског и *Житију светог кнеза Лазара и војводе Милоша Кобилића*. Нешто старији од њих су записи, натписи, родослови и летописи, скупљени у збирку Љубомира Стојановића из којих Костић наводи примере десетерца, као и из Пајсијевог *Житија цара Уроша* из 17. века, о коме нешто детаљније пише у поглављу о XVII веку рада „Старост народног епског песништва нашег“. Костић каже да у овом *Житију* „запажају се народног песништва, стиховане народне традиције историске [...] за које се зна и иначе да се много ослања на народну усмену традицију историску“ (Костић 1933аа:21-22). Своју примедбу поткрепљује уоченим десетерачким стихом и сталним епитетима унетим у текст. Закључујемо како је Костић увидео оно што је каснијим истраживањима довело „до резултата који говоре о постојању дванаест сижејно и мотивски подударних целина у *Житију Светог цара Уроша* и појединим епским народним песмама и легендама.“ (Јовановић 2001: 127)

Из *Примера књижевности и језика старог и српско-словенског* Стојана Новаковића Костић наводи *Песму смрти* као пример старе књижевности у коме се налазе разноврсни стихови, међу којима доминира десетерац.

У вези са делима 15. века, Костић наводи примере бугарштице, али и нигде до тад помињаних комбинација десетераца и осмераца из *Рибања и рибарског приговарања* Петра Хекторовића и четири стиха једне песме у десетерцу и осмерцу из шесте књиге *Старих писаца Хрватских*, у вези са којима коментарише: „Све лепи чисти десетерци, потпуно развијени без помоћи »неког стиха од 11 или 12 слогова““ (Костић, 1930а:4). Облике стиха у прозном тексту Костић налази и у *Молитви Богородици* Димитрија Кантакузина, *Житију деспота Стефана Лазаревића* Константина Филозофа, *Слову љубве* Стефана Лазаревића, и преради *Летописа попа Дукљанина*. Ритам стиха препознаје и у *Житију Стефана Дечанског* Григорија Цамблака, а његов облик и стварање правда Цамблаковим пореклом: „Разумљиво би било што се Цамблаку, као Бугарину, при ритмовању приповедног слога намеће и акценатски правилан ритам осмерачког, главног бугарског епског стиха, а не десетерачкога чији се трагови могу наћи само у случајним стиховима на пр. на стр. 71, четири. А да су наведени редови и намерно удешени као неки стихови, могло би показивати и оно плеонастично *того*⁴ као и форма мушког рода (васлужитель) за жену (м.васлужителица). Тражени ритам та два „стиха“ одговарао би и познатој тежњи да се сентенције ритмички фиксирају.“ (Костић 1933а:26-27)

У вези са *Словом љубве* Деспота Стефана Лазаревића, Костић 1933. године, понавља тврдње изнете у раду о старости епског песништва из 1930. године и у раду са темом о овој песми објављеном 1931. године, како је у питању права световна поезија, својим обликом и садржином. Полазећи од тврдње Павла Поповића изнете у *Прегледу српске књижевности* како је ова песма аргумент против устаљеног мишљења да у старој српској књижевности нема праве световне поезије, додаје доказе њој у прилог: „да је ово песма и то профана, види се: 1) по садржини (прослава љубави у свим видовима); 2) по форми: посланица, песничко писмо, као оне у 16. у Дубровнику; 3) по обради: ритмичан слог, стихови, па и сликови, какви су да су (на *-ому* и *-еније* и др); акростих (крајегранесије) као и доцније и у дубровачких песника.“ (Костић 1933а:24). Подробно се бави анализом строфе, ритма, риме и схеме стихова закључујући да су они „Графички

4 Курзив припада цитираном тексту.

неодређиви, фонетички разнолики, подешени према специјалним мотивима појединих строфа.“ (Костић 1933а:24-25)

У раду „Старост народног епског песништва нашег“ Костић се унеколико детаљније него другим делима бави и *Молитвом Богородици* Димитрија Кантакузина. Укратко констатује да је „састављена у облигатним графичким дванаестерцима...“ (Костић 1933а:23) који су „строго графички“ (Костић 1933а:23), али међу којима примећује и десетерце који су „чак графички и фонетички у исто време“ (Костић 1933а:23). Наводећи три примера таквих десетераца, извлачи закључак о његовој популарности и живој употреби: „Сви ови стихови народског метра, као и други још што ћемо их наводити из уметничког песништва средњовековног, јесу, као стихови, намерни, тражени, не случајни, али су случајни као десетерци. Само, ова случајност њихова значи нешто, и то врло важно и убедљиво: значи да су се уметничко-њижевном стихотворцу који је на прстима морао бројати своје графичке стихове дванаестерачке, нехотице, под утицајем неке живе версификације, као што видимо, десетерачке, омицали народски стихови у десетерцу обеју схема (10^4 и 10^5), у десетерцу ритмички још колебљивом.“ (Костић 1933а:24).

Костић у овом раду не помиње да је направио препис песме, о коме је у каснијој науци било речи. На основу његовог преписа, можемо закључити да је био не само ревносан, већ и педантан истраживач. Препис рукописа *Молитве*, који је изгорео приликом бомбардовања Народне библиотеке 1941. године, налазио се у Зборнику 404 збирке Народне библиотеке, касније у оставштини професора Боривоја Маринковића, а први пут га је објавио професор Томислав Јовановић у *Археографским прилозима* 1995. године. Професор Јовановић у раду „*Молитва Богородици* Димитрија Кантакузина у рукопису 404 старе збирке Народне библиотеке Србије“ даје опис овог преписа: „Д. Костић је *Молитву* преписао најкасније до 1933. године, користећи је за своја метричка проучавања којима се бавио са посебном пажњом и склоношћу. Да је његов препис послужио углавном за те сврхе говоре и бројеви забележени графитном оловком на маргинама првог листа. Пажљивијим загледањем види се да они указују на број слогова у појединим стиховима. Молитва је исписана на новинској хартији намењеној за коректуру текстова. Са таквом хартијом Костић је био у сталном додиру док је био дугогодишњи уредник Времена. Она је данас доста пожутела и у прилично крхком стању.

Препис је урађен црним мастилом на пет листова, само са једне стране. Графитном оловком означено је са стране одакле почињу стране. Тако сазнајемо да је *Молитва* била на странама од 156б до 160б.“ (Јовановић 1995:134) Професор Јовановић сведочи о покушајима Драгутина Костића да датира време преписа *Молитве*. Очигледно је да су Костићева прва размишљања и сумње водиле ка томе да препис припада XVI веку јер је на врху прве стране написао број XVI са знаком питања. Међутим, како је „иза исписивања века нацртао водени знак круну са седам кракова, звездом и полумесеком окренутим крацима навише.“ (Јовановић 1995:134), професор Јовановић закључује да се „бар приближно може рећи да хартија са оваквим типом знака припада XVII веку“ (Јовановић 1995:135) Упоредјујући га са другим преписима *Молитве*, професор Јовановић о овом препису закључује: „Верујући да је Д. Костић верно преписао Молитву Богородици, место преписа Б₁⁵ према осталим преписима може се доста јасно одредити. По свему судећи, он је најближи препису Б₂, који је настао средином XVII века.²⁰ Њихова блискост на појединим местима иде дотле да их сасвим одваја од осталих преписа и могло би се рећи да текстолошки припадају истом стаблу, доста усамљеном. У оба преписа јављају се истоветна места, карактеристична само њима, на којима су учињене грешке у

5 Скраћеница којом је Костићев препис означен.

читању. Стога се не би могло говорити о Б₁ као посебној варијанти *Молитве*, већ препису са више лоших читања.“ (Јовановић 1995:137). Препис *Молитве* Драгутина Костића додатно је значајан за науку о језику и због ознака акцената песме старе пет стотина година. Жарко Ружић је у раду „Српскословенски јамб Димитрија Кантакузина“ анализирао стих и акценат преписа *Молитве* и приметио да у Костићевом препису „недостаје 15 строфа (од 32. до 46. катрена, као и први стих 47. катрена)“ (Ружић 1984:672). О педантности Костића-преписивача сведочи велика подударност са остала четири преписа која су узета у анализу. Занимљиво је да и Ружић примећује појаву несиметричног десетерца иза симетричног дванаестерца и закључује, слично Костићу, да „нема сумње да су то изворни десетерци нашег песник, коме се спонтано наметнуо најпопуларнији стих усмене поезије, и то пре пет стотина година.“ (Ружић 1984:676)

Глагољском песмом на рукописном пергаменту, нађеном у париској Народној библиотеци, Костић се први пут бавио 1928. године, када је у *Времену* објавио њен текст, уз коментар како је она доказ да је световна поезија на народном језику постојала већ у другој половини 14. века, односно у време Косовског боја. У раду „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“, Костић релативизује претходну временску одредницу и песму смешта на крај 14. или почетак 15. века, кратко констатујући како је испевана у фонетским дванаестерцима. У „Старости народног епског песништва нашег“ понавља да је ова песма „сасвим светска чак антикалуђерска“ (Костић 1933а:27) и да је испевана народним језиком, уз шта додаје да је стих облика дванаестераца и да „промиче и понеки десетерац, и не кварећи ритам“ (Костић 1933а:27). Унеколико детаљније се бави једном другом песмом, из истог записа у *Старинама*, песмом епске садржине о Светом Јурју, у којој проналази учесталије трагове десетераца. Наводи стихове у којима се налазе, укратко анализира и на основу њих изводи закључак који иде у прилог његовој тези о територијалној и временској распрострањености епског десетерца: „За њих би се, заиста, могло рећи да су се – у уметничкој песми – развили преко дванаестераца и на „терену ускочком“. Али, пре Ускока, и на 200-300 година пре времена које им одређује за то А. Серенсен („најраније XVII века“)“ (Костић 1933а:27)

Списима посвећеним кнезу Лазару Костић се бавио у оба наведена рада, у различитом обиму. Четири објављена преписа *Похвале кнезу Лазару* 1930. године разматра као варијанте једног истог дела, настале почетком 15. или крајем 14. века и закључује: „Све су оне у прози, али често врло ритмованој, па и устикованој по народној версификацији: осмерцима, десетерцима, и у комбинацији као оне код Хекторовића, дванаестерцима па и дугим бугарштитским стихом.“ (Костић, 1930а:4). Три године касније, осим што се бави основном темом рада, односно утврђивањем старости народног епског стиха и његовог уочавања у писаним делима старе српске књижевности, Костић у обимној дигресији (на 15 страница текста) различите списе о кнезу Лазару упоређује, датира користећи историјске информације добијене из текста и анализира текст. У анализу укључује шест записа с краја XIV и почетка XV века, названима по писцу, односно записивачу, које хронолошки ређа према времену настанка: „1) Јефимијина, 2) Новаковићева, 3) Вукомановићева, 4) Руварчева, 5) Даничићева и 6) Стојановићева. Прве четири могу припадати деведесетим годинама века, пета првој десетини XIV а шеста (г. 1420) другој десетини XV века.“ (Костић 1933а:43)

Највећи део језичког и књижевног истраживања Костић спроводи на двема старијим похвалама, Руварчевој и Вукомановићевој, које су осим по свом обиму, интересантне и јер, како каже, „оне обе имају, за наша истраживања, највише вредности, а имају је заиста, не само по својој старини него, нарочито, по садржини“ (Костић 1933а:30). С обзиром на историјске податке који се у тексту налазе или на њихово

одсуство, Костић ове похвале временски смешта на почетак 15. века, а ауторство приписује очевицима, односно учесницима преноса Лазаревог тела 1391. године. Вукомановићеву похвалу прецизније датира на период између 7. децембра 1395. године и 6. августа 1398. године, служећи се подацима из списка у *Старим српским писмима и повељама* и *Старим српским родословима и летописима* Љубомира Стојановића. Првенствено усмерен на текстолошку анализу, предочава реторску намену похвала, закључак да су обе биле говорене; Вукомановићева „у Раваници, можда чак и пре изношења у цркву Ћивота са моштима, још док су мошти лежале у гробу“ (Костић 1933а:29), а Руварчева „ускоро по преносу“ (Костић 1933а:30). У својој анализи, Костић, ограничен, претпостављамо, темом чланка, али и сопственим текстолошки усмереним научним одређењем, не даје јасне оцене естетике текста. Да их је свестан и да их препознаје, видимо из ретких секвенци попут: „У обема осећа се врело ритмичан и поетски украшаван слог, пре свега на местим осећајнијим и са више догађаја.“ (Костић 1933а:30), или „два су главна места са више догађаја и дирљивија садржином: прича о Косову и прича о преносу Лазарева тела у Раваницу.“ (Костић 1933а:30) У потрази за епских стихом у прозном говору, Костић га налази на местима „где се дају говори, апострофе личности о којима се прича, више се опажа и стихован слог, и у већим одломцима“ (Костић 1933а:30). Анализира део Руварчеве похвале који се односи на пренос Лазаревих моштију у Раваницу, а које је сам Руварац изостављао. Шта о том изостављању мисли, забележио је у фусноти испод овог дела текста: „Да ли је Руварац, читајући похвалу добрим редом на који се указује у његовој (?) напомени на рукопису, запазио стихове народске у њој? Да ли је он баш те партије, у којима се налазе стихови, изостављао само зато – што у њима нема ничега значајнога за историју политичку? Помислимо само шта би за једног Панту Срећковића – који је народној, баш стихованој, традицији давао пун значај у питањима историје наше, специјално о Косову, - вредело, да му је сам Руварац дао у руке, онда, тако опасно оружје против себе? Руварцу је била јасна безначајност тих стихова као докумената за историју политичку, али код Срећковића и других романтичара то није био случај.“ (Костић 1933а:30)

Средишњи део одељка о ове две похвале посвећен је анализи Милициних речи на дочеку Лазаревог тела у Раваницу. Анализа овог одељка иде у два правца: у анализу самог текста, односно језичку анализу и у тематску, односно књижевну анализу. Анализом језичког материјала у одломку, након доказивања да је у питању стих, Костић закључује:

1) да је у питању десетерац (на примеру похвале у Руварчевом издању), који он графички дели на стихове и исписује број слогова поред сваког стиха: „Став овај, у коме је сразмерно највише поезије у овом спису реторичком, подељен је овде у 22 реда, укупно узев, има приметно више него ли у непосредном приповедном контексту и пре и после њега. А таква се ритмованост, с осећањем и стихованости и чак сликованости, опажа одмах опет у навођењу говора, онога што је Лазар, ако светац, у „ответу“ казао Милици...“ (Костић 1933а:32). Део текста преводи на ондашњи фонетски правопис, како би показао да је у питању низ од четири десетерца;

2) да постоји колебљивост цезуре десетерца, а у вези са основном темом рада износи закључак о старости епског стиха: „Ови стихови десетерачки са колебљивом цезуром и силабичком мером, доказивали би још једном да је завршак и најважнија и најранија одредба, карактеристикон стиху, баш и кад није обележен ни сликом, ритмом, ни асонансом. Колебљивост, коју *Преглед српске књижевности*, по Серенсену, истиче за десетерац у XVII веку, била би, ето, једно 300 година старија.“ (Костић 1933а:35);

3) да колебљивост десетерца наводи и на закључке о важности акцента: „Ови би колебљиви десетерци могли да покажу још једну ствар: да је за ритам десетерца, и као представника уопште народног стиха, ако данас по истраживању проф. Маретића и др. „није од значаја“, *акцент* некад, имао значаја.“ (Костић 1933а:35), што поткрепљује

примерима из Вукових збирки песама, а на основу којих предочава о старости епског стиха: „Тако би и овај устиковани плач Миличин показивао да се десетерац формирао још у време старе акцентуације, косовске и докосовске.“ (Костић 1933а:36);

4) о пореклу и могућој случајној појави десетераца у овим текстовима, Костић закључује: „Има их заиста и случајних, као на почетку његову [...] као и на крају наведенога текста [...] Али ови у плачу Миличину, и по броју свом и по повезаности својој, отклањају сваку помисао на случајност своју. [...] А да нису случајни, показивало би и то што смо их нашли на месту онаквом, на каквом смо видели да се јављају уопште у прозном приповедном слогу, у народним приповеткама, тј. у говору главне личности о којој се прича.“ (Костић 1933а:36)

Упоредбом овог одељка у обе похвале, износи претпоставку о пореклу тужбалице унутар прозног текста: „Ипак, да ли цео тај плач није Миличина импровизација о преносу Лазарева тела у Раваницу? С обзиром на Миличину интелигенцију и образованост, могла би бити. Али пошто се овај плач, везан за име Миличино, не слаже текстуално са другим плачем њој приписаним у похвали Вукомановићевој, то је највероватније да су оба писца похвала запамтили Миличин импровизовани плач само као факт, а сами су после репродуковали га сваки на свој начин, чувајући само основни мотив и тон његов. Писац Руварчеве похвале, вероватно познији, мање га је запамтио те је више и натезао при ритмовању свога слога, да би га колико толико приближио стихованом Миличином; писац Вукомановићеве похвале боље је сачувао стихованост плача Миличина, па можда и садржину.“ (Костић 1933а:34) Разложивши даље ову тезу, Костић износи неколико закључака:

1) да је библијска књижевност имала директног утицаја на стварање текста. Завршни део плача Костић приписује Милици, „док је први део (1-10), види се, само парафраза плача пророка Јеремије, који се у тексту и спомиње, и псалама Давидових...“ (Костић 1933а:33);

2) након чега доказује да је Миличин говор песма „и по садржини и по форми устикованој“ (Костић 1933а:35);

3) затим се бави пореклом ових стихова и закључује да могу бити:

а) Миличина импровизација „добро запамћена и репродукована књишким језиком“ (Костић 1933а:36);

б) чему опонира чињеница да „стихови њеног плача одају јасне трагове парафразирања неких стихова из чувене три статије што се на Велику суботу певају под именом Плача Богоматере над Христом“, коју објашњава могућношћу пишчевог самосталног и накнадног репродуковања упамћене Миличине тужбалице, „прилагођујући заиста најпоетскије стихове Плача Богоматере над Христом приликама у преносу Лазарева тела и сусрета Миличина с њим“ (Костић 1933а:37);

в) под утицајем народне епике: „Добро уритмовани текст његов писац Вукомановићеве похвале није морао памтити, могао га је узети и из њему савремене живе народне песме о преносу Лазареву у Раваницу, песме која се у познијим верзијама одржала чак и до дана Вукова бележења, на пр. у оној о „обретенију“ главе цара Лазара у књизи другој.“ (Костић 1933а:37).

На крају свог излагања о ауторству, Костић истиче другу могућност као највероватнију, односно тумачење „да је сам писац Вукомановићеве похвале парафразирао могућну импровизацију Миличина плача у вези са Плачем Богоматере над Христом, у народној, тужбаличкој, десетерачкој версификацији“ (Костић 1933а:38);

4) на основу кога износи свеопшти закључак о утицају усмене поезије на писану: „Оно би показивало да је у непосредно покосовско, те према томе и у косовско па и преткосовско време, утицај живе народне поезије, несумњиво епске судећи и по основном епском стиху десетерачком, на уметничку, писану, у чијем стварању учествује и писац Вукомановићеве похвале, био врло јак.“ (Костић 1933а:38). На наведену

Костићеву примедбу да су у *Слово о кнезу Лазару* интерполирани стихови из три статије на Велике суботе, позива се Милан Кашанин када даје естетску и вредносну оцену овакве „симбиозе верског и световног“ (Кашанин 2002:245). У вези са тематским мешањем епских и лирских мотива, односно сцене битке и сцене плача мајке над мртвим дететом, у коме се преклапају два нивоа: људски – историјски – физички и метафизички – религиозни тумачи: „Уношењем у тужбалицу Миличину стихова из плача Матере Божје над Христом – који се поју по црквама на Велику Суботу – писац Слова упоређује Лазара с Христом и Милицу с Матером Божјом. У нашој књижевности је то, чини се, највеће глорификовање једног владара и једне владарке.“ (Кашанин 2002:245)

Другом по старини, Новаковићевом похвалом, која је „кратка биографија Лазарева с описом Раванице и пописом њених украса и ствари“ (Костић 1933а:38) Костић се доста сажетије бави. Поређењем са другим записима и анализом стиха, он закључује:

да је временски најближа Јефимијиној *Похвали кнезу Лазару*;

2) да је била намењена Раваници, а вероватно

3) у Раваници и писана, на основу описа и каталога ствари у Раваници;

4) да је писана крајем 14. или почетком 15. века, непосредно по преносу Лазаревих моштију, о чему сведочи „поред титулисања Стеванова само кнезом на стр. 163, и став о Лазару где се каже да је постао новим мучеником...“ (Костић 1933а:39);

5) да се у њој налазе случајни и намерни десетерци;

6) да је истоветност са Руварчевом похвалом узрокована тиме што је ова похвала „пренос из овог списка у Руварчеву похвалу, и иначе скрпљавану.“ (Костић 1933а:39).

Даничићеву похвалу такође временски смешта у 15. век, на основу раније Даничићеве процене и њене провере. Из самог текста, Костић закључује:

1) „Да је писана за Раваницу, као говор над гробом Лазаревим...“ (Костић 1933а:39);

2) „Да је пак писана за први наредни помен о Видову дне после битке код Анкоре, тј. *за 15 јуни г. 1403*...“ (Костић 1933а:39);

3) „Да су мошти новог свеца Лазара биле већ изложене у ђивоту у цркви...“ (Костић 1933а:39);

4) да је похвала „приметно уритмована“ (Костић 1933а:39) и да се у њој јавља стих који подсећа на бугарштински.

О ономе што професор Трифуновић препознаје као врхунску вредност ове похвале, Костић не говори много, свакако условљен основном темом рада. Међутим, чигледно је да препознаје естетске нијансе ове похвале, њене специфичности. Запажа основни тон похвале и правда га историјским моментом настанка, тренутком након битке код Ангоре и опоравка од пораза Косовске битке. У препричавању драмског дијалога Исмаила, Агаре и Ђавола можемо препознати Костићево уважавање за специфичности дела, препознавање естетске префињености тог дела текста и његовог драмског набоја.

Иако се њом није детаљно бавио јер не даје материјал за истраживање које врши, Костић у вези са Јефимијином похвалом даје једну од својих ретких естетских оцена. Она је овде изречена речником емотивног дела бића, што се и семантички препознаје на основу промене дискурса. Након шутирих цитирања стихова, њиховог пребројавања и језичког сецирања, Костић о Јефимијином покрову говори као о „везеној златном жицом срдачне захвалности заштитнику Лазар на скупоценој свили топле љубави и оданости према кнезу мученику и хероју као и према порабоњеној отаџбини...“ (Костић 1933а:41) Ова похвала је изнимак од Костићевог уобичајеног дискретног оцењивања дела у односу на естетске вредности јер је јасно оцењена највишом оценом од шест похвала, колико је Костић анализирао: „Без књижевних претензија, она је стварно најпоетичнија по непосредности и нетражености казивања дубоко искрених осећања, ипак најкњижевнија,

права песма садржином.“ (Костић 1933а:41). Опречну естетску оцену Костић даје Стојановићевом запису похвале. Супротно од Јефимијине, Костић истиче како као да је „писана с највише књижевних претензија, с највише тражених, бомбастих, високоучено тамних реторских фраза, те не изазива саосећање бола него досаде. Интересантна је као пример у нас зачетог хуманистичког псеудокласичарства. У предугим и преобилно уметцима реченицама, формираним по књишкој синтакси класичних језика онако отприлике као пре сто година у комичног Јоакима Вујића...“ (Костић 1933а:41) Издваја неколико специфичности језика и стила аутора, као што су „претерано много новоначињених предугачких сложеница међу којима се нарочита љубав показује према придевима... са вазда утрпаних туђих речи...“ (Костић 1933а:41). Даље се нижу замерке пишчевом стилу: „Он у свом престилизовању губи свако осећање мере.“, „...загушује декламаторско реторичком књишком благоглагољивошћу...“, стихови који „не дају се мерити силабички.“ Препознаје утицај учитеља Константина Костенског на писца похвале Андонија Рафаила, помоћу чега је, заједно са индиктом на тексту, називањем Стефана Лазаревића деспотом и „преопширним и потамњеним парафразама“ текста Вукомановићеве и Руварчеве, датира као најмлађу од шест наведених, односно у годину 1420, што је на тексту и забележено.

Драгутин Костић је оставио и једну биографску забелешку о свом раду на преписивању записа о кнезу Лазару. У раду „Старост народног епског песништва нашег“, на страници 28, поводом Руварчевог записа похвале кнезу Лазару и њеног преписа од стране Владимира Ђоровића, који је, како Костић тврди, погрешним редом пагинирао четири стране записа, објашњава: „Ту сам збрку једва размрсио помоћу своја непотпуног преписа односног одломка са рукописа Патријаршије бр. 79, који сам учинио не знајући, срећом, још да ће проф. Ђоровић издати цео рукопис, а у жељи да допуним текст оним што је Руварац изостављао. Не верујући ни свом препису, проверио сам га према потпуном препису Руварцем изостављеног текста, који је извршио проф. Св. Матић, нотирајући и белешку Руварчеву.“ (Костић 1933а:28)

За дело које је Костић називао Руварчевим рукописом, наука о књижевности је касније утврдила да га је написао патријарх Данило III и да је заиста „скрпљена од разних текстова“ (Костић 1933а:28). Ђорђе Трифуновић се у својој студији осврће на то како је Костић „размрсио“ збрку коју пре њега није приметио Владимир Ђоровић, а у вези са датирањем дела примећује: „Драгутин Костић је био прилично недоследан у датирању **Слова**. У једној студији прво пише да су Данилово **Слово** и **Слово** непознатог писца – најстарији косовски списи, а већ после петнаестак страница време постанка дела ставља иза Јефимије, **Житија кнеза Лазара** и **Слова о кнезу Лазару** од непознатог писца. Касније је временски распон писања поставио „крајем 14 века, пре 1402 несумњиво“ или „између 1391. и 1402.“ (Трифунувић 1968:67-68)

Закључујемо како највећи део Костићевог истраживања иде у правцу филолошке критике. За свако од наведених дела, он наводи које издање је користио или податке за више различитих записа истог дела. Основа његовог стручног подухвата је да утврди порекло и време настанка записа, реконструише текст на местима где се јављају нејасноће или недостаци, утврди узајамне везе између ових текстова, утицаје и могуће промене приликом преписа. Костићев осећај за језик и познавање старе књижевности, интересовање за реконструисање рукописног текста препознајемо у фусноти испод Миличине „тужбалице“: „У рукопису је Д натписано не баш тачно изнад А, а да је, онда би несумњиво било да ту треба читати те би цела реч првобитно могла гласити ПОСТ(Р)АДАТИ, са испуштеним Р у препису; али, боље и ПОДСТАТИ него раздвојено ПОД СТАТИ како је у Гласу 136 на стр. 97“ (Костић 1933а:31).

У студији о десет косовских списа који чине „посебан и целовит круг“ (Трифунувић 1968:9) Трифуновић узима у обзир Костићева истраживања и њихове

результате: проучавање народне епске поезије, датирање и анализу дела старе писане српске књижевности, закључак о начину и постепености настанка целових житија светаца, користи се стиховима са његовог преписа прве стране *Слова љубве* и примећује како је први скренуо пажњу на сличност између *Вршних мисли* Андонија Рафаила и других косовских списа.

У поглављу у коме се бави *Службом кнезу Лазару*, Трифуновић отвара до тада неразјашњено питање о мелодији и ритму старе српске духовне поезије. У вези са Костићевим научним истраживањима на ову тему примећује:

„Драгутина Костића су испитивања одвела у крајност. Тражио је силабичку једнакост и правилност у уметничким и административним текстовима.⁷

И писац ових редова покушавао је да у неким старим српским песничким записима нађе силабичку правилност. „Стиху“ ове поезије није пришао графички, већ преко говорне речи. Извесни редови овог „ненамерног“ песништва сами по себи су се груписали у једнаке силабичке целине.

Писци наших служби нису силабички градили своје текстове. Сматрамо да је било оправдано Јагићево неповерење према Абихтовом доказивању како су словенски преводи грчких црквених песама сачували у стиху исти број слогова оригинала.

У новије време се и Роман Јакобсон залаже за силабичку правилност старе словенске богослужбене поезије. Анализирајући неколико словенских тропара и стихира, Р. Јакобсон закључује: „преводиоци су често тежили не само да достигну, већ и да претигну грчки оригинал у његовој склоности ка слоговној равномерности“. Р. Јакобсон, као и Р. Абихт и Д. Костић, претерује када тврди да „број слогова представља најпоузданији водећи критеријум“. Силабички „критеријуми“ не могу се применити у читавој старој словенској поезији. Као код Д. Костића, тако слоговна правилност постоји само у одабраним примерима и код Р. Јакобсона. И у Јакобсоновим примерима „стихови“ постоје више графички. Силабички строј се више види него што може да се осети слухом.

Испитивачи мелодијског склопа српске средњовековне поезије ишли су, углавном, силабичким стазама. Мерила су, међутим, не силабичка. Више него иједна друга књижевна врста, духовна поезија је писана за гласно читање и појање. Полазећи од овакве природе старе поезије, пут нас води слободним говорним и песничким ритмовима. Како ухватити те ритамске валове гласног читања или појања?“ (Трифунувић 1968:213-215)

Из дела сакупљених у *Старим српским писмима и повељама*, Костић је посебну пажњу посветио преписци канцелара Дубровника Руска Христифоровића са његовим пословним кореспондентима, са краја 14. и почетка 15. века. Научнику је интересантно што се „из године у годину може пратити како је Руско почетни део тих писама, онај део што у свима остаје исти, тј. од кога је писмо, поступно уједначавао док га г. 1402 није фиксирао десетерачки те више и не мењао за пуних 20 година.“ (Костић 1930а:4) Ово десетерачко апострофирање било је значајно Драгутину Костићу јер на основу њега може да изведе закључак у вези са својом почетном тезом о дотадашњим грешкама у схватању старости епске поезије: „Тако би, ето, у Руску и оном безименом састављачу песама у париском глагољашком молитвенику, имали на Приморју за цео век старије стихотворце од првих дубровачких певалаца!“ (Костић 1930а:4)

Из збирке *Старих српских записа и натписа* Костић издваја запис на надгробној плочи Остоје Рајаковић. Он је први пут био предмет Костићеве научне пажње 1926. године, а њим се засебно бави и у чланку „Остоја Рајаковић Угарчић“ из 1931. године. У раду „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ износи аргумент у вези са основном темом, чињеницу да се у запису налази податак „да је

⁷ У фусноти се указује на радове „Старост народног епског песништва нашег“ и „Бугарски епископ Константин“

„погуслан“, тј. од гуслара, нарочито још за живота, називан Угарчић“ (Костић 1930а:4). Овај закључак, заједно са претходном изведенима, послужила је да Костићу за доказивање гусларске поетске епске традиције током 14. века „на свему националном терену нашем“ (Костић 1933а:51), што би почетке његове смештало у прошлост даље од тог времена.

У *Животима краљева и архиепископа српских* Данила II Драгутин Костић такође препознаје остатке епских стихова.

Разматрању превода Псеудокалистеновог романа о Александру Македонском на српски, који смешта у прву половину 14. века посветио је више пажње него другим делима у раду „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“. Костићеву научну пажњу привукло је „посрбљавање“ романа и сведочанство остало у Гундулићом *Осману* о томе како народ о Александру пева као о епском јунаку. Присуство народних стихова у осмерцу, десетерцу и дванаестерцу, као и риме у тексту, Костић објашњава појавом да је Александар Македонски почео да се у народу сматра српским епским јунаком. Разлог овом присвајању види у значењском преплитању појмова „српско“ и „македонско“ у старој српској књижевности, које се, на основу примера из *Душановог законика* и народних песама, догодило током 15. века. Као први пример Александровог текстуалног посрбљавања Костић наводи поенту Александаровог говора пред битку са Персијанцима, у вези са којом каже: „није ни звучала као превод, као нешто преведено, него као самотворено, наше, из душе наше извађено, казано устима народног хероја.“ (Костић 1930а:4). Два наведена стиха „Боље јест нам на боју умрети, Него ли пред Пер'се бежати!“ (Костић 1930а:4) пореди интонативно и садржински са говором кнеза Лазара пред Косовску битку и узвиком „који се из душе народне чуо и у рату с Аустроугарском, кроз уста Краљевог сина!“ (Костић 1930а:4). Кроз ово поређење Костић доводи у везу преводну са националном књижевности, уметничку фикцију и историјску фактографију, на основу једне карактеристике - „епског момента“. Костић усмене епске облике проучава хронолошки истраживањем ка прошлости, али и синхроно, као живе и активне чиниоце говорног језика. Као пример мешања усмених облика у прозно ткиво романа издваја још једну пословицу, затим „десетерачки извештај Даријевих шпијона о Александровој војсци“ (Костић 1930а:4), „плеоназмима, десетерачки удешену наредбу Даријеву против Александра“ (Костић 1930а:4), „осмерачки устихован опис Александровог уношења“ (Костић 1930а:4) и „завршну тугованку Александрову за овим светом, која почиње десетерачки“ и „плеоназмима, десетерачки удешену наредбу Даријеву против Александра“ (Костић 1930а:4).

Са прелаза из 13. у 14. век, Костић издваја примере постојања народне епике у надгробном епитафу Рељи Драговољи у манастиру Рила, у коме налази два стиха од дванаест слогова, и у сведочанству Никифора Грегоре о пратњи грчке принцезе која пева песме о својим јунацима. Сведочанство Грка Грегоре није детаљније објашњено нити коментарисано, упркос томе што га је Тома Маретић у својој књизи *Наша народна епика* изузео као валидан доказ о старости народне епике, са чијим је мишљењем Костић био упознат и које је управо покушавао да оповргне.

Разматрајући Теодосијев *Живот светог Саве*, Костић се задржава на мотиву Растковог бега на Свету Гору, који му је и раније заокупљао научну пажњу. Наново износи мишљење да је остатке песама које су о Растковом бегу биле спеване, могуће наћи унутар Теодосијевог дела: „Из Теодосијевог текста дала би се реконструисати, можда, цела песма о бекству Растковом с помоћу одржаних, и случајних, и попрожених, и окрњених стихова...“ (Костић 1930а:4) Као потврду ове тврдње наводи примере стихова о доласку Руса калуђера на српски двор, а на чији је десетерачки склоп четрдесет пет година раније Светислав Вуловић скренуо пажњу, што је био један од повода научне критике од стране Станоја Станојевића (Поповић 2001:155).

У Доментијановом *Житију светог Симеона* Костић налази „ритмичан, и стихован, чак и сликован слог“ (Костић 1930а:4). Као пример тог слога наводи неколико редова описа познатог епског мотива узимања учешћа небеских сила у борбама људи и део родитељске „тужбалице“ након Растковог бекства, које ишчитава као бугарштитички стих са припевом.

Из *Живота светог Симеона* Стефана Првовенчаног наводи два стиха у којима се коментарише Немањина победа код Пантина, без даљих тумачења.

Као најстарији писани споменик српске писане књижевне културе који Костић разматра у овом раду јесте *Житије светог Симеона* Светог Саве из ког наводи три стиха у десетерцу.

С краја 12. века Костић се користи примером *Летописа Попа Дукљанина* и понавља став Ватрослава Јагића о постојању трагова усмене књижевности.

Завршни део чланка „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ посвећен је старословенској књижевној епоси и разматрању питања књижевног језика. Из опуса дела 11. и 10. века, наведени су примери *Азбучне молитве* и *Прогласа Јеванђеља* „устихованим у тада модерне дванаестерце грчке (5/7), између којих промичу често десетерци, не само фонетски (у последњим преписима све више) [...], него и графички у исто време...“ (Костић 1930а:6), чијим је десетерачки облик претходно запазио професор Владимир Ћоровић. Костић се затим користи анализом гласова језика коју је урадио Тома Маретић и упоређује савремени језик са старословенским, закључујући у корист мелодичности првог књижевног језика Словена: „Готово би се могло рећи; да су наши стари говорили онако, како ми данас певамо.“ (Костић 1930а:6). Мишљења је да би истраживања старословенских споменика могла открити остатке ритмичности језика, али да се на њих још увек чека. На примеру строфе песме из Македоније о Марку Краљевићу, показује како је и у време савремених истраживања очуван модел стварања песама мешовитих стихова.

Делима Светог Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија Драгутин Костић се бави детаљније у студији „Старост народног епског песништва нашег“ него у претходном раду. Потрага за траговима стиха у делима ових аутора проширила је његово истраживање на историјско-филолошко, језичко-семантичко и тумачење структуре дела. Да би потврдио преплитање писаног и усменог постојања епике, за које је претходно показао да постоје упоредо, Костић је умногоме морао да реконструира ову књижевно-историјску епоху, уђе у анализу историјских личности, књижевних манира и међусобних утицаја ова четири аутора. Значајно место посветио је питању постојања песме о бегу Растка Немањића на Свету Гору и могућности да је она очувана у Теодосијевом *Житију Светог Саве*. Овом темом Костић се претходно бавио 1931. године у тексту „Васкрс једне народне епске песме из средњег века“, у коме је започео од навода у Доментијановом тексту *Житија светог Симеона* о томе како су непосредно по Растковом бекству биле спеване песме о том догађају. Трагове песме за коју, према Доментијановом наводу, претпоставља да је морала бити усмена, народна и епска препознаје у широком прозном препричавању, у „детаљисању епизода са честим апострофама и дијалозима, са писањем писама, па са познатим поетским обртима народног песништва“ (Костић 1933а:61), опомињући на сличан закључак Светислава Вуловића. У прилог његовој претпоставци иду и примери стихова црквених песама који се проналазе у Теодосијевом *Житију*. Идеју да се из Теодосијевог текста може реконструисати читава песма о бекству Растка Немањића, Костић је финализирао 1935. године када је објавио „Бекство Св. Саве у Свету Гору. Васкрс једне народне песме из 13. века“ у којој је песма реконструисана из прозног Теодосијевог текста и уобличена у целину.

Поредећи дело Доментијана и Стефана Првовенчаног, Костић закључује како се

Доментијан знатно слободније служио народним и црквеним стиховима приликом писања својих дела. Запажа сличности између два *Житија светог Симеона*, нарочито у деловима који обилују епском радњом, каква је епизода о Немањиној победи над браћом уз помоћ Светог Ђорђа и предочава могућу везу овог дела текста са епским песмама најстаријих времена. У делу текста у коме Доментијан описује родитељски бол након Растковог бекства, препознаје тужбалицу у бугарштитчком стиху, након које даје коментар у вези са полазишним тачкама овог рада и помера границе доказане старости епске поезије у 12. век: „У овој, бар у сачуваном делу, истиче се бугарштитчки стих, истина с уводним десетерцем али иначе без мешања с другим стиховима, док у Теодосијевој преовлађује десетерац односно мешовити стих. Па нека је и једна само, по времену из кога је, с краја XII века кад се писмена књижевност наша трудом св. Саве тек зачињала као самостална, она би довољно убедљиво показивала да је тада већ наше народно епско песништво постојало и то у доба епска стиха народна, и у дужем, из кога је овај Доментијанов цитата, и у краћем, у којем је дат онај одломак о св. Ђорђу и, боље, она версија о бекству Савином у Св. Гору сачувана у причању Теодосијеву.“ (Костић 1933а:67) Одговарајући на могуће приговоре о могућности да су овакви стихови приликом преписивања или превођења унети у текст, Костић додаје да, поред свих могућих сценарија, могућност коју он предлаже јесте најједноставнија, самим тим и највероватнија. Упоређујући исто место, боловање родитеља Расткових за одбеглим сином код Стефана Првовенчаног и Доментијана, разматра стил, тон, структуру текста, истиче сличности и разлике, тумачи две различите ауторске позиције ова два писца, на основу којих закључује: „да је пред обојицом био један исти текст, једна од оних песама што су их испевали они „Духом светим научени људи“, па је Стеван мењао текст (додао поређење с Јовом, уплетао псалмски текст, окренуо из дуала у сингулар и др.) а Доментијан сачувао текст готово недирнут. [...] У овом случају, Доментијанов текст у поређењу са Стевановим не само да није раширенији као на другим местима где је преносио из Стевана, него је простији и мање књишки. То би показивало пак да је Доментијан текст тужбалице родитељске и осећао као стихове, као устиковану целину коју није могао мењати уобичајеним парафразираним украсима својим“ (Костић 1933а:69).

Након одељка о почецима српске самосталне књижевне делатности и доказа да је и у најстаријим делима средњовековне књижевности било уметнутих делова из усменог народног песништва, Драгутин Костић изводи генерални закључак којом се одговара на иницијално питање овог и претходног рада на тему старости народне епске поезије: „Тако бисмо, ето, дошли до времена када се Стара књижевност наша, писана, зачињала, и уверили се да је између ње и усмене народне, баш у форми епског песништва, било увек узајамних утицајних веза, и то не само у правцу од писане ка усменој, него и обрнуто, што досада није признавано. Стога и не сматрамо преко потребним да пратимо и даље још трагове народне епске версификације у списима Старе писане књижевности наше, ни даље у Старословенској.“ (Костић 1933а:70). У завршном делу рада Костић анализира део Теодосијевог текста у коме хвали Стефана Првовенчаног како своје госте забавља музиком. Закључује да, с обзиром да похвала долази од стране калуђера, социјални статус и образовање Стефаново, постоји могућност да је он, лично знао и певао јуначке епске песме.

Научном методу доказивања старости народног епског песништва и веза усмене и писане књижевности Драгутина Костића могло би се замерити неколико ствари. Често натегнути докази, сувише ослоњени на асоцијације, логику, општу културу из које су субјективно одабрани подаци, док су други занемарени, чине да његови закључци, укупно гледано, често делују непоуздано. У вези са својим методом, Костић је био више

пута критикован од стране колега савременика. У првом броју *Прилога проучавању народне поезије*, марта 1934. године, у рубрици Реферати, Милош С. Лалевић пише похвалну критику чланка „Старост народног епског песништва нашег“ у којој похваљује Костићеву одлучност да се приђе „једном врло важном питању које дуго стоји без поузданог решења“ (Лалевић 1934:270), потврђује да је „поуздано утврдио неке чињенице“ (Лалевић 1934:270) и закључује како овај рад „иако местимично чини нешто хладан и несугестиван утисак, и има места о којима би се још могло говорити, ипак претставља једно од врло важних дела која су од рада на овамо изашла и која се тичу проучавања народне поезије наше.“ (Лалевић, 1934:271). Замерке које је овом раду упутио Лалевић тичу се изостанка *Путашаствија* Јеротеја Рачанина у коме „има читаво обиље правилних, чистих и лепих народних десетераца“ (Лалевић, 1934:271) из обрађене грађе и метода научног рада, за који мисли „да би много боље било да је писац изоставио све спорно градиво и оно где је морао улагати много доказивања, а да ипак и на крају не изведе ствар на поуздану чистину. Преопширно разлагање тешког мирења графичког и фонетског стиховања понекад сувише разводне доказну снагу која би се концизношћу јаче представила. Због тога је, на местима, излагање недовољно убедљиво и расплинато. Кад би се све ово казало краће, концизније и прегледније, ствар би била поузданија и сугестивнија.“ (Лалевић 1934:271)

Наредне године, у *Прилозима проучавању народне поезије* у рубрици Чланци и расправе, своје мишљење о Костићевој студији изнео је и професор Станоје Станојевић, након чега су два научника ушла у полемику, заступајући, сваки са свог становишта, мишљење о дужини и аутентичности чувања историје у усменој традицији. Станоје Станојевић је у другој свесци *Прилога* 1935. године објавио чланак „Неколико бележака о народној традицији“ у коме износи мишљење како су се „народне традиције“ (Станојевић 1935:2) могле очувати у народном сећању најдуже три до четири генерације, односно сто до двестотина година, да их карактеришу дисконтинуитет, потискивање старијих садржаја новијима, накнадна уношења од стране књижевно образованих људи, затим да су пресудни фактори очувања посебност личности о којој се пева и занимљива фабула, а да изнимно дугом памћењу песама и других усмених форми помаже везаност за одређене локалитете. Између осталих примера Станојевић одбацује Костићеву тезу⁸ о постојању песме о бекству Растка Немањића у Свету Гору, очуване у неком писаном тексту, и теорију како је Марко Краљевић постао миљеник гуслара и народа захваљујући некој својој личној заслуги или карактерној одлици. Његов закључак о старости историјских чињеница у усменом народном стваралаштву био је следећи: „Пуна и јасна наша средњовековна традиција почиње, а и она је врло бледа и несигурна, тек са царем Душаном и Урошем.“ (Станојевић 1935:2) У вези са темом старости народне епске поезије, иако нигде не помиње конкретан рад Драгутина Костића, упозорава да је „врло опасно у подацима народне традиције који говоре о догађајима и личностима из далеке прошлости, тражити њихову велику старост, и веровати, да је ту очуван континуитет народне традиције, јер је, у таким случајевима, по правилу у питању секундарно, често врло позно, уношење приче о старијим догађајима и личностима у народну традицију из литературе или фантазије.“ (Станојевић 1935:7)

У одговору на критику Станоја Станојевића, Драгутин Костић се у следећем броју *Прилога*, пре свега, обазире на различите методе којима се користе две науке коју он и професор Станојевић заступају, односно на разлике у приступу уметничкој грађи старе српске књижевности какве имају историја и наука о књижевности. Драгутин Костић проширује појам „традиције“ којим се користи Станојевић, предочавајући разлику о два типа истине: историјске и уметничке (или својеврсне народно-фолклорно-религиозне,

8 Иако се то нигде у тексту Станоја Станојевића експлицитно не каже, из контекста је јасно да је управо Костићев рад о старости народног епског песништва повод овом чланку.

каквом се он бавио). Иако сматра да је народна поезија „упесмљена прича“ (Костић 1935а:158) којој је „циљ да фиксира, конзервира за будућност истину о знатном догађају...“ (Костић 1935а:158), да су најважнији аспекти те „народне хронике“ (Костић 1935а:158) садржина догађаја који је описан, употреба епских формула, он истовремено истиче и нефактографске аспекте песничког стваралаштва, попут променљивости имена јунака, превладе типа над (стварном историјском) личношћу. Као пресудан истиче етички моменат, односно поуку коју песма преноси. Наредну по важности за формирање песме, култа око једног јунака, преношење и рецепцију песме наводи социјалну средину. Како је образложио и у другим радовима, попут оних о Марку Краљевићу и Остоји Рајаковићу, блискост реалне људске личности, која се у песми трансформише у епског јунака, са гусларима или средњовековним глумцима и забављачима била је пресудна за настанак и преношење песама. Средњовековни јунак, добијао је више тематског простора уколико је био и мецена и благонаклони, харизматични дружбеник народних уметника, карактером близак или узор народу из кога потиче. Социјални контекст од кога зависи стваралачки контекст и рецепција песме Драгутин Костић даље објашњава историјским и друштвеним турбуленцијама у којима долази до сабирања или одрођавања народа и његових усмених уметника од власти, каквих је било током средњег века, све до ослобођења земље у 19. веку.

Естетска вредност усменог књижевног дела није била важна тема за проучавање Драгутина Костића. Како износи у свом објашњењу у *Прилозима* „Лепота је овој само средство за одржавање, а циљ јој је истина, хроника.“ (Костић 1935а:158) Видимо како је Костић био свестан естетских вредности дела која је проучавао и како је том аспекту давао високо место, као заслужном за конзервацију и рецепцију усменог дела, иако га није истицао. Његове оцене уметничке вредности дела су ретке и емотивне, попут оне о Јефимијиној *Похвали кнезу Лазару*, али из њих се ишчитава несумњиви дар за препознавање лепоте у уметничком делу.

Одговор на Станојевићеву критику је значајан и због тога што у њему Драгутин Костић дефинише своје схватање појма народне песме: „Народној хроници, песми која је заиста постала народном, популарисала се и примљена од народа, ако и није првобитно продукт „човека из народа“ него феудалца или интелектуалца, „човека од књиге“ - циљ је похвала односно осуда догађаја...“ (Костић 1935а:159). Видимо како Драгутин Костић има знатно либералније ставове по питању ауторства старе књижевности у односу на Станоја Станојевића, који је сумњао како је велики број народних песама био под утицајем или директним редиговањем калуђера и других писмених људи средњег века и сматрао то уметничком мањкавошћу ових дела. Дугогодишњим проучавањем утицаја усмене и писане старе српске књижевност, Костић је, напротив, претпостављао и својим радовима покушавао да докаже велику прожетост у настанку и суживоту два вида уметности средњег века, усменом и писаном.

Драгутин Костић и Станоје Станојевић су припадали истој генерацији научника, школованих завршетком 19. века и њихове узајамне критике и полемике су биле честе. Упркос томе што је његов рад био на оку критике и што је било потребно да често додатно аргументује и образлаже своје ставове, у раду Драгутина Костића у вези са доказивањем старости народне епике остале су недоследности и празнине. Да их је препознала и наредна генерација књижевних проучавалаца видимо по томе што је 1936. године у реферату за *Прилоге проучавању народне поезије*, Видо Латковић, припадник те генерације, писао о манама Костићевог приступа закључујући: „Г. Костић се одавно бави овим питањима, и ја сам далеко од сваке помисли да потцењујем његове напоре. Али чини ми се да његов начин при решавању ових питања има извесних недостатака, чини ми се да би на нас млађе могао и негативно да делује, па сам стога отворено указао на те недостатке како их ја осећам“ (Латковић 1936:150). Повод његовој критици је Костићев

рад „Песма о верном слуги“ објављен годину дана раније у *Српском књижевном гласнику*, али се она, осим релативизације теза изнетих у Костићевом раду, проширује и на генералну критику метода, приступа, стила писања и исхода његовог истраживања народне поезије. Те опште критике се тичу метода доказивања сопствених теза Драгутина Костића попут повезивања јунака на основу сличности у именима, мада је претходно уочио да су имена врло променљива и да се примат даје стварању типа јунака у односу на конкретну личност; потенцирање на тешко доказивој или недоказивој временској синхроности тренутка догађаја и времена настанка песме о њему; коришћење посредних или оспоривих доказа. Главну ману Костићевог метода Видо Латковић описује на следећи начин: „Једну претпоставку он прво опрезно изнесе, „има трага“ од тога, могло би бити и слично, тренутак касније то исто изнесе као врло вероватну ствар, а мало даље као сигурну, неоспорно доказану. И не само то, него ту исту претпоставку он сада узима и као доказ, или чак и као полазну тачку за нову. Слично томе он се на закључке из својих ранијих студија позива такође као на стварне чињенице“ (Латковић 1936:139). Латковић уочава оно што је очигледна мана Костићевог метода, коју је две године раније приметио и Милош С. Лалевић, да је често заснован на претпоставкама или „домишљањима“, које је тешко или немогуће доказати, а на којима неретко по принципу асоцијација гради своје теорије. У вези са тим указује на два неспојива пола у поступку доказивања: да су докази које Костић износи, нарочито из угла касније науке о књижевности, посредни или оспориви, а да су закључци у вези са њима категорични.

У вези са стилем писања, Латковић каже: „Г. Костић сем тога не пише увек довољно јасно, више пута је уопште тешко ухватити његову мисао“ (Латковић 1936:141), што је делимично узроковано претходно изнетим методолошким недостацима, довођењем у везу тешко спојивим појмовима и натегнутим теоријама.

Драгутин Костић је одговорио не мањим бројем замерки „г. Референту“ (Костић 1936а:150) Латковићу. У вези са замеркама на рачун рада „Песма о верном слуги“ закључује како је свако интересовање за проучавање књижевности добро, па макар оно почивало и на критици: „Реферат г. Латковића свакако ће појачати интересовање за проблеме којима се бави „Песма о верном слуги“ па и за њу. Дејство неповољног реферата увек је ефикасније. Нека се решења истакнутих проблема што више омогуће, ма и на штету мојихдомишљања.“ (Костић 1936а:153)

У последњем раду на ову тему „Старост народне епике наше“, објављеном 1939. године у *Зборнику радова Трећег међународног конгреса слависта*, Драгутин Костић сумира закључке својих дотадашњих проучавања у вези са народном поезијом. Дефинише је као „стихом фиксирану усмену хронику, и то: лирско („женско“) ужу, више локалну (репортажу), а епско („мушко“) ширу, садржајем и личностима значајнију те и општију, народну.“ (Костић 1939а:346) Народну епику препознаје као хронику, пре свега, чојства, са почецима временски врло близу почецима народног језика; чију старост не треба прецизно одређивати, нарочито не научним методама историје, за које сматра да су до тада дале заблуде у вези са старошћу, местом настанка и еволуцијом десетерца. Костић препоручује „научни метод Археологије који и у једном само шкрбаку налази читав и веродостојан докуменат“ (Костић 1939а:347)

Структура овог рада разликује се од два претходна. Уводни део је знатно краћи и у њему се укратко понављају полазишта истраживања, која су истоветна са претходна два, а односе се на тврдње Томе Маретића и Асмуса Серенсена. У средишњем делу рада, Драгутин Костић наводи доказе у прилог својој тези, које је поделио на три групе: материјалне доказе, доказе који следе из садржине епског песништва и језичке доказе. Уместо хронолошких ређања примера у којима налази стихове народне епике, овде се грађа групише око једне од наведене три групе доказа. У овом раду није наводио примере

стихова из прозних дела млађих од 14. века, који је у дотадашњој науци о књижевности представљао границу пре које није било епске поезије.

Материјалне доказе дели у две групе. У првој групи се налазе „одломци стихованог слога скривени у прозном разноликих писмених споменика Старе књижевности наше“ (Костић 1939а:347), у које убраја Миличин плач из *Похвале кнезу Лазару*, епитаф кесара Реље Драговоље из манастира Рила, песму о бекству Растка Немањића на Свету Гору, коју налази споменуто и у остацима код Доментијана, а попрожену и препричану код Теодосија, *Азбучној молитви* и у старословенским *Службама Ђирилу и Методију*. У другу групу материјалних доказа смешта „писмене спомене о гуслама, инструменту примитивском, а карактеристичком првенствено за њу.“ (Костић 1939а:348) који се налазе у натпису Остоји Рајаковићу Угарчићу, српском препису Александриде, Теодосијевом писању како је Стефан Првовенчани забављао своје госте гуслама, поређењу говорне вештине Светог Климента са свирањем гусала преписивача *Слова о светој Тројици*. Закључак из обе групе материјалних доказа је да се старост народне епике може изједначити са старошћу старословенског језика.

У анализи садржине епских песама Драгутин Костић се бави питањем социјалног положаја јунака и њиховим међусобним односима, на основу чега настанак песама везује уз неку историјску епоху. За бугарштицу *Како се Никола Радановић одвргао од свог господара*, о којој је у претходним радовима писао као о песми са познатим мотивом о верном слуги, тврди да је старија од 18. века у коме је пронађена, јер у себи носи тему феудалног доба, док за лик Турчина сматра да је накнадно унет.

За језик народне усмене књижевност тврди да, пре свега, има „израђеност“ (Костић 1939а:350) коју нема писана књижевност и да му главна одлика - архаичност доказује не старост сваке поједине песме, већ старост целокупног жанра. Примере које наводи пронашао је у Другој Вуковој збирци народних песама. Они се тичу речника, односно старине првобитних значења речи, која су се у међувремену изгубила; фразеологије, под којом подразумева формуле и формулаичке изразе; синтаксичких склопова; архаичних глаголских и именских облика и старе акцентуације, за коју сматра да се више слаже са десетерцем и да има „певачки ритам“ (Костић 1939а:354)

Осим у структури рада, знатна разлика у односу на претходна два рада са истом темом односи се на изостанак дугих набрајања, доказивања и анализе стихова које наводи као доказ. На крају овог сумарног рада целокупног бављења питањем старости народне епске поезије, Драгутин Костић закључује: „Према свему изложеном пак, утврђује се за народну епiku нашу, као најкњижевнији израз Усмене књижевности наше, да је стара бар колико и писана Стара књижевност наша, заснована трудом св. Саве крајем XIII века. Стога их, да поменемо узгред, с обзиром на и овде истицано им узајамно утицање, и не треба више у историји народне књижевности наше проучавати одвојено сваку за се, него заједно и упоредно.“ (Костић 1939а:354)

О љубави и поштовању Драгутина Костића према нашој народној епизи, остали су посредни и непосредни докази. На основу опсега тема којима се бавио у вези са народном књижевношћу, пре свега епиком, његове дугогодишње посвећености и истрајности да своје тезе докаже и поткрепи великим бројем примера, ишчитавање великог броја расположивих јединица грађе и стална потреба да се проникне за детаљима који мењају и преобликују синтезу о тој теми, морамо закључити да је Костић био пасионирани истраживач и научник. С друге стране, своју љубав, чак одушевљење понекад и отворено износи у радовима. У раду „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ Костић препознаје манир да се у приповетке које говоре о епским догађајима и јунацима, интерполирају стихови из песама са истом темом, што за узрок има следеће: „Тога уплитања стихованог причања у прозно има највише код

полукњижевних скупљача из средине самог народа; њиме они хоће да причању свом даду лепшу, вишу књижевну форму.“ (Костић 1930а:6). Из овог закључка, можемо увидети како је народном записивачу приповедака, слабо школованом, примарно образовање и лектиру давала управо народна усмена књижевност; како он ту лектиру сматра вишим обликом књижевности од приповетке, а исто мишљење дели и Костић својим разумевањем и неоспоравањем. На завршетку истог рада, Костић даје пример преписивача из 14. века, који хвали беседу Климента Охридског равнајући је по лепоти са гусларском песмом и узвикује: „Колико поштовање и присна веза тадашње интелигенције према народном песништву!“ (Костић 1930а:6).

Свестан нејасноћа у свом стилу и проблема у вези са доказивањем постављених теза, Костић у свом одговору Виду Латковићу из 1936. године указује на проблем малог броја и слабе доступности грађи, из које је тешко ишчитати егзактне податке на основу којих би се извели сигурни закључци. За разлику од Латковића, који претпоставке види као допуштене, али недовољне и непоуздане, Костић сматра да је изношење претпоставки, не само дозвољено, већ и пожељно и да једино тако може да се направи наредни корак у науци у књижевности. Излажући ово своје мишљење, Костић наводи образложења, своје ставове и циљеве, за које бисмо могли рећи да је сумарни однос према научном послу у вези са бављењем старе српске књижевности: „Добро је да се о једној ствари чују и разна, и супротна мишљења. И о ствари опште примљеној за доказану а камоли о претпостављеној. А о таквим је, заиста, готово цела радња моја, јер није ни могла бити друкчија кад се бави питањима науком нашом најмање проучаване области нашег народног песништва, о коме нам надлежна научна власт није стигла да пружи ни солидан буквар. [...] Научно проучавање народног песништва самим је објектом својим ограничено на аналогije од данас на јуче и на комбинације, довијања и домишљања, заснива на више или мање уверљивим индикацијама; и натерана је готово на извесну смелост да се та домишљања и кажу и напишу, да би се проблем, ако не и решио, а оно бар поставио, истакао, натурао пажњи и свих осталих. То бар јесте, и био је, и биће главни циљ мом раду. Главно је да се постављени проблем реши највероватније, споредно је ко ће таквом решењу највише допринети. А заслуга нека запашће и онога који га је покренуо.“ (Костић 1936а:151)

Тек недавно је објављен рад који би свеобухватно анализирао учешће, допринос и домете Костићевог рада на пољу проучавања народне епске поезије. Данијела Петковић се у свом раду „Драгутин Костић као проучавалац усмене традиције“ оријентише на фолклористичке питања којима се бавио за која тврди да се у потпуности уклапају „у главне токове интересовања његовог времена“ (Петковић 2017:84)

Костићево бављење старим српским записима, натписима, рукописима и криптографијом

Своје прве радове „О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног” и „Две три опаске” Драгутин Костић је објавио за време школовања на Великој школи. Два рада, врло различита по садржини, теми и обиму, откривају основна поља интересовања и правце проучавања, који се превасходно тичу филолошке критике и палеографских истраживања старе српске књижевности.

У раду „Две три опаске”, објављеном у часопису *Дело* 1896. године, Костић се бави трима записима на старим споменицима српске културе: *Студеничком типиком*, *Повељи краља Радослава Дубровчанима* и двама натписима на свећњацима из манастира Крушедол. Прва „опаска” тиче се датирања Светислава Вуловића *Студеничког типика* на основу титулирања владара Српске земље. Костић недоумицу у вези са апострофирањем Стефана „великим краљем” објашњава грешком у писању, односно брисању појединих речи са записа типика. За нејасноћу тврди да је настала услед техничке корекције Стефанове титуле „великог жупана” у „краља” на рукопису типика, услед које је испред речи „краљ” изостало брисање атрибута „велики”. Ово је довело до заблуде да је у то време титуларна разлика Стефана и Вукана могла бити „велики краљ” и „краљ”, што Костић овим разјашњењем негира.

Другом „опаском” Костић говори у прилог тврдњи Љубомира Ковачевића у вези са *Повељом краља Радослава Дубровчанима* „да су имена два дубровачка кнеза на њој: Петрљ Болеславикъ и Твдрљ Крвсикъ доцније додата а да је на том месту пре тога било друго (само једно) име.” (Костић 1896б:311)

Трећа примедба покушава да откључа значење записа које је Михаило Валтровић објавио у *Старинару*, а који се налазе на свећњацима манастира Крушедол, насталим у Печују 1726. године. Костић се користи упутствима раније објављеним у истом листу, према којима се на дару увек налазе подаци: „1) шта се даје. 2) глагол (приложи, даде), 3) ко даје, 4) коме се даје, 5) *зашто* и 6) *кад* се даје.” (Костић 1896б:312) Ипак, његов успех у том тумачењу остаје делимичан јер не успева да разјасни целе записе, највише због навођења личних имена, које је немогуће дешифровати на даровима.

Темом тајног писања у писаним споменицима старе српске и словенске књижевности Драгутин Костић се бавио у радовима из 1898. године и 1913. године. У раду „Тајно писање у споменицима српским”, објављеном у *Гласу Српске академије наука и уметности*, излаже опширан преглед познатих начина шифровања садржаја у тексту старих српских књижевних споменика. У уводном делу рада, наводи издвојене три главне врсте тајног писања и преглед бављења овом темом у српској и руској науци о језику и књижевности. Затим, наводи кључ за дешифровање тајног писања до кога је сам дошао, те се детаљно бави тумачењима и корекцијама тумачења својих претходника на овом пољу. Тајна писања Костић класификује у три групе:

„I, бројеви у разним својим односима замењују писмена; или се

II, писмена узајамно замењују, или

III, нарочити знаци (обично на разне начине измењена писмена) замењују писмена” (Костић 1898:137), а за њихово појављивање у нашој старој књижевности каже: „У нас су биле познате прве две врсте, а има неких знакова, по којима изгледа да се знало и за трећу.” (Костић 1898:137-138).

Говорећи о првом начину шифровања, Костић подсећа на дотадашње домете на том пољу истраживања, у резултатима истраживања Ђуре Даничића, Стојана Новаковића

и Владимира Красића. Након што наводи кључ тајног писања до кога је дошао немачки научник Виктор Гартхаузен, Костић даје и свој кључ, који је, не знајући за Гартхаузен, сам саставио, а који је Станоје Станојевић у свом приказу овог рада похвално назвао много „простијим” (Станојевић, 1898:198). У вези са начином криптографисања у коме се пишу бројеви уместо слова, Костић одгонета значење записа који је Стојан Новаковић објавио у *Споменику Српске академије наука*. Објашњавајући поступак којим је дошао до одгонетке, користи примере замене слова из других записа и закључује како је „*наша тајна буквица савршенија од грчке* и ближа првом извору свом, који Гартхаузен сасвим оправдано тражи даље на Истоку.” (Костић 1898:143). Сматра да се од тог „савршенства“ преписивачком неукошћу ишло ка кварењу и представља поступак тог кварења.

Поред примера у којима се бројевима замењују слова, Костић разматра и примере у којима се словима замењују бројеви, феномен на који су му указала истраживања Љубомира Ковачевића. Исправља неуспело читање Ђуре Даничића (преписа Вука Стефановића Карацића) и Панте Срећковића, указујући на коришћену „комбиновану методу”, која укршта два претходно наведена начина криптографисања и којом је успео да открије имена писара.

Костић говори и о „једном начину тајног писања код Руса” (Костић 1898:152) за који сматра да се развио из грчке криптографије и да се може наћи и у домаћим делима, те да га можемо читати у запису „са звона манастира Сторожевског у Звенигороду” (Костић 1898:152) из 1653. године.

У четврту групу прве врсте тајног писања сврстава „и неке загонетке са бројевима, којима треба наћи писмена што им одговарају, па да изађе било које име, било реченица нека.” (Костић 1898:155)

За другу врсту тајнописа, Костић каже: „Најпростији и најобичнији начин ове врсте јесте да се речи пишу натрашке, прво писмо наместо последњег, а последње наместо првог и т.д.” (Костић 1898:156) Он примећује и један нови начин скривања информација унутар текстуалног дела у запису објављеном од стране Љубомира Стојановића. Тај начин се састоји од графичког обележавања појединих слова тачкама које се налазе испод и (или) изнад њих, а које сигнализирају начин, односно смер на који читач треба да се креће кроз текст. Као примере наводи четири записа из *Споменика Српске академије наука и уметности*. Размишљајући о пореклу овог начина затајивања текста, Костић наводи да га ранији истраживачи нису запазили у грчким и руским записима, али да је коришћен у још у време Јулија Цезара, који га је користио у својој преписци са Цицероном, а употребљаван је и у западним земљама где су „у средњем веку писали само самогласнике, не дирајући сугласнике, те има K̄br̄plx̄s т.ј. Karolus. Лако могуће да је и нама дошао с те стране, са Запада.” (Костић 1898:161) Предочава разне особине, односно технике овог писарског поступка, којима је циљ додатно затајење смисла текста.

Трећу врсту тајног писања Костић налази у записима које је објавио Тихомир Остојић у *Archiv für slavische Philologie*. Тумачи их уз помоћ запажања Виктора Гартхаузена о врсти криптографије која се користи графички изврнутим и на други начин преобликованим словима. Помоћу оваквог тумачења, успева да реконструише за кога је писано бугарско четворојеванђеље из 1322. године.

Приликом представљања кључева за тумачење, Костић користи графичке приказе састављене од слова, бројева, концентричних кругова и табела. На 140. и 141.⁹ страни налази се математичка једначина, која открива кључ за комбиновање слова, на 148. и 150. страни вертикални низови слова, које су концентричним круговима повезани према правилу међусобног замењивања, а на 151. страни табела у којој су математички

⁹ Нумерација се тиче броја стране у часопису

дешифрована скривена слова.

Поводом овог чланка, Станоје Станојевић је 1898. године објавио приказ у *Летопису Матице српске*. Приказ започиње похвалом Костићевом труду, а наставља се запажањима о домету Костићевог истраживања на тему тајног писања.: „Расправа г. Костића написана је са знањем и разумевањем; у њој је употребљен сав материјал, а нови резултати, који су у њој изнети дају јој још више вредности.” (Станојевић, 1898:198). Станојевић се обазире на Костићев кључ у вези са заменом слова бројевима, затим похваљује „драгоцен приложак разумевању руске тајне буквице” (Станојевић, 1898:198) уз објашњење друге врсте замене слова и количину обрађеног материјала обухваћену чланком. Замерке иду на рачун непоузданости, односно „натегнутости” Костићевог читања једног записа из XVI века, штурости објашњења у вези са записом који је објавио Тихомир Остојић, а за који је изречено да има везе са грчком тајном азбуком и изузимање објашњења треће врсте тајног писања код Руса. У закључној примедби, Станојевић указује како би раду недостајало „у засебном одељку и прегледније изнети историју и развитак тајне буквице у нашим споменицима. У самом чланку има доста материјала за то, само није сређен и прегледно изнет.” (Станојевић, 1898:199)

Поводом објављивања *Зборника за историју, језик и књижевност српску Српске краљевске академије*, у којој су објављени *Стари српски записи и натписи* Љубомира Стојановића, 1902. године, Костић је написао приказ за *Дело*. У уводном делу приказа, износи мотиве и циљеве објављивања Академијиног *Зборника*, његову намену и начине на који се грађа у њему организује. У средишњем делу рада даје преглед прве књиге *Старих српских записа и натписа*, наводи број сабраних јединица текста, начин груписања грађе и истиче допринос оваквог подухвата: „Значај овакове, у нас давно очекиване, књиге није у прилично великом броју нових записа: баш да их није ни једнога, она би вредела највише по томе, што су у њој све скупа, покупљени из толико и тако разноврсних издања, и старих и ретких, и нама овде врло тешко приступачних, нарочито руских (до појаве треће књиге уредник ће свакако успети да и остатак покупи и даде у допунама.) Сређени овако о годинама, утврђеним или тачно исправљени или и погођеним, (обично према кругу сунчеву и месечеву), они су врло лаки за преглед, лако их је повезати, ухватити унутрашњу свезу међу појединима: овако скупљени дају много јачи, много потпунији и тачнији утисак и извешће о појединим питањима што онако растурени тешко да би могли. Да поменемо само једно. Веза с Русијом, утицање руске књиге на нашу, враћање оне позајмице из XIV и XV в. опажа се овде врло лепо и јасно. Почетак се може ухватити у пол. XVI в., ту се нађе понеки препис с руског прѣвода, што је већ много јаче у XVII веку. С почетка се преписивач тужи да му је тешко био преписивати с рускога, јер није добро знао језика (г. 1563, 1585, 1616 и др.), доцније нестаје те тужбе, али се готово кроз цео XVII в. врло слабо опажа утицај руског језика и правописа; тек што ближе крају његову, све више, тако да је XVIII в. са својом руско-словенском одеждом сасвим природан наставак свога претходника. И најватренији присталица теорије о јужнословенском пореклу хронографа посумњаће сасвим у њу под укупним утиском свију записа, у којима се види споменута свеза са књигом руском.

Посао је био врло трудан и заморан, али га је уредник брижљиво и пажљиво израдио.” (Костић 1902:302)

Трећи део приказа Костић посвећује „неколиким ситним напоменама” (Костић 1902: 302), које се тичу читања три натписа: једног на улазу бокешког манастира Праскавица, другог „лопушничке цркве (окр. тимочки)” (Костић 1902:302) и натписа на крсту манастира Хопово, сва три објављена у *Старинару*. Даље примедбе чине примери откривања затајених речи и имена преписивача, у којима Костић користи технике о којима је говорио у раније објављеном раду „Тајно писање у споменицима српским”.

Наредне године, Костић пише приказ друге књиге *Старих српских записа и натписа*, у коме каже: „Она је по броју записа и натписа богатија од прве, јер их има 2639, т.ј. 552 више, а такође је у њој већи број, два пута, и сасвим нових (трећина свих у овој књизи, 881) а и више од трећине раније издатих а сад тачно проверених, тако да их је остала тек једна десетина (250) непоуздано, недовољно критички преписаних.” (Костић 1903:132-133) Након што је изложио начин на који је грађа у књизи организована, Костић улаже неколике примедбе у вези са читањем имена, речи и датума у натписима и записима, затајеним скраћивањем или замењивањем бројевима.

У кратком прилогу у *Српском књижевном гласнику* Костић се осврће на чланак „Један нов натпис из XII века” из *Гласника Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини* Владимира Ћоровића, у коме је наведен садржај надгробног натписа требињског жупана Грда и пропратни текст уз њега. Костић преноси текст натписа и Ћоровићеве закључке о времену настанка, смештајући га у XII век, с обзиром на инвокацију владоаца коме је посвећен, затим закључује: „Палеографске особине текста подсећају на најстарије наше споменике, на запис Кулина бана, Мирослављево Јеванђеље и Хилендарски Типик. И језик је исто тако најстаријег типа. Натпис тај узидан је у темељни зид мале, данас напуштене црквице у Полицама близу Требиња. Њим је приметно обogaћен оскудни број српских записа XII века.” (Костић 1911:793)

Истраживањем тајног садржаја текста у споменицима старе српске и словенске културе Драгутин Костић се по други пут бави деценију након првог чланка на ту тему. Измењеног назива, „Тајно писање у јужнословенским ћириловским споменицима”, износи знатно обимнији и детаљнији рад, са јаснијом структуром и тематском поделом.

Излагање почиње дефиницијом тајног писања које је према Костићевом мишљењу „онакво писање, друкчије од обичнога, којим писац, у обичном, потпуно читком слогу, скрива реч или став какав мање ученом читаоцу, односно, отежава читање и разумевање њихово ученијем. Пред тим ученијем читаоцем он овим затајивањем управо још јаче истиче оно што тобож скрива; обично, име своје.” (Костић, 1913а:1). Тврди да такво писање има две улоге:

„а) ређе, по озбиљној некој потреби; или б) обично, да се читалац забави одгонетањем” (Костић, 1913а:1) Примере прве врсте писаних трагова, Костић препознаје у записима на богослужбеним књигама из 16. и 17. века. Порекло и коришћење различитих техника тајнописа он види у византијском, западноевропском и касније, руском утицају на преписивачку делатност. Примећује да се криптографија налази на целокупном ћириличном писаном подручју: „од Румуније до Далмације, од Коморана у Угарској до Хиландара.” (Костић, 1913а:2), највише међу српским, бугарским и румунским живљем. Најстарије јужнословенске тајне записе препознаје у запису на бугарском четворојеванђељу из 1322. године, затим српске записе деспотице Јелене из 1371. године и старца Исаије.

Тајна писања дели као и у претходном раду на три групе, с тим да је њихове дефиниције проширио:

„I. Обична се писмена замењују друкчијим, која не зна свако, које се од обичних, више или мање разликују обликом (туђинска, старинска, деформисана)

II. Обична се писмена замењују међу собом по разним односима у азбуци или затајеној речи.

III. Обична се писмена замењују међу собом, и узајамно, по разним односима њихових бројних вредности; управо, писмена се пишу бројевима.” (Костић 1913а:4)

У прву врсту тајних списа Костић убраја и оне којима примарна функција није да сакрију

информацију коју преносе, али то својим графичким решењима чине. Ту спадају ситнописи, криптограмски употребљени монограми и монокондилије, „туђинска писмена” (Костић 1913а:8), под којима подразумева грчка и турска слова, записи латиничним писмом или облом глагољицом, „деформисана писмена” (Костић 1913а:11), која представљају прелаз из једне у другу азбуку, односно писмо или комбинацију више њих. Костићево навођење појединог примера праћено је графичким приказом записа, наводом о месту и времену његовог настанка (уколико их је могуће утврдити), преводом на савремени језик, те анализу изгледа појединачних слова, начина њиховог трансформисања и употребе ради скривања значења.

За прву врсту криптограма, Костић прилаже цртеже, односно графичке приказе:

- ситнописиса из Житија Стефана Дечанског из рукописа Народне библиотеке Србије, који се налази на слици чаше, исписан полумилиметарским словима. Запис је услед претходних несмотрених корекција у тренутку Костићевог изучавања био потпуно нечитљив;
- монограма монаха Мардарија на рукопису Манастира Рила из 1483. године, граматика Владислава са рукописа из Народне библиотеке Србије и јеромонаха Гаврила на рукопису који се чува у Московском музеју;
- монокондилије на рукописима Народне библиотеке Србије, број 21, на листу 108а и Софијске Народне библиотеке број 98, на листу 2а, затим на рукопису Софронија Врачанског и монокондилијског потписа патријарха Арсенија на рукопису Петроградске народне библиотеке;
- потписа облом глагољицом свештеника Давида из Београда на рукопису Манастира Крушедол, који је објављен у *Archiv für slavische Philologie* и протопсалта Евстатија потписаног „Глагољицом, и облијом него што је обична обла” (Костић 1913а:11);
- записа који Костић сматра за „најстарији криптограм јужнословенски, по томе што га је вероватно писао Словен (писац саме књиге) јесте из г. 1322 на четворојеванђељу бугарске редакције, писаном за цара бугарског Георгија Тертера II” (Костић 1913а:12), на грчком језику, са рукописа из манастира Хиландара;
- записа у облику трокраког крста у коме се користи тајна азбука од комбинације ћирилице и глагољице. Иза овог цртежа, Костић у вертикалном низу наводи азбуку за оба употребљена типа писма, коју је успео да састави на основу овог и других примера мешања двају писама. Приказ допуњава објашњењем на које је све начине долазило до деформисања, односно трансформисања ћириличних слова да би изгледала као латинична;
- записа дијака Ратка, који је објавио Тихомир Остојић у *Archiv für slavische Philologie*, у коме се виде утицаји три азбуке. У табели иза овог записа Костић даје преглед „тајне буквице” са упоредним колонама у којима су: „грчка XV-XVI в”, „ћирилица тога времена”, „глагољица тога времена” и колона са напоменама о облику и настанку слова (Костић 1913а:18);
- записа „деформисаном” ћирилицом, коју Костић упоређује са турским писмом. Он објашњава како је ово писмо настало тако што је неко „не само писмена обртао с десна на лево, кривио их и развлачио преко мере, додајући им по потреби и ради јаче илузије, тачке и цртице, него је и речи, цео запис, писао с десна, »по турски.«” (Костић 1913а:20) Као прилог, објављује цртеже четири оваква записа: два из рукописа Музеја Старе Цркве у Сарајеву, један са рукописа петроградске Публичне библиотеке и један са рукописа из Манастира Крушедол. Такође, даје објашњење начина на које је до „деформисања” слова долазило и табеларног приказа азбуке коју је на основу ових записа саставио.

У другу врсту криптограмских писама Костић убраја „писање натрашке” (Костић 1913а:22), „дечји тајни говор, у коме се сваки самогласник понавља са П” (Костић 1913а:23), акростих, скраћивање речи на почетна слова „обично зато што писац мисли да

ће их, као познате, лако погодити, те штеди простор” (Костић 1913а:23), „писање слова на прескок” (Костић 1913а:25), које има две подврсте: „слично »жоњичком скоку«“ (Костић 1913а:25) и писање слова „тако да чине какву шару” (Костић 1913а:26), затим „најобичнији руски криптограмски начин простая литорея” (Костић 1913а:27), „онај руски криптограмски начин у коме се писмена замењују *четвртим* од себе у реду азбучном” (Костић 1913а:28) и „*ребус од писмена*” (Костић 1913а:29).

Разматрајући порекло и пренос акростиха у јужнословенску књижевност, Костић наводи и његову некриптограмску употребу у *Азбучној молитви* Константина Преславског и код српских писаца средњег века: у Теодосијевом *Канону светом Симеону*, у делима Константина Костенског и Стефана Лазаревића, *Канону светом Ђорђу Кратовцу* и Пајсијевом *Канону цару Урошу*.

Уз ову врсту тајног писања, графички су представљени:

- „прави криптограм” (Костић 1913а:24) са записа Теодора даскала из 1805. године;
- запис из манастира Раванице (у Срему)
- запис из пете групе, оне у којој се пише „на прескок, слично »жоњичком скоку«“ (Костић 1913а:25), а налази се „на крају рукописа *о правопису* од Константина Костенског (почетак XV в.)” (Костић 1913а:25), уз који даје нумерички кључ по коме се запис чита;
- запис инока Никодима из 15. века, поред кога је цртеж тачкица и стрелица као кључ за читање;
- запис свештеника Тодора на рукопису из Народне библиотеке, уз који је, такође, цртаним стрелицама објашњен смер читања;
- криптографски кључ уз запис на рукопису Народне библиотеке у Софији, исписан грчким курзивом, уз који Костић даје објашњење и историју настанка таквих решења;
- кључ који је непознати ђакон Јован саставио за сопствене потребе по коме се слова замењују четвртим од себе по азбучном реду.

Трећа врста затајивања значења слова текста подразумева да словни и бројевни знакови имају двоструко значење. Ову групу Костић је разврстао тако да је чине:

1) начин на који се „*место писмена бележи одређени број тачака, према бројној вредности затајеног писмена.*“ (Костић 1913а:30) Сматра да је овај писарски манир вероватно пренет из Русије у којој је био познат, а сличности са њим налази и на средњевековном „Западу“ (Костић 1913а:30) на коме су се самогласници обележавали тачкама. Време у ком се јављају овакви записи, крај 17. и почетак 18. века, говори му у прилог првој претпоставци;

2) „криптографски начин, у коме се једно писмо, сматрано као број, збир, замењује писменима који су његови *сабирци.*“ (Костић 1913а:31) за који је пронашао да се на јужнословенском подручју јавља од краја 14. века, а учесталије појављује од половине и краја 16. века. Сматра да је овај начин, такође, највероватније пренет из Русије, где је употребљаван половином 15. века. Другу могућност види у томе да су га јужнословенски писари увели из грчких тајнописа, за шта Костић сматра да је мање могуће и да, под условом да је тачно, даљи развој и већу учесталост свакако дугује руском утицају. За сваки начин ове групе треће врсте писања Костић наводи примере и образлаже начине на које је то затајивање изведено. Употребу словних знакова са двоструким значењем препознаје у списима српске, руске и бугарске рецензије, и грчким рукописима;

3) „*рачунске загонетке* с бројним вредностима писмена, примљене из грчке криптографије.“ (Костић 1913а:35) Налази да је запис монаха Исаије из Маричке битке најстарији запис ове врсте. Препознаје да су рачунске операције којима се мења једнозначна употреба слова сабирање, као у наведеном примеру монаха Исаије, затим множење, као у примерима из каснијег периода, који се у неким случајевима комбинују са претходно објашњеним начином замене слова сабирцима;

4) тајнописи, објашњени на следећи начин: „У реду писмена – шифара, уређених по

бројним вредностима (а б г д е ѕ ж н ђ ї к л м н з о п ч р с т в ф х џ ѡ ц), додавала се или, ређе, одузимала једна, ређе више, јединица, десетица односно стотина бројној вредности писмена које хоће да затаји, те се место њега писало друго с том бројном вредношћу. Додавање одн. одузимање обележавало се натписивањем одн. потписивањем потребног броја тачкица или цртица” (Костић 1913а: 37) Најстарији запис овог типа Костић препознаје у рукопису Старе цркве у Сарајеву из 1682. године, у коме је приметио и скривање прве врсте. За разлику од других типова криптографисања, Костић овом начину не налази претходницу ни паралелу у руским или грчким рукописима. На основу тога, претпоставља да је овај тип аутохтоно поникао у српским, односно босанским писарским условима, те да би му управо писар рукописа Старе цркве у Сарајеву могао бити творац. Малу сличност проналази у западним средњовековним техникама којима су се самогласници скривали сугласницима;

5) „грчки“ начин, који је „у исто време и први употребљен за јужнословенске, првенствено српске криптограме: у другој половини XIV века, и прво, вероватно, у Св. Гори, одакле се распростро по свој територији јужнословенске ћирилице, па захватио и руску.“ (Костић 1913а:40) Овај тип шифровања заснива се на међусобној замени слова чији је заједнички збир 10, 100 или 1000. Додатно је објашњен табеларним приказом слова, њиховим бројним вредностима и збиром испод текста. Костић запажа како се ова врста шифровања користила кратко време и како је већ половином 15. века дошло до њене промене, те представља и анализира врсте кључева за тумачење, наведене у појединим рукописима. Запажа како развој овог типа затајивања у тексту иде у два правца: ка што већем скривању специфично јужнословенских слова и ка учесталијем искључивању типично грчких слова, од којих поједина имају само бројчану вредност. Замењивања су редом наведена, објашњена и поткрепљена примерима рукописа у којима се јављају. Костић даље наводи и примере замена у појединим записима који су локалног, чак индивидуалног домета, без утицаја и преношења на друге писаре, затим даје хронолошки преглед словних замена, у времену од 14. до 19. века;

б) начин затајивања за који на јужнословенској територији није нађен ниједан пример, али за који Костић претпоставља да је морао постојати, на основу неких подтипова затајивања из претходно наведене, пете врсте. Овај, потенцијално могући начин би за правило имао „чисто бројевно (множење одн. дељење), и врло просто: писмо, које хоће да се затаји, замењује се оним чија је бројна вредност 10 или 100 пута већа, односно мања“ (Костић 1913а:58) Оправданост овакве претпоставке Костић види у присутности овог начина у грчкој и руској рукописној активности, са којом је претходно утврдио велики број веза. На основу два примера из 16. века, претпоставља да је множење могло бити и са другим цифрама, осим са 10 и 100.

Последње поглавље рада посвећено је теми отежавања старих начина писања, до којих је долазило када су уобичајена тајна писања постала шире позната. Таква отежавања настајала су различитим писарским методама и комбинацијама других метода шифровања. За сваку запажену методу Костић наводи пример и објашњава како је то конкретно отежавање изведено. У прилогу на крају текста, Костић прилаже табелу под називом „Преглед „грчког“ тајнописа“ са систематизованим приказом пете групе треће врсте тајнописа. у табелу је унето 125 записа, које прате подаци о замени појединих слова. Она садржи информације о времену и месту настанка записа, месту на коме се чува рукопис у коме се он налази и назив публикације у којој је запис објављен, уколико је до тога дошло.

На основу језичке анализе два кратка записа са чесама манастира Трескавац из околине Прилепа, Драгутин Костић уочава разлике у геополитичким тенденцијама које се пресликавају на језички ниво. Разлику од сто година, колико је прошло између

настанка записа из 1802. и другог, из 1908. године, види као време у коме се из политичко-историјске равни у језички простор писаних споменика спустила намера националне преоријентације записивача. Њу препознаје у одабиру језичке варијанте којом је сваки натпис направљен. За старији запис Костић каже: „правопис сасвим српски, у основи стари српски (само њ, без њ и др.), са знацима новог“ (Костић 1914:32). Писање презимена Мијаковић и Бомболовић у овом примеру узима за доказ како је „Прилеп у то време још увек био српски“ (Костић 1914:32). Други запис сматра обновљеном верзијом старијег записа, из кога се „види тежња да испадне што уочљивије бугарски“ (Костић 1914:33) на основу промењених начина писања чланова бугарског језика.

Из некадашње рукописне збирке Народне библиотеке Србије, Костића је посебно заинтересовао *Апостол* састављен из три разновремено писана дела, временског распона од 13. до 18 века, због три записа „ван текста, на празнинама првог листа, употребљеног за унутрашње корице при првом повезу, првог, највећег дела из 14. века.“ (Костић 1929а:4) У првом од њих налази се аутограм Божидара, могућег преписивача овог дела. Костић претпоставља да је та особа начинила и други неауторизован запис, док је за трећи већ раније утврђено да припада Руску Христифоровићу, секретару града Дубровника. У прва два записа Костић примећује сличност у писању, из које закључује да се ради о истом временском оквиру настанка записа: „и у случају да писар ових брзописних записа и писар уставом писаног Апостола нису једно лице, ипак, несумњиво је да припадају истом времену. То јест: записи Божидареви писани су брзописом, какав је био у употреби крајем 14. и почетком 15 века, каквим се писало, дакле, у време боја на Косову.“ (Костић 1929а:4) Потврду овом закључку даје трећи запис, који је дубровачки записивач Руско датирао на 1395. годину и који „показује истовремену, исту писарску школу“ (Костић 1929а:4) У чланку је, поред ауторовог текста, објављен и текст сва три записа. Претпостављамо да их је Костић навео као доказ својим закључцима, али они, међутим, могу бити од значаја будућим истраживачима, с обзиром на то да ова рукописна збирка више не постоји. Ова три записа гласе: 1) „† *писа Божидар сију књигу в дан благочастиваго кнеза Лазара кадно дође цар Јамурат на Ситницу и бише бо(ј) (месе)ца јуна 15 дан на Косову.*“ (Костић 1929а:4);

2) „† *Свештеному пискупу пећкому и мудрому и васакије части достојному смерено поклоњеније! Да знаш јере дође цар на Ситницу и баша Ибраин с царем, Дохатовић, стег носећи.*“ (Костић 1929а:4);

3) „† *Писа се у Дубровник м(есе)ца маја 2. дан лето родества Исуса Хр(и)ста тисућно и триста и деведесет и пето лето*“ (Костић 1929а:4)

Костић закључује да Божидар, писар прва два записа, спада у световне писаре и да је највероватније секретар неког великаша или града. У садржају првог записа препознаје истраживачки дух и потребу записивача да пећког патријарха извести о тренутним догађањима, непосредно пред Косовску битку или у току прве фазе битке. Недореченост записа, односно чињенице да о исходу Косовског боја нема у њему речи, тумачи се журбом да се писар повуче пред освајачком најездом. Садржај другог записа, везује се за личност учесника Другог косовског боја. Костић уочава и наводи разлике у писању слова, што отежава приписивање два записа истом писару. Међутим, за његово истраживање пресудан је садржај првог записа из кога се може закључити да је време настанка непосредно пре или за време Косовског боја. Сматра да би се овиме кориговало време настанка најстаријег познатог записа, који је до тада био запис из 1390. године.

Питање односа усмене народне поезије и старе писане књижевности, историјске чињенице и уметничке законитости које се могу из њих ишчитати, као и портрети књижевно-историјских јунака које упоредо осликавају ова два вида средњовековног

стваралаштва, теме су које су окупирале научну пажњу Драгутина Костића током целокупног научног деловања. У својим радовима о народној књижевности, осим питања о њеној старости, он је покушао да укаже на везу којом су се ова два вида књижевности преплитала и давала свеобухватнији закључак о језичко-уметничком стварању средњег века.

Повод да се Драгутин Костић заинтересује за лик Остоје Рајаковића нашао се у књизи Станислава Кракова *Кроз јужну Србију*, објављеној у издању *Времена*, а у којој се налази фотографија слике са зида цркве Светог Климента код Охрида. Уз њу је објављен део посмртог натписа, уписаног изнад слике. Натпис је објављен у целости у *Записима и натписима* Љубомира Новаковића, којим се Костић користи у тумачењу. На основу изгледа насликаног лика и текста изнад њега, каже: „Из тога лика види се да је Остоја био врло млад кад се, 10. октобра 1379. год., «преставио». Без јуначких бркова, готово ћосав, једва да се примећују под носом нагарене науснице. (Обријан?) Гологлав. Коса густа, несплетена, улизана, дуга до рамена. Јуначким се опасао пасом, али без мача. Уопште без оружја, јер је у побожној, покајничкој пози, моли Богородицу да се моли за њ «ко Господу». Али, одело му је више ратничко него свечано, без «колесте аздије» као мантије, која се напр. види на лику Краљевића Марка (види *Време* бр. 1668 од 12. о. м.) као и других наших властелина, одевених по византијској (балканској?) моди; припијено му уз тело до широког појаса чији се везени крајеви укрштају лево, празни, без мача; ниже појаса шири се у пешеве, ишаране «колима» у којима су двоглави орлови, шаре по средњим рубовима пешева обележавају разрез, потребан коњанику.

Да ли се млади Остоја «преставио» обичном смрћу («а од Бога, од старог крвника»), или је погинуо у ком боју, или на ком јуначком мегдану (турниру)? Из натписа се то не види. Али се из натписа види да је био жењен («зет жупана Гропе») и да је био «сународник краља Марка» (Костић 1926а:4)

Наведено сународништво Остоје Рајаковића са Краљевићем Марком даје повода Костићу да испита могућу сродност између ова два јунака. На основу података које пружају епске песме, закључује да би јунак Остоја могао био земљачким и родбинским везама повезан са Марком. Централно питање Костићу поставља податак да је „наш Остоја Рајаковић био јунак, и то већ прослављен, гулама прослављен.“ (Костић 1926а:4), односно претпоставка да су о Остоји Рајаковићу певане песме и да су му управо гуслари дали надимак, иако он под тим именом и надимком није запамћен у народној епској поезији. Остојино презиме и надимак добијен од гуслара тумачи користећи се народним епским песмама, отварајући могућност да је Остоја Рајаковић потицао из западних крајева Србије или из Босне и да се надимак односи на његово војничко, јуначко опредељење, па закључује: „По надимку, дакле који је Остоји Рајаковићу дат у Марковој Јужној Србији, за разлику, ваљда, од тамошњих ратника, видимо да је био и сам ратник, и то јунак који се, иако млад, прославио толико да су о њему певали гуслари. Они су му тај надимак баш и дали. Ипак, морао је бити мањи јунак од незаборављеног Марка о коме се сачуваше толике песме гусларске до данас, док о Остоји – ни једна. У њему бисмо имали, дакле, једнога јунака четрнаестог века, јунака заборављеног, кога је из народне песничке традиције потиснуо какав доцнији јунак коме су придати Остојини подвизи.“ (Костић 1926а:4)

У наредном раду о овом јунаку, објављеном 1931. године у *Српском књижевном гласнику*¹⁰, Костић понавља опис слике из цркве Светог Климента и тумачење порекла имена, презимена и надимка јунака. На основу биографских детаља који су дати у натпису: да је Остоја био сународник Марка Краљевића и зет жупана Гропе, реконструира могућу биографију јунака, те врши језичку анализу именице „погусло“,

¹⁰ В. библиографију Драгутина Костића бр. 105.

осврћући се на *Речник старословенског језика* Франа Миклошића, у коме је овај натпис био једина референтна одредница приложена уз ту речничку одредницу. Понавља претпоставку о пореклу и јунаштву његовом: „Остоја Рајаковић биће да је родом из Босне или Херцеговине. На то упућује и име његово (Остоја) и име оца његовог (Рајак). На то би могао указивати и надимак његов (Угарчић), сличан називу „Угричић“ којим народна песничка традиција наша обележава угарске и уопште западноевропске витезове насупрот византијским, грчким, балканским, „Грчићима“ (Грчић Манојло вероватно: Манојло Кантакузен, рођак Ђурђевој Јерини). Угричићима или „угарском господом“ чак, зову бугарштинске песме и наше витезове (Вука Змаја Огњенога и Митра Јакшића, на пр. у бр. 3 9, 48, 79 и др. у збирци В. Богишића), свакако зато што су били опремљени на начин угарских, западноевропских владара, били су опремљени сасвим као западни, угарски ритери.“ (Костић 1931в:612) Даље разматра да ли је Остоја Рајаковић са слике и натписа цркве Светог Климента исти јунак о коме се пева у епској песми *Женидба Радловић-Стоја* и наставља у правцу проучавања старости епске народне поезије започетог две године раније.

С обзиром да се из натписа врло мало могло сазнати о јунаку Остоји Рајаковићу, Костићу је овај натпис послужио као полазна тачка из које је могао да гради своју теорију о разлозима популарности појединих јунака у народу и омиљености код народних певача, због којих су сачувани од историјско-књижевног заборавља. Та популарност и омиљеност, истакла је поједине личности у односу на друге без обзира на њихово објективно место и учешће у историјским збивањима. Служећи се подацима са натписа Остоје Рајаковића, Костић је у даљем раду правио аналогije са чувеном епском биографијом Краљевића Марка, могућим узроком величања Лазара Хребељановића и других познатих епских јунака.

Закључке добијене анализом посмртног натписа Остоји Рајаковићу Костић користи не би ли одгонетнуо узроке популарности Марка Краљевића у народу, нарочито међу гусларима. Своје мишљење о разлозима услед којих Марко Краљевић има неприкосновено место у народном усменом памћењу образложио је у чланку „Зашто је Марко Краљевић, иако незнатна историска личност, постао највећим јунаком народним?“. Анализу започиње поређењем података из усменог епског народног памћења и доступних историјских информација. Две Маркове биографије, епска и историјска, стоје у супротности јер архивски историјски подаци не пружају релевантне доказе о Марковом војном, државничком или политичком истицању. Костић учава како је стара писана књижевност оставила мали број сведочанстава о овом јунаку и цитира белешку Константина Филозофа: „Готово савременик Марков и најкритичнији историограф наш у Средњем Веку, Константин Костенски (Гласник С.У.Д.42), забележио је, с похвалом, његове речи пред погибију на Ровинама (1394. г.). Марко, заклетни вазал султанов, у борби против хришћана, каже: «Дај, Боже, нека победе хришћани, ма ја први погину!»“ (Костић 1926б:4).

Костић објашњава могуће узроке Маркове епске популарности аналогijом са Остојом Рајаковић Угричић, кнезом Лазаром и царем Урошем. Примећује „да је основни узрок толикој његовој популарности у народу у томе, што је он народу импоновао својим личним, човечанским врлинама, којих је, и по шапутању историје (в. Конст. Констенског Живот деспота Стефана у Гласнику С. Уч. Др. 42), заиста, имао.“ (Костић 1926б:4). Те „човечанске врлине“ препознаје у позитивним карактерним особинама којима обилује народна епика, али и великој физичкој снази на коју указује осликани лик на припрати цркве Св. Архангела код Прилепа.

Костић не сумња да је Марко Краљевић био аутентична историјска личности,

слична оној каквом је народна поезија представља. Место на коме је Марко Краљевић сахрањен било је отворено питање српске историје и књижевности, а Костић нуди три варијанте одговора на основу података из народне епске поезије. Четврту могућност наметнула су географско-политичка превирања друге половине 19. века, унутар којих се народ из околине манастира Свети Димитрије национално изјашњавао, доказујући своју националну и територијалну припадност: „Међутим, народ је ипак знао (ако баш сад не зна) за гроб Марков и то усред земље наше. У то нас је уверила једна од молби што их је пре 50 година (1877.) подносио наш народ из јужне Србије Санстефанској Конференцији, за доказ да је српски. [...] тако, у молби нахије кумановске, кратовске, кривоаланачке и кочанске, потписаној од 305 грађана и снабдевеној са 196 печата манастира, црква и општина – износи се четврта верзија народне традиције о гробу Маркову, најпростија, најреалнија те и највероватнија. Ту се, наиме међу другим манастирима српским помиње и познати Марков манастир јужно од Скопља, т.ј. »Св Димитрије у Сушици, гробница краљ Вукашина и сина му краља Марка.« (Костић 1928б:23) Потврду да своје проучавање треба да покрене у овом смеру, Костићу пружају преписи гробних натписа, који су се налазили у манастиру Светог Димитрија код Скопља. Две варијанте истог натписа, начињене од стране историчара Панте Срећковића и ондашњег руског конзула у Скопљу дале су повода Костићу да тврди како се гроб краља Вукашина и Краљевића Марка могао налазити на том месту: „Он [Панта Срећковић] у другој путописној слици из год. 1873. („Фамилијарна гробница Мрњавчевића“) у Гласнику Срп. Уч. Друштва, књ. 46., отприлике овако описује »манастир Св. Димитрија у Сухој Реци« (Сушица, 12 километара јужно од Скопља): »Калуђера ту нема, био један најгрознији пијаница, па отумарао. Манастир чувају сељак и сељанка с двоје деце, а надгледају га сви благочестиви Сухоречани«. Срећковић је отсео на »трећем кату« конака у гостинским ћелијама. »То су старинске ћелије сазидане Краљевићем Марком. Пре 40 година (око 1830) изгорео им кров, а малани дувари и сад малани стоје.« Храм је »у облику четвртастог крста«, има кубе покривено оловом »оним истим којим је цркву покрио њен ктитор: на кубету је још онај исти стари крст. У маломе налик на Дечане. Црква Св. Димитрија била је породична црква Мрњавчевића. Ту су они сви сахрањени«.

Описујући унутрашњост цркве вели Срећковић: »С лева у припрати (т.ј. у предњем делу, јер припрате нема) намалан је Вукашин: стар, сед, окорео човек. С круном и венцем (ореолом) на глави, држи задужбину у рукама, у порфири, и чело главе му пише: В ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ КРАЉ ВЛКАШИН, а према њему млад, леп, црномањаст, с округлим црном брадом, са архијерејском круном (!) на глави и златним котуром унаоколо, у десној руци држи свитак а левом се ослања на балчак од сабље, с натписом чело главе: В ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ СИН ПРЕВИСОКАГО КРАЉА ВЛКАШИНА КТИТОР МАРКО«. Затим саопштава и препис о постанку храма, који је сазидан још од 1345, за владе цара Душана, па краља Вукашина, и завршен »ва дни краља Марка«.

»Ту је унутра, или у припрати, и био сарањен краљ Вукашин, краљ Марко и др., али су људи и време покварили те гробове.« Ту има и »мермерна плоча с двоглавим орловима, са гроба Вукашинова, али од многог гажења слова се излизала и могао сам прочитати само«: (а то су фразе опште с надгробних плоча и баш без имена покојника!). С Марковом плочом ствар стоји већ много боље. Ни она није остала на гробу, ни цела, преполовљена је и изнета чак из цркве и »напољу пред црквом, у дувару новосазидане кујне, у карниз, на који се наслањају, узидан је мермерне плоче један део и на њему стоји ово:

В ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ КРАЉ МАРКО И КТИТОР СВЕТАГО ХРАМА...(ВЕЧ)НА МУ ПАМЕТ« (Страна 224)

За тачност Срећковићевих преписа, с незнатним поправкама, јамчио је, после

скоро десет година, Јастребов, тадашњи руски конзул у Скопљу, историчар такође, у опису свог научног путовања у Гласнику С. Уч. Др. књ. 57, где на стр. 55. каже: »Г. Срећковић је одвећ тачно снимео натпис с једног одломка надгробне плоче под којом је краљ Марко лежао. Она је узидана у зид нове кухиње и заклоњена једним долапом, ваљда за то да се боље сачува.« (Костић 1928б:23)

Због непоузданости записивача, ови натписи нису правовремено добили проверу и потврду. Костић их, међутим, разматра јер су постојале индиције од стране каснијих истраживача, који сведоче о постојању уништених плоча и записа, који су садржали натписе на себи: „Народно тврђење у оној молби промакло је, као узгред, пажњи науке, а најзад, то је можда само „народно веровање“ које тек треба проверити, као неку „четврту верзију“ народне традиције о Марковој смрти и гробу.“ (Костић 1928б:23) Сумњу у поузданост два преписивача и сведока о постојању натписа, Костић оставља под сумњом и наводи пример Милоша Милојевића, који је извесно време у науци о књижевности сматран за врло пристрасног и непоузданог истраживача, да би потом доживео врсту научне рехабилитације открићем да је *Служба светом Симеону* коју је објавио заиста дело Светог Саве. Оваквим погрешкама и исправкама у истраживачком раду, отварао би се простор за веродостојност натписа у вези са задужбином и гробним местом Мрњавчевића. Костић наводи да каснија истраживања, из прве две деценије 20. века, нису потврдила ове натписе, услед физичког уништења плоча и других манастирских остатака на којима су се натписи о киторској породици налазили: „То је утврдио, са жаљењем за оштећеним уметнинама, и Кондаков (Македонија, 1909), и проф. А. Стевановић (у Годишњаку С.К.Академије 29 и 30 и С.К.Гласн. г. 1920 и 1922) који је за два школска одмора (1920 и 1921) успео да хемиским путем очисти донекле замазане фреске и открије ликове краља Вукашина, краљице Јелене, краља Марка (?) и др., и Г. Мије и др. Вл. Р. Петковића, па и др. Мирковић и инж. Татић, који су сви видели места оних написа сад потпуно изгребених. Натпис на овој надгробној плочи не виде ни један од њих, ни плочу. Она је или однета, или разлупана, или узидана где, или можда само лишена натписа па склоњена.“ (Костић 1928б:23) када би се оваква претпоставка потврдила, Костић наводи питање које би наредно требало истражити. Сматра да би плоча са посмртним натписом могла би бити једна од две врсте физичких обележја које се поводом нечије смрти постављају надгробна плоча или белег места погибије: „У том случају требало би добро размотрити да ли је тај одломак или одломци заиста од плоче, која је (дужа, шира и тања) лежала положена преко гроба или је (здепастија и ужа) била од оних плоча које се усправно постављају: да ли није можда само „стећак“, „белег“, „камен“ које народ наш и данас диже на пролазним местима, поред друмова или по портама где се купи сабор, оним ратницима који погину далеко од куће па их на бојишту, у туђини и сахране.“ (Костић 1928б:23) Уз ову тезу наводи неколико познатих примера како су се погинулим особама подизали белези, мимо надгробних плоча и закључује: „Ако би, дакле, и та Маркова плоча, нађена ван цркве, била само стећак као онај Стевана Високог, онда би питање о гробу Марковом остало и даље отворено. Клетва очева: «Не имао гроба ни порода!» Била би потпуно, у оба дела, испуњена.“ (Костић 1928б:23)

Поводом различитих читања натписа у цркви Светог Андрије на реци Тресци, Костић је поставио пред себе два истраживачка задатка. Први је био да одреди што поузданији податак о години зидања цркве на основу три забележена читања, а други да, на основу њега, одреди годину рођења Краљевића Марка. Полази од мишљења ранијих проучавалаца да је у питању 1335. година: „Ово је време, изгледа, одредио прво Ил. Руварац још педесетих година прошлог века у другој студентској расправи својој (в. *Две студентске расправе*, Н. Сад 1883.) У њој он на два места упућује на такав рачун. Неодређеније, на стр. 66 где каже: »По песми је Марко био побратим Рељин, које не може

бити, будући је Марко још дете био, кад је Реља светом променио« (г. 1343). Одређеније, на стр. 68, где, говорећи о цркви коју је подигао на Тресци Андрејаш, »син фтори благовернаго краља Влкшина« година 1354/5 одн. 6863 (гѡџг) додаје: »Марку, као старијем брату, могло је тада бити *једно двадесет година*, а око 60 могао је имати кад је погинуо«.

Руварац се послужио првом објавом преписа тога натписа из припрате Андрејашеве цркве на Тресци, оном у *Гласнику ДСС књ. VIII*. Међутим Љ. Стојановић у *Записима и натписима* саопштио под бр. 165 и други из *Гласника СУДр. Књ. LVII*, у коме је година од створења света дата као 6897 т.ј. гѡчз, у којој би се лако дало разумети и мешање, доста често, знака $\xi=60$ са „копом“ $\chi=90$. По том мешању, цркву на Тресци подигао би Андрејаш године 1388/89.

Ако је збиља, према години зидања Андрејашеве цркве с претпоставком да ју је дигао чим је постао пунолетан (по обичном и данашњем рачуну), срачунавао Руварац и Маркове године, давши му као непосредно старијем „једно двадесет година“, онда би му рачун тај био погрешан. Али би још погрешнији био рачуна са годином добивеном из другога преписа а с истом претпоставком Руварчевом о Марковим годинама. Јер би нам се као година Маркова рођења јавила 1368/9. А по њој би, да не рачунамо и за друге значајне моменте Маркова живота, изашло да је Марку, и то краљу Марку година 1371, кад му је отац Вукашин погинуо а он сам постао вазал султану Мурату, било једно *три* године.

Ова би година (6897–1388/9) сасвим кварила Руварчев рачун о Марковим годинама. Међутим, она је вероватно боље прочитана јер је тако чита и проф. Гл. Елезовић, чији је препис објављен у *Записима и натписима* под бр. 6079. Али, има и треће, управо четврто, читање проф. Вл. Р. Петковића у *Старинама* на стр. 26, које се с оним из *Гласника LVII* и проф. Елезовића слаже у послењој цифри године ($з=7$) али не слаже у претпоследњој, десетичкој: нема, не само ξ него ни χ већ $о=70$, опет лако разумљивом заменом ретког знака χ са $о$ т.ј. гѡооз одн. 6877. По њој би се добила година 1368/9 кад је Андрејаш подигао цркву на Тресци, а по Руварчеву начину срачунавања Маркове године рођења – 1348/9. Према овој би опет Марку у г. 1371, кад је наследио оца и постао вазал султану Мурату, било око 23 године, што би се наравно боље слагало с рачуном Руварчевим. Само, у питању о исправности читања основне године од створења света у натпису Андрејашеве цркве на Тресци, свакако нам не може просуђивати Руварчев рачун, заснован на претпоставкама. Него би, већ и због ове непоузданости у основној години, из срачунавања Маркове године рођења и осталих значајних момената у животу његову, морала сасвим отпасти комбинација с годином подизања Андрејашеве цркве.“ (Костић 1936в:179-180)

Након што је сумирао дотадашња читања две објављене варијанте натписа, подвргнуо их је филолошкој анализи. Затим наводи податке који би доводили у питање тачност читања, као што су сведочанства записивача да су тај посао обављали у журби; те разматра да ли титулирање краља Вукашина „као благоверни краљ без допуне светопочивши“ (Костић 1936в:181) и његовог сина Андријаша краљевићем дају информације о времену настанка натписа. Годину зидања цркве на Тресци омећиле би белешка о њеној размени села са раније сазиданом Марковом сушичком црквом и бележење имена Вукашинове супруге монашким именом, чиме ће се Костић бавити додатно у једном од наредних радова. Годину наведену у натпису дешифрује на основу поређења тумачења три различита записивача и сматра да је највероватније „средње решење“, које проистиче из оквира историјских података који су познати. Осим поузданог податка о 1371. години, у којој је Марко изгубио и наследио оца, те постао турски вазал, Костић се служи и двома историјским забелешкама, које дају непоуздане историјске податке. Једна од њих говори о могућем Марковом одласку у Дубровник, у

посланству краља Уроша, 1361. године, док је друга „она неуспела просидба Катарине, кћери Гргура Павловића-Шубића, штићенице краља Твртка, с почетка године 1370: просидба за Марка а не за Андрејаша највероватније и по томе што Марко тада још није био ожењен, како узима и др. Л. Мирковић.“ (Костић 1936б: 188) Та два податка, које Костић узима у обзир на основу посредних доказа, представљају репере за хронолошку линију Маркова живота: године рођења, потпадања у вазални положај и смрти. Из малобројних података и неколиких оправданих претпоставки, закључује следеће: „С обзиром на два тачније временски фиксирана момента из живота Маркова, на годину 1361 и на годину 1370, добили бисмо, по Руварчеву мерилу за срачунавање Маркове године рођења, за њу „геометриско место“ које би се кретало од године 1340 до године 1350. А с обзиром на последње две напомене о пунолетству принчева наших у средњем веку и о слању пажева по новац, мислим, да ћемо најмање погрешити ако узмемо *средњу* годину између нађених, т.ј. *годину* 1345, као највероватнију годину у које је могло пасти рођење Марково, које би се опет, с обзиром на Вукашиново жупанство у *Прилепу* у г. 1350, могло везати и за Прилеп као родно место Марково.

Према овој години рођења (1345), Марко би имао у г. 1350, кад му је отац био жупан у Прилепу, 5 година; кад је умро цар Душан, 10 година; у г. 1361, кад га је цар Урош слао у Дубровник по новац, 16 година; у 1370, кад му је отац просио у краља Твртка Катарину Шубићеву, 25 година; у г. 1371, кад је наследио оца у краљевству и постао вазал цару Мурату, 26 година; у г. 1388/9, кад му је млађи брат „краљевић“ Андрејаш зидао цркву на Тресци, после његове у Сушици, 43 године; и у г. 1395, кад је погинуо на Ровинама заједно с Константином (17 маја), 50 година.“ (Костић 1936в:189-190)

Приликом одређивања године рођења Марка Краљевића и структурирања хронологије догађаја из његовог живота, Костић као један од репера наводи могућност да је Вукашинова супруга у време зидања цркве на Тресци већ била монахиња. Повод за овакво тврђење су два женска имена забележена у натпису те цркве: „Ако оба женска имена *Јелена* и *Јелисавета* (по читању проф. Елезовића више народска форма: *Јелисава*) припадају матери Андрејашевој и Марковој, значило би да је она у време зидања цркве на Тресци била калуђерица, а то опет значило би да је тада већ била удовица, што је постала крајем 1371 године. Томе би се противила донекле чињеница што је друкчије а вероватно калуђеричко име које јој редовно даје песништво народно: Јевросима, потврђено и наласком њеног новца заједно са Марковим и Вукашиновим у «Кичевској остави»“ (Костић 1936в:182) На основу новца са кога су се могла реконструисати четири почетна слова имена краљице – *εвро* – Костић закључује да је Вукашинова супруга имала три имена, једно световно и два монашка. Томе у прилог наводи пример кнегиње Милице, која је, како закључује, такође имала два монашка имена, једно за период када је као калуђерица живела на двору, помажући сину, а друго за период у коме се повукла у манастир. Овакву повезаност између малообразног имена и периода у коме је владала заједно са својим синовима, а великообразног са периодом у коме се повукла у манастир, остављено је без јасних доказа. Осим тога, Костић наводи и друго отворено питање у вези са овом аналогијом, а које се тиче самог текста: „...зашто су она два женска у Андрејашеву натпису, чији је главни део по последњем препису проф. Елезовића (Зап. и натп. Бр. 6079)

...трѣдо(м) и подвигомъ христороубиваго раба божиа Андрѣша, сина фтораго благовѣрнаго кралѣ Влькашина и кралице Еленна Елисаве. И елико възможно бис(т) дахомъ и приложихомъ...

ако се односе на *једну* само личност, везана свезом *и* односно *а*? [...] Да ли збиља та два женска имена не припадаху двома женама, уплетеним у живот Андрејашев?“ (Костић 1936б:184)

Део натписа у коме се наводе имена задужбинара, који је без везника и

интерпункцијских знакова, Костић тумачи на три начина. Првим тумачењем претпоставља да би „у апозициону одредбу за Андрејаша улазила имена и оца и матере с оба њена“ (Костић 1936в: 184), друго би подразумевало да се апозиционом одредбом обухватају супружници Вукашин и Јелена, а да је име Јелисавета припадало другој женској особи, највероватније Андрејашевој венчаној жени; док би треће тумачење „са другом запетом одмах иза имена Вукашинова“ (Костић 1936в:186) обухватало апозицијом Андрејаша, његову супругу Јелисавету и краљицу Јелену пре свог монашења. Костић највећу могућност приписује другом тумачењу, које би оправдало употребу глагола у множини. Оно би било аналогно примеру цара Душана, који је такође наводио име своје супруге међу задужбинарима, али дефинитиван закључак није изнет у овом чланку.

Наредне године, Драгутин Костић наставља своје тумачењем женског имена записаног на натпису цркве у Тресци. Осврће се на свој пређашњи рад и прихватање закључка како су два женска имена у натпису припадала двома женским особама (од којих је једна била Вукашинова супруга), формираног услед три различита читања записивача, недостатка непосредних и неколико посредних доказа. Тај закључак ревидира услед нових доказа у виду фотографије натписа, на који му је у међувремену указано и на коме се натпис релативно јасно види. Објективно представљен физички изглед натписа, пружа могућност да се види крај једне текстуалне целине, изглед слова и титле изнад њих. Добијене су нове информације: „...ипак су јасно дати, пре свега, и спорна година као ε.ω.ζ.з. (6897-1388/9), и оба женска имена као: ΕΛΕΝΕ Α· ΕΛΙΣΑΒΕ. Па се још види да је овим другим именом завршен и ред, што се ни у једном препису, ни прецрту (Јордана Х. Константиновића у збирци рукописа СК Академије, бр. 232), не означаје, као ни лигатура за А и Β у другом имену. Осем тога, над крајњим Ε, до саме ивице, назире се и нека хоризонтална цртица. Она би сасвим могла одговарати оном малом натписаном Т, које спомиње проф. В. Р. Петковић у Старицама на стр. 26. Тако би се форма другог имена ресатурирала у: ΕΛΙΣΑΒΕΤΕ.“ (Костић 1937а:263) Недостатак овог фотографског разјашњења за Костића представљају и даље невидљиви детаљи натписа: „да ли се и над оним Α не налази танко натписано нешто, евентуално мало и раширено Χ.“ (Костић 1937а:263) Ознака која недостаје дала би потврду да је Јелисавета монашко име претходно именоване Јелене. Упркос томе, Костић настоји да докаже да се ознака Α· користи не као везник, већ као скраћеница која означава монашки статус особе која се иза њега именује, те да оба имена припадају истој особи. Након тога, посао доказивања је ишао у правцу потврде да оба имена: Јелисавета и Јевросима, под којим је у народној поезији позната мајка Марка Краљевића, припадају истој особи. Име Јелисавета потврђује препис из 18. века, који Костић не наводи, али за који тврди да је по пореклу знатно старији и око ког су се он и Ђорђе Радојчић сложили. Понавља наводе о пронађеном златном новцу, чији натпис ευρο потврђује постојање монахиње Јевросиме у најтешњој вези са Марком и Андрејашем и аналогију са царицом Милицом, за коју је забележено да је имала два монашка имена. Целокупно истраживање на тему двојаког монашког имена Јелениног и хронологије у вези са њима Костић сумира на следећи начин: „Према томе би Вукашинова удовица, краљица Јелена, имала управо три имена, од којих би јој друго и треће (Јелисавета и Јевросима) могла оба бити калуђеричка, аналогно случају који су за Лазареву удовицу, кнегињу Милицу, објаснили г. Ђорђе С. Радојчић и Радосав М. Грујић [...] И она је могла као монахиња Јелисавета у малом образу, схими, живети не у манастиру ком него на двору, уз синове, ако не уз Марка и Андрејаша а оно уз млађе, Иваниша и Димитрија, који у г.1371, изгледа, нису били ни пунолетни те им је надзор материн био још потребан; а после се, пред смрт, слично Милице, назвавши се у великом образу Јевросима, повукла у манастирску тишину. Кад? Свакако после г.

1388/9, када је по Андрејашеву натпису носила само малообразно име Јелисавета, али пре г. 1395, кад јој је погинуо син, краљ Марко, те пропало и његово краљевство, и њено, ако је т.ј. и она (слично царици мајци Јелени, удовици Душановој, у Серу, или, раније, краљици мајци Јелени, удовици краља Уроша, у Зети) имала своју државу, па с тим отпала и могућност да и она кује новац, односно да га њој у почаст кује син јој краљ Марко, с чијим је новцем и њен нађен у Кићевској остави. Тако би Вукашинова удовица, краљица Јелена, у малој схими (од 1471) монахиња Јелисавета, друго великосхимничко име Јевросима могла добити после 1388/9 а пре 1395 г..“ (Костић 1937а:265-266)

У *Времену* из 27. августа 1933. године објављена је вест о проналаску гроба и надробне плоче непознатог средњовековног великаша надомак села Хумско у Фочи, на основу које је Земаљски музеј у Сарајеву ову плочу преузео и проучио. Директор Земаљског музеја, Владислав Скарић, сврстао је надгробну плочу у белег и растумачио њен натпис у чланку „Гроб и гробни споменик госта Милутина на Хумском у Фочанском срезу“, у XLVI броју (1934. година) *Гласника Земаљског музеја*. У приказу тог броја *Гласника*, Драгутин Костић се посебно задржава на опису надгробне плоче непознатог властелина, за који каже: „Г. Скарић је пажљиво прочитао натписе на њему и утврдио да је то стећак („билиг“) неког знаменитог богумилског првака госта Милутина родом Црничанина (из оближњег села Црнице), из 14. и 15. в, кога су „велика господа и властела босанска па и грчка врло поштовала и богато обдаривала јавно“ (вероватно као поклицара и посредника у политичким и трговачким преговорима).“ (Костић 1935б:7) Костић сматра да је тумачењу Владислава Скарића неопходна допуна и кратко разјашњење: „У натпису на источној страни, почетак као да би требало читати овако: ЖИТИЕ ИЖИХЪ (полуглас) У. Ч. ЛЕТЕ, т.ј. „живот одживех у деведесетој години“ што би значило да му је било 90 година кад је умро. Даље би текст ишао: БОСАНСКЕ ГОСПОДЕ ПРИМИХЪ ДАРОВЕ, ОД ВЕЛИКЕ ГОСПОДЕ (бана, краља, кнеза дубровачког?) И ВЛАСТЕЛЕ И ОД ГРЧКЕ ГОСПОДЕ А ВСЕ ВИДОМО т.ј. „знано“ (м. „ведомо“, по икавски).“ (Костић 1935б:7)

Анализи текста надгробне плоче коју је извршио Владислав Скарић недостаје тумачење натписа јужне стране споменика. Костић успева да га прочита и протумачи на следећи начин: „Напротив, у њему као да је дато животно начело ученога госта Милутина, његово „гесло“, које би у данашњем језику гласило отприлике: (Боље је) изгубити (све) друго неголи милост Божје, а то је на споменику казано овако: ПОГИБ ИНО НЕГОЛИ МИЛОСТИ БОЖИЕИ, где би последње слово („ј“) била проста партикула (као у: туј, онуј и др.).“ (Костић 1935б:7)

Загонетку имена женског лика са сликовних приказа Лозе Немањића из Грачанице, Пећи и Дечана, Драгутин Костић је покушао да одгонетне користећи се трима читањима имена: „Од читања и бележења имена њеног најраније је оно А. Гиљфердинга (Босна и Херц. III, 164), по коме је унесено и у Љ. Стојановића Записе и натписе под бр. 9884, 1, као БРЊНЧА у Дечанима, а под бр. 5097 одн. 9884, 2, као ПЪРЊНЧЪИ у Грачаници. Друга је објава у чланку проф. Владимира Р. Петковића у *Narodnoj starini* за г. 1923. Ту се, на стр. 98, чита БРЊНЧА у Дечанима, а тумачи »Прњача, кћи краља Уроша I«, затим (П)РЊНЧА у Пећи, с истим тумачењем, и на стр. 100 пак ПРЊНЧЪ СЕСТА КРАЈЕВА у Грачаници, опет с истим тумачењем. Уз опис све три »Лозе« иде снимак њеног приказа у Дечанима, а за друга два приказа каже се да су »скоро сасвим пропала«, те се од њих снимци зато и не доносе. Најзад, г. 1934. у Скопљу издао је г. Светозар Н. Радојчић *Портрете српских владара у средњем веку* па ту објавио и снимке сва три приказа, на листу X у Грачаници, на XII у Пећи, на XVI у Дечанима. У уводном прегледу дао је описе свих детаља у »Лозама«, и читања своја за имена. По њему је у Дечанима БРЊНЧА (стр. 58), у Грачаници

(стр. 39) ПРЊАЧУЊЕ, а у Пећи, заиста највише оштећено, ставља место имена знак ? (2) и домишља се да је ту било име, како га бележи и проф. Петковић, за »Прњачу« (Костић 1937б:155-156) На основу снимака и три претходна читања женског имена, Костић тумачи како би оно могло да гласи: „Тако би се име краљева сестре у Грачаници могло понајпре рестаурирати у ПРЊАЧУЊЕ. За форму у Дечанима, по оба објављена снимка, види се да се над именом тим налази абривациони знак који се протеже од *P* до иза *H*, цео (као у Портретима), или, пре, испрекидан, јаче у почетку, над *P*, и на крају, над *H* (као у Narodnoj starini), те би се и ова форма могла рестаурирати у: Б(Њ РЊН Њ ЧА), која би заиста најбоље одговарала показаној у Грачаници.“ (Костић 1937б:156) У свом тумачењу, Костић се бави неколиким аспектима овог имена: гласовним склопом, транскрипцијом имена на основу варијације В-П у првом слову (гласу) имена, његовим прилагођавањем домаћем изговору, на шта га упућује наставак –ЧА, а затим његовим пореклом.

Извор овом имену у словенском језику Костић тражи у гласовној сличности са речју „брна“, у значењу земља, прах, чиме би се указивало на хришћанску идеју о пролазности овоземаљског живота и ништавности телесног. Иако мало вероватна, ова варијанта имена би семантички одговарала побожним ставовима родитеља девојчице: „По тој основи, нотираној само код чакаваца, *Брн(а)ча* би значила као „од праха, кала, земље саздана“, односно, краће: „Прашна“ или „Каона“, у даљем преносу можда и „Пепељуга“. Име би то смислом својим изражавало дубоку побожност и хришћанску поништеност родитеља, и краљевских баш, нарочито матере, краљице Јелене, о побожности и хришћанској поништености које биограф њен Данило не уме да нађе довољно лепих речи. А погрдношћу што би се осећала у имену овом, не би у језику нашем била необична с обзиром на знатан број народних имена личних, датих профилактички као заштита од урока (на пр. Грдан, Груба и др.)“ (Костић 1937б:158) Други словенски извор овом имену Костић види у речи „брња“, у значењу „оклоп“, односно „жене у оклопу“ или јуначице, у вези са чим одгонетку налази у семантици имена или у вези са местом рођења детета: „Име би овако смислом својим свакако сасвим одговарало детету краљевских родитеља, нарочито оца, ратоборнога краља Уроша I. Осем тога, могло је оно бити дато у вези и са *Брњацима* [...], тј. у вези са *двором* краљице Јелене, као местом у коме је *Брњача* могла бити рођена и названа по њему, односно, можда и као местом које је названо по њој, ту рођеној.“ (Костић 1937б:158)

Као другу могућност, Костић узима у обзир преводну прераду страног имена, највероватније романског порекла, у вези са чим разматра неколико варијанти:

- 1) „*Брњ(а)ча* одговарала би гласовно и смисаоно (случајно?) и западноевропском популарном имену: *Брун(х)илде*, првобитно познатом као име германске валкире, а изведеном баш од исте основе (гот. *brunja*) са значењем оклопа, панцира, дакле, «хероине у оклопу».“ (Костић 1937б:158)
- 2) „Остајући још при могућној основи у том имену, за форму: *Прнача* одн. *Прњача* не бисмо могли наћи *нашу* реч потврђену старином, с чијим би значењем могли довести у везу име наше принцезе. Али баш та форма *Прњача* (сл. крмача-крмак, и др.), као да има свога парника у мушком личном имену *Прњна-кљ*. [...] С обзиром на Вукова вазала-пронијара ово би име могло указивати на основу у грчкој речи *πρόβια* у вези са значењем: посед (села или мање области) дат на доживотно уживање („провиђење“?) вазалу-пронијару или манастиру (данас: прњавор)“ (Костић 1937б:159) Пошто је ова варијанта деловала најмање вероватно, Костић прави другу аналогију са истим, страним кореном речи:
- 3) „С обзиром на прикладнији смисао принцезина имена, могло би се можда помишљати и на основно значење грчке речи *πρόβια*, тј. на *провиђење*, те у *Прњачи* наслутити неку **Провиђенку*, дете које је Провиђење поклонило родитељима, нарочито тако побожним као што су били Урош I и краљица Јелена“ (Костић

19376:159)

- 4) Претпоставку да би име Прњача-Брњача могло имати корена у француском језику, оправдава порекло краљице Јелене. У том случају име би могло да има корен у сличном облику речи *le prône*, али недостаје могућности да се ова два облика доведу у директну везу.
- 5) У вези са романским извором, износи и могућност да је корен имена послужио само облички, али не и семантички. Тако је, према Костићевом мишљењу, име принцезино могло бити посрбљена варијанта мушког имена „као хипокористика за *Брнар(д)а* (нотираног по РЈАК од 14 в.) од *Bernhard*-а. Зар се не би од женског хипокористикона нашег: Брна одн. Брња наставком –ЧА добила Брнача одн. Брњача?“ (Костић 19376:160)
- 6) Ако се претпостави да је глас Ч могао остати у корену речи која је прилагођавана, постоји могућност да је име Урошеве и Јеленине кћери настало од именице „принцеца“, чиме би се два имена повезала гласовном сличношћи и семантички са романским предлошком.
- 7) Анализирајући графички склоп имена у коме се иза и испред вокалног Р налазе меки полугласници, Костић долази до италијанске варијанте имена Вероника: „За основу имена наше принцезе романског порекла у обзир се може узети, наравно, романизирана одн. балканизирана форма његова с изговором не северноиталијанским, венецијанским, него сичилијанским одн. јужне Италије, већ и због присних веза наше краљице Јелене и њенога двора са владалачким домовима Анжујаца, које је зову рођаком. Та форма завршена слогом –ЅЕ одговарала би најбоље и обема ћириличким транскрипцијама њеним у грачаничкој „Лози“, са ЧЅ одн. ЧА. Кад прву (1), као основну, ставимо поред наших ћириличних транскрипција: (2) у Грачаници (око 1320 год.) и (3) у Дечанима (1345/55), овако:
 - (1) Вѣрѣнічѣ
 - (2) Пърњѣчѣ
 - (3) Б(ь)рѣн(ь)ча

видимо слагање готово слово у слово.“ (Костић 19376:162)

Видимо како Костић истражује све варијанте утицаја и све могућности преузимања корена и транскрипције овог имена. Два су правца његовог кретања кроз језик и писмо: хронолошки уназад кроз историју и просторно, у које укључује неколико географских и језичких сфера, док покушава да нађе нит која ће лингвистички и семантички измирити три претходно наведена читања имена.

Априла 1938. године, двадесет шест година након свог боравка у Русији, Драгутин Костић у *Времену* исповеда један свој преступ. Током свог истраживачког боравка у Москви и рада у библиотеци Покровског манастира, он је игром случаја успео да запази палимпсестни лист залепљен за унутрашње корице рукописа са почетка 14. века. Тај лист је физички одвојио са рукописа и, сакривши га, изнео, односно отуђио из манастирске библиотеке. Поводом овог догађаја, а са вишегодишњом временском дистанцом, Костић пише: „Господе свемилосрде, опрости ми лаж ову због трунке истине у њој!“ (Костић 19386:22) У уводном делу чланка у *Времену*, објашњава узроке свог боравка у Москви, услове под којима је радио и околности које су довеле да до крађе пергаментног листа дође. Затим препричава сам догађај крађе, описује рукопис и преноси текст приче исписане на њему. Текст новинског чланка издељен је поднасловима на четири дела: „Крађа“, „Стари докуменат“, „Као Виргилије Дантеа“ и „Богумила води анђеол кроз рај“. У првом делу описује рукопис који је имао пред собом, начин на који је запазио и отуђио један његов лист: „На пергаментном рукопису с почетка четрнаестог века у даштано -

кожним корицама, које се спреда откинуле, опазио сам старији пергаментни лист који је повезачу послужио да облепи „леђа“ канапом прошивених тетрада. И тај се лист био допола одлепио већ, а с унутрашње стране био читкији, стога што је преко спољашње више избледеле био написан неки познији рускословенски запис с клетвама за онога који би ту књигу - читао! Палимсест! Загледам у Попова: ни речи о свему томе. Ново! Разгледам боље унутрашњу страну: ћирилица најстаријег типа, језик старословенски!“ (Костић 1938б:22) На основу облика и типа слова, убраја рукопис међу најстарије сачуване ћириличне споменике и описује га у другом пасусу: „Лист овај садржава одломак до сада непознатог апокрифског „виђења“ неког Богумила. По свој прилици баш онога познатог јеретика са Бабуне. Он је живео у време бугарског цара Петра, слабога наследника цара Симеона, средином XI века. Ни препис овога „виђења“ (ако није и оригинал?) неће бити много млађи. Језик старословенски с добро чувеним назалним вокалима и неконтрахованим облицима сложене промене, а писмена уставна све исте висине с јако ушпартаном линијом више њих, тако да управо „висе“ о њој, док су им доњи крајеви неједнаки, јер доња линија није повлачена. Све као у најстаријих ћириличних споменика X-XI века, као у Савиној књизи или, боље, у Супрасалском зборнику (према Лавровљевим табелама).“ (Костић 1938б:22)

Костић процењује да новооткривени запис има двоструки значај. Писмо, језик и старост рукописа, која при том не угрожава читљивост текста, посебно је битна у научном смислу. Поред ње, Костић истиче да је и прича написана на листу садржински врло важна јер, такође, указује на старост документа и јер спада у корпус текстова сличне или исте тематике. Она се заснива на познатом мотиву о грешнику који моли Бога да му покаже како изгледају небеса, а која у овој верзији говори о Богумилу ношеног анђелом „преко шест кола небеских све до највишега, седмога, где је удостојан »виђења«“ (Костић 1938б:22) Причи недостаје крај, који следи након Богумиловог присуства Христовом обраћању Господу и кајања зато што га је смилостивио да спасе људски род, који је, уместо да постане бољи, постао гори него што је био. Уз текст се наводи и снимак реконструисаног почетка текста.

Драгутин Костић се врло интересовао за језичка питања око којих је било неопходно укључити знања историје језика и познавање грађе старе српске књижевности, али и ширих, некњижевних знања, попут етнологије, националне историје и географије. Живо је пратио актуелну књижевну продукцију и улазио у анализу питања која немају пресудан значај за развој науке о књижевности и науке о језику, али за која је сматрао да садрже погрешке у навођењу, датирању, приписивању поједином аутору, читању текста или његовом тумачењу. Интересовање за „мале теме“ видимо из приказа прве и друге књиге *Старих српских записа и натписа* Љубомира Стојановића, у којима наводи исправке у вези са приписивањем ауторства, читањем имена, делова текста или појединих речи или са скраћивањем и заменом бројева у записима и натписима. Сличну врсту бављења текстом и језиком видимо у коментару речничке одреднице „грех“ *Рјечника Југославенске академије*, објављеном 1939. године у *Гласнику Југословенског професорског друштва*. Исправке које наводи тичу се значењског нивоа термина „грех“, тумаченог на основу примера из старе књижевности, архивских докумената и црквених, односно нецрквених учења. Костић преноси из *Рјечника* четири дефиниције овог термина: „а) „прво“ значење: „оно што се зло, криво, чини без зле намере“ с напоменом да ретко долази адвербијално: „грехом“, „по греху“, а значење ту може бити „по несрећи“, „за несрећу“; в) „све што се учини против Божјега закона“; с) „као оно чим се вређа и чељад а не само Бог“; д) „враг“ (ђаво).“ (Костић 1939в:592) За сваку од издвојених дефиниција, цитира више наведених примера, уз које наводи сопствену допуну тумачењу, као за примере под а) и в), којима је додатна тумачења лексеме „грех“ нашао у зборнику

Старе српске повеље и писма Љубомира Стојановића. Даље наводи тумачења Вука Стефановића Караџића, Франца Миклошича, Ватрослава Јагића и Константина Јиричека термина „грех“, употребљеног у народним епским песмама, писму Стевана Црнојевића, Псалму 50 или растумаченог на основу богумилског учења. Не слаже се са њиховим мишљењима по којима су термини „грех“ и „грешити“ синоними за термин „брак“, односно „удаја“ и „женидба“. Костић посебно издваја дистинкцију црквеног, односно нецрквеног (народног) схватања, по којима се овај термин разликује. Миклошичева тумачења нецрквеним, богумилским и јеретичким коренима, одбацује и упућује накнадну промену тумачења Вука Стефановића Караџића термина „грех-грешити“ термином „обљуба“: „Чудо је овде што Миклошич¹¹ под утицајем највише Јагићева тумачења, не само једначи *грех* са *браком* него истиче и „нецрквенско“ и „богумилско“ порекло једном таквом једначењу, а овамо налази потврде за то у књизи првенствено црквеној, и хришћанској, као што су Псалми; још чудније што се, навевши и овај грчки пример, није придружио тумачењу „других“, оном што га је, као узгред, споменуо сасвим на крају своје напомене, иако се оно једино чини тачно као свеобухватно за примере њему познате. По том тумачењу, које управо одговара оном у РЈА (Даничићевом и Будманијевом), „*грех* стоји еуфемистички место *обљубе*“ (Begaltung, accouplement, coit), а не дакле место *брака*.

Према томе, имало би отпасти као премашено и прво тумачење Вуково (остало неизмењено у доцнијим издањима Друге књиге Срп. н. пј.) о схватању *женидбе* за грех у свега народа нашега, а из доцнијега везивање тога схватања само за калуђере, као и Јагићево које опет то схватање везује за богумиле, иако се зна да су се и они женили. Да Вук прво своје тумачење (грех-женидба) замени бољим (грех-обљуба) и пре објаве немачког чланка о Црногорцима могло је, поред осталог, утицати и превођење Новог завета, на пр. Павлове Посланице Римљанима (V, 12): »Зато што кроз једнога човјека уђе смрт у све људе, јер сви *сагријешилише*« – где му је морало бити јасно да се Адамов грех не тиче брака и женидбе, као да сви људи не »греше« само женећи се.“ (Костић 1939в:595)

Термин „грех“ схваћен у значењу „враг, ђаво“ ставља у контекст претходно објашњење значењске везе блуд-грех и повезује са општим схватањем путености као греха, без ограничавања на библијску, јеретичку или калуђерску интерпретацију. Четири наведене дефиниције речи „грех“ појашњава, међусобно пореди, додаје примере и финално наново повезује и прераспоређује према значењима и према начину на који сматра да је требало да буду претстављени у *Рјечнику*: „Тако би онда распоред значења за *гријех* у РЈА био бољи да је значење под d) непосредно везано за оно под b) и то за подељак о врстама греха, управо за „блудни“ и сл, а значење под c) да је везано за оно под a)....“ (Костић 1939в:596-597)

Грегор Чremoшник је у мају 1940. године у листу *Политика* објавио чланак „Једини палимпсест српске књижевности средњег века“ о свом открићу како је писани одговор „Поповске опћине кнезу дубровачком и градској опћини“ (Костић 1940:14) палимпсест. Уз текст је објављена фотографија овог писма, као потврда палимпсестне употребе пергаментa. Одговор на Чremoшникову тврдњу да „У српској литератури средњег века до сада није био познат ниједан палимпсест“ (Чremoшник 1940:14) Драгутин Костић објављује у јуну исте године у новини *Време*. У чланку „Чremoшников палимпсест није једини у нашој књижевности“ са поднасловом „Траг употреби палимпсеста у народном песништву“, Костић одаје признање Чremoшнику као великом познаваоцу латиничних докумената и потврђује његово датирање и ишчитавање

¹¹ Мисли се на Миклошичево упућивање на Псалм 50, стих 7.

ћириличног писма Поповске општине послатог граду Дубровнику. Замерке су упућене на рачун Чремошниковог недовољног познавања ћириличних текстова и његове тврдње да је у питању „једини српски палимсест, једини документ те врсте у српској књижевности средњег века“ (Чремошник 1940:14) Као доказ, Костић наводи издања енциклопедија и збирки у којима се могу наћи примери палимпсеста бугарске, руске и српске рецензије. Помиње и њихову заступљеност у грчкој средњовековној писмености, раширену у тој мери да је морала бити законски регулисана. Иако је Чремошниково тврђење обухватало само палимпсесте српске редакције, Костић доказивање проширује на три ћириличне рецензије: „Споменућемо само знатније, сврстане по разним односима њиховим према основном стрвеном тексту. По старини има их од XII до XV, кад пергамент замењује хартија. Тако су на пр: 1) преко грчког уставног (унцијалног) или курсивног текста писани листови: у Григоровичеву Паримејнику XII в, у Одеском Јеванђељу (кап. Кохно) XIII в, па у Слечевском Апостолу XII в. (преко грчког курсива) и др; 2) преко латинског текста: Псалтир Севастјанова XIV в. готово цео, као и два листа (105/106 и 107/108) у Избору јеванђ. и апост. Чтенија у бр.117 у Хлудовљевој библиотеци (Москва) оба српске рецензије; 3) преко глагољичког текста: Бојански Псалтир XII в, Григоровичево јеванђеље XII в; 4) преко старијег ћирилског уставног текста: Часловац Севастјанова XV в. и у Апостолу Хлудова XIV в. два листа (157/158 и 159/160); најзад, спомиње се као уникум; 5) на чувеном Барберинском палимсесту (у Риму) писано је грчким курсивом преко уставног текста словенског бугарске рецензије. Као што се види, Чремошников палимсест није једини ни као српски. Пре њега била су већ позната два, споменута овде под 2). Први од њих споменут је и од Собољевскога (стр. 40) и од Карскога (стр. 92), други само од Лаврова (стр. 336), а то по подацима које му је дао потписани када је 1912 г. проучавао наше рукописе у Хлудовљевој библиотеци у Москви, давши му такве податке још и за Хлудовљев Апостол, споменут овде под 4), стога што описивач Хлудовљевих рукописа (А. Н. Попов), то не спомиње за њих.“ (Костић 1940:14) Он даље истиче „Псалтир с последовањем (тумачењем) из збирке Севастјанова у Румјанцовском музеју (бр. 1435)“ за који тврди да је посебно значајан по томе што је скоро цео у палимпсесту. Уз текст Костић прилаже два графичка приказа из Севастјановог Псалтира: остатака латинских иницијала и српских иницијала писара који су „шарани тачкама по угледу на латинске“ (Костић 1940:14) и фотографију Одеског јеванђеља, са остацима попреко писаног грчког текста.

Поред побројаних доказа из старе писане књижевности, Костић наводи пример из српске народне усмене књижевности који говори контра Чремошниковог закључка. Сматра да се стихови песме „Милош у Латинима“ у којима заточени Милош тражи „лист хартије књиге без јазије“ односе на чист, некоришћен пергамент, чиме би се имало потврдити да је употреба палимпсеста била раширена и уобичајена и у српској писарској традицији.

Занимљива је биографска белешка коју Костић оставља у последњем пасусу чланка о постојању једне врсте „хартијског“ палимпсеста у условима када је и ње недостајало: „Тих је палимпсеста у нас било и у време хартије, од XV века наовамо. И у овом веку још. Бар г. 1912 када сам као војни поштар у Битољу гледао како наши војници на листу исцепаном из турских тефтера, »цртају и режу« преко сићаних турских ћириличних слова своја крупна »уницијална« ћириличним тупим „плајвазом“ састављајући писма својима на дому“ (Костић 1940:14)

Из наведеног прегледа радова Драгутина Костића у вези са српским записима, натписима, тајним писањима и рукописном делатношћу старе књижевности, видимо да он показује живо интересовање за ову научну тему. Доследно, током више деценија своје научне активности, Костић је пратио актуелну продукцију у вези са овом темом,

истраживао, дискутовао и учествовао у научном раду. Можемо закључити да је био ревностан радник на пољу истраживања и анализирања дела из старе српске књижевности. Зарад професионалног усавршавања, предузео је два истраживачка путовања у Москву и Петроград, током којих је имао непосредан увид у грађу и могао да вежба палеографско истраживање рукописних докумената. Током рада видимо да га је служила и пажња и истраживачка срећа да му не промакне палимпсестни лист из најстаријег периода српске писмености, који анализира, а део листа и фотографски представља скоро три деценије касније.

У раду Драгутина Костића препознајемо тенденцију да се знања о српском средњовековном рукописном стваралаштву ставе у контекст ширег окружења у коме ове књижевне творевине настају. Посматрао је српску рукописну и материјалну писану грађу у сфери утицаја који су на њу имале или могле имати руска, бугарска и грчка, као и западне књижевности. У свом бављењу језиком записа и натписа, употребљавао је знања латинског и немачког језика и српски језик средњег века посматрао из угла шире језичке европске заједнице. Имао је осећај за културне и историјске токове, те преплитања људи и идеја тог доба, као и утицаја који су у српску културу долазили изван њених културних граница.

Материјалне услове за настанак једног записа, натписа или преписа рукописа Костић је повезивао са живим историјско-географским контекстом, као у примерима натписа о Краљевићу Марку или записа на чесмама из манастира Трескавац. Споменици материјалне културе нераскидиво су физички повезани са свакодневицом у оквиру које су се догађале миграције становништва, промене власти, добровољна или наметнута промена језика и писма. У тој свакодневици, њихов значај је био променљив, а интересовање и могућности да се испитају и очувају периодична и неједнака. Костић прати ове токове и покушава, с мање или више успеха, да испрати настанак и опстанак књижевног споменика и његову судбину у збивањима која му обезбеђују или угрожавају физичко очување.

Иако је генерацијски и методолошки припадао историјској школи проучавања књижевности, у неколико наврата се осврће, што у основном тексту, што у дигресијама или фуснотама, на сведочанство о писарским обичајима старе књижевности, живим и на почетку 20. века, какав је пример писања српских војника у Балканским ратовима на папиру са којег је донекле обрисан текст исписан турским језиком. Појмови историје књижевности и старе књижевности нису за њега били предмет проучавања у окамењеном, непроменљивом облику и унутар оформљених канона већ као нераскидиви део садашњег књижевно-историјског тренутка. Оне се протежу, утичу, живе и на крају 19. и почетку 20. века. Као што је за настанак епске народне песме узимао битним, па и пресудним, своје непосредно искуство из Балканских ратова, тако је и за проучавање писарских манира и настанка књижевне грађе узимао у обзир и сопствена сведочанства са почетка 20. века. Без обзира на педантност и тежњу за тачношћу у проучавању, донекле и ригидности у изношењу ставова, језик, књижевност и њихови продукти у Костићевим посматрањима остају живи и витални.

У део истраживачког рада спада и праћење актуелних књижевних издања и потреба да се похвале доприноси на пољу проучавања старе српске књижевности. То праћење је подразумевало детаљно и педантно ишчитавање изнетих података, са приложеним коментарима и корекцијама. Зналачки је пратио садржај новообјављених текстова, што нам показује пример његовог текста „Старе српске повеље“ у коме даје приказ другог дела прве књиге - збирке повеља и писама Љубомира Стојановића. У тексту је упућена похвала на рачун живе издавачке делатности Академије наука, те почившег неуморног филолога, „највреднијег и најразноврснијег“ (Костић 1934:4) редактора Академијиних *Зборника за историју, језик и књижевност српског народа*, да

би затим навео корекције уочених погрешака. Костић своје широко, практично утемељено знање користи да исправи грешке које се тичу датирања (нпр. да су два документа писана у истој години „кад јој се почетак рачуна старински, од марта“ (Костић 1934:4), ауторизације бележака, власничких података земљишта у социјално-историјском контексту у коме турско земљиште још увек задржава име (презиме) претходног господара, писања појединих гласова или разумевања појединих израза, категорисања врсте забелешке. Слични су и примери приказа чланка Владимира Ћоровића о натпису из XII века, у коме аналитичком провером потврђује изнете закључке, као и „опаске“ (Костић 1986б:310) на рачун до тада непрочитаних записа, затим прикази прве и друге књиге *Стари српски записи и натписи* и о посмртном натпису властелину Милутину Црничанину.

Посебан вид бављења старим натписима и записима представља Костићево тумачење белешки записивача и преписивача рукописа кроз шифроване облике слова, цифара, целих речи или текста. Из ових радова видимо велики рад и труд уложен да се ове белешке истраже, анализирају и систематично представе. Костић користи палеографска и језичка знања, показује добро познавање историје књижевности и баратања књижевном грађом старе књижевности. Из похвала две књиге *Старих српских записа и натписа* Љубомира Стојановића видимо да је врло ценио сакупљачки рад и рад на систематизацији грађе старе књижевности, те је у складу са тим и његова лична тежња да се питање криптограма истражи и прегледно представи у једном раду, текстуално, табеларно и графички. Највећи допринос Костићевих истраживања овом књижевном пољу препознајемо у његовом живом интересовању за језик и кратке писане форме средњег века; за детаљно проучавање приликом ког се није либио да и најмање писане документе испита са ентузијазмом и педантношћу, користећи се својим познавањем страних језика, варијанти српског и других словенских језика.

Радови о тајном писању у старим писаним споменицима представљају Костићев покушај да се знања о криптографији у делима старе српске књижевности систематизују. Они почивају на великом броју јединица истражене и анализираних грађе, која је приказана на начин да се препознају сличности у начинима затајивања значења текста. Костић је своје наводе и разврставања поткрепио великим бројем примера, детаљних објашњења и поређења. Затајивања значења текста словенских рукописа стављао је у контекст културног окружења и повезао са криптографијом византијске, руске и грчке писарске културе, затим утицаја турског писма. Пратио је како се њихови утицаји на српске, и шире - словенске, рукописе и записе смењују по интензитету и географској распрострањености током времена.

У збирци одабраних српских записа из периода XIII до XVIII века, Ђорђе Трифуновић упућује на радове Драгутина Костића о криптограмима. У предговору збирке, даје кратко објашњење карактеристике сваке од наведених врста записа. Под појмом ХЕРМЕТИЗАМ, каже: „Неуловљивост садржаја наше старе поезије крије се у тајном писму (криптографији) или у облику загонетке (притча).

Тајно писмо је пружало доста велике могућности визуелног скривања садржине текста. Једни су прикривали своје мисли испод замршеног ребуса слова, а други су их уплетали у мрежу бројних вредности. Тако се до правог значења долазило кроз пробијену љуску тајнописа.” (Трифунвић, 1962:25-26) Из Костићевих радова о тајном писању у средњем веку, видимо да је детаљно и неуморно радио на откривању скривеног смисла у тексту. Закључујемо да га је више интересовао сам текст од његовог поетског значења. Врло често тај скривени или нерастумачени запис није био текст, већ се сводио на реч, или пак знак, али Костић са једнаком радозналости и ревношћу истражује и цео текст и најмању синтаксичку јединицу.

Жеља и умеће систематизације грађе једна је од основних одлика и доприноса

Костићевог рада на теми тајног писања у старим списима. Графички прикази, табеле са великим бројем јединица и приложених објашњења помоћ су приликом сагледавања обима и врста тајног писања, те се могу користити за даља проучавања и опште закључке у вези са овим писарским маниром, те је рад „Тајно писање у јужнословенским ћириловским споменицима“ из 1913. године послужио Ђорђу Трифуновићу за израду речничке одреднице „Тајно писање“ *Азбучника српских средњовековних појмова*.

Видимо да у Костићевом раду нема „малих“ и „великих“ тема. За њега је свако уочено питање довољно важно да би било проучено или да бар релативизовано. Са истом радозналешћу и пажњом проучава навод једног датума, исправља читања имена са свећњака или чесме и чита натпис Остоји Рајаковићу или запис из времена Косовског боја. Његов рад на проучавању старих српских записа, натписа и тајних писања у средњовековним књижевним споменицима спроведен је филолошком методом рада. Он не излази из оквира интересовања за податке о месту, времену настанка записа или натписа, њиховог језика, различитих гласовних и словних варијаната. Код записа који „знају бити достојанствени колико и химне“ (Кашанин 1975:85), Костић не тумачи њихову уметничко-естетску страну. Његов је главни циљ да запис буде тачно прочитан и смештен на одређено место у временско-географској скали, на основу које добија своје место међу другим записима српске и словенске писане културе. Значајне су му одреднице „први“ и „најстарији“, и радови се посебно осврћу на тачност таквих одредница код других проучавалаца, било да се ради о старости палимпсеста или појединог ћириличног записа.

Посебно живо интересовање Драгутин Костић је гајио према питањима око којих су у науци о књижевности постојала различита становишта. На почетку својих писаних излагања, у највећем броју случајева наводи преглед дотадашњих проучавања и њихових закључака, уз додатне доказе у прилог или контра њима. Спроводи затим сопствену анализу користећи се различитим варијантама записа и натписа, у коју укључује расположиве историјске доказе. Непосредне доказе у истраживању чини сама књижевна грађа, а посредни укључују дела усмене старе српске књижевности, легенде, предања, различита фолклорна грађа и етнографска проучавања.

Током целог свог научног рада бавио се упоредо питањима народног усменог стваралаштва са проучавањем писаних споменика српске културе. Два вида стваралаштва старе књижевности, усмени и писани, изучавао је у нераскидивој вези, паралелно, један уз други, онако како су они и постојали и трајали у историјском току. Податке које из једног од два вида ишчитава, пореди и вага према подацима који се налазе у другом, а опет неодвојиво од поуздане историјске архивске грађе. Препознајемо потребу да се целокупна културна историја српског народа (а неодвојиво од словенске заједнице) сабере, испита, проучи и систематизује.

Податке о епским јунацима Костић подједнако ентузијастично тражи у народним песмама, ауторским радовима старе књижевности и у историјским документима, градећи на тај начин романтизовану биографију јунака, састављену од чињеница и уметничке истине, недовољну за озбиљне научне тврдње. Оваквом поступку морала би се замерити некритичност у одабиру грађе и извора, те непоузданост изведених закључака. Видимо да је тога и сам Костић донекле свестан, као када у чланку из *Времена* о гробном месту Краљевића Марка, након детаљног навођења сведочанстава о остацима надгробних плоча из манастира Светог Димитрија, а у недостатку очуваних и релевантних доказа, оставља простора за сумњу о месту Марковог гроба.

У вези са анализом записаних имена, Костић се креће у оквирима историјске методе проучавања текста. Укључује у тумачење историјски контекст, време, место, познате варијанте говорног и писаног језика као позадину начињеног записа или преписа.

На основу података које проналази у грађи и историјским документима, методом аналогije доводи у везу два догађаја или личности. У њеном корену је одлично познавање историје и културе српског и словенских народа, локалних обичаја и културолошких образаца, којима је подлегала и књижевна продукција средњег века. Проучавање текстуалних бележака средњег века било је олакшано ширином Костићевих знања, језичког и књижевног, историјског и етнографског, као и дар за разумевање начина на који је човек (средњег века) мислио и деловао. У својим анализама, Костић се креће врло широко у својим претпоставкама, и у смеровима од којих не очекује много резултата. Такав пример видимо у тумачењу женског имена из лозе Немањића, где се етимологија имена тражи у различитим варијантама словенских језика и упливима могућих страних језика, иако је за већину њих мала могућност утицаја (као на пример кад се име жене из владарске лозе Немањића, на основу звучне сличности, доводи у везу са именицом „крмак“). Овакав приступ, очигледно, има за циљ да се испитају бројне варијанте и употребе све могуће аналогije, да би се из ширине многих могућности, простор доказивања сузио према оном резултату који испуњава више постављених услова. Они се тичу језичког, семантичког и логичког нивоа и кроз њих Костић филтрира своје тезе.

Крајњи услов Костићевих провера и анализа увек је логика, којој изведени закључак мора да подлеже. Уколико добијени резултат истраживања није логичан, сам по себи схватљив и научно-историјски прихватљив, односно без „много натезања“, Костић прави задршку према дефинитивном тврђењу. У појединим случајевима, када је коначано решење датирања текста, његовог приписивања поједином аутору или његовог јасног ишчитавања немогуће извести (или бар доћи до одгонетке која би одговарала већини постављених захтева), Костић оставља питање отворено, не нудећи коначан одговор. Његов допринос се у овим случајевима заснива на томе да је неколико могућности испитао и искључио из даље анализе.

Старословенска епоха

Теме књижевних споменика из најстарије словенске књижевне епохе Костић се дотакао у својим радовима о стиху народне поезије очуваном у средњовековним српским писаним споменицима. Истраживање за ове радове спровео је испитујући књижевну грађу хронолошки уназад, од најмлађих ка настаријим сачуваним књижевним споменицима старе књижевности. Успео је да докаже узајамну повезаност и утицаје старе српске писане и усмене књижевности од најстаријих времена, односно од самих почетака ауторске српске књижевности. У раду „Наша народна поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ из 1930. године, на крају свог истраживачког путовања кроз историју и грађу, пореди гласовну структуру старословенског језика са подацима језичке статистичке анализе савременог српског језика Томе Маретића и закључује како је старословенски језик по свом гласовном саставу и ритму био ритмичнији од савременог и да су „наши стари говорили онако, како ми данас певамо“ (Костић 1930а:6), те да је могуће очекивати да се у најстаријим сачуваним текстовима пронађу остаци стиха. Сматра да су оваква истраживања још увек у зачетку и да се у њега морају укључити многи утицаји, пре свега грчких, латинских и старојеврејских текстова. Као доказ постојања гусларског песништва у најстаријим временима наводи пример из новообјављене, до тад непознате, беседе Светог Климента о Светој Тројици: „Један преписивач те беседе, у XIV в, да би што јаче сладост и привлачност Климентијанових беседа – пореди их са песмама гуслара који пева »под дубомили под тополоју«. И каже: »јакоче с пјесноствороц хитр састојит злати гусли и гуденијем же гласном велико сабориште саберет, такожде и сај (Климентије) на саглашенијем гуденији ну саглешенијем словес својих.« – Колико поштовање и присна веза тадашње интелигенције према народном песништву!“ (Костић 1930а:6)

Писане књижевне споменике из старословенске епохе укључује у своје истраживање о усменој поезији 1936. године, када је изашло друго издање зборника *Кирилъ и Методи* бугарског научника Александра Теодоров-Балана. Исте године, Павле Поповић у свом раду о Ћирилу и Методију размишља колико је тешко и да ли је могуће утврдити имена аутора ових радова и њихове биографске податке. У *Годишњици Николе Чунића* каже: „Ко је писао ове легенде, где, и кад? О томе извори ништа не говоре и претпоставкама је отворено широко поље; оне се и користе том ширином. Има научника (не много) који налазе да је обе легенде писао један те исти писац; има их (њих је већина) који налазе да су их писала двојица. Обично се узима да је Живот Ћирилов писао сам Методије, за Методијев Живот често се као писац помиње Климент, - да поменемо само два пристојнија мишљења. Али ко ће то знати? Могао је један или други Живот писати и сваки други из Методијеве дружине, не баш он сам или Климент. Питање је у овом облику нерешиво и труд око њега свакако је излишан. О писцу или писцима ових легенада може се говорити још само уопште, без тражења личности. Писци су очевидно врло версирани у византијским стварима. Они су по свој прилици Словени, не Грци; раније се веровало обратно, управо веровало се да су легенде писане најпре грчки па после преведене на словенски. Мисли се да су их писали још у Моравској, не доцније у Македонији; на то би као упућивале особине језика.“ (Поповић, 1936а:119-120) С обзиром да се у раду „Бугарски епископ Константин, писац службе Св. Методију“ осврће на становиште Павла Поповића о пореклу аутора служби, можемо посумњати да су управо његова и аналогна научна мишљења дала разлога Костићу да детаљније испита грађу најстарије словенске књижевне епохе, за шта је непосредан повод пружио зборник радова о Ћирилу и Методију.

На основу реконструкција текста списа о Ћирилу и Методију, учињених из

њихових каснијих преписа, прилагођених националним рецензијама старословенског језика, Костић је настојао да докаже своју претпоставку како „не само да су се грчки стихови преводили „у нас” ритмички и метрички, него да је то чињено још у самом почетку стварања старословенске књижевности.” (Костић, 1938а:189-190). У фусоти испод текста, Костић наводи мишљења двојице научника која би овим доказима требало кориговати: податак из уџбеника Александра Теодоров-Балана да се грчким стиховима приликом превода мењао основни ритам и становиште Павла Поповића како су стихови са грчког увек превођени прозом. Мотиве за преиспитивање досадашњих становишта Костићу пружају нови, хронолошки старији докази, којима жели да начини потврду (или проверу) изнетог у претходним радовима. Нови докази се тичу могућности постојања епских песама о бекству Растка Немањића на Свету Гору, као и његовог мишљења како грчки стихови нису били превођени, већ у великој мери препевавани уз очување поетске форме: „Уритмованост и устихованост с грчкога превођених или самосталније подржаваних стихова, уколико су боље прилагођене гласовним особинама и акцентуацији старословенског језика с потпуно очуваном вокалношћу и завршцима и у деловима свих речи, утолико ће боље приказивати већу старину и ближу припадност првобитном „фонетском” стиху старословенском а не познијој сасвим књишкој преради његовој, одржаваној у „графичком” стиху у нашој, руској или бугарској рецензији старословенскога језика, у књижевностима: бугарској (од X в.), руској (XI в.) и нашој (XII/XIII в.)” (Костић, 1938а:189)

Претражујући текстове из зборника *Кирилъ и Методи*, Костић унутар њих налази различите облике византијског стиха. Византијски дванаестерац препознаје у тексту *Азбучне молитве*, *Службе Тирилу* и *Службе Методију* и *Служби Тирилу и Методију*, византијски петнаестерац у трећој песми *Службе Тирилу* и у трећој стихири *Службе Тирилу и Методију*, а комбиновани стих највише у *Служби Тирилу* и ређе у *Служби Методију* и заједничкој служби двојици светитеља у којој се састављач „служио више фонетским стихом и то према изговору познијем” (Костић, 1938а:197). Испод примера за сваку понаособ врсту стиха коју у тексту проналази, Костић наводи напомене у вези са преводом и версификацијом, језиком, стихом или акцентом у разматраној стихири или делу текста.

Акростих, као особеност византијске црквене поезије, иначе тешко преношен из изворног у преводни текст или препев оригиналног дела, Костић препознаје у канону *Служби* „у стихирама које су непосредно или непосредније посвећене свецу те Службе а које су везане по три или четири у китку а окружене су „општим” стихирама” (Костић 1938а:198) На основу постојећег акростиха, може се утврдити коме је служба намењена, име састављача или се може потврдити аутентичност дела. Костић потврђује ранија запажања о постојању акростиха у *Служби Тирилу и Методију*, који гласи: КΟΥΡΙΛΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΑ И БЛАЖЕНА ΜΕΤΟΔΙΝΑ ΠΟΙΗ и наводи почетне стихове стихира на основу којих га реконструише. Име састављача није наведено у препису који је био на располагању Костићу, али он оставља могућност да се оно пронађе у неком од других варијанти дела. Истиче, међутим, да само постојање акростиха потврђује оригиналност изворно старословенског текста.

У *Служби светом Тирилу* Костић успева да реконструише акростих СЛБВ у почецима осме и девете стихире, за који сматра да се потенцијално односи на једног од ученика из групе „светих седмочисленика”, али и сам признаје да је непоуздан и могуће случајан. Разлике у рукописима ове *Службе* Костић тумачи као доказе намерне прераде или различитих превода истог текста. У прилог преводу иде и немогућност успостављању акростиха СЛБВ У другом рукопису исте *Службе*, успева да реконструише „не само име могућнога састављача Службе него и обележје радње којом се баш и обележава састављање Службе (ΠΟΙΗ-ΠΕΤΗ), те и целу изреку пишчеву: СЛБВ ПЕЛЪ! Она

би с више права већ одбијала могућност случаја. Та би нам изрека (ако је заиста намерно удешена) показивала, јасније него остали текст, да је састављач те Службе писао глаголицом, мешајући Ћ и Њ.” (Костић 1938а:201) Свестан да је оваква могућност мала и да је тврђење постојања оваквог акростиха натегнуто, Костић оставља отворено питање које би се овим открићем отворило: „...отпала би претпоставка Воронова и других о првобитном грчком тексту ове Службе. Уз то добили бисмо једно име више за старословенске књижевнике IX-X в, име књижевника досада непознатог у тој улози а несумњиво непосредног ученика првоучитељима словенским. А тако бисмо и за проблем о времену и месту постанка основних књижевних споменика о Кирилу и Методију, њихових Житија, Похвала и Служаба, добили нешто поузданију полазну тачку, основу за поузданије комбинације.” (Костић 1938а:201)

Костић успева да реконструише до тада незапажен акростих у *Служби Методију*, наводећи као доказ почетке свих стихира, укључујући и оне које у њега традиционално не улазе. Узроке дотадашњег препознавања овог песничког облика образлаже кварењем текста у каснијим преписима и његову слабу видљивост услед растављања акростиха стихирама које у њега по правилу не улазе. Објашњава писареву методу састављања акростиха: „Састављач се користио, као добар познавалац грчког стиховорства како нам се већ претставио, и допуштеном слободом да на сва места (у стихири 7: Бранџ и у стих.19: Та...) поред почетног писмена увуче у акростих и друго за њим, за БР и ТА. Тако је обезбедио улазак целом свом имену, наравно без завршнога полугласа (Љ), већ и због тога што њиме не би ни могао почињати стих.” (Костић 1938а:201) Објашњава корекције које је извршио на почецима стихова како би реконструисао цео акростих, који након тога гласи: ДОБРО, МЕТОДИ, ТА ПОЉ, КОНСТАНТИН(Љ)

Након што је одредио име састављача текста на основу акростиха, Костић се у другом делу рада бави проналажењем биографских података и особености стила Константиновог књижевног дела. На основу ранијих научних истраживања, Костић резимира како је овај Константин могао бити непосредни Методијев ученик и друг Наумов, који је лично познавао Константина Филозофа и био један од млађих ученика, који је преко Венеције и Цариграда доспео у Бугарску, где се истакао својим књижевним радом. На Константинове књижевне способности Костићу указује податак како га је на прераду са грчког подстицао Наум, касније и цар Симеон. Сматра да је разумљиво, уколико би заиста била реч о истој личности, приписати му *Службу Методију*, јер на њега, ако аутора, указује и познавање правила византијског песништва. За своју анализу, Костић се служио истраживањем Константиновог језика, стила и речника Ватрослава Јагића и анализом његовог речника Франца Миклошича, из којих закључује како је Константин:

„1) употребљавао и чисте речи грчке, остављао их непреведеним, свакако стога што се није могао сетити словенских еквивалената, ако их је било...” (Костић 1938а:205)

„2) преводио грчке сложенице у саставцима, тј. не налазећи готових словенских речи за потребне појмове, градио словенске сложенице такве...” (Костић 1938а:205)

„3) уносио или и ковао нове речи, у којих се запажа више туђинско (грчко) осећање језика...” (Костић 1938а:205)

„4) кад наводи ставове из Светог Писма не цитира их увек по познатом већ преводу старословенском, него их слободно преводи с грчког текста који му је у глави.” (Костић 1938а:205); на основу чега закључује „могло би се рећи да је Константин одлично знао грчки, да је некако био прожет осећањем грчког језика и грчку црквену књижевност савремену познавао толико да је, учествујући у стварању још новог књижевног језика старословенског, преводио не само смисао текстова грчких него, ради поузданије тачности, и речи грчке...” (Костић 1938а:205-206)

У тумачење *Службе Методију*, Костић укључује *Азбучну молитву* и *Проглас Јеванђеља*, на основу формалних сличности међу делима, а с обзиром на то да сматра да је у питању исти аутор. Доводећи их у везу и поредећи са *Службом Методију*, у којој препознаје да је аутор „употребио све уобичајене метре византискога стихотворства [...] као и акростих, и то све са вештином која одаје човека посвећена у све тајне грчкога стихотворства и који уме да се користи и ређим лиценцијама поетским” (Костић 1938а:206), Костић за Константина тврди да је „Грк који је писао словенски” (Костић 1938а:206) и закључује: „Њега сасвим можемо сматрати за књижевника старословенскога који би „грчкошћу” својој искључивао за саставе своје, необележене као преводи с грчкога, претпоставку о неком „првобитном грчком тексту” с кога би тек имала потећи прерада словенска.” (Костић 1038а:206) Претпоставку о директном састављању дела од стране изворно грчких говорника, а без превода или постојања грчког предтекста, Костић даље аналогно шири и на друга дела старословенске књижевности, на житија која се у науци о књижевности називају панонским.

Видимо да Драгутин Костић спада међу „неке старије проучаваоце“, како их групно означава Ђорђе Трифуновић, који су Константину приписивали ауторство *Азбучне молитве* и *Прогласа Јеванђеља*. С обзиром да се аргументи које Костић наводи тичу формално-језичке стране дела, без детаљне упоредбе других њихових елемената, сматрамо да је могуће да његово мишљење о овој теми буде једно од мишљења која „почивају више на утиску него на анализи.“ (Трифуновић 1969:195)

Време настанка *Службе Методију* Костић одређује на основу белешке о Методијевој смрти 885. године и података о прогонству Ћирилових и Методијевих ученика из Моравске и Паноније, а затим и текстуалне анализе доступних житија, покушавајући да податке из њих повеже са реалним историјским околностима и личностима.

У фусноти испод дела текста у коме је реч о датирању *Службе*, Костић прави дигресију у којој пише о врстама књижевних дела којима се обрађује тема богоугодништва. Та дела обухватају временски период од тренутка физичке смрти одређене личности, до њеног посвећења. Фусноту ћемо навести у целости јер се тиче књижевно-историјске теме Ћирила и Методија, али и карактеристика и хронологије оваквих дела уопште. Костић у њој каже: „У списима који се баве и Службама К. и М. обично се греша што се и ова врста средњовековне књижевности посматра само као целина, као спис дат одмах првобитно у нађеној форми. Међутим, Служба, као закључни прославни спис оканонисаном свецу, по природи својој јесте спис поетски а мозаички, састав који се формира поступно допуњавањем, заокругљивањем, улепшавањем. Оно што је неоспорно тачно и што увиђају и наглашују сви који су писали и о Службама то је: да су оне по постанку млађе од Житија и Похвала дотичним свецима. Разумљиво, као од докумената, потребних за проглашење (канонизацију) свеца коме ће се саставити затим и потпуна Служба (»Канони«). (О томе је потписани расправљао у више наврата: два пута у чл. »Кад је Теодосије писао Службу Петру Коришком« у Гл. Југ. проф. др. XIV (1933) и Богословљу IX, 4 (1934); у СКАк. Светосав. зборнику I на стр. 130 и д. о Служби св. Симеону и на стр. 174 и д. у напом. под 24 о Сл. св. Сави).

Поступност у прослављању богоугодника од оглашења до проглашења (канонисања) за свеца претстављају ови главни моменти, за које се везују разнолики облици књижевнога прослављања његова, усмени и писмени: 1) блажење одмах после смрти („успења“) над одром, као што су на пр. Хиландарци »блажили« (»Блажен јеси ваистину јер...!) Симеона-Немању готово стихирски, па то Сава забележио (в. Списи св. Саве, стр. 170); 2) похвални („надгробни“) говор о погребу, импровизиран па и написан, као што је онај за деспота Ђурђа Вуковића († 1456) у СКАк. Споменику III, стр. 90-92; 3) о поменима, и првим (7, 40 дана) а нарочито о годишњим, раније припремана и

писана Похвала, и више разних (за храм у коме је гроб богоугодников а и за остале), као што се за кнеза Лазара нашло пет разновремених (в. ЈФ. XII, стр. 27-43), осим тога још и кратко („синаксарско”) Житије као и по нека основна Стихира; обоје ово и писмено уплетано у Службу главнога дневнога свеца, коме је оглашени прикључен; 4) за то време, током неколиких година, стизало се да богоугодник добије и посебно („пространо”) Житије, кадкад и као већ проглашен светац (случај св. Саве); тако је Константин Костенски саставио Житије деспоту Стефану после 10-15 година; најзад долази 5) прослављање проглашенога свеца посебном Службом („канонима”), везаном за његов дан, у коме је он главни (дневни) светац а остали му се прикључују уношењем, између осталих стихира његових „канона”, њихових „синаксарских” Житија и основних стихира (тропара, кондака) њихових. Писац те Службе проглашеном свецу новом употребљује за њу као документарну грађу све што је послужило књижевном прослављавању његовом раније, синтетски то везује у своје стихире канонске, обележавајући често акростихом име свеца кога „поје“ па и своје. Готове стихире, освештане употребом у привременој Служби другоме (дневном) свецу коме је нови дотле прикључиван, употребитиће такође, обично ван свога акростихованог дела, али и у њему, ако му дође згодно, као што је нашем Константину она стихира (14) што почиње словом *T*, које му је требало.

Према таквој процедури, најобичнијој свакако, не може се време постанку неке Службе ценити према стихирама у којима се алудира на најраније догађаје, него баш напротив, поузданије, према онима с алузијама на најпозније догађаје. Овде, дакле, с алузијама на прогон ученика и боравак у страним земљама; на просвећивање Мисије. Тако би и Службу св. Методију Константин могао саставити овако целу тек у Бугарској а најраније крајем IX века.“ (Костић 1938а:207-208)

Узевши у обзир више фактора: мозаички начин састављања канона, у којем су за временско одређење најрелевантнија познија дела, спомињање презвитера Константина као преводиоца *Поучног јеванђеља* у 894. години и епископа Константина као преводиоца *Беседа Атанасија Александријског* у 906. години, речник *Службе*, за који Костић тврди да је ближи „речнику правих „панонских” старословенских споменика него речнику списа писаних у позније доба цара Симеона” (Костић 1938а:208), он закључује: „Према свему томе, *Служба св. Методију* од Константина »Бугарина«, ученика његова, припадала би временски *крају IX века а теренски Бугарској*” (Костић 1938а:208) Костић доводи у везу настанак *Службе Методију*, написану након посвећења Методијевог и списе о Ђирилу и Методију, који нису у вези са њиховом канонизацијом, те су могли и настати раније: „писани између 869 одн. 885 и, узевши округло, 890-те године, у VII и VIII деценији IX века а у Моравској или Панонији [...]; да припадају заиста основној књижевности старословенској” (Костић 1938а:209). Као додатне доказе у прилог тој тврдњи, наводи старост језика ових списа и употребу светачког епитета *свѣтън* у *Житију светом Ђирилу* тек у завршној, 18. глави, са конотацијом која није искључиво повезана са Ђириловим светаштвом.

Текстолошком анализом *Житија Методијевог* и *Житија светог Ђирила*, Костић долази до могућности да су они врло рано били проглашени за свеце од стране папе. На то га упућује употребљени епитет *свѣтън* из *Житија светом Ђирилу*, као и епитет *свѣтъ* из *Житија Методијевог*, „пошто оба брата имају и прославних светачких Службаба »латинских«“ (Костић 1938а:210) Такође, наводи да су двојица учитеља врло рано били установљени за свеце у источном делу словенске цркве, да је њихово прослављавање „установљено можда још за владе цара Бориса-Михаила, поузданије за владе цара Симеона (893/927).” (Костић 1938а:210) Чињеница да Константина нема међу Светим Седмочисленицима, према Костићевом мишљењу узроковано је тиме што је био ван „охридског круга” или тиме што је у време прихватања њиховог прослављавања још увек

био жив.

Главно исходиште овог Костићевог рада тиче се одређивања хронолошког распореда списа о Тирилу и Методију: „већа старина главних списа о Кирилу и Методију, њихових пространих Житија и Похвала, према овој Константиновој Служби св. Методију, састављеној вероватно крајем IX века. Већа старина несумњива и по томе већ што Житија и Похвале треба управо и да послуже као доказна документа о светаштву слављеника, неопходна за канонизацију, после које тек и добивају Службе у пуној форми, у каквој су нам се и сачувале по једна за свакога као и једна заједничка за обојицу, по свему судећи и најмлађа, ипак и врло стара с обзиром на то што је нађена, у руској рецензији, у рукопису XIII века.” (Костић 1938а:210-211) Костић, на основу особености стила *Службе светом Методију*, претпоставља да Константин није учествовао у писању *Службе Тирилу и Методију*, а за даља проучавања упућује на откривање сличности и разлика стилских и језичких особености служби овој двојници светитеља и Константиновог језика, на основу чега би се могло утврдити његово књижевно учешће.

У дигресији испод текста Костић се задржава на датирању дела из овог зборника, користећи се језичко-семантичком анализом. У *Служби преподобном оцу Константину-Кирилу* у једној од стихира, Костић уочава два термина: житије и животољ, у каснијим делима замењено термином животиња, којима се означавају два аспекта живота: овоземаљски, отеловљен, и светачки, духовни. На основу ове разлике, закључује да „ова стихира, иако је нема у старијим рукописима *Службе* (Григ, Гор) те ће бити доцније уметнута пред „канон” њен, неће бити и постанком млађа од њега и старословенске *Службе* у којој је, а могла би бити и старија као једна од оних привремених за свеца оглашенога а још не и проглашеног (канонисаног), односно који и као такав још није добио засебне *Службе* своје, ван оне дневнога свеца коме је прикључен с почетка.” (Костић 1938а:193)

Темом књижевних споменика о Тирилу и Методију Костић се по други пут бави у раду „Датирање старословенских књижевних споменика о Кирилу и Методију”, представљеним на Међународном конгресу слависта 1939. године. У њему резимира доташња открића у вези са именима аутора служби и житија посвећених овим свецима, осврћући се на свој рад из 1938. године, у коме је изложио своје откриће имена аутора *Службе светом Методију* и могућег аутора *Службе светом Тирилу*. Акrostих помоћу којег је дошао до ових сазнања поново истиче као несумњиво велики утицај грчко-византијске писане културе приликом писања ових дела, а не као резултат превођења изворних, грчким језиком писаних оригинала. У прилог последњој тврдњи наводи чињеницу да Тирило и Методије нису били канонисани у свеце у грчкој цркви, због чега их и нема у грчком синаксару. Костић даље подсећа на откриће акrostиха „КОУРНАЯ ФИЛОСОФИЯ И БЛАЖЕНА МЕТОДИЯ” без имена писца, првог издавача *Службе Тирилу и Методију*. Осврће се, затим, на правила којим се треба водити приликом тражења акrostиха у прославним делима, односно на чињеницу да у канону друга песма по реду не постоји и да у акrostих улазе само почетна слова песама које су директно посвећене свецу кога служба прославља.

У *Служби светом Тирилу*, Костић је успео да реконструише делимични, недовољно убедљиви акrostих СЛБЯ ПЛ(Ъ), за који сам каже како је врло могуће да је настао случајно. Акrostих нађен у *Служби Методију* Костић сматра аутентичним и објашњава како се приликом његовог стварања аутор користио дозвољеним издвајањем двају слова (уместо једног) са почетка два стиха и „с поправкама очигледних преписивачких омашака противу метра у првобитним тринаестерцима” (Костић, 1939б:112) За аутора *Службе светом Тирилу*, наведеном у акrostиху, Костић каже: „несумњиво је иста личност с познатим „учеником Методијевим” Константином, кога је године 894. као презвитера (јеромонаха) „бедио” (подстицао) „брат му Наум” да преводи

Поучителна јеванђеља, године пак 906. и сам цар Симеон, већ као „епископа бугарскога”, да преведе Четири слова против Аријанаца, а он нам је и иначе познат као први стихотворац (Азбучна молитва, Проглас Јеванђеља и др.) старословенски. Узимајући средину између двају наведених година његова књижевног деловања, можемо за његову Службу Методију дати временску одредбу: око 900 године.” (Костић 1939б:112-113) На основу података које проналази у *Служби Методију*, Костић прави низ повезница са другим делима старословенске епохе о Ћирилу и Методију. Поред две главне карактеристике: да су их писали Словени, ученици Ћирила и Методија, он закључује свој рад следећим одређењима времена и места настанка ових дела:

„I. Писани су у Панонији (узетој као заједничко име и за Моравску па и за Хрватску):

- 1) *ЖК*, за живота „брата” Методија, у VIII деценији IX века;
- 2) *ПК*, као „блажење” покојника, можда још и о првој годишњици („памети успења”) смрти Кирила-Константина (870), свакако не само пре *СК* него и пре *ЖК* можда, с обзиром на величину овога списка за чију је композицију и израду требало много више времена него за *ПК*, те такође у VIII деценији IX века; по традицији, обележена је *ПК* као спис Климентов од познијих преписивача;
- 3) *СК*, по мање поузданом акростиху, „спевана” од Саве; несумњиво позније од *ЖК* и *ПК*, ипак још можда у VIII деценији IX века, свакако за живота Методија који се у њој нигде не спомиње;
- 4) *ЖМ*, ускоро после смрти Методијеве (885) а пре прогона ученика, у IX деценији IX века.

II Писани су на Балкану (на истоку):

- 5) *СМ*, око 900 године, од Константина, у Бугарској;
- 6) *ПКМ*, после 900 године; према стилским особеностима (омиљена фраза *СРЪДЪЧНОЉЕ СЪЛЪ* на пр.) мање вероватно него за *ПК* да је од Климента, коме је приписују неки познији преписивачи;
- 7) *СКМ*, после 900 године, свакако у Бугарској, ако се тј. само ње тиче МИЗИЈА која се истиче уз Панонију и Моравску као земља која слави Кирила и Методија.” (Костић 1939б:113)

Упркос мишљењу о томе како „Питање је у овом облику нерешиво и труд око њега свакако је излишан.” (Поповић, 1936а:120), Костић успева да анализира питање времена и места настанка, као и ауторства дела о Ћирилу и Методију и долази до резултата који се не могу пренебрегнути у науци о књижевности. Његов труд на пољу проучавања књижевних споменика старословенске епохе није остао излишан и сасвим незапажен јер је у библиографији радова на ову тему објављеној у Јужнословенском филологу, „Датирање старословенских књижевних споменика о Кирилу и Методију”, наведено како Драгутин Костић „Временски локализује два житија, две похвале и три службе. Преко акростиха сазнаје за име, писца службе Методију.” (Јужнословенски филолог, 1949-1950:413)

Иако радом Драгутина Костића није сигурно утврђено ауторство *Службе светом Методију*, Ђорђе Трифуновић усваја могућност да аутор ове службе буде управо Константин Преславски. У сабраним делима, *Ћирило и Методије: житија, службе, канони, похвале* из 1964. године, као аутора ове *Службе* наводи Константина Преславског, а датира је на време око 894. године позивајући се, између осталог, и на Костићев рад.

Костићево препознавање поступности у настанку књижевних дела око култа једног светитеља и његов труд да ову поступност изложи и образложи, истакао је Ђорђе Трифуновић у свом раду списима о Кнезу Лазару и Косовском боју. Он наводи како је патријарх Пајсије као књижевни стваралац посведочио оваквом поступном настанку дела око светитеља цара Уроша и потврдио својим непосредним животним искуством оно што је Костић закључио на основу сопствених књижевно-историјских проучавања: „На крају

Житија цара Уроша патријарх Пајсије нам је оставио драгоцену сведочанство о постанку **Службе цару Урошу**: „По некојих мимошадших времен мене смиреному и многогрешному јакоже и више рех, јави ми се јединоју на сан, и изложих јему тропарак, и кондак паки от љубови и усрдија приходих поклонити се, и паки ми се јави глагоље: почто ме забвенију предасте, и дивих се на мног час что имам сатворити о сем аз невежда недоумеју се, от куду начети. Паки по божију извољенију јелико ми господ разум подаст, понудих се и с полатними начех стихари првеје малој вечерљи с пророчанскими и ина по реду; канон смешан, први Богородици, потом пророку, таже и светому, вса по реду, јакоже подобно јест славословију бити и бденију службу саставихом, јакоже имаши уведети”.¹²

Већина испитивача служби, зачудо, није се служила овим Пајсијевим текстом. Наведена песникова исповест није значајна само за историју настанка **Службе цару Урошу**, већ нам приказује читаву поступност у „рађању” и писању служби уопште.

Служба се не пише одмах у целини. Прво се састављају само неколике строфе. Пајсије је прво изложио (саставио, сложио) тропар и кондак. Временом и са јачањем култа светитељу – број строфа расте. Сада већ настаје време да се мисли на композициони распоред постојећих строфа и на стварање целине. Писац понужден (побуђен, потакнут) начиње од почетка, мале вечерње, па, затим, све по правилу: већ постојећи канон Богородици укршта са песмама јединог или два канона светитељу којега слави.

Не служећи се Пајсијевом исповешћу Драгутин Костић је сам дошао до сличних закључака. Јачање култа светитеља прати и усавршавање и потпуно уобличавање култних текстова. „Ти заметни облици и специјалнога прослављања богоугодника, блаженога ктитора и оца у општој прописној служби за парастос, годишње „помене”, „памети”, панихиде, били су свакако: похвално слово и синаксарско кратко житије, као данашња посмртна беседа, а говорени су односно читани као необавезни, променљиви умети на подесном за то месту у служби. Доцније, уколико би култ богоугодника и нарочито гроба му ојачао у душама његова „стада”, рођене и духовне деце („чеда”, „синова”), уметала би се у појање која стихира, удешена попут правих светачких и прикључивала стихирама у служби свеца или светаца тога дана у који пада „памет” његова. Том почетном прикључивању „паметованог” правом свецу, том посредном оглашавању и њега за нареченога бар „свеца”, могло је затим следовати ближе још прикључивање и истоимено главном свецу истога месеца, ако би овај типом својим боље од дневног одговарао типу светачком, коме би побожни поклонници „паметованог”, нареченога „свеца”, желели да га прикључе с обзиром на подвиге његове за живота и по смрти”¹³ Д. Костић је своја схватања убрзо још једанпут поновио: „Служба, као закључни прославни спис оканонисаном свецу, по природи својој јесте спис поетски и мозаички, састав који се формира поступно допуњавањем, заокружљивањем, улепшавањем. Оно што је неоспорно тачно и што увиђају и наглашавају сви који су писали и о Службама то је: да су оне по постанку млађе од Житија и Похвала дотичним свецима. Разумљиво, ако од докумената, потребних за проглашење (канонизацију) свеца коме ће се саставити затим и потпуна Служба („Канони”)...”¹⁴

По Пајсијевом сведочењу и Костићевим испитивањима очигледно је да се служба не пише одмах у целини. У стварању и успону светитељског култа пре могу настати композиционо и литургијски „једноставнији” текстови – надгробна слова, похвале,

12 Трифуновићеви наводи су из *Житија цара Уроша од Пајсија, пећког патријарха (1614-1646)* објављеном у *Гласнику СВД*, 1867, XXII, стр. 231-232

13 Трифуновић овде упућује на Костићев рад „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона” из 1936. године

14 Трифуновић овде упућује на Костићев рад „Бугарски епископ Константин – писац службе св. Методију” из 1938. године

кратка пролошка житија и слични списи.” (Трифеновић, 1968:190-193)

Поетско сведочење патријарха Пајсија и Костићеву научну анализу Трифеновић користи како би верзије служби цару Лазару груписао на основу сличности њеног почетног дела у три групе. Неколике верзије почетака *Службе* и разлике у различитим преписима њеним тумачи претходно наведеним и објашњеним начином склапања, односно настанка јединственог текста службе, током које се мозаички уклапају и „лепе“ разновремено настали делови.

Године 1938, Костић у *Времену* јавно исповеда свој преступ, учињен током истраживачког боравка у Москви, када је палеографски проучавао старе рукописе. На једном од њих, запазио је залепљен лист са палимпсестним записом. Одушевљење поводом открића записа о коме није нашао спомена код дотадашњих истраживача и околности рада потакле су га да лист са записом отуђи из библиотеке Покровског манастира. На листу се налази препис приче непознатог богумила, за кога Костић сматра да је живео у време богумила Бабуне, у 10. веку. Анализирао је језик и писмо записа и сврстао га међу најстарије познате записе старословенског језика. Овај препис (у вези са којим оставља простора за сумњу и да је у питању оригинални запис) датира на време приближно времену Бабуниног живота, описује језик и писмо и констатује: „Све као у најстаријих ћириличних споменика X-XI века, као у Савиној књизи или, боље, у Супрасалском зборнику (према Лавровљевим табелама).“ (Костић 1938б:22) Најбитнијом Костић сматра садржину записа, у коме је садржана прича о богумилу који ношен анђелом путује небесима и присуствује прослави Великог петка. Причи недостаје почетак и крај, који би уследио након кулминације у којој се Христос каје што је измолио Господа да поштеди људски род. Уз текст је објављен препис почетка записа.

Свети Сава

– аутор, тема и историјска личност –

Свети Сава – аутор

Пре него што је питање постојања *Службе светом Симеону* Светог Саве било разјашњено у науци о књижевности, Драгутин Костић је веровао и покушавао да докаже како је она заиста написана, али током векова остала скривена научној јавности. Идеје како је та *Служба* могла текстуално да изгледа, шта да садржи, где би се и на основу чега могли препознати њени остаци износи 1921. године у раду „Да ли се сачувало што од Савине Службе и Похвале св. Симеону“.

Костић полази од претпоставке да је новопроглашеном свецу Симеону требало „за дан прославе, за 13. фебруар, спремити *службу* (каноне), *житије* (са чудесима) и *похвалу* (панегирик). *Служба* која ће се појати у цркви, *похвала* која ће се говорити над гробом, *житије* које ће се читати за време обреда у трапезарији.“ (Костић, 1921:158) Сматра највероватнијим да су Сава и Стефан Првовенчани посао писања поделили између себе, тако да је Стефан написао *житије*, а Сава *Службу*. Потврду да је писање *Службе* био задатак млађег брата проналази у деловима Доментијанових *Служби Светом Сави* и *Служби светом Симеону* и Теодосијевом *Животу Светог Саве*.

Даље, разматра разлоге због којих ова *Служба* у време у коме он пише још увек није била нађена: „Савина је *Служба* морала бити краћа, простија, без многог кићења, као и све друго што је Сава писао (биографија калуђера Симеона, типичи). Стога је вероватно, крајем XIII века, кад се у књижевним делима код нас највише ценила лепа форма, китњаста фраза, обиље светих цитата, што изванреднија чудеса; кад је Доментијану наручено да, по новом укусу, преради и накити Стефаново *Житије св. Симеона* – тада је, нешто доцније, поручено ваљда и Теодосију, још бољем орнаментисту и од Доментијана, да прекити и Савину *Службу св. Симеону*. То је учинило те су Стефаново *Житије* и Савина *Служба* забачени. Стефаново се дело сачувало само у једном препису, вероватно старијем од Доментијанова рада, и у једној врло скраћеној, изводној преради из половине XV века (рукопис у г. дир. гимн. Св. Томића); Савино се пак сасвим изгубило“ (Костић, 1921:158) Да је Савина *Служба светог Симеона* послужила као подтекст за Теодосијеву, Костић претпоставља и на основу делова текста који нису везани акростихом. Они би се налазили пре канона: „То је врло вероватно у оном почетном делу Теодосијеве службе, *пре* „канона“ који су несумњиво његови јер их, 33 на број, као такве обележава Теодосијев акростих (краегранесије): *Ϝεωδοσιη νεδωστοννη που τε ωνε σιμεωνε*“ (Костић, 1921:159), а верује да раздвајају и акростихом везане стихире.

Костић наводи једну од стихира из рукописа Романовог типика, посвећену Светом Симеону, за коју сматра да је уметнута у основни текст, те аргументе на основу којих сматра да припадају изгубљеној *Служби*: „Да је ова стихира Савина а не Теодосијева утврђивало би:

1. што је то *тропар*, основна стихира која се, једном утврђена и канонисана, не може мењати;
2. што је у почетном делу Теодосијеве Службе, *пре* канона, несумњиво обележених као Теодосијеви;
3. што најглавнији део текста из те стихире – тропара – *нстачак муро благоуханна прнтекающиниь къ рацѣ мощен твоихъ* – још пре Теодосија – у половини XIII века наводи

Доментијан у оба своја Житија (у издању Даничићеву на стр. 48 и 148). И што је најглавније, наводи их као *речи Савине*, у писму којим овај позива Симеона у Св. Гору.“ (Костић, 1921:159)

Костић примећује да се унутар Доментијановог *Житија светом Симеону* налази релативно самостални уметак „од стране 29 до 41, уметнут је између причања Доментијанова о оставци Немањиној и причања које се логички непосредно наставља на прво, о „избору“ Стефанову за наследника на престољу“ (Костић 1921:160). У вези са тим уметком, бави се доказивањем:

1. да он припада књижевној врсти похвале, која је изворно припадала другом, непознатом тексту;
2. питања ауторства тог текста, при чему прво испитује и одбацује могућност да су га писали Доментијан или Стефан Првовенчани;
3. да је предтекст ове похвале руско *Житије светог Владимира*, на основу чега:
 - а) указује на књижевне утицаје руске књижевности на српску и закључује
 - б) да је Свети Сава аутор похвалног текста која се налази у Доментијановом *Житију светог Симеона*.

Као доказе да овај уметак није писао сам Доментијан, Костић наводи како је похвала „писана да се говори директно над самим гробом Симеоновим, а он у време Доментијаново није био већ у Хиландару, него у Студеници“ (Костић 1921:161), као и да је она, на основу месних одредница, „писана у Рашкој, у Студеници“ (Костић 1921:161). Сматра и да се изрази „чеда и раби“ (Костић 1921:161) односе на Рашане, мада тај навод не објашњава. У издвојеном делу *Житија* препознаје и специфичан тон, који назива „рашки патриотизам“ (Костић 1921:161), каквог нема у несумњиво Доментијановом тексту.

Након разматрања могућности да је похвални уметак писао Доментијан или Стефан Првовенчани, на основу, пре свега, месних одредница и руског књижевног предтекста, закључује како је његов аутор Свети Сава. Доментијан га је, према том сценарију, унео у своје дело након што је Свети Сава текст са руског превео и прилагодио у *Похвалу светом Симеону*.

Узевши у обзир своја разматрања у вези са настаном *Похвале светом Симеону*, Костић закључује:

„1. Сава је, после преноса Симеонова у Студеницу, г. 1207-1208, уза *Службу св. Симеону*, од које се несумњиво сачувао првобитни тропар и у Теодосијевој Служби, написао и *Похвалу св. Симеону* која се главним делом очувала у Доментијанову *Житију св. Симеона*.

2. Састављајући *Похвалу св. Симеону* Сава се обилато послужи *Похвалом св. Владимир* од Илариона, митрополита кијевског, чијим се радом користио и у састављању беседа.

3. Списак Савиних писмених и књижевних радова треба овако попунити:

а) *Типик Карејски*; б) *Типик Хиландарски*; в) *Типик Студенички* са г) *Житијем Симеоновим*; д) *Писмо Стиридону*; ђ) *Служба св. Симеону* са е) *Похвалом св. Симеону*; ж) *Беседе епископске*.

4. На стварање српског књижевног рада, почеком XIII века, утицао је не само основни, византијски, и најближи, непосредни, бугарски, него и сродни, *руски књижевни рад*, везе са којим се најбоље виде у раду првог књижевника нашег, св. Саве.“ (Костић 1921:164)

Неколико година касније, у Предговору уз *Списе Св. Саве*, Владимир Ђоровић се осврће на овај текст и коригује став Драгутина Костића да је *Служба светом Симеону* остала необјављена. Ђоровић упућује на рад Милоша Милојевића, за који Костић у

тренутку писања свог рада или није знао или га није узео у обзир због Милојевићеве научне непоузданости. Ћоровић у свом раду објашњава узроке пропуста и предочава могући разлог због ког Костић није узео у обзир прво познато издање *Службе светом Симеону*: „Драг. Костић написао је недавно један чланак „Да ли се сачувало што од Савине Службе и Похвале св. Симеону“ (*Зборник А. Белића*, Београд, 1921, 158-164) и покушао је ту да у Теодосијевој служби Симеону и Сави нађе остатке првобитног текста. Међутим, још 1871. у *Гласнику срп. ученог друштва*, XXXII, објавио је Милош Милојевић једну службу св. Симеону по једном пергаментном рукописном прологу из вучитрнске нахије. М. Милојевић, зна се, није нимало уживао глас поуздана човека; баш тих година, 1873, изашла је у *Летопису*, књ. 115, 172-8, поразна критика о његову раду од И. Руварца, који је доказивао да Милојевић измишља извесне ставове у текстовима и чак и читаве натписе. Како је Милојевић том приликом тврдио да је тај вучитрнски пролог „писан руком нашег првог књижевника у православљу, руком нашег равноапостолског просветитеља и учитеља св. Саве“, и да је, по причању, иза *Службе* долазио сад тобоже изгубљен потпис „Савка ѿроднахъ синъ ти“ изазвало је то сумњу у цело његово саопштење, па и у сам објављени текст. Уз ту свеску *Гласника* он је био приложио две факсимилиране странице из рукописа, али ни то није могло да поврати веру у његов рад. Тек је Павле Поповић из основа поколебао те сумње. Радећи у софијским библиотекама, Поповић је нашао два фебруарска минеја са службама св. Симеону, које се у велике подударају с Милојевићевим текстом.“ (Ћоровић, 1928:21-22)

Ћоровић проширује Костићеве наводе о интерполацији дела Савиног текста у Теодосијево, наводећи структуралне и текстуалне сличности. Такође, слаже се са Костићевом претпоставком како је *Служба Симеону и Сави* потиснула у други план Савину *Службу*.

Теми аутентичности *Службе светом Симеону* Костић се враћа у раду „Ко је саставио Похвалу св. Симеону сачувану у Доментијанову Животу св. Симеона?“ из 1934. године. Очигледно одустајући од својих ранијих тврдњи, признаје да то дело јесте оно које је објавио Милоје Милојевић, а критички издао Владимир Ћоровић у *Списима Светог Саве* 1928. године. У вези са месним одредницама, предочава како се из текста види да је *Служба* била намењена да се чита над свечевим гробом, пред којим се налазе Симеонови синови, што подразумева као аутентичан историјски податак. Поред тога, на Студеницу, односно Рашку сматра да директније упућују „објективне“ месне одреднице за Свету Гору.

Костићево истраживање у вези са похвалним делом текста навело га је на закључак како је тај уметак знатно старији од Доментијановог дела и како он не може бити његов аутор. Могућност да је Свети Сава аутор овог дела, наметнула се с обзиром да је он састављач прве *Службе светом Симеону*, која је временски блиска настанку ове *Похвале*. Костић по други пут исправља свој став о *Служби светом Симеону* и издваја њене стилске карактеристике, на основу којих закључује да је управо Свети Сава аутор и *Похвале* издвојене у Доментијановом *Житију светог Симеона*: „За ту Службу св. Симеону види се: 1) да је састављена за читање над гробом свечевим у Студеници и, како се нарочито истиче, пред чедомъ отъчства светааго; 2) да је и састављена у Рашкој, у Студеници; и 3) да ју је саставио Сава, после преноса очевих моштију из Свете Горе г. 1208. Прва два закључка, видели смо, намећу се и за Похвалу св. Симеону, како је сачувана у Доментијанову Ж. св. Симеона, писаном у Светој Гори. С обзиром и на могућну њену већу старину од Савине Службе Св. Сим, као и на везаност њену за службу, може се с највише оправданости претпоставити: да је и ову прву Похвалу св. Симеону саставио Сава, по преносу свечевих моштију у Студеницу, најраније исте 1208. године, и то у Студеници.“ (Костић 1934б:177) У прилог овом тврђењу Костић наводи неколико

карактеристика *Похвале* које би је могле повезати и са *Службом светом Симеону*, а преко ње са Светим Савом као њеним аутором. Једна од њих је управо жанровска повезаност ова два дела: похвале и службе, а с обзиром да је утврђено да је Свети Сава написао *Службу*, даје се посумњати да је управо он написао и похвалу истом свецу, односно оцу. Издваја најчешће употребљаване епитете својствене обојици аутора, затим специфичне за сваког понаособ, те примећује како су у *Похвали* често коришћени епитети „и блажени, и богоносни, па још и богозвани и богогласни и богољубни“ (Костић 1934а:178), које Сава користи у својим другим списима, а нарочито у *Служби светом Симеону*. Трећа примедба односи се на месне одреднице које упућују на то да је дело настало у Студеници. С обзиром да не постоје веродостојни подаци о томе да је Доментијан живео и радио у том манастиру, оне би упућивале на Светог Саву за кога такви докази постоје. Ову могућност би додатно потврђивала карактеристика „субјективности“ приликом коришћења месних одредница, а која је била својственија Светом Сави него Доментијану. Костић поново издваја и истиче русизме као карактеристику Савиног дела. Сматра, слажући се са Владимиром Ћоровићем по овом питању, да је Свети Сава током свог боравка у руском манастиру на Светој Гори могао у свој речник унети извештан број русизама, које би накнадно уносио и у свој књижевни језик.

Оваквом закључивању морало би се замерити то што оно није засновано на чињеницама, него представља један од могућих сценарија настанка дела, који се гради на претпоставкама. Сви аргументи Савиног ауторства које Костић претходно наводи, нису чињенице, већ потенцијали и, као такви, не могу бити доказ његовим тврдњама. Да је тога и сам свестан, говори и одабир лексике, односно употреба модалних глагола у делу текста у којем анализира питање времена и разлога Савине прераде *Похвале кнезу Владимиру*: „С обзиром на Иларионову Похвалу кагану нашем Владимиру, која је послужила за основу Похвали св. Симеону, можемо слободно рећи, да ју је приређивач њен могао понајпре наћи у књижници рускога манастира св. Пантелејмона па и Ватопеда, у коме је поред грчких био већи број и руских калуђера. А у оба та манастира, као што је за Доментијана не знамо да је дуже боравио у њима, тако за Саву знамо да је у њима живећи управо и поцрпао богослови источњикъ. Ту је он, жедан побожне лектире, могао наћи и дела кијевскога митрополита Илариона, беседе и, нарочито, Похвалу кагану нашем Владимиру. И дубоку синовљу љубав његову морало је нарочито ганути, кад је у хваљеним подвизима кагана Владимира, позније св. Василија, познао иста таква дела свога оца, великога жупана Немање, коме је од свега срца желео да се прослави и као монах и светац. Тада још, око половине деведесетих година 12. века, млади пострижник Сава могао је себи преписати ту тако речиту похвалу Иларионову, за своју личну књижницу, па кад му је око 1208 г. затребало да прослави оца свога Симеона и као свеца, он је се сетио и прерадио је, проширио и допунио у Похвалу св. Симеону.“ (Костић 1934б:179) Костић предочава крајње могућ и занимљив сценарио, који се и могао узети као почетна тачка истраживања, али без доказа који би га потврдили, а њих овде нема, није се могао прихватити као тачан.

Приписивање *Похвале светом Симеону* из *Житија светом Симеону* Светом Сави, кориговало би списак и редослед Савиног писања дела. У закључку рада, Костић поново наводи могућну хронологију, уз покушај одређења година и места њиховог настанка: „у Светој Гори, у Хиландару: *Хиландарска повеља* (1198); у ћелијици карејској: *Типик Карејски* (1199?) и *Типик Хиландарски* (од 1200); у Рашкој, у Студеници: *Типик Студенички са Животом Симеоновим* (од 1208 до 1217) па *Похвала св. Симеону* (од 1208), *Служба св. Симеону* (1208, али по једном ставу у Служби самој о помоћи са Свете Горе, без које не би било мироточења, можда, тек од 1219); у Солуну: *Номоканон* (и по Доментијану само „препис“, г. 1219); у Палестини: *Писмо Спиридону* (1234); уз то, ме и сачуване у веродостојним списима; *Беседе* (од 1208 до 1234) у Рашкој, у Жичи и

Студеници.“ (Костић 1934б:180-181) У најновијој монографији професорке Ирене Шпадијер о Савиној *Служби Светом Симеону* Костићеви ставови о овом делу уважавани су пре свега као нови научни искорак у проучавању овог сложеног дела. (Шпадијер 2019.)

Исте године када пише и предаје *Гласу Српске краљевске академије* рад „Ко је саставио Похвалу св. Симеону, сачувану у Доментијанову Животу св. Симеона“, Костић у *Гласнику Југословенског професорског друштва* објављује рад „Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима?“. У њему на основу расположивих података из живота Светог Саве, анализе културно-историјског момента у коме је он живео и података које је оставио Доментијан у својим делима, покушава да утврди да ли је Доментијан био Савин сапутник на његовом првом и другом путовању у Јерусалим.

Костић претпоставља потребу да се, заједно са утврђивањем и организовањем световне власти, утврди и организује питање вере кроз црквену структуру у времену деловања Светог Саве. Сматра да је он морао имати јасан план образовања и распоређивања својих ученика на места која би била важна за јачање хијерархијске структуре институције новооформљене цркве. Подмладак који је пристизао у Немањом обновљене и саграђене манастире и утврђења, а привучен Симеоновим светаштвом, колико и Растковим подвигом, жудео је за духовним и културним уздицањем. Тај подмладак је бивао негован, подучаван и постављан на задатке учвршћивања и ширења нове црквено-културне организације. Верује да су младићи школовани у својеврсним манастирским богословијама, одлазили из њих на дошколовавање и довапитавање на Свету **Гору**. Костић сматра да је у прибирању и васпитавању ученика учествовао Сава лично, унутар народа који је инспирисао личним примером, а који су следили богослови наредне генерације. Такво прибирање морало је почети већ након Савиног повратка са Свете Горе, о чему сведоче речи прве *Службе Светом Сави*. У каснијим годинама, са архиепископског трона, његов утицај и подстицај оваквом прибирању и образовању, сигурно је био знатно већи. Костић сматра да је у Жичи, у време након 1219. године морао већ бити прибран већи број ученика, неколиких генерација, одгајаних са идејом љубави колико „према Христу и православљу толико и према народу свом, „другом Израилју““ (Костић 1933б:934)

Костић сматра да Жичу, као центар такве образовно-васпитне делатности, потврђује сама природа такве установе, као и навод из Доментијановог *Житија Светог Саве* о његовом повратку са првог путовања у Јерусалим.

Верује да је Сава у периоду два своја боравка у отаџбини васпитао неколико генерација непосредних ученика. Првој генерацији Костић сматра да припада „Арсеније, непосредни наследник у архиепископству, дотле јеромонах и игуман неког манастира. Затим хиландарски јеромонах Илирије, коме Сава (по Дом. Жит. св. Сим. стр. 113) шаље г. 1218. Стевану с писмом за св. Симеона „и по смрти живог“ доцније епископ Хумски. Можда и Спиридон, игуман манастира Студенице у г. 1234, коме Сава онако очински пише с другог пута јерусалимског (Starine IV, стр. 231)“ (Костић 1933б:934-935) У другој генерацији највероватније би припадао Савин синовац, касније архиепископ Сава II и његови вршњаци, већином светогорци, наследници прве смене епископа, о чему сведоче Теодосијеви наводи у *Житију Светог Саве*. Поред њих, тој генерацији би припадао и Атанасије, кога Доментијан истиче као Савиног миљеника, који је откопао Савин гроб у Трнову. За њега Костић мисли да би могао бити један „од првих састављача службаба и похвала св. Сави, досада непознатог књижевника нашега из прве половине 13 века, старијег од Доментијана“ (Костић 1933б:935). Такође, наводи како његове речи Доментијан цитира у *Житију Светог Саве*, иако оне нису записане ни у једној од најстаријих служби Светом Сави.

Кулминацију настојања Савиних блиских ученика да га својим књижевним радом

прославе Костић препознаје у Доментијановом дугогодишњем прикупљању грађе зарад израде *Житија и жизни Светог Саве*.

Надаље се у овом раду Костић бави разматрањем да ли се израз „последњи ученик“ односи на дословно или пренесено значење, затим да ли је Доментијан био пратилац Савин на првом путовању у Јерусалим.

У раду „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона“, објављеном у *Светосавском зборнику* Српске краљевске академије 1936. године, Драгутин Костић изражава потребу да се питање времена канонизације Симеонове „проучи и расветли боље, и мимо казивања Светогораца Доментијана и Теодосија“ (Костић 1936г:6) Уочава дотадашњу тенденцију да се наводи ова два средњовековна аутора о мироточењу Симеоновом и његовом непосредном канонисању некритички узимају као поуздани и да се понављају код већег броја књижевних научника, историчара и теолога. Костић наводи и како је он сам, у својим претходним радовима релативизовао време канонизације Симеонове. Чинио је то услед непоузданости тврђења Доментијана и Теодосија, који о том догађају пишу са велике временске дистанце и на основу посредних, књижевних и историјских сведочанстава. Други разлог налази у времену писања *Службе светом Симеону Светог Саве* и *Житија светог Симеона* Стефана Првовенчаног, које би преместио у касније од оног које се до тад сматрало: „оба списа после 1208 г. и то не на Светој Гори него у Рашкој“ (Костић 1936г:5)

С обзиром на то да се светаштво потврђује на основу два критијеријума: богоугодним животом и посмртним чудима, Костић истиче моменат смрти као веома важан фактор. Он није само тачка преласка из једног у други свет, него и спона непрекидног трајања светитељског живота, који се наставља након телесне смрти и указује на прелазак једног живота у други. Због тога, Костић анализира начин на који је овај тренутак описан у текстовима четири Симеонова биографа. Као битну дистинктивну функцију, наводи и њихово место у хронолошком низу, односно улогу и однос према Симеону и његовој канонизацији. Симеоновог биографа, Светог Саву, апострофира као очевица, а три писца хагиографија наводи према временској удаљености: Стефана Првовенчаног као савременика, Доментијана пола века и Теодосија скоро за цео век млађег. Овакво поређење имало би за циљ да покаже „у којој је мери који од њих сматрао Симеона за свеца, т.ј. упоредни проценат историчности и легендарности у њиховим казивањима“ (Костић 1936г:7)

Костић Савин опис Симеоновог умирања дели на сцене, а сам опис тумачи као дирљиво растајање сина од оца и закључује како у њему нема „Ничега необјашњивога, легендарнога, чудеснога у причању монаха дванаестог века о смрти великосхимника, доскоро моћног владара!“ (Костић 1936г:8) У анализама наредних биографија, Костић упоређује списак сцена наведених код Светог Саве како би утврдио у којој мери су се они користили његовим делом као извором, а колико сећањима и легендом која је након Симеонове смрти настала. У вези са Савиним описом закључује: „И осам година по догађају, Сава у опису смрти очеве, заиста и чудесне, слика овога као човека, безмерно побожна и „богоносна“ калуђера, али ипак још не као свеца. Он даје веран опис, очевица и стварног доживљача, учесника.“ (Костић 1936г:9)

Костић сматра да је Сава, као очевидац и активни ученик у тренуцима Симеонове смрти, најпоузданији у својим казивањима. Наглашава и његову емотивну уплетеност и потребу да се та дешавања веродостојно представе. У вези са Симеоновим посмртним чудима, којих има код других аутора, док је код Саве наведено само да су му кости остале очуване наког више година, сматра да је хиландарско мироточење део легенде која се тамо створила и као таква унета у дело Доментијана и Теодосија, као и да је мироточења било само у Студеници, после преноса моштију, чиме се временски помера и Савино писање *Житија светог Симеона*. Упорјеђује и проширења и текстуалне дигресије које се

налазе код Стефана, Доментијана и Теодосија са Савиним текстом, који сматра изворним и објашњава: „И оваквим навођењима другачијих текстова у писмима и беседама, па слободним преудешавањима и допуњавањем и ових и свега осталогa позајмљеногa текста уопште, у Теодосија од Доментијана, у овога од Стефана а у њега од Саве, вероватно првога, и писменога, известиоца његова, показује се јасно: колико је њима, књижевним хагиографима, мало стало до веродостојности њихова казивања, и кад га хоће да утврде својим „документима“. Свима је њима главни и једини извор усмена легенда коју „улепшавају“ према својим хагиографским шаблонима. Стварнијих података, којима бисмо се смели и послужити поузданије, налазимо тек у Саве, књижевника усамљенога по видном осећању дужности правога хроничара, који бележи неки пут и године и дане и часове и који, као учесник и очевидац догађаја, даје описе који би реалистичношћу својом изненађивали и данас, с обзиром на друштвени положај и религиозно васпитање писца као и на деликатну природу и значај предмета.

Стога се у расветљавању овога питања о светаштву Симеону на првом месту, за основу, могу узети подаци које нам даје Сава, по признању и свих осталих, главни учесник у формирању Симеона у свеца. Уколико се подаци осталих биографа Симеонових не слажу са Савиним, утолико се показују мање поуздани, засновани само на легенди, хиландарској и рашкој, и јаче прилагођени књишким хагиографским шаблонима, па и више инспирисани локалним интересима и тежњама самохвалним.“ (Костић 1936г:38-39)

У четвртој глави рада, Костић се бави питањем времена када је Симеон проглашен свецем, с обзиром на мироточења, као непобитне доказе његовог светаштва. Верује да се оно најбоље може одредити на основу *Службе св. Симеону*, „у којој га и Сава, главни и најпоузданији сведок његова посвећења, третира као свеца.“ (Костић 1936г:39) Анализом службе објављене у *Списима св. Саве* и поређењем са два друга рукописа, закључује како је Свети Сава састављао две, нама познате, редакције *Службе светом Симеону*, обе после преноса Симеонових моштију у Студеницу, 1208. године. Прву редакцију сматра да је саставио након мироточења, између 1209. и 1213. године, а основу месних прилога и историјских догађаја на које се алудира у тексту, другу редакцију службе смешта у време између 1215. и 1219. године. У поређењу са *Похвалом светом Симеону*, којом се бавио у једном од претходних радова, а за коју сматра да је могла настати још у Светој Гори за прву годишњицу смрти Симеонове, закључује како је *Служба* свакако млађа по постанку.

Шире дигресију посвећује питању генезе службе свецу, узимајући за примере настанак службе Светом Симеону, Светом Сави и Петру Коришком. Сматра да је први корак у настанку службе свецу његово прикључење главном свецу тог дана или другом истоименом свецу. Претпоставља да је Симеоново прослављавање било везано уз Мартинијана из Кападокије, преподобног Аксентија или Симеона Богопримца. Последњу претпоставку покушао је да потврди истражујући рукописне минеје 13. и 14. века, сачуваних у Народној библиотеци и Библиотеци Српске академије наука и уметности, међутим, безуспешно. Сматра ипак како би оваква похвала могла постојати и да се она назире у *Житију светог Симеона* на месту у коме Свети Сава цитира хиландарску братију кроз „похвалу блаженом Симеону, удешену готово стихирски.“ (Костић 1936г:54) За прикључивање Светог Симеона Мартинијану или Аксентију, позива се на доказе Владимира Ћоровића у Предговору *Списима св. Саве*.

Пето поглавље рада Костић посвећује лексичкој анализи Савиних дела о Симеону, сматрајући да се на основу његове употребе епитета „свети“ може одредити тачно време Симеонове канонизације. Налази чудним да га нема у *Житију св. Симеона, Студеничком и Хиландарском типичу*, нарочито јер се тај епитет ипак употребљава за Симеона у *Служби св. Симеону*, која је превасходно намењена његовом прослављању. Анализу проширује и на *Номоканон* и најстарије *Записе и натписе* Љубомира Стојановића, уз

помоћ којих обнародовање Симеоновог светаштва у Рашкој и Зети ставља у оквир између 1202. и 1220. године, од када се он назива свецем.

Као споредно питање поставља одређење светачког типа коме је припадао Свети Симеон. Анализира сличности са Мартинијаном, Аксентијем и Симеоном Богопримцем, епитете којима је називан у делима Светог Саве и Стефана Првовенчаног и поређења са Светим Ђорђем и Светим Димитријем. Препознаје „два главна фактора у светачком прослављању Симеонову, Стефан, чини се више у оглашењу, а Сава у проглашењу, дали јасно обележен светачки тип његов као *чудотворна и мироточива отачаствољупца*, патрона државе: отъчствиа си, всек сръбьскык землк и поморьскык, које су они, следећи његову учитељском примеру, утврдили: први краљевством својим а други архиепископством својим“ (Костић 1936г:77). Овима је указано на везу Светог Симеона са Светим Димитријем Солунским, у вези са чим се Костић позива на расправу Хајнриха Гелцера.

У последњој глави рада, Костић поставља питање које се тиче социолошко-политичко-црквеног статуса Симеона, његових синова и народа који су заступали, односа ове тројице и њихове улоге у стварању српске државе и цркве. Одговором на ово питање Костић завршава рад:

„Светац *отачаствољубац*, не само пастир добри стаду свом, наставник и утврдилац праве вере и прогонилац јереси, те и учитељ за живота, него, и више још, после смрти, а тада и војнички бранилац, заштитник, *патрон* – био је пре свега потребан народу (*Новом Израљу*, по Доментијану и Теодосију) и земљи отачаства свечева, њиме заснованој *држави* всек сръбьскык землк и поморьскык.

Они који су ту њиме засновану државу утврђивали у независности, Стефан као краљ у политичкој а Сава као архиепископ у црквеној, у исто су време и они који су Симеона-Немању оквалификовали као свеца *отачаствољупца*, патрона народу, држави и цркви, а с обзиром на ову још и као *мироточца*. Кад? Онда када је потреба таквог свеца била најпреча; онда кад су и они, Стефан као краљ (од 1217) а нарочито Сава као архиепископ, са својим Архиепископским сабором, били и сами оквалификовани надлежним за бирање и званично проглашење свеца, *свога државног патрона*. Дефинитивно, године 1219, кад се вратио Сава из Никеје као архиепископ, с припремним оглашавањем неозваничним у току година протеклих од преноса Симеонових моштију у Студеницу (1208.) до Савина архиепископства (1219.).

Другим речима: проглашавање Стефана за краља (1217. и 1221.), Саве за архиепископа (1219.) – три су главна момента једног државотворног плана, извршеног од Немањиних синова а замишљеног још од њега. Та три момента стоје, дакле, у једној органској вези. Та присна органска везаност између Савина епископства, Симеонова светаштва и Стефанова краљевства, а сама собом без ранијих доказа, неодољиво би наметала претпоставку и о *временској* присној везаности између споменутих три главна момента у формирању старе државе наше и главног стуба њенога, цркве народне. С обзиром на „обновљено и „освећено“ крунисање Стефаново од Саве, та би три значајна момента и падала у низ година 1219 – 1220 – 1221.

А у том обојем формирању, по признању и краља Стефана Првовенчаног, главну улогу је имао брат му Сава. Државотворни план тај, значи, у основи је план светога Саве. Али, без смањивања заслуга Савиних, план тај чини се да је само даљи израз ранијега, основнога државотворнога плана Стефана Немање, израз онога плана у чијем је извођењу један од првих потеза било – *одлажење* (можда: *слање*?) *Савино у калуђере*.

Велики држатворски дар оснивача старе државе и народне цркве наше, великог жупана Стефана Немање и великосхимника Симеона, у највећој мери наследио је најмлађи му син, Сава.

Главно учешће Савино у свем том тројаком извођењу главног државотворског плана Стефана Немање и његових синова, јасно је осећано и нарочито наглашено у Служби на памет успења св. Саве (најраније, 14. јануара 1236, у Трнову), проглашенога одмах по смрти му Службе (СКАк. Споменик III, стр. 167) каже се:

„Подобаше сръбьсцѣи земли Савоу имѣти архиєрѣи аки нѣкоу, оукраси бо прѣстољь отъчѣства си и оувезе *трьплетенимь вгн'цѣмь...*“ (Костић 1936г:80-81)

У приказу новообјављеног превода Лазара Мирковића дела Светог Саве и Стефана Првовенчаног, „Проф. Л. Мирковић: Списи светога Саве и Стевана Првовенчаног“ Костић преводиоцу замера мешање улога преводиоца, издавача и коментатора. У преводу Хиландарског типика сматра да се превише ишло на превођење узора - Евергетидског типика, него самог Савиног дела. За „поправке и допуне Савина превода“ (Костић 1939г:62) говори како им је место у фуснотама, а да је основни текст требало преводити што дословније. Накнадним изменама које је требало да појасне текст, више се отишло, на појединим местима, у „мало разумљив и нетачан превод“ (Костић 1939г:62). Критике које износи у приказу, иду на рачун превода, односно мењања текста, уместо његовог коментарисања у фуснотама, те неразумљивости и нетачности превода. Костић наводи више примера нејасно преведених речи и синтагми, предлаже како би се они могли успешније превести и уклопити у основни текст. Поново износи важност месних прилога, које је наводио и у претходним радовима, доказујући место и време настанка појединих дела.

Свеукупно, Костић упућује похвалу „пуну по смеру свом али не и по извођењу“ (Костић 1939г:67) раду професора Лазара Мирковића, замерајући брзину која је довела до пропуста у раду.

У светлу критике Мирковићевог превода Савиног *Житија Светог Симеона* треба узети у обзир чињеницу да се Костић огледао такође у преводу овог дела на савремени српски језик. У исто време, бар како је навео у предговорима, превео је на савремени језик Савино и Стефаново *Житије Светог Симеона* 9. септембра 1921. године, што значи још пре него што су се појавили Мирковићеви преводи. Стефаново *Житије* Костић је објавио 1923. године у џепном издању Библиотеке коју је покренула редакција листа *Време*, чији је он био уредник. Превод Савиног *Житија Светог Симеона* остао је необјављен и његов рукопис налази се у Архиву Српске академије наука и уметности са сигнатуром 10483/19, 20. Костићеви преводи оба ова ова житија обједињени су у новије време и штампани као засебна књига.¹⁵ Костићеви преводи ова два житија показују сву посебност његовог приступа у преношењу дела старе српске књижевности на савремени језик. Он се том приликом трудио да задржи што више лексике из српскословенског језика која је довољно разумљива савременом читаоцу, чиме је са дубоким осећањем настојао да искаже блискост и прожимање два типа језика српског народа – једног књижевног у средњовековном периоду и другог који је говорни и који је у новијим временима, почев од Вукове реформе, постао такође књижевни језик. Костићеви преводи остали су на неки начин у сенци научне јавности очигледно захваљујући оштрој и неправедној критици Владимира Ћоровића Костићевог превода Стефановог *Житија Светог Симеона*.¹⁶ Упркос свему што је замерено том приликом, остају ови Костићеви преводи као један од путоказа и могућности како приступати преношењу језика српске старине на савремени језик.

¹⁵ Свети Сава, Стефан Првовенчани, *Житије светог Симеона*. Превео Драгутин Костић, приредио и поговор написао Томислав Јовановић, „Кангакузин“, Крагујевац 1997.

¹⁶ В. Ћоровић, Немањино житије од Стевана Првовенчаног у новијим српским преводима, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, VI, 1-2, Београд, 1926, 320-324.

Свети Сава – књижевна тема

Навели смо како је истраживање односа средњовековне писане и усмене књижевности била једна од централних тема научног рада Драгутина Костића. У њему је посебно место заузимало питање постојања народне епске песме о бекству и замонашењу Растка Немањића. Костић је покушао да испрати трагове народних епских песама, полазећи од Доментијановог тврђења да су о овом догађају биле спеване песме и опаске Светислава Вуловића о десетерцу у Теодосијевом тексту.

У раду „Васкрс једне народне епске песме из средњег века“ о коме ће више бити речи у делу рада који се бави Теодосијем, Костић износи свој став како је народна песма са овом темом неминовно морала постојати и како је, као предтекст, употребио Теодосије приликом писања *Житија Светог Саве*. Други део овог рада представља покушај реконструкције, на основу Теодосијевог текста, народне песме која је о Растковом бекству била спевана. Претпоставивши да је могла тематски почињати од тренутка када родитељи намеравају да Растка ожене, Костић извлачи стихове и низове стихова из Теодосијевог текста и повезује их сопственим тумачењима у јединствену тематско прозно-поетску целину.

Рад и реконструисану песму о бекству и замонашењу Растка Немањића Костић објављује 1935. године у *Народној одбрани* из које је засебно прештампана у издању Друштва за подизање Храма Светог Саве исте године. Песма тематски обухвата период од Расткове 17. године, када су родитељи решили да га ожене, до тренутка када Расткови родитељи прихватају синовљеву одлуку да остане у манастиру. Тексту песме претходи објашњење његовог настанка: „Из текста Савиних биографија од светогорских калуђера Доментијана и Теодосија, у чијем је прозном причању утврдио стиховане трагове најстаријих народних песама о бекству Светога Саве у Свету Гору, проф. Д. Костић је васпоставио ову песму у језику обновљеном, у коме је старога књижевног језика задржао изразе и данас лако разумљиве, нарочито у цитатима из Светог Писма.“ (Костић 1935в:2)

Тезу о некадашњем постојању епске народне песме о бекству и замонашењу Растка Немањића, Костић је научно развио исте, 1935. године, у „Најстарије песме о Светом Сави“. Сматра да се трагови овог дела немају тражити у савременим усменим песмама са истом темом, већ у „писаној, која уопште боље чува оно што нађе да забележи, те и дубље залази у старину, јер располаже и поузданијим средствима за конзервирање, не устихованом живом речи него писаним и штампаним писменима.“ (Костић 1935г:188) Понавља своје раније изречене ставове да се овакви трагови усменог стиха могу наћи у делима Доментијана и Теодосија и оне који се тичу напоредног постојања и преплитања старе српске писане и усмене књижевности и закључује „да је још у веку његова деловања, у веку 13, о Светом Сави испевано више песама, и то судећи према разноликим метрима њиховим, најамње четири: две о бекству његову у калуђере несумљиво, а две можда такође у вези с тим подвигом његовим, једна у једанаестерцу, а друга у дванаестерцу. Све би се оне могле сматрати више световним, с обзиром на тропаре и друге црквеном прослављању Савином намењене стихире у службама и похвалом свечевим, а ових је било неколико и све из 13. века. У тим стихирама имамо другачије стихове, наоко „прозне“, али ипак стихове, неку врсту „слободног стиха“, подешенога за певање по одређеним „подобјима“, мелодијама описаних црквених песама. Њихов је број много већи, неодредљив.“ (Костић 1935г:188)

Видимо да је Драгутин Костић имао врло одлучан став у вези са својим доказима како су се у писаним делима старе српске књижевности очували делови усмене поезије

испевани о Светом Сави, његовом бекству и подвигу и како је дуги низ година овај свој став понављао и у различитом обиму аргументовао. Управо изузеће могућности да су усмене песме о Светом Сави биле испеване и да се могу наћи у деловима у делима старе српке писане књижевности, пре свега код Савиних биографа, замерио је Урошу Џонићу, поводом зборника „Свети Сава у народним и уметничким песмама“ из 1935. године. Приказ овог зборника, „Урош Џонић: Свети Сава“, Костић објављује јануара 1935. године у часопису *Идеје*, где најпре похваљује идеју, обухватност и некритичност у антологијском приступу одабира грађе. Замерке упућене на рачун поделе грађе, за коју сматра да је морала бити распоређена у три целине: „народне, народске и уметничке“ (Костић 1935д:6) песме, у односу на порекло и манир уметничког стварања, а затим и на поједине преводе са црквенословенског. Као замерку одабиру зборничке грађе, а у вези са својим дугогодишњим радом на овој теми, Костић наводи: „Најзад, кад већ није ни библиографски поменута једна од могућних првобитних песама о бекству Св. Саве у Св. Гору, сачувана у причању Теодосијеву, зато што редактор овога зборника, овде и у својству књижевног критичара, још не сме да верује у њено постојање због десетерачких одломака њених, требало је да унесе бар онај плач Расткових родитеља, сачуван у низу од шест несумљиво бугарштинских стихова с припевима у Доментијанову Животу Св. Симеона, како је јасно приказан у последњој књизи Јужнословенског филолога, у чланку: Старост народног епског песништва нашега. И као одломак изгубљене песме из 13. века, или баш као самосталан уметак Доментијанов, тај би плач повећао нешто и уметничку вредност овога доброга зборника.“ (Костић 1935д:6)

У раду „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона“ у оквиру четвртог поглавља, Костић ширу дигресију посвећује питању генезе службе свецу. На примеру *Службе Светом Сави* и *Службе Петру Коришком*, показује да је у црквеној традицији постојао „поступак припремног прослављања нареченога а још не проглашенога, канонисаног свеца... По њему, наречени се „светац“ прикључује главном свецу свог дана (Сава св. Синајцима) или истоименом истог месеца (Петар Коришки св. Апостолу Петру), те уз њега, у његовој служби, прославља и он стихирским уметцима.“ (Костић 1936г:9)

Закључује како би се „могле укратко истаћи ове фазе у светачком прослављању Савину и редиговању његових Служби:

I У Трнову, 14/15 јануара 1235 – погребно опело с надгробним похвалним словом импровизованим од бугарског патријарха Јоаникија, као најпозванијега, а у знак захвалности Бугарске цркве за заслуге које јој је Сава учинио на том путу по Светој Земљи (в. Ст. Станојевић, Свети Сава стр. 77) с кога је преморен стигао у Трново да ту и умре; свакако и од кога ученика његова и сапутника (најмилијега Атанасија? Према Дом. Ж. св. Саве, 337) у вези с кратким, синаксарским, житијем богопочившега; у Рашкој, у Жичи, крајем јануара 1235, слично опело с похвалним словом архиепископа Арсенија, с кратким житијем; слично и у Хиландару, и као ктитору.

II У Трнову, 14. јануара 1236 – прва годишњица смрти, памет успења; с похвалним Словом, свакако раније спреманим те и написаним а не само импровизованим од патријарха Јоаникија, са синаксарским житијем уметнутим у дневну Службу св. оцима синајским, којима је Сава згодно прилагођаван због боравка свог на Синаји; осем тога и с понеким стихирама о Сави, уплетаним на крају сваке песме, ирмоса, Синајцима као главним дневним свецима, у Службу њихову. Таква мешовита Служба (*U A1*) могла бити састављена, ако не од кога ученика Савина (заостала на служби от гроба светаго?) а оно од кога између трновских му поштовалаца, од кога Бугарина, као несумњиво дата бугарској више него само ортографској рецензији, чији се трагови запажају чак и у *P B*. У Рашкој, у Жичи у другде, слична памет успења с учешћем у прослављању, и писменом,

архиепископа Арсенија и других ученика Савиних; можда, споразумено с Трновом, по истом тексту основне мешовите Службе (UA_1). У Хиландару слично.

Да ли није, споразумном акцијом оба синода, српског и бугарског, Сава, тада, и „канонисан“ за свеца?

III У Трнову, 14. јануара 1237 – друга памет успења, по мешовитој Служби у којој је број стихира Савиних порастао (UA_2); у Рашкој, у Жичи и другде, слично.

IV У Трнову, 6. маја 1237. при откривању раке Савине у припрати Цркве 40 Мученика одржана је свечана служба св. Сави; по Теодосију (стр. 207), то би била служба о памети его, дакле UA_2 , али би то могла бити и свакако је и била Служба нарочито спремљена, раније у Рашкој од ученика његових (Арсенија, Атанасија?) за тај пренос, на што би можда указивало и оно црно долазно пѣние што му чеда са краљем Владиславом принесоше кже прити текѣ въ своа (СУДр, Гласник 63, стр. 23) те је по њој и служено делом у Трнову, при износу тела свечева, делом у Милешеви, при уносу тела свечева у нову раку, па и при преношењу уз пут на коначима од Трнова до Милешева. То би била PA с могућним већ уметцима из UA_2 .

V У Милешеви, 14. јануара 1238 – проширена Служба о памети успења, у којој су стихире Савине добиле већ превагу над основним стихирама Синајаца дометањем и стихира из PA . То би била Служба UB_1 у првобитној формацији, основној за познату нам.

VI У Милешеви, 6. маја 1238 – прва памет преноса са Службом PB , комбинованом из PA и UB_1 , с новим још дометцима за паметь прѣнесениа, онако како је објављена у СУДр. Гласнику 63.

VII У Милешеви, 14. јануара 1239 – памет успења по Служби која би претпостављала завршну редакцију UB_2 , комбиновану од UB_1 и PB , онако како је објављена у СКАк, Споменику III.

VIII Даљу формацију Службе о памети успења Савина претпостављала би потпуно самостална Служба за 14. јануар, састављена од кога ученика његова, свакако од Хиландарца Доментијана, који му је већ био саставио Похвалу, око 1240. године (Обележје: SD)“ (Костић 1936г:48-49)

Димитрије Богдановић је препознао преданост Драгутина Костића у истраживању питања старине и генезе служби Светом Сави и уочио како је он „оштроумно претпоставио“ (Богдановић 1980:9) постојање неке мешовите службе. Сматра да је његова конструкција ове генезе „веома привлачна, али искључиво логичка, без ослоња на позитивне податке, грађена уз помоћ граматичке егзегезе („презентни“ и „претеритни“ облици)“ (Богдановић 1980:5). У фусноти испод текста упућује и на ранији Костићев рад „Ко је саставио Похвалу св. Симеону, сачувану у Доментијанову Животу св. Симеона“ и излаже закључке његовог граматичког тумачења са којим се не слаже: „Костић у Служби преносу види два слоја: а) стихире са презентским облицима, „које су свакако припадале првобитној редакцији службе P , удешаваној за само преношење г. 1237 од Трнова до Милешева“ (значи, PA); б) стихире са претеритним облицима, које „несумњиво“ припадају другој редакцији, подешеној за први спомен преноса 6. маја 1238 (PB). Он примећује и такве стихире у P које су заједничке са Службом успенију, а нема у њима никакве алузије на пренос, па закључује да „није било само уношења из P у U него да је могло бити и обрнутог уношења из U у P “. Костићеви разлози у прилог веће старине Службе успенију не почивају на поузданим основама. Само на темељу издања Јб. Стојановића он сматра да протограф U ваља датирати средином XIII века; уз то би у томе протографу било и таквих „бугаризама“ који у његову аутору откривају, тобож, неког између бугарских поштовалаца св. Саве у Трнову! О томе је Костић наговестио посебну студију, која није никада објављена. Трагови тобожњег бугарског предлошка у Служби

успенију нису тачно филолошки интерпретирани.“ (Богдановић 1980:5)

Свети Сава – историјска личност –

Навели смо како је Драгутина Костића посебно интересовала историографија Београда и његове околине и како је значајну истраживачку пажњу посветио је временским и месним подацима које је проналазио у текстовима средњовековне и старе српске књижевности. На основу њих, како сам наводи, вршио је и непосредна теренска истраживања, трудећи се да расветли поједина питања у вези са локалитетима за које су се везивали догађаји из средњег века.

Значајно место у истраживању историографије, представљало је и питање одређења места и времена спаљивања моштију Светог Саве. Њима се бавио у чланцима објављеним у *Времену* - „Свети Сава није спаљен у Београду (Мирко Драговић, Свети Сава није спаљен, Историјска расправа, Пожаревац, 1930)“ из 1930. године и „Где је била „Чупина хумка“ крај које је спаљен Свети Сава“ из 1941. године.

У чланку из 1930. године, одговара на наводе „једног младог историографа г. Мирка Драговића, суплента гимназије у Пожаревцу“, који је у својој расправи дошао до закључка како Свети Сава није био спаљен. Костић се у уводном делу чланка осврће на дотадашње историјске изворе који овај догађај смештају у различите године, чак векове, те наводе Илариона Руварца у *О нећким патријарсима* и Стевана Димитријевића у *Споменику Српске академије наука*. Прикључујући доказивању и народну епску традицију, закључује како постоји више могућих решења овог питања: „Према „доказном“ материјалу, намећу се пак најмање ова три: 1) да је Св. Сава спаљен један пут и то, на Врачару крајем 16. века, или при разору Милешева крајем 17. в. (1697) код саме Милешевице; 2) да је спаљиван, како се г. Ст. Димитријевић (на стр. 127) домишља **два пута** т.ј. „да је врло могућно **делимично извршавано** ово дивљаштво“ т.ј. да су калуђери милешевски и први пут, крајем 16. века, успели откупити један (главни?) део моштију свечевих од Синанових насилника, те су с тога, с правом после кроз цео 17. в. могли тврдити да мошти Св. Саве „почивају“ у Милешеви, док Тодор из Парте не признаде г. 1712 да су спаљене „пре 25 година“ (1688), али опет не целе јер су десну руку успели откупити и сачувати; и 3) да, с обзиром на веровање народа, у чијој усменој традицији се и не зна за спаљивање, нису мошти Св. Саве уопште никада ни спаљиване. Уз та три, а с обзиром и на сва три и на свако од њих посебно, и „решеније“ него сва три, истиче се још и ово четврто наиме: по среди је ту једна, рецимо **мистификација**, и то – опростили не опростили – **калуђерска!**“ (Костић 1930б:4)

Сматра најразложнијим објашњењем да је оваква калуђерска „мистификација“ била својеврсна одбрана од насилника – Турака, јер у народном сећању, осећању и усменој традицији Свети Сава и није могао бити спаљен. У закључку се Костић осврће на наводе Антуна Сасина у *Седмом разбоју од Турака* и Мавра Орбина из *Краљевства Словена*, у којима се наводи да је до спаљивања дошло крајем 16. века, што такође подводи под „мистификацију“, којој се супротставља сведочење Јакета Палмотића како је у Милешеви 1668. године видео ћивот и мошти Светог Саве и резимира: „Овога, очевидца Савиних моштију и ћивота („скриње“), свакако нису могли милешевски калуђери мистификовати, а то опет потврђује да нису мистификовали ни Русе, ни Влахе, ни Молдавце иако неочевидце, него су жртва њихове мистификације били Турци, или бар Синан паша први спалилац св. Саве. Њему су они, у споразуму можда баш и са његовим изаслаником, Ахмет-Оћусом, или са околним Турцима који су и сами јако поштовали св. Саву, потурили или само један део моштију свечевих или и кога мање важног свеца, или чак и несвеца, те га он спалио на Врачару г. 1594 априла 27, под именом св. Саве, а о чијем је спаљивању фама продрла, преко дубровачких трговаца, и у Дубровник.

Тек други пут, крајем 17. века (1690, јер тада се види читав систем паљења манастира и моштију) спаљен је св. Сава крај такође паљеног Милешева, али ни тада цео, јер су му десну руку калуђери ипак успели откупити и сачувати и однети у Парту, чији је изасланик монах Тодор причао о томе у Москви г. 1712.“ (Костић 1930б:4)

Темом спаљивања моштију Светог Саве Драгитин Костић поново се бави 1941. године, у чланку „Где је била „Чупина хумка“ крај које је спаљен Свети Сава“, објављеном у *Времену*. Понавља могуће временске оквире овог догађаја и прелази на његов други аспект - „место на коме је у Београду 27. априла 1594. могло бити извршено спаљивање моштију св. Саве.“ (Костић 1941:14) У овом раду полази од података нађених у најстаријим записима и натписима, прикупљених од стране Љубомира Стојановића и самог назива Врачара, затим користи наводе Илариона Руварца из XX књиге *Годишњице Николе Чупића*, који се надовезују на Рајићеву *Историју*, према којој је ово место било „на лево од Чупине Умке, где је Чупа капетан „за вину (кривицу) своју“ посечен“ (Костић 1941:14). На основу навода Илариона Руварца и каснијих Димитрија Руварца у чланку „Које је године погубљен Чупа капетан“, одређење места спаљивања моштију Светог Саве везао је за одређење места на коме је погубљен Капетан Тодор Чупић, а које се, према „ондашњој кривичноправној култури, и источњачкој, турској, и западноевропској, аустроугарској“ (Костић 1941:14), могло налазити на месту „ван варошких опкопа, а да би се „примерни кажњеници“ боље видели те дуже и више утеривали потребног поданичког страха пролазницима, постављана су та губилишта на издалека видну узвишицу, на хумку какву, - као Голгота код Јерусалима – и то увек поред друма неког, нарочито главног, најбоље на раскрсницама и рачваницама њиховим.“ (Костић 1941:14). Укључујући историјске податке о изгледу Београда тог времена, остацима урбанистичких планова и нацрта, културних околности и специфичности самог локалитета, односно губилишта, Костић закључује следеће: „Спаљивање св. Саве је, дакле, највероватније извршено на левој падини Чупине Умке, према Цариградском друму, у крају који се звао Мајдан, т.ј. на простору где се данас налази Дом ученица или, више на лево, Дом Привредников“ (Костић 1941:14)¹⁷

¹⁷ Теми спаљивања моштију Светога Саве посвећен је читав Зборник, који се појавио поводом обележавања 300 година од тог догађаја: Спаљивање моштију Светога Саве 1594-1994, зборник радова, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1997. У њему су од значаја за ову тему прилози Томислава Јовановића: *Извори о спаљивању моштију Светога Саве до средине XVII века*, 11-20; *Грађа за библиографију о спаљивању моштију Светога Саве*, 369-372.

Стефан Првовенчани

Први рад на тему проучавања српске средњовековне књижевности Драгутина Костића, објављен је 1896. године у часопису *Дело*. Био је то приказ и критика расправе Станоја Станојевића „О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног“ у којој Станојевић доказује како Стефаново *Житије светог Симеона*, онако како је објављено није првобитно било једно дело, већ састављено из више делова.

Костић полемише са Станојевићевим наводима о промени стила и граматичког лица у којем су писана различита поглавља и делова текста које је Доментијан унео у своје дело, а који служе као доказ да *Житије Светог Симеона* није интегрално, већ компилација различитих дела. У вези са променом стила од XIV главе, Костић прихвата да она постоји, те да је условљена тематском променом: „Ту треба имати само на уму 1) да Стеван овим делом хоће да што више уздигне свог оца а не себе (ово напомињем због другог дела), да га што више изједначи с великим људима, свецима, божјим угодницима, за тим 2) да Стеван у првом делу прича о Немањи а у другом готово искључиво о себи, те с једне стране у том делу треба да говори о себи што простије а у првом што цифрастије – све из истог узрока – да уздигне Немању. За тим, у првом делу Немања је још човек грешан, и догађаји из његова живота, које прича Стеван, нису баш тако светачки и зато овај мора речима, нарочитим упоређењима и цитатима из Св. Књига да му диже важност, да покаже како је он још од раних година био спреман за свеца. У другом пак делу Немања је већ светац и Стеван само прича што верније и живље опасности у које је сам западао (опет да уздигне Немању) и после додаје како га је од тога и тога зла спасао свети отац његов упоређујући га и ту било са Св. Ђорђем, било са Св. Димитријем, било са Св. Меркуријем.“ (Костић 1896а:293-294)

Сматра да промена садржине текста на местима где се говори о Немањи – живом човеку и местима где се говори о свецу Симеону одређује и промену у стилизацији текста.

У другом делу своје критике, Костић се бави терминима „житије“ и „жизан“, преко којих такође оправдава разлике у деловима текста. Објашњава како се ова два термина односе на два различита аспекта живота – телесни и духовни, односно оног који светац живи док је телесно присутан на земљи и оног који живи у свом светачком обличју, кроз чуда и живот вечни: „Главна је у том ставу оно „житије“, под којим г. Ст. разумева живот на земљи, до смрти, живот у коме се не чине чудеса. Међутим напоменућу прво, поред обичног, земаљског, више грешног, „досмртног“ пролазног живота има и други виши, чисти, безгрешни, светачки, вечни живот који се манифестује чудесима.“ (Костић 1896а:294) Костић анализира ова два појма и наводи где и колико учестало се јављају, уз које епитете и у којим значењима. Наводи и њихова значења из *Живота Василија Новог* и *Живота Свете Петке*, објављенима у Споменику Краљевске Академије, затим наводи примере биографија светаца које у свом наслову имају „житије“ и које се „завршују смрћу дотичног свеца“ (Костић 1896а:295) и оних које у наслову имају „житије и бизан“ и које „после тога још причају о чудесима, исцељењима, знамењима, које су после смрти створили.“ (Костић 1896а:295)

Релативизује и Станојевићев доказ о нецеловитости текста у виду Доментијанове употребе Стефановог дела закључно са XV главом. Пореди делове текста о изливању мира из раке код ова два аутора и закључује како је Доментијан пишући *Житије светог Симеона* знао и за XV главу Стефановог дела. Наводима да Доментијан није употребио последњих пет глава Стефановог дела, додаје да нису употребљени ни делови из претходних глава, те додаје и Доментијанов „светогорско – калуђерски интерес“ (Костић

1896a:298), који је утицао на садржину дела.

Што се тиче поделе рада на два дела – до главе XIII где преовлађује индиректан говор и од главе XIV у којима преовлађује директан говор, при чему Костић додаје „да се тај индиректан говор у I-ом делу јавља *само* у 3 главе: X, XI и XII. Осталих десет остаје неутрално. Не зна се, који би говор дошао ту, да се јавила за то прилика: директан или индиректан.“ (Костић 1896a:299) И даље: „С овом поделом слаже се и она по садржини. Она је тако исто уочљива као и разлика у директном или индиректном говору. Она мора пасти у очи свакоме, ко прочита Стеваново дело. На њу је требало *најпре* и *највише* пажњу обратити, јер сви остали докази *по спољашњим знацима* мало вреде, ако је садржина таква да јасно говори за или против целине кога дела. Тај прелом у садржини (до XIII гл. искључиво о Немањи и то о живом, а од гл. XIV у главном о Стевану, а *о Немањи као мртвом*) чини нам се данас чудновата, али то у ондашњој средњовековној књижевности није реткост, него, како изгледа, готово је било и правило.“ (Костић 1896a:301) У фусноти испод текста, наводи места на којим у својим делима Сава и Стефан користе индиректан говор и закључује како то чине на местима на којима желе себе да унизе, а да уздигну Симеона.

У закључку, Костић признаје како није присталица става да је Стефаново дело јединствено у свом саставу, већ да сматра како су докази Станоја Станојевића недовољни да докажу изнете тврдње.

У издању *Времена* објављен је 1923. године Костићев превод дела Стефана Првовенчаног „Житије и жизан св. Симеона – Немање“. У предговору пише о стилу, језику и образовању Стефана Првовенчаног: „Мање обилат, али више књижеван него Сава. Стил му није онако прост и јасан као Савин, већ дотеранији, кићенији – удешаван непосредно према византијском. Језик, као књижевни, коректнији: више словенски него српски, без нових народских форми (својов вољов). У реченицама међу којима нема анаколутних као у Саве, чешћа је употреба партиципа, нарочито апсолутног датива, и инфинитива са с дативом и акузативом. Код Стефана се у свему јаче истиче непосредан утицај византијске књиге. Опажа се и већа ученост, начитаност, већа готово него у Саве.“ (Костић 1923:5), затим о подели списатељског посла прослављања оца – Симеона између браће Немањића и утицаје које су на Стефаново дело имала друга житија. Централни део је посветио објашњењу шта подразумева под житијем светаца, дотичући се и својих ранијих размишљања о дистинкцији појмова „житије“ и „жизан“: „Хагиографија једна је виши књижевни род него обична биографија, баш и поучна као што је Савина. У композицији њеној осећају се одмах два дела, који се обично и у наслову издвоје као „житије“ и „жизан“. Први прича о животу свечеву на земљи, од рођења, или и пре њега, па до смрти. Други о животу свечеву после смрти, на оном свету, о животу који се манифестује чудесима. Први је само припрема за други, главни.“ (Костић 1923:6) Овим поретком правда и садржину првог дела, „житија“, који мора да укаже на божју изабраност онога коме је житије посвећено. Управо због тога мисли и да хагиографији, за разлику од биографије треба више „панегиричног улепшавања, преувеличавања, и преосветљавања. А за то треба већ и више вештине, више књижевне спреме, више познавања литературе, из које ће се узимати накитити цитати и поређења.“ (Костић 1923:7) Ово последње препознаје у великој мери код Стефана, код кога, поредећи га са Доментијаном и Теодосијем, препознаје и додатни квалитет – „осећање мере, складности“ (Костић 1923:6)

Костић даље наводи да је Стефан писао са прекидима, да је дело почео вероватно 1207, завршио 1215. Завршетак осећа у облику похвалног текста, пред причање о другом изливању мира. Примећује да се прекиди у раду осећају и у првом делу текста, што објашњава неконтинуираношћу и временским распоном стварања од осам година, а за крај рада употребљава термин „завршује, управо докрпљује“ (Костић 1923:7).

Неконтинуираност, а самим тим и стилске неједнакости у тексту, као и разлику између два велика дела у житију, Костић додаје на рачун претходне расправе о томе како је дело састављено из више делова, односно да је компилација више дела.

У завршном делу предговора, Костић наводи доступне рукописе овог дела и текстолошке разлике у његовим варијантама, што се садржински понавља из претходне рада - критике. Превод је урадио на основу рукописа „у једном врло раном, вероватно непосредном препису, из 13. века“ (Костић 1923:7), сачуваном у Националној библиотеци у Паризу.

Критика Костићевог превода стигла је од стране Владимира Ћоровића 1926. године у раду „Немањино житије од Стевана Првовенчаног у новијим српским преводима“. Ћоровић пореди преводе Миливоја Башића и Драгутина Костића Стефановог *Житија*, при чему као преводилачки успешнији види превод првог аутора.

Ћоровић препознаје Костићеву потребу да превод буде што вернији оригиналу, а преводилачком подухвату замера непажњу у коректури и грешке у тексту. Главне критике тичу се недостатка тумачења текста и упућивања на делове Светог писма, одсуство речника непознатих речи, као и чињеницу да је текст читаоцу „намерно остављен са пуно архаизама и тешко да се с њим може користити онако, како би му, због писца и ствари, било најпогодније.“ (Ћоровић 1926:320) Ћоровић сматра да је Костић, иако недоследан у овом аспекту, оставио текст сувише архаичним, чинећи га тиме слабо разумљивим. Он наводи преводе појединих речи и синтаксичких склопова за које сматра да нарушавају основни смисао целих реченица.

У раду „Старост народног епског песништва нашег“ из 1933. године Костић пореди делове текста у коме се наводи тужбалица Расткових родитеља на вест о његовом бекству код Доментијана и Стефана Првовенчаног, о чему се говори у делу рада о Доментијану. Овде бисмо навели како Костић сматра да је Стефанов текст више дат у прозном ритму, нарочито у делу поређења са праведним Јовом. С обзиром да су ова два ствараоца писала из две различите визуре: Доментијан из угла родитељског плача, интонативно уједначеније и повезаније, а Стефан из угла потоњег Немањиног светаштва: „Јер он као да зна одмах куда му је син отишао и да му је то пут указан од Господа, кога стога не сме да гњеви плачем за сином“ (Костић 1933а:69), Стефаново дело препознаје ван оквира обичне биографије, попут оне Светог Саве, већ више као хагиографију: „А хагиографи преудешавају сав живот онога ком пишу, још од рођења па и пре рођења његова, тако, да се у свему види да је то богоугодник, светац; па је то радио и Стеван, и овде. То значи да је тужбалицу у том тону удешавао одн. преудешавао, ако је имао у памети већ неку готову, раније посталу.“ (Костић 1933а:69) Закључује како су и Доментијан и Стефан имали пред собом један исти текст, који је Стефан при уношењу променио, док га је Доментијан сачувао у изворном облику.

Радам Стефана Првовенчаног и Светог Саве, као хронолошки најдаљих, Костић завршава своје истраживање утицаја усмене српске књижевности на писану. Сматра да се у делима оба писца могу назрети трагови десетерачког стиха, што би потврђивало његову тезу да је усмена народна поезија стара макар колико и писана. Пример непосредно везаних стихова код Стефана Првовенчаног препознаје у делу текста у коме се говори о бици код Пантина, што би било слично истом месту код Доментијана, што Костићу указује на могућности постојања епске песме за коју су обојица аутора знали у тренутку писања.

Трагајући за временом и местом канонизације Немање – Симеона, Костић пореди радове на ову тему четворице аутора средњег века: Светог Саве, Стефана Првовенчаног,

Доментијана и Тодосија у раду „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона“. Објашњавајући чиме се доказује светост неке личности и структуру једне хагиографије њој посвећене, Костић подсећа на своју дефиницију појмова „житије“ и „жизан“ као два дела светачке биографије, на шта је указивао први пут у раду „О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног“, правдајући два термина сличног значења у наслову биографије свеца. Тада је показао како се уз њих користе различити епитети и како дистинкције у значењу постоје, те да они указују на два различита аспекта светачког живота: први - онај део који се завршава телесном смрћу и у који означава део биографије у коме се описују подвизи особе у световном животу, и други – онај који почиње након телесне смрти и други део хагиографије у коме ће бити речи о чудима, којима се светост те особе и потврђује. Своју дефиницију понавља у преговору превода „Житије и бизан св. Симеона Немање“ из 1923. године: „Стефан, као књижевнији, примио се да, по тадашњим шаблонима византијским, састави светом оцу свом *светачко житије* (хагиографију: житије и бизан), тј. да му опише и живот на земљи и чудеса после смрти.“ (Костић 1923:5) У овом раду се осврће на коментар упућен од стране Лазара Мирковића о недовољној дистинкцији ове две речи, употребљенима ван оригинала на грчком и наводи како је разлика била очувана у старословенском књижевном језику и његовим рецензијама, аналогна грчким синонимним изразима.

Костић сматра да је за одређење главне теме овог његовог рада пресудно анализирати опис Симеонове смрти у делима четворице аутора средњег века, који о њој пишу са различите временске дистанце и под другачијим утицајима. У опису Стефана Првовенчаног препознаје писање савременика, коме је већ фокус померен са реалистичности на тенденциозност, која се огледа у жељи да Симеон буде представљен као светац. Костић упоређује Стефанов опис Симеонове смрти са описом успења Богородице из најстаријих минеја и пролога, који су, евентуално, могли послужити Стефану као предтекст и налази „поред момената истакнутих у опису икона, и друге у којима се Стефанов опис Симеонове смрти и сахране слаже с причом о Успењу св. Богородице а у исто време разликује од описа Савина.“ (Костић 1936г:11) Назире у њему легенду насталу у Рашкој, почетком 13. века и донекле различиту од легенде која је у исто време настајала у Хиландару. Поставља га на треће место по веродостојности приказивања, иза Савиног и Теодосијевог, а пре Доментијановог описа истог догађаја-

Зарад своје анализе, Костић даље прати употребу и начин приказивања чуда која је Симеон чинио након смрти, као и описе преноса Симеонових моштију. За Стефанов стил код описивања мироточења у Студеници каже: „Прича шаблонским стилем службаба и похвала светачких. Ничим пак не наводи на мисао да он зна што и о којем ранијем мироточењу у Хиландару“ (Костић 1936г:31)

Начине на који су Свети Сава и Стефан Првовенчани формирали биографије и похвална дела свог оца, Костић образлаже социолошко-политичким разлозима: „да је Симеон проглашен за свеца и озваничен, канонисан, после преноса из Хиландара, у земљи отачаства својега, у Рашкој, трудом синова својих, Стефана и, нарочито, Саве, у чији је план реформирања, управо заснивања и утврђивања Светосавског православља за државну веру, као прва и основна тачка улазило: добивање свеца заштитника народу и држави, дому народном, свеца отачаствољупца, онаквог типа каквог је био св. Димитрије у Солуну за Солун, те, у вези и с даљим детаљима узетога шаблона, и миротворством – то су Симеонови синови, Сава нарочито, добро знали – задовољаваће побожне жудње, његовим трудом управо тек и похришћаваног у основи још доста паганског „стада“ с онако снажно израженим култом предака-заштитника, какав се у народа нашега запаже и данас још а који је у почетку 13. века био много изразитији.“ (Костић 1936г:44)

Ову намеру препознаје и начинима на који га приказује као брзог помоћника у недаћама и као „правог *отачаствољупца*“ (Костић 1936г:76), у поређењу са великомученицима и

Христовим војницима, св. Ђорђем и Св. Димитријем, у апострофирању апостолом, учитељем, пророком и „некако усиљено, и као *мученика*“ (Костић 1936г:76) За Стефана сматра да је имао више удела у оглашењу Симеонову, док је Сава пресудио његовом проглашењу, а обојица су формирали светачки тип „*чудотворна и мироточива отачаствољупца*, патрона државе“ (Костић 1936г:77) прилагођавајући га типу Димитрија Солунског.

У последњем поглављу рада Костић поставља питање коме је био потребан управо овакав тип свеца – државног патрона и закључује као су браћа Немањићи, сваки из свог аспекта деловања и сами директно учествујући у оглашавању и проглашавању свеца, овим чином заокружили свој државотворни план, раније осмишљен управо од самог Симеона, односно Немање.

У приказу „Проф. Л. Мирковић: Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаног“ из 1939. године новообјављеног превода Лазара Мирковића, Костић преводе *Хиландарске повеље* и *Житија светог Симеона Стефана Првовенчаног* налази бољима у односу на преводе Савиних дела. Док се шире бави преводом дела Светога Саве, у вези са делима Првовенчаног улаже неколико замерки које се тичу превођења појединих речи и израза.

Доментијан

У својим студијама посвећеним теми старости народне књижевности, Костић испитује утицај народне поезије на писану књижевност средњег века. Анализира дела српске писане књижевности враћајући се хронолошки уназад до најстаријих споменика српске писане културе. Међу њима, узима у обзир Доментијаново дело, у коме препознаје многе утицаје домаће и преводне писане књижевности, али и народне усмене поезије.

У чланку „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ из 1930. године, Костић кратко разматра Доментијаново *Житије светог Симеона* за које сматра да је „улепшана“ (Костић 1930а:4) верзија дела Стефана Првовенчаног. У њему препознаје „ритмичан, и стихован, чак и сликован слог“ (Костић 1930а:4). Као пример наводи део текста у коме се описује јављање Светог Ђорђа пред битку на Пантину, те тужбалицу Расткових родитеља на вест о његовом бекству.

У раду „Старост народног епског песништва нашег“ из 1933. године, опширније се бави писаним делима старе српске књижевности. Доментијаново дело анализира у контексту писане културе 13. века и у поређењу са сродним ствараоцима, пре свега Стефаном Првовенчаним. Напомиње како се служио својим ранијим делима, као и *Житијем св. Симеона* Стефана Првовенчаног, *Похвалом светом Симеону* Светог Саве, а да је као садржинску допуну користио богату ризницу светогорске традиције о Светом Симеону, интерполирајући у дело цитате *Псалама* и побожне поезије. Упоредије тематски исти део текста код Доментијана и Стефана Првовенчаног и препознаје стихове у Доментијановом тексту у одговору Светог Ђорђа игуману манастира у коме се Немања молио пред битку код Пантина. Костић наводи питања која се намећу, а тичу се ауторства, односно порекла ових стихова: „Да ли је ту Доментијан Стеванов прозни текст устиховао, или је напротив Стеван могући већ устиховани текст скраћујући попрозио? Јер цела та прича о Немањином бацању у пећину, спасавању из ње чудом св. Ђорђа, о борби код Пантина, у којој су с Немањине стране учествовали анђели па и река Ситница, толико је епска и створена управо за песму, до које су можда и у Стевановом тексту случајно остала два стиха, први и трећи у низу Доментијановом.“ (Костић 1933а:66) Ова епизода доводи се у везу са епском песмом најстаријих времена *Ко крсно име слави оном и помаже* из Вукове збирке, као са могућим предтекстом.

Друго место које Костић анализира део је *Житија светог Саве* у коме Расткови родитељи жале за њим, након његовог нестанка. Костић наводи део текста, који назива тужбалицом, а који се „поред свих могућних измена и Доментијанових и доцнијих преписивача, а према изговору, фонетички, претставити стиховима бугарштичким“ (Костић 1933а:67). У њему препознаје дуги стих, десетерац и осмерац. Порекло стихова у Доментијановом прозном делу објашњава на следећи начин: „Али, довољна су и прва три стиха у узајамној непосредној вези, уз напомену да су део *говора*, свечаног говора из приче о догађају, за који имамо доказа да је и опеван у песмама. Од њих је бар за једну могао знати и Доментијан који, видели смо, тако радо цитира и то баш из области песништва.“ (Костић 1933а:67)

Костић предочава питање порекла стихова у овом делу текста и код Доментијана и код Теодосија и претпоставља три могућности: да је Доментијан сам написао стихове, по узору на грчке стихове, да су „...у те „грчке“ стихове укалупљавали песме о бекству Савину они наши „људи научени Духом светим“, па их тако и он цитира“ (Костић 1933а:67), да је ово импровизиран плач Немањин или Анин, „па запамћен и усмено даље репродукован као самостална песма, тужбалица, те тако допро и на Св. Гору до Доментијана?“ (Костић 1933а:67-68). Закључује да је највероватнији најједноставнији случај: „Од свих тих питања простије је, и најпростије уопште ово: а по чему тај

фрагмент у стихованом слогу народних песама не би био прост одломак народне епске песме о бекству св. Саве у Св. Гору, песме савремене догађају као и друге историске, тј. с краја XII века?” (Костић 1933а:68)

Поређењем тематски истог дела текста родитељске тужбалице код Доментијана и Стефана Првовенчаног, закључује како је Доментијанов текст повезанији и како се у њему лакше препознају делови бугарштичког стиха, за разлику од Стефановог који је ритмом више прозни. За целокупну тужбалицу Костић каже: „Доментијанов текст и логички и стилски претставља бољу целину“ (Костић 1933а:69). Сматра да је Доментијанов текст повезанији и интонативно уједначенији Доментијанов с обзиром да му је стваралачки фокус био на Светом Сави, а не на потоњем свецу Симеону.

Драгутин Костић је претпостављао да је *Похвала светом Симеону* морала бити написана, у складу са црквеним обичајем по коме се похвала чита на дан проглашења свеца. Анализом текста, препознао ју је у Доментијановом *Житију Светог Симеона*: „...у Даничићевом издању од стране 29 до 41, уметнут је између причања које се логички непосредно наставља на прво, о „избору” Стефанову за наследника на престолу – један чисто панегирички текст за који је – како ћемо мало пре видети – несумњиво доказано да није првобитан Доментијанов; знајући како је Доментијан састављао своја Житија, нарочито Симеоново које је радио по наруџбини српског двора, ми одмах, познајући стилизацију похвалних слова, долазимо на мисао да је тај текст ту Доментијан просто унео готов из раније какве Похвале св. Симеону”. (Костић, 1921:160) Он наводи неколико одломака из наведеног дела Доментијановог текста и закључује: „Да је овај уметак у причање Доментијановог текст из Похвале види се и:

1. По непосредном обраћању свецу, у вокативу и другом лицу једнине (...тебѣ... о, богоносе повѣждь намъ)

2. аутор говори за себе не у првом лицу једнине (што би још и могао) ни у трећем (како би захтевала учтивост) него у првом лицу множине (можемо...вспојемо) у име свега клира и народа (чеда);

3. зато што се директно каже да је то похвала,, (Костић 1921:161)

Костић се даље бави питањем књижевног порекла те похвале. Одбацује могућност да ју је написао сам Доментијан на основу запажања како је „писана да се говори директно над самим гробом Симеоновим, а он у време Доментијаново није већ био у Хиландару, него у Студеници.” (Костић 1921:161). Додатне потврде му пружају текстуалне назнаке да је писана у Студеници и специфични поетски тон којим дело одише, а који Костић дефинише као „рашки патриотизам” (Костић 1921:161), сматрајући га несвојственим Доментијану.

Другу опцију - да је Стефан Првовенчани написао ову похвалу, Костић одбацује на основу књижевне повезаности похвале и службе, за коју је сматрао да је највероватније дело Светог Саве. На њега би упућивао и руски утицај, препознат унутар издвојеног дела текста. Подсећа затим на чињеницу да је Стефан Првовенчани већ био написао *Похвалу Светом Симеону*, ону која се налази у *Житију Светог Симеона*. За ову *Похвалу* Костић даје једну од својих ретких естетских оцена: „Да је не хвалим много, једна од најлепших у врсти својој, можда баш због тога што се чини да је прерада доброг узора грчког.” (Костић 1921:162)

Одбацивши Доментијаново и Стефаново ауторство, Костић закључује: „Могли бисмо, с највише вероватности, закључити, дакле, да је у панегиричком тексту, што га је Доментијан уметнуо у своје Житије св. Симеона (стр. 29-41 у Даничићевом издању) сачувана једна до сад непозната књижевна радња Савина, Похвала св. Симеону, написана у Студеници, после преноса Симеонових моштију, од 1207-1208 године.” (Костић 1921:162)

Као главни доказ Савином ауторству, Костић наводи руски књижевни утицај. Он се првенствено огледа у предтексту похвале, руској *Похвали светом Владимиру* кијевског митрополита Илариона, два века старијој од Доментијановог *Житија*. Могућност да је сам Доментијан руску похвалу превео и скоро дословно унео у своје дело, Костић одбацује на основу формалних одлика текста: „Доментијанов текст је дужи него Иларионов. Овај у Даничићеву издању захвата управо од стр. 29 до 36 те се остатак од 36 до 41 има сматрати као самостална допуна прерађивача. А у тој баш допуни су она места која говоре против Доментијана као аутора Похвале а за Саву (прости епитети, чак у Св. Гору, рашки патриотизам)” (Костић 1921:162).

Други Костићев доказ у прилог Савином ауторству, а у вези са руским утицајем, тиче се историјске динамике руског књижевног утицаја за време књижевног стварања Саве и Доментијана: „у другој половини XIII века српска књижевна радња је, с обзиром на дела Савина, Стефанова и Доментијанова, стајала већ боље него руска, која у то време опада, јер је у првој половини XIII века Русија потпала под Татаре. У везама које су одржаване међу књижевном радњом српском и руском, ускоро ће се, током XIV в, јасно показати утицај од српске ка руској, а не обрнуто. Међутим на 60 година пре Доментијанова рада, крајем XII и почетком XIII, кад је Сава тек почиње, није управо српске радње ни било, и сасвим је природно што је руска, као јача, утицала на њу.” (Костић 1921:163) Костић узима у обзир и друге могуће путеве руског утицаја на Саву: бекство са руским монасима из Рашке, боравак у руском манастиру и утицај руске лектире која му је у њему вероватно била доступна. Конкретне доказе да је Сава био упознат са радом митрополита Илариона, Костић види и у Савиној беседи из Доментијановог *Житија Светог Саве*, а коју је такође препознао као део преузет из *Похвале светом Владимиру*.

У предговору *Списима Светог Саве*, Владимир Ћоровић је *Похвалу светом Симеону* анализирао у делу рада у коме говори о делима која се приписују Светом Сави, а за које у том тренутку нису постојали јасни докази ауторства. Анализирајући доказе Драгутина Костића у прилог Савином ауторству ове похвале, Ћоровић наводи контрааргументе књижевно-стилске и књижевно-историјске анализе, којима се релативизују Костићеви закључци. Износи прво два главна аргумента: „да је Иларионов текст само местимично узиман дословно, а да је већи део његове фразе проширен и развијен у чисте реторске реченице” (Ћоровић 1928:51) и да „у Савином Житију Симеоновом, иако тамо има на два-три места похвала Немањи, нема ниједне реченице која би била из Илариона” (Ћоровић 1928:51), а затим и образлаже због чега је сваки од Костићевих аргумената непостојан. Ћоровић наводи примере Доментијанових текстуалних позајмица и реминисценција на Савино дело и доказује како није било директних преношења. Прихвата да су такве позајмице чињене и у вези са *Похвалом*: „Са Похвалом је, могло би се рећи, правио изузетак: њу је искористио више, јер му се више допала. Могућности има, несумњиво, сваке врсте, али мени за ову недостаје ма какав поуданији ослонац. Ја много полажем на утврђену чињеницу да у наведеним примерима Доментијан нигде није узео од Саве не само ни један дужи став, него и ни једну целу реченицу дословно.” (Ћоровић 1928:53) Костићеве, доста широке и опште аргументе о јаком утицају руске књижевности на писање Светога Саве који је до времена деловања Доментијана већ био спласнуо услед Татарске најезде на Русију, Ћоровић прихвата као теријски могуће, али у реално-животним оквирима неодрживе. Предочавајући шири књижевно-историјски контекст, на основу кога видимо да је руска књижевност могла деловати снажно и током 13. века, закључује како „Све што важи за Савин период рада, вреди сублизу у истој мери и за Доментијанов.” (Ћоровић 1928:54) и како, поред тога што је Сава могуће „познавао неке од тих списа и писаца, па можда и самог Илариона“

(Ђоровић, 1928:54) не може да прихвати „закључак Костићев, да је управо Сава творац оне прерађене Похвале, а да то није могао бити Доментијан“ (Ђоровић, 1928:54)

На примедбе Владимира Ђоровића Драгутин Костић је одговорио у свом раду „Ко је саставио Похвалу светом Симеону“, објављеном 1934. године у *Гласу Српске краљевске академије*. Понавља претходно изнете сопствене аргументе и Ђоровићеве замерке, те се кратко задржава на закључцима у вези са различитим књижевним стилевима Доментијана и Светог Саве. Они се тичу стилске дистинкције, односно ширине фразе Доментијана, а сажетости фразе Светог Саве и преношења делова текста Светог Саве из дело у дело, за које тврди да се понајпре тичу реално-историјских података. Остаје и даље при мишљењу да су ознаке локалитета у делима поуздане, али одустаје од доказивања „рашког патриотизма“ (Костић 1921:161), сматрајући да је за његово доказивање потребно наводити целокупна дела и посматрати ту појаву на нивоу читавог опуса Светог Саве, Стефана Првовенчаног и Теодосија и поредити их са писањем Доментијана. Враћа се на анализу питања о преводу и преузимању текста из *Похвале светом Владимиру*.

У вези са прерадом и уношењем Иларионовог текста у Доментијанов, Костић износи четири главне примедбе:

1) „Текст Иларионов (у Изв. од стр. 109-111 и 112-116) види се да траје у тексту Доментијанову у издању Даничићеву од стр. 29 до 36 (само прва четири реда озго), и то с почетка у непрекидном низу а доцније у мањим одломцима, које растављају све дужи умети самосталног прерађивања.

2) Похвалски текст у Доментијанову Животу св. Симеона наставља се, а све изразитије похвалски, и даље непрекидно до стр. 41 (за две трећине њене). Њему у тексту Иларионову М. П. Петровски није нашао паралела. Значи, да је исто као и ранији умети, и ово самосталан дометак прерађивача, а тај дометак с оним видно позајмљеним делом чини једну целину: похвалу св. Симеону.

3) Та похвала св. Симеону у Доментијанову Животу св. Симеона, писаном г. 1264, не налази се у ранијем делу Доментијанову, у Животу св. Саве, писаном г. 1253, одакле је иначе преношен готово сав остали приповедни текст и пре и после овога похвалскога. Поред тога, пренесени приповедни текст из Живота св. Саве прекинут је овим похвалским у Животу св. Симеона тако, да се осим незнатног поремећаја у реду навода о сабору, сасвим лепо наставља и надовезује исто онако као у „изводу“. На причање о оставци Немањиној, коју прекида похвалски текст од 13 страна у Ж. св. Сим, наставља се причање о избору Стевана за владара онако како је у Ж. Св. Саве непрекинуто све на стр.151, с потребним подешавањем само почетка у другом прекиду. [...] ·

4) Текст Иларионове Похвале кагану Владимиру није уношен: а) ни у непрекидности, јер, видели смо, има и уметака и дометака; б) ни истим редом одељака, јер је прво пренесен онај о подвизима милосрђа (помагање сирота, удова и др. што је у Горскога објављен на стр. 42-44 (у Изв. 109-111) па онда одељак о подвизима веротворства (утврђивање праве вере, прогон јереси и многобоштва, поређење с апостолима и др.) што је у Горскога раније на стр. 39-42 (у Изв. 112-126); в) ни у целини, јер је изостало: α) поређење Владимира и Олге са Константином и Јеленом, и β) апострофирање свеца: Устани, часна главо, из гроба твога, устани, отреси се сна... устани и види сина... снаху... унуке итд. што је Горскога на стр. 46, у Изв. у ноти под 2 на стр. 111.“ (Костић 1934а:141-143)

Након ових примедби закључује како се у случају *Похвале светом Владимиру* као предтекста *Житију светог Симеона* не ради о директном преношењу текста у текст. Сматра да је у питању прерада изворног текста са обимним додацима, који се најјасније препознају у похвалним уметцима. Да је у питању управо похвала, Костић закључује на

основу жанровских карактеристика. Истиче да се у Доментијановом тексту похвални делови налазе након житијског дела текста, што је и издвојио као особеност Доментијановог структурирања књижевног дела. Две одвојене целине, препознаје и по промени у начину говора о свецу: у 3. лицу јединине у првом, житијском делу и апострофирању у 2. лицу, у похвалном делу текста.

Између осталог, Ћоровић је Костићу замерио што везује житије и похвалу, за коју сматра да је тематски и стилски сроднија служби. Вероватно имајући у виду ову замерку, Костић појашњава однос три књижевна жанра: „По стилизацији, похвала чини као неки прелаз између житија, у коме се о свецу прича само у трећем лицу, и службе, у којој је скроз спроведено обраћање свецу у 2. лицу. Похвала је јаче везана за службу, чијим се саставним ако и повременим делом и сматра, али се везује и за житије као нека врста рекапитулационог и синтетичног завршетка“ (Костић 1934а:143)

Велику дигресију од 12 страница Костић посвећује прегледу места за која сматра да су умети похвалног текста у два Доментијанова житија. Издваја уметнуте делове похвале исте или готово исте текстуалне садржине из *Житија Светог Саве* и *Житија светог Симеона*. На основу њихових сличности, сматра да је Доментијан у ова два дела накнадно уносио делове из заједничке *Похвале светом Симеону и Светом Сави*, коју је имао на располагању за време писања. У *Житију Светог Саве* уочава делове текста који немају паралелу у *Житију светог Симеона* и за које сматра да су унете из неке засебне *Похвале Светом Сави*, „можда баш и његове, судећи по обимности унесенога текста, која као да наговештава и неко осећање права на толику употребу свога списка“ (Костић 1934а:150) Такође, проналази део за који сматра, на основу стихирског ритма и апострофа свеца, да је унет из непознате *Службе Светом Сави*, највероватније оне која је била написана за дан преноса моштију 1236. године.

Узевши у обзир све издвојене делове *Житија Светог Саве* и *Житија Светог Симеона*, Костић закључује следеће:

- „1) да је Доментијан, као у случајевима под Д) и З), приповедном излагању свом давао и похвалску стилизацију;
- 2) да се, у случају Ж), послужио и устикованим текстом из могуће службе св. Сави од Атанасија, ученика и „возљубљенога сина“ Савина;
- 3) да је, у случајевима А), Ђ) (?) и Е), уносио у приповедни текст свој одломке из неке готове Похвале св. Сави;
- 4) исто тако, да је, у случајевима Б), В) и Г), из неке готове заједничке Похвале св. Симеону и св. Сави;
- 5) да је та уношења из других дела вршио више мање механички; и најзад
- 6) да се тим местима са похвалским текстом, временски индиферентним, користио за накнадне интерполације, као у случајевима Б) и В) у Живот св. Саве, вршене вероватно после 1264, јер их нема у Ж. Св. Симеона.“ (Костић 1934а:154-155)

У вези са претпоставком да је Доментијан уносио похвални текст из готових похвала: Светом Сави и заједничке светом Симеону и Светом Сави, Костића интересује ко је био њихов аутор, односно чије је делове текста Доментијан преузимао. Сматра да би то могао бити један од Савиних ученика, а могуће и да је у питању неко раније Доментијаново дело, на шта би указивао обим унетог текста, стилизација својствена Доментијановом раду и његова тематска оријентисаност на прослављање ова два свеца.

Целокупна дигресија имала је за циљ да покаже како је Доментијан имао манир уношења туђег похвалног текста у своја дела. Након што је то утврдио, Костић се враћа на анализу похвалног дела текста у *Житију светог Симеона*. Понавља своје запажање из претходног рада како је Доментијановом текстуалном преузимању претходила прерада текста и реорганизација грађе: „Тако да би Иларионова похвала послужила као један део само, па и то не и већи (6 страна од 13), иначе самостално састављеној похвали св.

Симеону од некога нашега похвалописца, чије је дело Доментијан унео у текст своја Ж. св. Симеона“ (Костић 1934а:156)

Следеће питање које поставља враћа га на основни циљ овог рада, односно на откривање ко је био писац претходно састављене *Похвале светом Симеону*. Сматра да су уметку у Доментијанов текст претходиле две независне радње: прерада и уношење, при чему се намеће питање да ли је Доментијан извршио обе радње, односно да ли је сам унео текст неке претходно написане, готове похвале. Костић сматра како је уношење похвалног текста несумњиво извршено од стране Доментијана јер му на то указују „обилати цитати нарочито на завршетку похвалскога текста, на стр. 39 до 41, из старозаветних књига, из Исаије, Данила и других пророка и неименованих, навођењем којих се баш одлику Доментијан“ (Костић 1934а:157), као и стилизација текста који следи након похвалних уметака. Међутим, сматра да је то уношење извршено годинама након што је похвала написана од стране друге особе.

Да су писање похвале и њено уношење у *Житије светог Симеона* две временски и просторно одвојене радње, од којих је прерада знатно старија, Костић тврди на основу неколиких посредних и непосредних доказа. Опширну текстуалну дигресију посвећује анализи примера из дела Светог Саве и Доментијана у којима се налазе месне одреднице. Насупрот Ћоровићу, Костић сматра да се на основу њих може одредити где су дела настала. Спомињање географских појмова у делима, пре свега Хиландара и Свете Горе, Студенице и Рашке, Жиче и Пећи, Костић дели на „објективна“ и „субјективна“. Под термином објективних спомињања, подразумева места за која није назначено да се аутор налази у њима док ствара, док би субјективно коришћење географског појма било оно које указује на то да је управо у њему дело настало. Своје тврђење поткрепљује примерима из дела Светог Саве и Доментијана. На примерима из *Хиландарске повеље*, *Карејског устава*, *Хиландарског типика* и, посебно, на упоредној анализи оваквих места из *Хиландарског* и *Студеничког типика*, показује да се први служио обема врстама употребе географских појмова, те да му је поред потребе за објективношћу, „под утицајем субјективног осећања места на коме пише, омицале и ознаке више субјективне, меродавне за одређење тога места.“ (Костић 1934а:160)

За анализу „објективности“, односно „субјективности“ употребе месних одредница у Доментијановом делу, Костић издваја примере из два његова житија: „а) приповедни текст Доментијанов и то најпре онај у поговорима; б) текст раније прегледаних похвала; и в) текст спорне засебне Похвале св. Симеону у Ж. св. Симеона.“ (Костић 1934а:164) Полазишна тачка у овом доказивању била је да се Доментијан географским називима служио увек „објективно“. Наводећи велики број примера за све три издвојене категорије текста, Костић закључује: „Из свега досадашњег прегледа Доментијанових списа, и поузданих и вероватних, види се: 1) да су намењени, чедомь отъчества светыхъ прѣподобныхъ отъць нашихъ – у Рашкој; 2) да су писана у Светој Гори.“ (Костић 1934а:170), као и да је Доментијан врло доследно одржавао разлику у месним одредбама, а да су „субјективности“, које су му се поткрадале, откривале место његовог боравка на Светој Гори. У вези са *Похвалом* коју је уочио у *Житију светог Симеона*, Костић налази да обилује месним одредницама које је везују за Рашку, директније за Студеницу, те да је она свакако била на том месту у састављена.

Након што је закључио да је похвални део из *Житија светог Симеона* написан у Студеници, Костић се окреће испитивању временског оквира у коме је то стварање могло да се деси, да би на основу њега открио идентитет првобитног преводиоца *Похвале кнезу Владимиру*. Закључује да је *Похвала* свакако написана пре 1264. године, али да је Доментијан није имао пред собом 1253. године. Анализом литературе коју је Доментијан користио приликом састављања дела и његове биографије, а у случају да је управо Доментијан био прерађивач *Похвале*, Костић ту радњу смешта у период између 1230. и

1234. године, за који сматра да га је Доментијан провео у Студеници. Да је она, пак, преведена и прерађена пре тога, говори у прилог црквени обичај о коме се похвала пише истовремено кад и служба свецу, а могуће и раније. Као пример таквој могућности наводи примере *Похвале кнезу Лазару* и надгробног говора Ђурђу Вуковићу. Из овога претпоставља да је похвала могла бити написана већ у време настанка прве *Службе светом Симеону*, или чак и пре 1208. године. Уочава да су подвизи приписани Симеону у овој *Похвали*, извршени за време његовог световног живота, док је мироточење, као главни посмртни подвиг изостављено. Израз у тексту за који је могуће да се односи на миро, сматра да има друго значење.

На основу одсуства кључног доказа светости, који Симеона смешта у ред великих светитеља, Костић закључује да је ова похвала могла настати у време прве Савине *Службе светом Симеону*, па и пре ње. Поређење похвалног дела у Доментијановом житију и житију Стефана Првовенчаног, оставља могућност да је похвала из Доментијановог дела старија. Из накупљених доказа, Костић закључује следеће: „да ту и такву Похвалу Симеону није могао прерађивати из Иларионове Похвале кагану Владимиру – Доментијан, који је по свој прилици око 1210. тек и рођен¹⁸. Он ју је само готову унео г. 1264 у свој Живот св. Симеона.“ (Костић 1934а:176)

Да је и Костић свакако био свестан како су ови аргументи недовољни видимо по томе што чини задршке у својим тврђењима. Две су наведене: обимност текста који би Доментијан, у том случају, преузимао из Савиног дела и стил *Похвале* који садржи, поред Савиних, и неке од битних специфичности Доментијановог књижевног рада. Последњи аргумент, међутим, Костић употребљава и као прилог својој тези да Доментијан текст *Похвале* није само преписао, него „уносећи га сам, и прерађивао стилски, проширивао, парафразирао.“ (Костић 1934а:180) Прераду текста препознајемо и по обиљу старозаветних цитата, својствених Доментијановом писању. Међутим, Костић додаје како су они карактеристични и за прву, уводну главу *Хиландарског типика*.

На крају рада, Костић коригује могући хронолошки редослед стварања Светог Саве и Доментијана. За последњег наводи „могући ред јављања његових списа: у Светој Гори, у ћелији карејској: Похвала св. Сави, Похвала св. Симеону и св. Сави (пре 1253), Живот св. Саве (1253); у Хиландару: Живот св. Симеона (1264); уз то, можда, и службе у истим концепцијама као и похвале.“ (Костић 1934а:181)

Исте године када је предао рад „Ко је саставио Похвалу св. Симеону, сачувану у Доментијанову Животу св. Симеона“ *Гласу Српске краљевске академије*, Драгутин Костић објављује и текст у коме се бави питањима односа Доментијана и Светог Саве, односно одговара на недоумицу да ли је Доментијан био један од последњих непосредних ученика Светог Саве и да ли је био његов сапутник на првом путовању по Светим местима.

У вези са Доментијановим навођењем како је био међу последњим Савиним ученицима и Теодосијевим посредним указивањем на то, Костић се осврће на тумачење Светислава Вуловића термина „последњи“ и „ученик“, али не прихвата његове закључке. Костић сматра да Доментијанов израз „ученик“, употребљен на исти начин на који у тексту говори о непосредним Савиним ученицима, може узети у основном значењу: „Најпростије тумачење је узети обе речи, и ученик и последњи, у њихову непосредну и просту значењу.“ (Костић 1933б:936)

Костић закључује да је Доментијан могао бити сапутник Савин на првом путу у Јерусалим на основу текста у коме о њему говори. У њему препознаје непосредну и живописну дескрипцију, мноштво историографских детаља и динамику приповедања,

¹⁸ У фусоти испод текста Костић овде упућује на свој рад „Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима?“ из 1933. године

што га наводи на закључак да је о њему писао непосредни учесник и очевидац пута: „А да је Доментијан, као непосредни ученик Савин, био и сапутник његов на путу по светим местима, и то баш на првome још (1229-30), утврђивало би се не толико наведеним текстом Теодосијевим, па ни непосредним тврђењем самога Доментијана: и да је био Савин „последњи“ ученик и да је био у Јерусалиму (Ж. св. Саве, стр. 306), - колико самим описом Савина путовања, нарочито баш првога. Јер Доментијанов опис првога путовања Савина по светим местима, први прави путопис у нашој књижевности, по свему одаје очевица и, готово би се могло рећи, бележиоца дневничара.

Онако тачно обележавање Савине маршруте, иначе тако кривудава са четири повраћања у Јерусалим из ближе и даље му околине (из Витлејема, са Јордана, из колоније св. Саве Јерусалимског, са Сиона по довршењу дома св. Јована Богослова); онако тачно бележење где се Сава само поклањао, где је и службу служио, где веће прилоге давао, где себе, родитеље и брата Стевана уписивао за помен, где је починуо на путу; онако често давање топографских података „с ове стране“, „с десне стране“, „више велике цркве“ и др.; па именовање лица с којима је Сава долазио у везу, и не само патријарха Атанасија, него и игумана лавре св. Саве Јерусалимскога, јеромонаха Николе – све то могао је памћењем сачувати само пажљив очевидац и вероватно још путописац који је своје путописне белешке доцније прерадио, проширујући их украсним причањем, које је, у поређењу са осталим обичним текстом Доментијановим, врло кратко, концизно, ограничено на изношење чињеница. А ових је, заиста, сразмерно највише дато у тексту овог описа првога Савина путовања у Палестину и повратак преко Никеје и Свете Горе (Лавра, Кареје, Ватопед, Хиландар) у Студеницу па и Жичу, од стр. 262 до 281.“ (Костић 1933б:936)

Поређење описа Савиног путовања код Доментијана и Теодосија Костићу такође говори у прилог Доментијановој непосредности, односно могућности да је на путу сам учествовао. Томе, међутим, не иду у прилог детаљи Савиног пута који се налазе у Теодосијевом, а недостају у Доментијановој верзији текста. Свестан овог недостатка својој тези, претпоставља да су ти детаљи могли бити накнадно унети на један од више начина: тако што су били Теодосију „општепознати“ (Костић 1933б:937), тако што их је сам „домислио“ (Костић 1933б:937), чуо од Доментијана или прочитао у његовом делу, у некој од несачуваних верзија текста.

Следеће питање које Костић поставља у свом раду тиче се могућности да је Доментијан био Савин сапутник и на његовом другом путовању у Јерусалим. У прилог овој претпоставци, наводи неколико доказа, од којих је један маршрута пута, која „пунктирана је у главним моментима тачно, са истицањем главних скретања и заобилажења“ (Костић 1933б:937). Он детаљно препричава маршруту описану код Доментијана и примећује како очигледна скретања и измене путање нису образложене, али да и поред тога исцрпни детаљи о кретању копном и морем указују на очевица. Од топографских података издваја и образлаже коришћење географских појмова Персије и Арменије.

Као контратезу, Костић сам признаје да је наведену маршруту и догађања на њој, Доментијан могао чути од Саве или неког од његових сапутника, сам смислити ток пута или пренети из служби Светом Сави за пренос или другу годишњицу смрти, које су му сигурно биле на располагању.

За други могући доказ Доментијановом сапутништву Сави на другом путу у Јерусалим Костић сматра наслов одељка о пустињцима у околини Александрије: „ὁ ποδηγητής των ασκητών εν τη ερημῶν“. Под условом да је Доментијан сам давао називе својим одељцима, Костић сматра да би везник „с“ могао да означава његово непосредно присуство на путовању. Међутим, на основу наслова других одељака, који пресецају текст, закључује да то није био случај, тако да је и овај доказ одбачен.

Као трећи доказ, Костић наводи Доментијанова тврђења како је о Светом Сави слушао од стараца у Јерусалиму. Међутим, ти наводи су прилично уопштени и временски неодређени, тако да их Костић није успео везати за Савино друго путовање и сместити Доментијана на њега. Напротив, сматра да је „напоменом том хтео да утврди само велики углед који је Сава уживао код свих што су га познавали по свету, без нарочите временске одредбе...” (Костић 1933б:940) Наводи више опција по којима је Доментијан могао сазнати или због којих је унео управо ове тврдње у текст. Препознаје да „Доментијану није било стало, као сада нама, до тога да се зна *када* је био у Јерусалиму, него само да је уопште био, па ни до тога толико.“ (Костић 1933б:940)

Сва три наведена доказа Костић одбацује, затим додаје чињенице које такође говоре против могућности да је Доментијан био сапутник Савин на другом путу у Јерусалим. Прва од њих су легенде којима се Доментијан служи у опису Савина пута, као што су „спасавање од гусарских заседа маглom (стр. 299), утишавањем буре морске Савином молитвом (301), добивање пожељене свеже рибе упадом њеним у лађу (327)“ (Костић 1933б:941), за које сматра да су „само оновременска побожна тумачења случајности природних и ситуација разумљивих“ (Костић 1933б:941). Следећа би била чињеница да је у опису другог Савиног путовања, који је био знатно дужи од првог, „изнесено много мање стварних чињеница, и без потребних тумачења, а много више има сувишног стилског украшавања, похвалног поређења које понегде захвата и траје више страна непрекидно“ (Костић 1933б:941). У фусноти испод текста, Костић додаје како је могуће да је ова сажетост узрокована тиме што се описи светих места која је Сава посетио налазе и у опису његовог првог путовања у Јерусалим, те да се желело избећи понављање. Пресудни доказ контрапозитивности о Доментијановом сапутништву за Костића представљају текстуалне разлике у истом опису код Доментијана и Теодосија. За детаље пута у вези са посетама појединим светим местима, којих има у Теодосијевом, а изостају у Доментијановом тексту, Костић тврди да их је Теодосије могао пронаћи у неким касније откривеним изворима, попут Савине *Посланице игуману Спиридону*. Уколико је Доментијан заиста био Савин сапутник, немогуће је да су такви детаљи њему остали непознати, а самим тим и изостављени из текста.

Из Доментијанових описа два Савина путовања, а узевши у обзир Теодосијев текст са истом темом, Костић закључује: „поређењем Доментијанова описа првога пута Савина са описом његовим другог пута, и више легендарнога, а оскуднијега стварним појединостима, као и поређењем са Теодосијевим описом другог пута, у коме има и један вишак реалних података, добива се утисак да Доментијан није био међу ученицима који су Саву пратили на другом путовању његову (1234-1236), а да је, напротив, био са Савом на првом путовању његову (1229-1230).“ (Костић 1933б:942)

На основу закључка да је Доментијан био са Савом на првом путу у Јерусалим, као један од његових најмлађих ученика, Костић покушава да реконструише хронологију Доментијановог живота: „ако бисмо узели да је Доментијан један од последњих тј. најмлађих ученика Савиних, када га је Сава г. 1229. повео са собом на пут као „млада подвижника у Жичи“ (по Св. Вуловићу у Годишњици VII, стр. 97) – имао најмањи потребан број година за монаха: 17 (колико и Сава кад се постригао), онда би излазило да је могао бити рођен око г. 1210. Тада би, у години Савине смрти (1236), имао око 26, а када је завршио Житије св. Саве (1253) – око 43 и био „духовни отац“ Хиландарцима, а кад је саставио Житије св. Симеона (1264) око 54 године, те је животом својим могао захватити и добар део друге половине 13. века, па крајем осамдесетих година својих дочекати и сам освитак 14. века.“ (Костић 1933б:943) Сматра да је током свог живота Доментијан могао бити и један од најмлађих Савиних ученика, али и познавати Теодосија Хиландарца, те му лично сведочити о путовањима и животу Савином.

Табеларни приказ хронологије дешавања у животима Светог Саве, Доментијана и

Теодосија Костић износи на крају рада. У табели су дате године рођења, битних и познатих догађаја из живота, као и године књижевног настанка појединих дела ове три личности. Снимак табеле налази се у Прилозима на крају рада.

На хронологију Доментијановог живота и рада, Костић се враћа у раду „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона“ из 1936. године. У њему прати начин промене представљања Симеонове смрти у житијима четири писца: Светог Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија, затим испитује књижевноисторијске трагове о томе када је и на основу чега дошло до његове канонизације.

Костић у свом испитивању узима у обзир да Доментијан, за разлику од Светог Саве и Стефана Првовенчаног, није био сведок, нити савременик времену Симеонове смрти и потоње канонизације, већ да о овим догађајима пише са дистанце од пола века. Са те временске удаљености, Доментијан се већ могао користити легендом о Симеоновој смрти, насталом у Хиландару и на Светој Гори, „надовезујући своју причу на панегирички текст несумњиво своје раније Похвале Св. Симеону и св. Сави“ (Костић 1936г:13) Такође, тврди да се Доментијан приликом израде свог *Житија* није користио *Житијем светог Симеона* Светог Саве јер му је оно, као део *Студеничког типика*, било недоступно на Светој Гори.

Упоредивши опис сцене умирања у Доментијановом са Савиним и Стефановим делом, Костић уочава сличности и разлике, на основу којих закључује да код Доментијана препознајемо „сачуване трагове очевидаца и савременика, монаха хиландарских, али већ прилагођено, као и Стефаново, шаблону светачких успења, нарочито Богородичина, на основи њихова тумачења да је Симеон умирући видео Христа.“ (Костић 1936г:14) Сам тренутак умирања, односно преласка Симеонове душе на други свет, са ког му се јавио Христ, Доментијан је развио у односу на своје претходнике помоћу неколико детаља: „Уз Христа су наравно дошли и ангели са шумом (њихових крила), па и појање њихово (по Сави, само калуђера) те Симеоново отпевавање (по Сави, само говорење) целог псалма до коњчины (не само две прве строфе) а сь вьсклицаниємь последњег стиха, па и нуђење братије да певају такође, још при том и роуцѣ свои въздѣ (на само очи)...“ (Костић 1936г:14) Највећу разлику у Доментијановом опису види у навођењу да је Симеон умро пред целим сабором хиландарских монаха, у чему препознаје „вредност сведочанства очевидаца а не тек прво извештених савременика и присутника погребу“ (Костић 1936г:15), што је био случај са Стефаном Првовенчаним.

Костић понавља раније изнето становиште да је Доментијан у овом опису наративни фокус држао на Светом Сави, те да му је Симеонова смрт у овом делу текста била од посредног значаја, односно да је више служила карактеризацији Светог Саве.

Приликом писања *Житија светог Симеона* Доментијан је користио „сву ранију књижевну грађу о истом свецу, разне списе књижевне, своје и туђе“ (Костић 1936г:15), изузев Савиног *Житија светог Симеона*. Стога, Костић сматра како је опис смрти у овом *Житију* „скрпљен од ранијега његова описа у *Житију* св. Саве (стр. 173/175) и Стефанова (ст. 40/41), с домецима и новим, прилагођеним опису Стефанову те с појачаном још чудесношћу и легендарношћу, по укусу наручиоца“ (Костић 1936г:16)

За разлику од *Житија Светог Саве* у коме је овај мотив обрађен тако да „хиландарску легенду није сам ни допуњавао, само је стилским украсима и шаблонским фразама ширио причање“ (Костић 1936г:15), у *Житију светог Симеона* примећује како је Доментијан „допунио и раширио и украсио основну легенду хиландарску из свог *Житија* св. Саве легендом рашком и Стефановом, увећавши је још Савиним виђењем небесњихь силъ окръсть Симеона и предавањем душе Симеонове не само христу него и Богородици.“ (Костић 1936г:17)

У трећем поглављу свог рада, Костић се бави представљањем чуда која су се

јављала у вези са Симеоном, а на основу којих је он проглашен светим. Најјаснијим Симеоновим чудом сматра истакање мира из моштију, те упоређује на који је начин овај феномен представљен од стране четири писца. Аналира обрнуто хронолошким редоследом, од најпознијих описа ка онима временски најближим самом догађају. При томе, временску дистанцу у којој су дела настала узима као еквивалент веродостојности самих описа.

Костић уочава како се Доментијан и даље служи хиландарском легендом, због које се разликује од текста Стефана Првовенчаног у вези са истом темом. Затим, да трима мироточењима: „први пут у Хиландару (1201), други пут у Студеници (1209) и трећи пут у Студеници (1217/1219).“ (Костић 1936г:20) поклања највише пажње и да су она приказана на читавој последњој четвртини *Житија светог Симеона*, које садржи текстуални додатак у односу на исто место у тексту *Житија Светог Саве* - Савино слање писма и бочице мира Стефану Првовенчаном. Сматра да би се изостанак овог дела из *Житија Светог Саве* могао објаснити тиме да Доментијан о њему „није налазио за потребно водити рачуна као мање важном“ (Костић 1936г:22), да „није о њему био обавештен као тада још не унесеному легенду хиландарску“ (Костић 1936г:22) или да га је унео у *Житије светог Симеона* „сасвим самостално“ (Костић 1936г:22).

Мироточење и канонизацију Симеонову на основу Доментијановог текста временски и географски одређује на следећи начин: „По Доментијану би, дакле, Симеон био проточио миро у Хиландару 13. фебруара 1201. и тада био канонисан за свеца од Сабора светогорских отаца, а мошти му биле пренесене у Студеницу почетком 1202. (фебруара 19, како утврђује дан Сава, стр.173). Непосредно везивање канонисања, слања стакленице мира Стефану и преношења Симеонова у Студеницу, настало је код Доментијана вероватно стога што се ту повео за Стефаном, који одмах после смрти Симеонове (41) наводи своје писмо Сави с позивом да пренесе мошти очеве (42/43), одговор Савин о поласку (43) и долазак и дочек (44), низ догађаја који је у ствари захватио осам година.“ (Костић 1936г:23) За само Стефаново писмо, Костић сматра да је више него у документарне, искоришћено у стилске сврхе „као објекат згодан за његова књижевна и научна вежбања“ (Костић 1936г:23), те се због тога не може узети за тачно оно што је у њему наведено. Да Доментијан није држао до прецизности цитирања говори у прилог исто место у *Житију светог Симеона*, где је писмо парафразирано у целисти и проширено деловима из Старог завета и „неке песме о глади“ (Костић 1936г:23).

У вези са другим мироточењем Симеонових моштију у Студеници, описаним у *Житију светог Симеона*, Костић препознаје допуну ранијег описа из *Житија Светог Саве* подацима из Стефановог *Житија*, али и могуће *Похвале* и *Службе светом Симеону*, које приписује Светом Сави.

Треће мироточење сматра да се могло одиграти 1218. године, с обзиром на информације из текста. Специфичност описа овог чуда налази се у томе што га „описују с нарочитим истицањем Светогорци и Хиландарци, Доментијан и Теодосије, докле Сава само алудира, можда, на њега у често спомињаној стихире 3 у Служби.“ (Костић 1936г:35)

Костић у овом раду поново актуализује своју тезу о томе да је Доментијан накнадно редиговао *Житије Светог Саве*, на шта га упућују недоследности у Доментијановом титулирању након постављања Саве за архимандрита.

Након што је испратио на који начин се тема смрти и светачких чуда обрађивала и развијала код Светог Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија, Драгутин Костић закључује да је у Савином делу сачувано највише веродостојних података, који су код каснијих аутора проширивани, мењани и контаминирани хиландарском, односно рашком легендом у вези са овом темом. У вези са самом канонизацијом Симеоновом, истраживање сужава на књижевна дела Немањиних синова, као и историјске датости у

оквирима којих су деловали. У тим датостима налази мотиве и покретаче за њихову тежњу да се Симеон прогласи светим, на основу одлика светости у које спадају и чуда: у тренутку и након смрти. Све деловање Саве и Стефана Првовенчаног види као превасходно везано за потребе родоначелништва српске државе на основу три догађаја: „проглашавање Стефана за краља (1217 и 1221), Саве за архиепископа (1219) и Симеона за свеца патрона (1219)“ (Костић 1936г:80) Доментијан, као и Теодосије, имао је другачију мотивацију и наративни фокус на тему Симеоновог посвећења. Ова два аутора улогу и значај за канонизацију Симеона преносе на Свету Гору и Хиландар, у вези са чим Костић издваја неколико момената:

- истицање Сабора светогорских отаца приликом доношења одлуке о Симеоновој канонизацији: „Та је одлука могла бити донесена и са благословним споразумом Сабора светогорских отаца, коме тај акт светачке канонизације Симеонове једино и приписују Светогорци наши, Доментијан и Теодосије, први на пола века, а други на скоро век после смрти Симеонове.“ (Костић 1936г:71) Сматра да је Сабор могао имати улогу тела које потврђује, али не доноси црквене одлуке и да је таква одлука морала бити у надлежности „Архијерејског сабора све српске земље“ (Костић 1936г:72);

- истицање културног престижа Свете Горе и Хиландара у односу на Рашку: „једнога од главних центара највише византиске учености и јединога нашега, рецимо „универзитета“ у њему, над хришћанско-културном провинцијом, Рашком, са центром у Жичи, у којој је Савино архијерејско училиште могло бити тек у рангу припремне средњошколске „богословије“ или „богословне академије“, у Студеници и другим епископским седиштима.“ (Костић 1936г:72)

- постојање „хиландарско-светогорске легенде о Симеону“ (Костић 1936г:72) која се зачала смрћу Симеоновом и гласовима о његовом провиђењу у тренутку смрти, затим Савиним молбом за одобрење Симеонове канонизације управо од Сабора светогорских отаца, као и молба Светој Гори за помоћ Рашкој и мироточења Симеоновог гроба као исходиште те молбе.

Резултат ових дешавања постала је легенда, стара педесет година: „у време када ју је препричавао Доментијан, добила у Хиландару и Светој Гори, за Хиландарце и Светогорце, пуну вредност веродостојне традиције, појачану још у време Теодосијева бележења и ауторитетом писменога сведочанства Доментијанова.“ (Костић 1936г:72) За образложење узрока ове легенде Костић се користи термином Светислава Вуловића: „светогорско-калуђерски разлог“. Он се препознаје у тежњи да се теолошки и интелектуално-образовни напредак Српске земље претпостави утицају Свете Горе и Хиландара. Такође се користи терминима запада и истока, са кога се, симболично и дословно, просветитељски утицај ширио ка отаџбини.

За разлику од Теодосија, за кога сматра да је, осим Светогорац, био и „рашки патриота“ (Костић 1936г:73), Доментијана види као „изразитог светогорца“ (Костић 1936г:73), због чега је и склоност фаворизовању Свете Горе јаче приметна. Међутим, за податке које проналазимо у делима оба аутора Костић закључује да се „не могу употребити поуздано за историју саме канонизације св. Симеона, него тек за историју развоја легенде о Симеону, нарочито хиландарске.“ (Костић 1926г:73), чиме искључује даљу анализу њихових дела у вези са Симеоновом канонизацијом, односно темом рада.

Теодосије

Први рад у коме се Костић бави Теодосијевим делима објављен је 1912. године у часопису *Наставник*, под називом „С. П. Розановъ: Источники, время составленія и личность составителя теодосіевской редакціи Житія Саввы Сербскаго. (Отд. оттискъ изъ Изв. отд. р. яз. и слов. Имп. А. Н. т. XVI, кн. 1.)“ Реч је о приказу рада Сергеја Павловича Розанова, објављеном годину дана раније у првој књизи 14. тома *Извѣстій Отдѣленія русскаго языка и словесности* Руске академије наука. Рад руског научника говори о „изворима, времену постанка и личности састављача теодосијевске редакције Житија Св. Саве“ (Костић 1912:53) Костић издваја питање нових извора које је Розанов довео у везу са *Житијем Светог Саве: Житија Саве Освећеног* Кирила Скитополског и повеле архиепископа Никодима о карејској ћелији Светог Саве из 1322. године. Њихови уметнути делови и трагови у Житију Светог Саве, ограничавали су његово време и место настанка на период „између 1322 г. и 1336.“ (Костић 1912:55) и у „круг хиландарских „другова“, будућег архијеп. Никодима и старца Теодула, познатог и поштованог и на српском двору, умрлог, вероватно, 1347. г“ (Костић 1912:55) Костић се слаже са претпоставком Розанова како се други од два позната превода *Житија Саве Освећеног* преводио у кругу око архиепископа Никодима, као и друге - да су литерарне позајмице ишле од архиепископа Никодима ка Теодосију, а не обрнуто.

Костић релативизује даље претпоставке у вези са преводом *Житија Саве Освећеног*, преузимањем његових делова, затим датирања Теодосијевог *Житије Светог Саве*:

„Смеле су даље претпоставке Р.-а, да онако дословно (буквално) слагање између предговора Теод. у *Жит. Св. Саве* и *Ж. С. Оsv.* типа 2) треба разумети само тако, као да је: или превод Ж. С. Оsv. учинио баш сам Теод, или да се у тој редакцији, како је сачувана у р. Соловецк. 638 „срећемо већ с утицајем предговора Житију св. Саве“. Нашто те претпоставке код познатог факта да се ни Теод. ни други књижевници онога времена нису жадали да у своја дела уносе читаве стране из туђих, признатих? То као да им је била нека литерарна фигура, украс, као што је н. пр. поређење: цитат, само већи и неозначен. Мало је оправдано и домишљање Р.-а да је Теодос. редакција Ж. Св. Саве састављена после смрти Никодимове и *ближе години 1336*, с тога што је најстарији познати препис од руке оног Теодула, коме он даје толико значаја у стварању самог дела. Пре ће бити баш обрнуто, ближе г. 1322. С таквим рачуном боље би се сложила и позајмица из Теодосија (подаци о краљу Радославу и Владиславу) у *Житијима краљева српских* архијеп. Данила, коју Р. и не помиње. Главно је тек – да је у XIV в, вероватно на граници прве и друге четвртине његове. На то би време указивала, можда, и ова ситница: Теодосије прича да је мађарски краљ Андрија да Св. Сави слуге, да га прате, дондеже и Савоу рѣкоу прѣвезоутъ (л. 174^а). Види се да Т. мисли на пратњу до границе српске, како је и ред. Да се, пак, тако мишљање створи и заборави права, јужнија граница, требало је свакако, да прође доста година од почетка владе Стефана Драгутина, краље Мачве и Срема.“ (Костић 1912:55-56)

Љиљана Јухас Георгиевска скреће пажњу на могућност грешке у вези са предтекстом *Житија Светог Саве*, који је Сергеј П. Розанов препознао у *Житију Светог Саве Освећеног*. У предговору за антологијско издање Матице српске дела Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија указује на рад Димитрија Кенанова у коме је закључио како је процес преузимања ишао обрнутим смером: „Наиме, он сматра да је непознати редактор укључио готово цео Теодосијев увод у предговор Кириловог *Житија Св. Саве Освећеног*“ (Јухас Георгиевска 2012:29)

Трећи извор Теодосијевом делу Розанов налази у *Похвали Светом Јефтимију и Сави Освећеном* Кирила Скитополског, те предочава како је послужила и за израду *Похвале светом Симеону и Сави*. Костић учача пропусте у овој анализи, а текстуалне подударности у две повеље тумачи као временску блискост њиховог настанка и Теодосијеву припадност Никодимовом стваралачком кругу.

Из Розановљевих тумачења података о Теодосијевој личности као поуздане издваја: „да је један и исти *хиландарски монах Теодосије* писао и *Житије Св. Саве са похвалом Св. Симеону и Сави*, као и *Житије Св. Петра Коришког*, све у XIV в. Наведена слагања између оба житија, као целина, исти познати нам угледи и извори (Никодим, Кирило Скитополски), исте стилске особине – довољно утврђују то.“ (Костић 1912:57) Његова даља тумачења Теодосијевог идентитета на основу записа из хиландарских хрисовуља из година 1319. и 1329, у којима се помињу „старац поп кир-Теодосије“ и „Теодосије вагенар“, одбија као неосноване претпоставке. Малу могућност оставља да је Теодосије дошао у Хиландар око 1322. године, али не као млад монах.

Код поређења Доментијановог и Теодосијевог дела, сматра како Розанов „то поређење није извео свестрано, нити је из истакнутих података извлачио увек природније консеквенце“ (Костић 1912:58) Литерарни примат даје Теодосију у односу на Доментијана и истиче неколике особине Теодосијевог стила који се тичу: композиције - „доследнији, природнији ред причања“ (Костић 1912:58); садржине - „слова“ и „писма“ краћа, језгровитија, готово као права“ (Костић 1912:58); тона - „топлије прича, лиричније, поетичније“ (Костић 1912:58); веће књижевне културе, коју препознаје у компилаторским склоностима, књижевној лектури, у којој се „опажају и непосреднији трагови грчких“ (Костић 1912:59), за разлику од Доментијанове, сачињене од библијских дела и претежно словенских аутора; стилу - „деталније прича о догађајима“. (Костић 1912:59) Доводи у питање историчност у Теодосијевом делу, а непоузданост у навођењу историјске истине подводи под Теодосијеву склоност „рашком“ гледишту, односно врсти рашког локал-патриотизма. У могућој вези са њим је и већа склоност народној традицији, поготово утицају епске народне поезије - тема коју је Костић истраживао и протумачио у својим наредним радовима.

Костић истиче како Розанов у Теодосијевом *Житију Светог Саве* препознаје обележје „трновско-загорске традиције, па и вардарско-маћедонске, него и чисто солунске“ (Костић 1912:59). Издваја примере којима се то доказује и препричава Розановљеву реконструкцију Теодосијевог порекла, живота и књижевног рада. Она би овог писца смештала пореклом у Солун, повезивала га непосредно са Григоријем Паламом и узимала за преводиоца *Житија Атанасија Атонског*. Драгутин Костић то Розановљево смештање Теодосија у Солун, уз задршку о српском пореклу, тумачи учачањем специфичног односа његовог дела према усменом народном књижевном наслеђу. Један од текстуалних детаља које Розанов тумачи Теодосијевим солунским пореклом јесте учешће солунског ипарха у потрази за одбеглим Рашком. Костић о овоме каже: „То, међутим, неће бити солунска традиција, него, као и цела прича о бегству Савину и потера за њим у Теодосија, рашка, српска, народна традиција, сасвим у тону народне песме, какву помиње Домент. у Ж. Св. Сим, какву је слутио Вуловић, претерујући само у налажењу десетераца, и какву је рестаурирао Ст. Новаковић. У оном мотиву са ипархом солунским баш се истиче наивно народно гледиште, по коме, у својој држави заиста силни, Немања *прети* том ипарху чак тамо у Солуну *гневом* својим, а овај се *уплаши*. Чак би се могло претпоставити да се овај мотив тако сформирао после успешних ратова и продирања Милутинових дубоко у Маћедонију и задавање страха и Солуну, крајем XIII века.“ (Костић 1912:59) Релативизује могућност Теодосијевог солунског порекла, сматрајући да га познавање Солуна и блискост Григорију Палами не могу доказати. Слаже се са Розановим у вези са „српским осећањем“ код Теодосија, и на

томе гради своју теорију о његовом српском пореклу.

Костић анализу проширује поређењем тона Теодосијевог дела са оним у радовима његових претходника. У делу Доментијана уочава „интерес светогорски, калуђерски“ (Костић 1912:62), насупрот „више националном, српском, рашком изражају“ (Костић 1912:62) у делима Светог Саве и Стефана Првовенчаног. Светогорска традиција остаје очувана и у Теодосијевим делима, првенствено јер се користи Доментијановим делима, а могуће и непосредним сведочењима. Разлика је што се код Теодосија појављује својеврсна приврженост отаџбини – Рашкој. Костић ту наклоност назива „национални, српски изражај као у Саве и Стефана, и више него у њих.“ (Костић 1912:62-63)

Код доказивања Теодосијевог порекла, Костић поставља низ питања: „Како управо тумачити оно највеће обиље података о догађајима у „српској земљи“, оних одблесака српске, рашке традиције и српског гледишта и о догађајима ван Србије? Може ли се на то питање озбиљно одговорити онако као Р, простом претпоставком? То су све прибали Никодим и Теодул по Св. Гори (из причања Доментијанова) и по Србији, на просто дали готово (можда и написано?) Теодосију. Зашто претпостављати посреднике за тај много обилатији, знатнији материјал? Не осећа се зар нека простонародна српска традиција у причању Теодосијеву о бекству Савину и монашењу? И ако би било у форми народне песме, на што указују неки обрти (на силне коње седоше; претња калуђерима; сад ће ваше главе нестати! и др.), зар се таква песма могла чути у Св. Гори, у Солуну, или где било на другом крају пре неко у самој Србији?“ (Костић 1912:63) У даљем тексту наводи и питање готове формуле „Савина те молитва поквашајет“ из народног говора, као и мотива свађе браће – Стефана и Вукана, приче о крунисању Стефана, о Стрезу и о краљу Андрији, за друге писце непознате историјске податке, податке о краљу Радославу и Владиславу. На основу свега тога, сматра да Теодосије не може бити пореклом Солуњанин, те да његов родни крај тражити северније од предела на који је указао Розанов.

Своје примедбе о слојевима народне традиције у Теодосијевом делу прошириће у радовима о старости народног епског песништва и покушају реконструкције епске песме о бекству Растка Немањића.

У раду „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“; објављеном у *Времени*, 1930. године, Драгутин Костић проучавањем старих писаних споменика културе и књижевних дела обухвата и Теодосијево *Житије светог Саве*, налазећи у њему остатке усмене песме о бекству Растка Немањића на Свету Гору. У њему каже: „Предавач¹⁹ мисли да трагове тим песмама не треба тражити ни у Сарајлијиној песми „Златна свирала“ ни у Петрановићевој, која је прерада житија Алексија, Божјег човека, него у самом тексту Теодосијевом и ако је прозан, искварен и од писца и од многих преписача. У њему се, ипак, осећају још трагови народног стихованог слога десетерачког, дванаестерачког и мешаног, како се и данас још налазе у епским песмама из Јужне Србије. Из Теодосијевог текста дала би се реконструисати, можда, цела песма о бекству Растковом с помоћу одржаних, и случајних, и попрожених, и окрњених стихова; негде и сасвим лако, напр. у почетку, на стр. 6, у причи о доласку калуђера Руса...“ (Костић 1930:4)

Интересовање за ову тему се наставило, те следеће - 1931. године објављује чланак „Васкрс једне народне епске песме из средњег века“ у часопису *Живот и рад*. У њему су изнети резултати настојања да се у Теодосијевом *Житију Светог Саве* пронађу трагови народне песме о бекству Растка Немањића са руским монасима, потери и његовом

19 Тј. он, Драгутин Костић, пошто излаже садржај претходно одржаног предавања.

замонашењу и да се споје у смислену поетску целину.

У уводном делу рада, Костић објашњава разлоге оваквог ишчитавања, донекле и читавања поетског у Теодосијевој прози, своје мотиве и иницијална становишта. Полази од Доментијановог тврђења да су о Савином бекству биле испеване песме недуго након самог догађаја и закључује да су, без обзира на могућно ауторство од стране неког калуђера или племића, оне морале бити усмено преношене и народне песме. Друга полазна тачка је запажање Светислава Вуловића да се на основу фразеолошке орнаментике и карактеристичне десетерачке фразе „Бога како не убојасте се?“ може закључити како се у Теодосијевом *Житију* налазе остаци народне песме или традиције. Иако Вуловић није детаљно образложио свој став, Костић на основу њега изводи следећу тезу: „А међутим, и тих чистих десетераца, и, мање, других народних стихова, дванаестераца и осмераца, чак и са сликовима, као и знакова народне песничке фразеологије наше (да поменемо само још: „И бежећи бегом убегоше“ слично: „Трком трче“ ..., „Виком виче“...и др.) има у Теодосијевом тексту толико, да се, с обзиром још и на сам предмет, сиже, који је просто „створен за песму“, а испричан сасвим по укусу народних епских песника, с честим дијалозима, и писмима, - претпоставка Вуловићева мора прихватити као потпуно оправдана. Теодосије је, дакле, један савремени му текст народне песме о бекству Савином у манастир препричао прозно и књишки, „украшавајући“ га и цитатима из Св. Писма, мењајући и профани стари српски језик песме у књишки српскословенски. У том свестраном прерађивању ипак је, у одломцима, сачувано и нешто од првобитног текста песме.“ (Костић 1931д:336)

Метод и резултат рада на реконструкцији песме о бекству објашњава на следећи начин: „Потписани је на појединим местим у Теодосијевом тексту у препису из 15. века у Даничићевом издању, провереном и коригованом према једном старијем, с краја 14. в, и једном млађем, из 16 в, што се чувају у Народној библиотеци у Београду, врло лако проналазио и васпостављао ритмовано, стиховано, чак и сликовано причање, слично данашњем народном песничком причању нашем“. (Костић 1931д:337) Последње тврђење Костић поткрепљује примером македонске песме о Краљевићу Марку, испеване у стиховима различите дужине: осмерацима, десетерацима, дванаестерацима и бугарштичком стиху, чиме доказује постојање манира певања раличитим стиховима и могућност да су се такви стихови налазили и у песми коју је Теодосије интерполирао у своје *Житије светог Саве*. Исти аргумент употребљен је у вези са истом темом у раду о старости српске народне епике из 1930. године и 1933. године.

Костић увиђа слабе тачке своје тезе, те износи могуће контрааргументе, који се тичу веродостојности стихова и рима: „Прво, ти би стихови и сликови, могли бити и случајни, нехотични, или чак можда Теодосијева импровизација; или, друго, ако су баш хотимично унети, могли би потицати и из сваке друге народне песме а не баш из те о бекству Савину, т.ј. као нека „општа места“ (данас на пр: „руке шире у лице се љубе“ и др.), на што упућује на пр. онај стих: „И се, не бе где видети јего“, које се и у Теодосијевом тексту јавља двапут; или, треће, с обзиром само на десетерац, могло би се рећи како он већ толико „лежи“ самом језику нашем, да га можемо наћи и у сваком најпрознијем тексту, чак и у низовима.“ (Костић 1931д:337)

Последњи прилог оваквој широкој и нетенденциозној употреби десетерца у свакодневном савременом говору, Костић даје кроз пример реконструкције десетераца из насумично изабране књиге некњижевне садржине, која му се, како тврди, том приликом нашла при руци.

Упркос могућим оспоравањима, понавља доказе својој тези и објашњава метод реконструкције прозног текста у поетски: „У тим најмање сумњивим одломцима само, препричавајући остало скраћено и прозно, доносимо овде ту песму у језику по могућности модернизованом и упроштеном, с приближавањем профаном старом српском

језику. Тим изменама пак, никад није кварен затечени број слогова у тексту (на пр. И гле, као Богом подигнут будућ – место: И се, јако б. п. суште, итд.) У загради су неопходни и највероватнији домечи. При читању треба имати на уму старију акцентуацију, с помицањем слабих акцената за један слог уназад (село, рука, оца, твојега и др.) и без преноса јаких акцената на предлоге и префиксе (нарече и др.)“ (Костић 1931д:338)

Други део рада чини „интересантан покушај“ (Тохољ 1935:235) реконструкције прозног текста у песму. Костић претпоставља да би песма о Растковом бекству могла почињати Растковим истицањем међу браћом и урођеном потребом да се посвети Богу и објашњава: „Непрекинут текст приче о бекству Расткову у Св. Гору и монашењу почињао би на стр. 6. у Даничићевом издању. Ту се каже како су родитељи Расткови, кад му је „узраст достигао 17 годину“, помишљали да га жене...“ (Костић 1931д:339) Песма је реконструисана у низовима од два до осам стихова, изведених из Теодосијевог *Житија светог Саве* и повезаних препричаним делом прозног текста. Тематски почиње у време када Растко Немањић стасава за женидбу, а завршава се након његовог замонашења. Дужина стиха варира, али је присутан велики број десетераца са променљивом цезуром.

У чланку из 1930. године, „Наша старија епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“, као полазну аргументацију за доказивање постојања песме унутар прозног Теодосијевог текста, Костић наводи пример који је пре њега запазио Светислав Вуловић и образлаже: „Предавач²⁰ наводи само један став, који је својим десетерачким склопом запео за око још Св. Вуловићу (Годишњица VII), те је узвикнуо: „Чист десетерац у чистом народном језику!“, додавши наведеном стиху и онај непосредно пред њим, у мисаоној вези, с њим и, у једној сложеној реченици, оба још и сликована:

Образа (ли) не устидесте се,
Бога како не убојасте се?“ (Костић 1930а:4)

Исти Вуловићев пример и аргументацију користи и у раду „Васкрс једне народне епске песме из средњег века“ из 1931. године.

Вуловићева примедба у вези са десетерцем у Теодосијевог прозног тексту била је предмет критике Станоја Станојевића. На њу је одговорио Павле Поповић у раду у коме брани научни рад свог професора - „Светислав Вуловић и његов рад на старој књижевности“ на следећи начин: „Вуловић се овде ограничио да учини једну констатацију, тачну уосталом, не покушавајући да из ње изводи који било закључак. Данас² се такви закључци изводе; данас² се, силом и по сваку цену, траже у старим текстовима не један него маса десетераца, и озбиљно верује да њих тамо има; Вуловић то није чинио и имао је право.“ (Поповић 2001:155) Павле Поповић је био упознат са радом Драгутина Костића и врло је могуће да је Поповићев коментар био посредна критика његовог ревносног и повремено претерано сугестивног метода, иако се Поповић суздржао да наведе о ком истраживачу је реч.

Текст Павла Поповића објављен је 1933. године, исте године када Драгутин Костић у *Јужнословенском филологу* објављује свој други рад са темом о старости народног усменог песништва - „Старост народног епског песништва нашег“. У њему користи пређашње доказе, проширује их и додаје примере у вези са темом. Дакле, он јесте научник који у старој писаној српској књижевности проналази десетерце и „озбиљно верује да њих тамо има“ (Поповић 2001:155). Поново наводи запажање Светислава Вуловића у вези са десетерцем и могућим траговима епске песме код Теодосија, а у краткој дигресији испод текста осврће се на релативизацију овог запажања

20 Тј. он, Драгутин Костић.

од стране Павла Поповића: „Неразумљиво је по чему то, поред овако јасних речи Вуловићевих, проф. Поповић у последњој, 42. св. Годишњице Н. Чупића, у чланку Светислав Вуловић и његов рад на старој књижевности, на стр. 17, „брани“ овога од приговора проф. Св. Станојевића, тврдећи озбиљно ово: „Вуловић се ограничио да учини једну констатацију, тачну у осталом, не покушавајући да из ње изводи који било закључак.“ (Костић 1933а:62)

Костић понавља закључке да су песме о којима Доментијан сведочи биле свакако усмене, народне и епске и доказе на основу којих „одаје ово Теодосијево причање видљиве трагове народног стихованог причања, баш и десетерачког.“ (Костић 1933а:61), као и тврдњу да се у целом тематском одељку од Растковог навршења 17. године до повратка Немањине потере налазе поетски фрагменти од којих би се могла реконструисати епска песма. Доказ да је Теодосије имао манир интерполирања поетских сегмената у своја дела проналази у цитату црквене песме у делу текста који претходи сцени Растковог бекства.

У вези са темом рада и потрагом за остацима усменог епског стиха у писаним делима старе књижевности, Костић о Теодосијевом *Житију св. Саве* закључује следеће: „Сви ови разнолики стихови и сликови расејани по причи Теодосијевој значе свакако исто што и они у прозној епопеји косовској из XVIII века, у *Житију кнеза Лазара* и војводе Милоша Обилића, тј. да је у време њихово живело снажно народно песништво у таквој версификацији, које је утицало на састављаче и једне и друге приче прозне. Разуме се песништво о истом предмету, истом догађају, не тек песништво уопште, пошто и за Теодосијево препричавање имамо сведочанство Доментијана, чију веродостојност у овом случају није потребно доказивати. С једном само разликом: док код приповедача косовске трагедије имамо присуство више разних песама, испеваних у метрима разним, засебно већ фиксираним, код Теодосија можемо претпостављати и само једну њему познату песму у примитивном мешовитом стиху ритмички још потпуно не диференцираном, у коме се истиче тек онај главни карактеристикон – завршак, слик, онако као у модерном стиху нашем, Драјинчевом на пр.“ (Костић 1933а:64)

У закључку рада, враћа се на Теодосијево дело и раније примедбе у прилог великој старости народне епске усмене поезије. Остатке тог песништва проналази и у тексту Доментијана и Теодосија, са извесним разликама у дужини стиха. Поредџи их, извлачи закључак о потреби преиспитивања ставова о старости народне епске песме: „У овој, бар у сачуваном делу, истиче се бугарштински стих, с уводним десетерцем али иначе без мешања с другим стиховима, док у Теодосијевој преовлађује десетерац односно мешовити стих. Па нека је и једна само, по времену из кога је, с краја XII века кад се писмена књижевност наша трудом св. Саве тек зачињала као самостална, она би довољно убедљиво показивала да је тада већ наше народно епско песништво постојало и то у оба епска стиха народна, и у дужем, из кога је овај Доментијанов цитат, и у краћем, у којем је дат одломак о св. Ђорђу и, боље, она версија о бекству Савином у Св. Гору сачувана у причању Теодосијеву. Али, обе версификације још су у друштву оне примитивне, мешовите, чији се трагови тако јасно истицали за све време које смо пратили па се и данас видно истичу у песмама из Маћедоније и са источне националне границе наше.“ (Костић 1933а:67)

Костић се користио Даничићевим издањем Теодосијевог *Житија Светог Саве*, а у сврху свог истраживања остатака епског стиха проверио га је „једним старијим преписом из XIV века, тзв. Марковим рукописом.“ (Костић 1933а:63)²¹ У фусноти испод

²¹ Овај препис, познат као Зборник таха монаха Марка, до данас је сачуван и налази се у рукописној збирци Народне библиотеке Србије са сигнатуром 17: Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л.

текста, Костић оставља биографску забелешку о свом раду на рукописном препису са почетка 14. века, који је изгубљен: „Најстаријим преписом хиландарског старца Теодула с почетка XIV в. (г. 1336) није се могао проверавати текст Даничићева издања, иако је он крајем деведесетих година прошлога века добављен из Хиландара и поверен пок. др. Ђорђу С. Ђорђевићу, да по њему спреми основни текст за ново издање Теодосијева Житија св. Саве, просто зато што је тај значајни рукопис, заједно са готовим и провереним преписом мојим – нестао незнано како из заоставштине, а у Хиландар враћен није.“ (Костић 1933а:63) Теодулов препис сачувао се само у пет фотографија које је снимио руски научник Петар Иванович Севастјанов. Фотографије се данас чувају у Руској државној библиотеци у Москви са сигнатуром 1483/№ 17. Професор Ђорђе Трифуновић на основу ових фотографија објавио је делове текста *Житија* и упоредио их са одговарајућим местима Даничићевог издања.²²

У раду „Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима“ објављеном 1933. године у *Гласнику Југословенског професорског друштва*, Костић се на основу расположивих историјских података и текстолошке анализе појединих дела Светог Саве, Доментијана и Теодосија, бави питањем да ли је Доментијан пратио Светог Саву на његовим путовањима у Свету земљу и да ли је та путовања описао на основу сопственог, непосредног искуства. Након што је извео закључак како је Доментијан могао бити Савин сапутник на првом, али не и на другом путовању у Јерусалим, Костић реконструира хронолошки след догађаја у животу и књижевном раду Светог Саве и Доментијана. Сматра да је Доментијан за свога живота могао бити и међу последњим ученицима Светог Саве који су од њега непосредно учили и са њим сарађивали на успостављању институције самосталне цркве, али да је могао бити жив и у време књижевног рада Теодосија. Њему је Доментијан могао непосредно сведочити о догађајима којима је присуствовао, а о којима је овај могао писати у својим делима: „На тај би се начин Доментијан животом својим везао како са претходником Савом, учитељем својим, тако и са последником Теодосијем, учеником својим, баш и кад се у овоме скупно виде и онај Теодор „спан“ што му је г. 1263. преписивао Шестоднев Јована егзарха бугарског, а и онај старац Теодосије Хиландарац што је, после прерада Доментијанових житија и служба нашим свецима, и сам написао житије и службу и похвалу св. Петру Коришком. Јер, због овога списка, чија стилизација највише потсећа на Теодосијеву, не мора се књижевник Теодосије везивати толико за 14. век и за време цара Душана, како би то хтео С. Новаковић (Starine XI, стр. 162 и раније у Radu XLIII, 191). Св. Вуловић је у Годишњици XIV (Белешке и белешчице: *Житије св. Петра Коришкога ко је писао?* и *Црна Ријека*) дошао до оправдана закључка да аскет Петар Коришки припада 13. веку, коме би дакле могао припадати главнином живота свога и његов похвалилац Теодосије (стр. 248). Ако би за Теодора „спана“ из г. 1263 узели да тада још није имао године потребне за постриг, тј. мање од 17, онда би излазило да је могао бити рођен око г. 1247. Као монах Теодосије, могао је главно дело своје Житије Св. Саве писати најраније осамдесетих година 13. века, у тридесетим годинама својим, можда још и за живота Доментијана, тада осамдесетогодишњака, који нису ретки међу калуђерима. (Том последњом околношћу најбоље би се дао објаснити онај за оно време необичан обзир прерађивача према аутору чије дело прерађује, нарочито кад се то сказано Доментијаном у наслову дела Теодосијева схвати у најпростијем смислу усменог казивања, причања учитеља ученику и последнику у раду).“ (Костић 1933б:943) У вези са епитетом

Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, том II, Народна библиотека Србије, Београд 1986, 28-29.

22

Ђ. Трифуновић, Теодулов препис Теодосијевог „Житија светога Саве“, *Хиландарски зборник*, 4, Београд, 1978, 99–108.

„преподобни“ који је Теодосије доделио Доментијану, Костић у фусноти испод текста оставља отворено питање да ли се он односио на чињеницу да је Доментијан у време Теодосијевог писања Живота Светог Саве био покојни или је то био епитет који указује на Теодосијево поштовање претходника.

Повод за смештање Доментијана и Теодосија у исти временски период, Костић налази у Теодосијевом *Житију Светог Саве*, где препознаје како овај државну границу између Мађарске и Србије смешта на реку Саву, а не обронке Рудника, где се она у то време налазила. Сматра да се не ради о текстуалном анахронизму, већ о погрешном датирању Теодосијевог дела. Позивајући се на *Историју Срба* Костантина Јиречека, закључује да је Теодосије *Житије* могао писати између 1284. и 1316. године, када је северна граница Србије ишла до реке Саве, за време владавине краља Драгутина.

Узимајући у обзир анализу и доступне културно-историјске податке, Костић сматра: „Према томе би и састављач другог Житија Св. Саве главним делом свога живота и рада припадао 13. веку, у коме се и зачала и најобилатије развила оригинална књижевна радња наша. Најстарији препис тога дела од руке хилендерског старца Теодула у г. 1336. повлачио би постанак Теодосијева списа више у 14. век, у прву деценију његову.“ (Костић 1933б:944)

У фусноти на крају рада, Костић оставља занимљиву биографску забелешку о препису који спомиње. Белешка говори о његовом ангажовању на пољу средњовековне књижевности још у студентском периоду, када је дошао у контакт са Теодуловим преписом Теодосијевог *Житија Светог Саве*: „Теодулов рукопис са Теодосијевим Житијем св. Саве донет је са Хиландара г. 1896. у Београди и уступљен С. Кр. академији ради издања. Под надзором пок. др. Ђорђа С. Ђорђевића, који је требало да редигује ново издање Теодосијева дела, потписани је тада, као студент, тачно преписао Теодулов рукопис а заједно са др. Ђорђевићем извршио ревизију преписа. И Теодулов рукопис заједно с тим преписом морао је остати у писаћем столу пок. Ђорђевића, али они нису нађени при предаји Ђорђевићеве заоставштине Академији.“ (Костић 1933б:944)

У табели на крају рада, Костић даје преглед могуће хронологије живота и рада три ствараоца: Светог Саве, Доментијана и Теодосија²³.

Исте године Драгутин Костић је у *Гласнику Југословенског професорског друштва* објавио рад „Када је Теодосије писао Живот Св.Саве“ којим наставља разматрања на тему хронологије живота и стварања тројице писаца средњег века, Светог Саве, Доментијана и Теодосија. У том разматрању, наставља са релативизацијом одређења времена настанка Теодосијевог *Житија Светог Саве* у 1322. годину које је изнео Сергеј Павлович Розанов у раду „Источники, время составления и личность составителя теодосиевской редакции Житія Саввы Сербскаго“. Позива се на доказе Светислава Вуловића, а највише Станоја Станојевића, са којим се по овом питању слаже, те Миливоја Башића и Петра Радојчића.

Поводом једног од главних доказа у Розановљевој тези који се тиче сличности делова текста Теодосија и Никодима, Костић релативизује правац којим су позајмице ишле код ова два аутора, сматрајући да су ишле од Никодима ка Теодосију, а не обрнуто, и уводи питање места проглашења Саве за архиепископа. Сматрајући да је Доментијан намерно избегао да наведе Никеју, тачно место овог догађаја, а Теодосије, користећи се његовим делом и сам погрешно навео, њему савремену престоницу цариградског цара и патријарха, чиме је „Теодосија завео Доментијан а Теодосије Никодима“ (Костић 1933в:223) Друга разматрања тичу се термина „мних“ и „старац“ који се везују за Теодосија, као и Теодосија који се помиње у повељи краља Милутина, којима се година настанака *Житија Светог Саве* помера раније ка почетку друге деценије 14. века.

²³ Табела се налази у Прилозима на крају рада.

Оставља могућност да је то најраније могло бити и крајем претпоследње или у последњој деценији 13. века, како наводи и Станоје Станојевић. Станојевић своје одређење за крај 13. века везује за Теодосијево непознавање разарања Жиче, док Костић оставља могућност да је Теодосије могао своје дело писати и касније, у Хиландару, не знајући за овај податак: „У том случају, такво његово знање могло би значити да је он у, тим знањем ограниченом, размаку времена од 1284 до 1292 *боравио* у Србији, па се с таквим знањем вратио у Хиландар и под непромењеним утиском таквога знања, ту, у Хиландару, *онако* писао у Животу св. Саве. Остала би, ипак, најпоузданије фиксирана г. 1316 као терминус пост квем нон за постанак и тога и осталих познатих му списа, а одређен његовом титулом *мниха* не јеромонаха, како се не назива ни у једном спису свом.“ (Костић 1933в:225)

У опширнијој дигресији, Костић се бави анализом места и времена настанка *Житија Петра Коришкога*, као последњим делом Светог Саве. Сматра да је утврђивање идентитета Григорија, који је Саву подстакао на стварање овог дела пресудно за одређење временског оквира стварања дела и да је он погрешно идентификован Григоријем Паламом. Да је у питању Григорије Други, који је био рашки епископ „округло узевши од 1300 до 1310“ (Костић 1933в:226), указују му прорачуни Илариона Руварца из студије „Рашкопризренски епископи“, као и записи 38 и 39 из *Записа и натписа* Љубомира Стојановића. Препознаје у њима припадника хиландарске братије који „није био само књигољубац и пажљив преписивач светих њига, него и књижевник“ (Костић 1933в:226), а који претходно познајући дело и стварање Теодосијево, њега подстиче на писање *Житија Петра Коришког* јер је, поставши епископ рашкопризренски, „највише био заинтересован за тога рашкопризренскога пусножителја, кога је народ његове епархије већ славио као свеца.“ (Костић 1933в:227). Сматра логичним да је Григорије Теодосија позвао и угостио прве десетине 14. века, како би прикупио непосредне податке од народа који је свечеву животу директно сведочио, да би на истом месту или по повратку у Хиландар дело и написао.

Костић завршава чланак покушајем реконструкције Теодосијевог живота и рада: „Теодосије, као књижевник, по главним делима својим која су намењена прослављању св. Саве и св. Симеона, *припада тринаестом веку*, последњим десетинама његовим, па да је рад свој настављао и почетком четрнаестог, првих десетина његових. Животом својим могао је, као старац поп Теодосије на повељама Милутиновим потписан г. 1318 и 1320, досезати и у трећу десетину XIV века, када, заиста, није био *старац* само у фигури као калуђер сваки него и стварно, јер је из осме залазио већ у девету десетину живота својега, према ранијем једном рачуну мом (в. Гл. ЛПДр. 943). Као „спан“ Теодор, преписивао је за Доментијана, старца својега, Шестоднев Јована егзарха бугарскога г. 1263 у Хиландару и у Солуну. Око 1265 замонашио се у Хиландару, био уз Доментијана, слушао од њега о св. Сави и више од онога што је Доментијан написао у свом Ж. св. Саве. Између 1284 и 1292 био, можда у Србији, после тога опет у Хиландару, уз Доментијана, ако га је још затекао у животу; иначе у друштву својих вршњака монаха хиландарских, Григорија, Никодима, Теодула и др, све књигољубаца и књижевника, преводилаца или вредних преписивача. Тада је, пре свршетка XIII века, написао главна дела своја: Живот св. Саве, Похвалу св. Симеону и св. Сави и Службу св. Симеону и св. Сави, прерађујући и оживљавајући углавном дела свога учитеља Доментијана. Између 1300 и 1310 године био понова у Србији, по позиву рашког епископа Григорија другог, и тада, вероватно у Хиландару, по повратку, саставио Службу и Житије Петра Коришкога. Тада је још, можда, под утицајем сабрата Никодима, потоњег архиепископа и преводиоца великога Типика Саве Освећенога, преводио или учествовао у превођењу Житија Саве Освећенога (в.С.П.Розанов, стр 156). Године 1316 и доцније потписивао молбу краљу Милутину за помоћ Хиландару као јеромонах („поп“), те се тако спомиње у два његовим повељама.

У трећој десетини XIV века, вероватно, умро у Хиландару, у дубокој старости око 80 година.“ (Костић 1933в:227-228)

Да је направио грешку у одређењу Григорија, који је Теодосија подстакао на писање *Житија Петра Коришког*, Григоријем Другим, Драгутин Костић је увидео и изнео већ следеће године у раду „Кад је Теодосије писао Живот и Службу Петру Коришком?“, објављеном у *Богословљу* и прештампаном у засебном издању. Костић признаје да је Григорије Хиландарац на кога је указао Ђорђе Радојичић у чланку „Старац Григорије“, а који се спомиње у Душановим повељама објављеним у *Одабраним споменицима српског права од XII до краја XV века* и другим повељама касније објављеним и тумаченима од Александра Соловјева врло вероватније та личност. Овим доказима, додаје још два своја, која се тичу надлежности Григорија Другог, као епископа рашког и Теодосијевог титулирања монаха Глигорија.

Костић поставља два питања која сматра кључнима за одгонетање кад је и по чијем наговору Теодосије писао *Службу* и *Житије св. Петра Коришког*. Прво од њих се тиче Теодосијевог идентитета, односно питања да ли је прослављач Светог Саве и Светог Симеона исти онај који је написао *Житије Петра Коришког*, а друго се тиче биографије самог Петра Коришког. Поводом првог питања, Костић се слаже са закључцима Светислава Вуловића, који је доказао да се ради о истом аутору. Његовим доказима, Костић додаје поређење делова текста из *Житија Светог Саве* и *Житија Петра Коришког*.

Реконструкцију биографије Петра Коришког Костић врши на основу података које је о њему изнео Теодосије у свом *Житију* и подацима која су о њему изнета у различитим истраживањима:

„На основу свих података из *Житија св. П. К.* (Гл. XXIX) и *Службе* (St. XVI) као и оних на које упућује г. Радојичић (Богосл, II, 314/315), видимо ово:

- 1) Живећи као испосник у пећини више Корише дочекао је Петар добру (*Житије*) и дубоку (*Служба*) старост.
- 2) Предосећајући блиску смрт замолио је друге испоснике да му у пештери, у камену, исеку гроб (ради краткоће, у *Служби* речено да га је сам себи исекао), и лежећи у гробу једне је ноћи и умро (у месецу јуну?), оболевши од запаљења.
- 3) Он сам није од пештере, у њој или над њом на стени, сазидао цркве како по народном предању бележи Григоровић (по наводу Ст. Новаковића у Гл. XXIX, стр. 310), Гиљфердинг (по истом наводу), П. Костић у наведеном спису (стр. 120), па чак и А. Соловјев на стр. 33 у *Гласнику Скоп. научн. др. II*, у тумачењима уз чланак *Два прилога проучавању Душанове државе*, иако ни у двама повељама Душановим из г. 1355 што их је ту издао и тумачио нема ни спомена, као ни у ранијој од њега такође изданој у *Одабраним споменицима* (стр. 125/127) из г. 1343, где се баш и говори о некој старој и новој цркви св. П. Коришкога²⁴).
- 4) Гроб Петров у пештери иноци су само покрили каменом плочом и он му је неко време стајао тамо *ВЪ ПОУСТИНИ* а не под кровом цркве какве, и то и у време кад су му мошти точиле миро и тело му усахло, те му поклоници почели разносити мошти на све стране, што се утврђује и познијим записом из г. 1763 о запустењу манастира Црне Реке код Митровице, у који су тада склоњене мошти његове: и *ТОУБЫСТЬ СВЕТЫИ ПЕТАР*

²⁴ У фусноти уз ово место у тексту наводи: „Ипак, мора се истаћи да се у рук. СКАк, бр123, по ком је Новаковић издао *Житије* П. К. у поменику, на првом месту, пре Немање и др. владалаца до Деспота Ђурђа, каже: „Помени, Господи, прваго ктирора Петра по(у)стини жителя (на л.528) Отуда се можда и раширила легенда да је и Петар Коришки сам себи сазидао цркву као што је млађи му друг у испосништву, св. Јанићије Девички.

Коришки, нема тепелџка (лубање) ни роукоу ни стопа (Љ. Стој. Записи и натписи, бр. 3230).

5) За боравка Теодосијева у кориши пештера над гробом свечевим била је већ претворена (сътворена) у цркву а то ће свакако бити она прва, стара, која се спомиње да постоји и даље и поред нове, споменуте у Душановим повељама из г. 1343 и г. 1355, у којој се види да је посед те старе цркве утврђен још хрисовуљом краља Милутина, дџда царства ми светаго краља, како каже Душан (Гл. СНДр. II, стр. 26 и д).

6) Према свим тим повељама (ако је једна и фалсификована, не смета), та стара црква била је метох Хиландару, а то би могло значити: да су у подизању и њеном учествовали или бар били заинтересовани и Хиландарци, онако како су то били у подизању нове преко свога представника, оног старца Григорија што је, пре 1343 г, ту нову цркву сазидао и украсио лепо љКСОДОМЪ (трошком) коуке светаго Петра т.ј. старе цркве његове (Гл. СНДр. II, стр. 27)

7) Исти тај часни, блажени и преподобни хиландарски Григорије год 1343 је ту нову цркву св. Петра у Кориши са свим њеним и докупљеним поседом, како Душан каже: приложиљ љако да љсть метохъ монастыроу краљљвства ми (Св. Архангелу Михаилу у Призрену), па се ту нарочито истиче (а то је бар карактеристично ако не и сумњиво): не по ноужди но воломъ и хотљниљмъ, па се даље каже како краљ старцу Григорију, за ударје, до живота и да се дохрани сљмърти записује староу црљковъ светаго Петра, а по љгове сљмърти оноуи црљковъ староу не отљнимамъ отъ Хиландара (sc. „као што сам нову“?).

Како је показао г. Ђ. Сп. Радојичић (у Богосл. II, стр.314/315), тај исти старац хиландарски Григорије, што је и пре тога и ко зна колико и после тога, позвао је из Хиландара познатог већ књижевника Теодосија, писца Живота св. Саве и Службе св. Симеону и св. Сави, и бљдилъ га да и св. Петру пустиножителу коришком напише Живот и Службу, па му је и сам, можда и као један од оних што су свеца погребли, давао податке, праве, о животи и испаштању, о смрти и чудотворствима његовим.“ (Костић 1934в:8-9)

Након сумирања података из биографије Петра Коришког, Костић се бави питањем одређења временског оквира настанка његовог житија. Као параметре користи податке о Григорију, раније наведене о Петру Коришком и године у којима су зидане цркве њему посвећене - стара и нова. Они *Житије Петра Коришког* смештају у период између година 1281, односно 1321 - када је, за време владавине краља Милутина, зидана стара црква, и година 1331, односно 1343, када је, за време цара Душана, сазидаана нова црква, а на основу чињенице да Теодосије у свом делу помиње, самим тим и зна, само за стару цркву. На овом месту у тексту, окреће се легенди о коришком пустиножителу, не би ли реконструисао време зидања прве цркве. Налази да се то „збивало за владе Милутинове, највероватније за прве десетине 14. века. Теодосијеви списи о П. К. падали би после зидања старе цркве над гробом, али чини се, пре изношења моштију свечевих у кивот“ (Костић 1934в:11) Претпоставља да је сам Григорије могао својим животом обухватити период од краја 13. века до 1355. године, када се помиње у Душановој повељи и тиме сведочити дешавањима у животу Петра Коришког и касније их директно опричати Теодосију, како би их овај унео у дело. У прилог томе наводи и директно Теодосијево обраћање у захвалном уводу. Костић сматра да је и Григорије, попут Доментијана у вези са *Житијем Светом Сави*, Теодосију био један од сведока-преносилаца који су својом непосредном нарацијом учествовали и на мотицацију за писање, али и на живо обликовање дела.

Костић верује да је Теодосијево *Житије* имало велику улогу у проглашењу, од

народа оглашеног Петра Коришког, за званичног свеца, а на предлог епископа призренског и да је, између осталог, Теодосијев књижевни и хиландарски ауторитет био кључни Григоријев мотив за његово ангажовање.

На основу историјских података из сачуваних повеља, реконструкције живота Петра Коришког и легенде која је постојала о њему, Григоријевог и Теодосијевог живота и рада, Костић закључује да би година настанка *Житија* и *Службе Петру Коришком* била година 1310. Додаје да је то и „година око које се стичу и другачије вођене комбинације у раније чланку мом Кад је Теодосије писао Живот св. Саве у Гласнику ЈПДр, књ. XIV, св. за новембар 1933. и комбинације са овим Григоријем, испосником коришким, оправдавају онакву реконструкцију живота и рада Теодосија Хиландарца каква је дата у закључку истом споменутог чланка мог.“ (Костић 1934в:13-14)

Теми прослављавања Светог Петра Коришког Костић се враћа у четвртом поглављу рада „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона“, у коме објашњава поступност настанка службе једном свецу. На примерима *Службе Светом Сави* и *Службе Петру Коришком* објашњава како је прва фаза прослављања свеца који је „оглашен, али још не и проглашен, канонисан“ (Костић 1936г:45) прикључење служби главног свеца – свеца тог дана или тог месеца, под условом да између њим постоје сличности, пре свега у имену. Костић сматра да се нови светац испрва прикључује служби свеца тог дана или месеца, да би се тој служби дописивале нове стихире, за новог свеца, све док он не би добио и засебну службу, након званичног црквеног оглашења. У исцрпној монографији посвећеној Светом Петру Коришком у старој српској књижевности професорка Ирена Шпадијер освртала се на ставове Драгутина Костића о Теодосијевом *Житију Светог Петра Коришког*.²⁵

Поводом седамстогодишњице смрти Светог Саве, Драгутин Костић је у *Народној одбрани* објавио песму „Бекство Светог Саве у Свету Гору“, одакле је засебно прештампана у издању Друштва за подизање Храма Светог Саве. У том другом издању, испред текста је наведена напомена која појашњава о каквој песми је реч: „Из текста Савиних биографија од светогорских калуђера Доментијана и Теодосија, у чијем је прозном причању утврдио стиховане трагове најстаријих народних песама о бекству Светога Саве у Свету Гору, проф. Д. Костић је васпоставио ову песму у језику обновљеном, у коме је из старог књижевног језика задржао изразе и данас лако разумљиве, нарочито у цитатима из Светога Писма.“ (Костић 1935а:2)

Песма реконструисана из Теодосијевог *Житија светог Саве* састоји се од 750 стихова, претежно десетерачких са променљивом цезуром. Садржином обухвата дешавања од Растковог сазревања за женидбу и родитељске одлуке да га жене до родитељске тужбалице након повратка потере, родитељског писма Сави на Свету Гору и Савине реакције на њега.

Исте године у *Српском књижевном гласнику* Драгутин Костић објављује чланак „Најстарије песме о Светом Сави“ у коме наставља свој рад на овој теми. У уводу понавља Доментијаново тврђење, а затим представља савремене потраге за песмом о Растковом бекству. Наставља са одбраном своје раније изнете тезе да су у Теодосијевом *Житију Светог Саве* сачувани десетерачки стихови усмене песме о Светом Сави, на шта је указао Светислав Вуловић: „Јер, заиста, причање његово о бекству Расткову у Свету Гору, и целим склопом својим и толиким појединостима епски, показује да је оно у ствари само прозно и књишко препричавање са живог и упесмљеног старосрпског језика на

²⁵ И. Шпадијер, *Свети Петар Коришки у старој српској књижевности*, „Чигоја штампа“, Београд, 2014.

попрожени књижевни српскословенски: али ипак још такво, да је и при том двоструком просејавању остало доста оним поетских мекиња у брашну, из кога је наш „новелиста 13. века“ умесио и испекао, и мајсторски ушарао и уметцима из светих књига, свој даровни колач св. Сави“ (Костић 1935г:188)

Доказе да су се у Теодосијевом тексту „поред свих измена и његових и доцнијих многих преписивача, очували обилати трагови првобитног текста њему савременске песме о бекству Савину у манастир“ (Костић 1935г:188) налази у следећем:

1 – појединим фиксираним епским фразама у десетерцу,

2 – „стилски обрти“ (Костић 1935г:188) својствени епској поезији,

3 – „потпуно још очувани стихови, и то обично десетерачки“ (Костић 1935г:189)

4 – Доментијанове наводе да су о Растковом бекству испеване песме, што није случај ни за један други догађај у вези са Растком, односно Светим Савом,

5 – „Теодосијево причање о том бекству обилује толиким епским моментима, да се оно не само занимљивијом садржином него и више још, у поређењу на пр. са Доментијаном, истиче и бољом и књижевнијом обрадом између свега осталог иначе такође занимљивога причања „новелисте 13. века“: има ту и лирских монолога и обилато дијалога, чак и борбе, и гозбе, и писања писама и других средстава епског стихованог причања“ (Костић 1935г:190)

6 – „Теодосије је и иначе склон уношењу стихова у прозни слог, тако да се они губе у њему а може их одати само особен ритам у вези са акцентом и сликовима, обично асонантским, како се довољно јасно даје видети и из текстова непосредно пре и после приче о бекству Расткову“ (Костић 1935г:190-191)

7 – „низ од шест „дугих“ бугарштитских стихова с припевима и уводним десетерцем, у јадиковању Савиних родитеља“ у *Животу Светог Симеона*, Теодосијевог претходника, Доментијана.

Поводом последњег доказа, поредећи трагове стихова које препознаје у делу Доментијана и Теодосија, Костић закључује да су стихови код Доментијана пореклом „вероватно умотворина неког „човека од књиге“, можда и само усмена, некога духовника“ (Костић 1935г:192), док Теодосијеви припадају „више типу „народних““ (Костић 1935г:192), а за које такође сматра да су могли настати из уста неког црквеног лица, односно човека животом или радом везаног за цркву.

Упоређујући четири аутора житијних дела: Светог Саву, Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија, у раду „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона“, Костић за последњег тврди како је „међу књижевницима нашим 13. века највише и уметник, приповедач“. (Костић 1936г:17) Књижевни извори које је користио Теодосије користио приликом писања својих дела, били су део претходних Костићевих истраживања, пре свега за радове на тему старости народне епске поезије. Њихове закључке узима у обзир, као и рад „Најстарије песме о Светом Сави“, на који директно упућује у фусноти, када сумира чиме се све Теодосије служио приликом писања *Житија светог Симеона*: „и поетским писањима у стиховима, и књижевним (византским) и народним, а поред Доментијанова *казивања* користио се и списима његовим и својим ранијим (похвалама) па и Житијем Саве Освећенога, његовим уколико је учествовао у преводу тог списка...“ (Костић 1936г:18)

Легенду која се у Хиландару створила у вези са Симеоновом смрћу, Костић верује да је Теодосије унео онако „како ју је углавном дао Доментијан у свом Житију св. Саве а не оном комбинованом у свом Житију св. Симеона“ (Костић 1936г:18), а да се при томе није служио ни *Житијем светог Симеона* Стефана Првовенчаног. Насупрот томе, Костићу делује да се Теодосије служио *Житијем светог Симеона* Светог Саве, који је могао да чита из оригиналног дела у Студеници.

Описом Симеонове смрти у ова четири житија бавио у другом поглављу рада и у вези са овом темом у Теодосијем делу, закључује како се он користио описом Светог Саве. Наглашава, међутим, како се у Теодосијевом опису Симеонове смрти не помињу као присутни прота и сабор светогорских отаца, већ само братство манастира Хиландара. Поред тога, утицаја је имала и хиландарска легенда која је о овом догађају створена у манастиру, али да је уз ова два уплива, додао и нове мотиве: „о Симеонову младићком устајању с одра и чекању посланика Божјих (Христа? Ангела, с којима *као* да певаше) о читању Савину над њим целога псалтира (тима је „објаснио“ и то што је Симеон са стиховима из последњег псалма 150-ог, и издахнуо?), о чудним добровоним ароматима (наместо шума и дизања места).“ (Костић 1936г:19) У његовом приповедању, препознаје „тежњу реалистичном приказивању“ (Костић 1936г:19-20), а „по веродостојности“ (Костић 1936г:20) у описивању ове теме ставља га на друго место, иза Светог Саве.

Тему Симеоновог чуда мироточења, Костић анализира у трећем поглављу рада. У вези са овом темом у Теодосијевом тексту закључује следеће:

1. Тему првог мироточења Симеонових моштију, које се десило у Хиландару, препознаје да је обрадио уз помоћ Доментијанових *Житија светог Симеона* и *Житија Светог Саве*, пратећи хиландарску легенду и уз оригиналне, сопствене текстуалне додатке „у живљем приповедању о мироточењу“ (Костић 1936г:24) На основу хронологије изложене у тексту Теодосијев текст му указује на 1202. годину као време преноса Симеонових моштију.

2. За друго мироточење, Костић сматра како Теодосије „прича одушевљеније и детаљније о том мироточењу у Студеници, и видно истиче присутност Стефанову и оних изредних мужева из Хиландара, прилагођујући овај опис ранијем и Доментијановом о мироточењу у Хиландару“ Сава у овој верзији говори беседу „друкчију, простију и лепшу од оне у Доментијановим списима, с неколиким згоднијим контрастним периодима (јуче - данас) и више везану за виђени догађај.“ (Костић 1936г:34) Ова измена указива би на то да се ни Доментијан ни Теодосије нису држали текста оригиналне, изговорене Савине беседе.

3. Треће мироточење, друго у Студеници наводи како Теодосије „прича још опширније о том (стр. 117/125) по хиландарској легенди како ју је нотирао Доментијан, с истицањем престижа Свете Горе са Савом у њој према Рашкој са Стефаном, па и са Симеоном ако и свецем; али се у Теодосија јаче запажа и љубав према Рашкој и нарочито наклоност према Стефану.“ (Костић 1936г: 36) Последњу тврдњу аргументује променом мотивације за Савин повратак у Свету Гору, као и другачијим, нежнијим односом између Саве и Стефана, топлим и пуним уважавања тоном којим се дописују. На овом месту Костић примећује како Теодосије, занесем дивљењем према Стефану, прави текстуалну дигресију, „прелазећи у ритмован и сликован слог стихирски“ (Костић 1936г:37). Сматра да је у питању врста похвале Стефану Првовенчаном, инспирисана искреним дивљењем и надахнућем овим владаром. У фусноти испод овог дела текста кратко анализира стих: „Стихови су слободни, мешовити, састављени из ритмованих одељака, обележених и сликовима.“ (Костић 1936г:37) и наводи њен текст.

На основу поређења приказивања чуда у житијима четири аутора, Костић примећује како су Теодосије и његови непосредни претходници, Доментијан и Стефан Првовенчани, „књижевни хагиографи“ (Костић 1936г:38) којима је „мало било стало до веродостојности њихова казивања, и кад хоће да утврде својим „документима“. Свима је њима главни и једини извор усмена легенда коју „улепшавају“ према својим хагиографским шаблонима“ (Костић 1936г:38) Закључује да је за поуздане податке, а што је превасходни циљ рада, потребно окренути се истраживању текста Светог Саве.

У шестом поглављу рада Костић се бави и питањем узрока истицању Свете Горе и Хиландара у Симеоновом посвећењу у делима житијима Доментијана и Теодосија.

Враћа се на ранију тезу о истицању Хиландара као интелектуално-теолошком средишту и установи вишег образовног ранга у односу на Рашку и Студеницу. Потоње сматра врстом богословије, наспрам Хиландара - академије или универзитета источног типа. Манастир на Светој Гори би према овоме био и физички и метафизички источник духовности ка отаџбини на „западу“. Додаје да је поред истицања значаја Хиландара, Теодосије поседовао и врсту књишке привржености Рашкој и Стефану: „довољно и „рашки патриота“ (стр. 161 у Зб. А. Б), понегде отимао томе светогорско-калуђерском разлогу и хоће, радо и речито, да похвали и подвиге „западних“ (на пр. на стр. 121/122, о Стефану), али под сталним утицајем Доментијана, много изразитијег Светогорца, чешће подлеже споменутом светогорско-калуђерском разлогу, хиландарском интересу.“ (Костић 1936г:73)

Теодосијево и Доментијаново дело надаље искључује из разматрања у вези са Симеоновом канонизацијом, стога што сматра да подаци добијени из њихових *Житија* говоре само о току настанка и развоја легенде о Светом Симеону, али не и конкретном историјском догађају.

Деспот Стефан Лазаревић

Уочи петстогодишњице од смрти деспота Стефана Лазаревића и његовог проглашења за свеца, 1. августа 1927. године, Драгутин Костић је *Времену* објавио чланак „Смрт деспота Стефана Високог, владара-књижевника”. Биографију српског владара и књижевника изнео је комбинујући познате историјске податке са деловима биографског списа Константина Филозофа, са нагласком на Стефанов удео у развоју књижевне делатности тог доба и опширним цитатима описа његовог последњег војног похода, на повратку са кога се разболео и упокојио. Наводећи поједина Константинова „чудеса виђења, и знамења која се тада десила поводом смрти деспотове” (Костић 1927:7), Костић констатује како Константин преувеличава могућа знамења коју су се десила након Стефанове смрти како би глорификовао свог јунака: „То је све, услед претераног поштовања пишчевог према деспоту, заштитнику књиге и књижевника, мало и претерано. Али и сухопарни иначе летописци налазе, ипак, при бележењу смрти деспотове, и топлијих и дирљивијих израза.” (Костић 1927:7) Закључујући како је, по Константиновом тврђењу, смрт деспотова изазвала искрено жаљење међу властелом, поданицима и народом, наводи: „Како је искрено и дубоко ожаљен „добри деспот” најбоље показује бели мермерни стећак подигнут на месту где је деспот лежао и престао се. Он се и данас налази, више села Стојника и око њега („светиње”) подигнута је пре двадесетак година и капела, у чијем подизању има и један не баш побожан разлог.” (Костић 1927:7) Описује овај стећак и преноси садржај натписа на његове све четири стране и даље каже: „И тај, „камен” има историју којом је потврдио „светињу” своју, каквом га сматрају не само Стојничани, него и сви околни сељаци.” (Костић 1927:7). У вези са стећком препричава локалну причу о крађи и враћању стећка на место, у корену које лежи мотив о крађи и прекрађи светог предмета између два суседна села, проклетству које овакав чин са собом носи. Легенда се завршава повратком светог предмета, у коме на посредан начин учествује сам светитељ и који симболизује тријумф добра (односно светитеља као репрезента тог добра, а у коначници тријумф хришћанског учења и саме Божје воље над преступом и злом). Епилог овог ривалства има свој материјалну потврду, у облику капеле сазидане око стећка, штиту од могућих будућих крађа. У позадини легенде лежи веровање да место смрти Стефана Лазаревића доноси посебну благодат житељима тог места, а покушај злоупотребе од стране завидних комшија, односно њихова крађа споменика доноси несрећу и проклетство. У завршници чланка, Костић наводи веровања о настанку имена места кроз која је Деспот Стефан пролазио пред смрт.

Овај Костићев рад је очигледно био мање постакнут научним мотивима, колико је имао за циљ да информисе и подсети читаоце *Времена* на историјско-књижевни значај Стефана Дечанског, чему је придодато сведочанство о веровању локалног становништва са краја 19. века из околине места његовог упокојења.

Прича о крађи и прекрађи стећка са места Стефанове смрти, жанровско је неуједначени уметак са примесом сензационализма, иначе несвојствен Костићевом стилу. Претпостављамо да је имао за циљ да читаоцима приближи ка савременом тренутку време Стефана Лазаревића, његово животно и посмртно деловање, у облику чуда. Целокупни чланак, са уводом у коме је сумирана историјска улога Стефана Лазаревића, централним делом из биографије Константина Филозофа у коме су описани последњи јуначки дани Стефанови, његова смрт и оплакивање од стране свих који су ову вест чули и посмртна чуда која је чинио, структурално се уклапа у Костићу добро познату

форму житија и чини литерарни увод у наредни чланак, који преноси званичну одлуку Светог Архијерејског Сабора о проглашењу Деспота Стефана Лазаревића свецем.

Занимљиво нам је и да уочимо како Костић прави научни отклон од описа смрти Стефана Лазаревића Константина Филозофа. С обзиром на очигледну чињеницу како је овај чланак увод Стефановом проглашењу за свеца, овакав зазор према Константиновом преувеличаном опису туговања и чудеса поводом Стефанове смрти није потребан, напротив. Сматрамо, међутим, како Костић изражава сумњу у веродостојност Константинових навода на овом месту не би ли показао како претеривање препознаје на местима на којима се оно јавља, што је значајно истаћи с обзиром да се у другим својим радовима користи Филозофовим делом као веродостојним историјским извором.

У првом раду у коме се бавио искључиво старошћу народне епске поезије, објављеном у *Времену*, 6. марта 1930. године, тражећи њене остатке у старим писаним српским књижевним споменицима, Костић узима у обзир и *Слово љубве* Деспота Стефана Лазаревића. У њој препознаје остатке десетерца, а поред тога примећује како је у питању „права песма и обликом, не само акростихована него и ритмована и устикована, разнолико према садржини појединих строфа.“ (Костић 1930а:4)

Наредне године, у божићном издању *Времена*, Драгутин Костић се детаљније бави питањем ауторства и жанровског одређења *Слова љубве*, сачуване на рукописном препису из збирке Народне библиотеке. Костић показује како је аутор овог дела Стефан Лазаревић и како се ради о књижевној врсти песме.

У уводном делу чланка под називом „Песма о љубави деспота Стевана Лазаревића“ Костић износи кратку биографију Деспота Стефана Лазаревића и осврће се на његово књижевно деловање, полазећи од сведочења његовог биографа Константина Филозофа. Костић сматра како се, с обзиром на деспотску титулу, Стефан почео бавити књижевношћу у периоду након 1402. године.

У прилог потврди ауторства, Костић прилаже фотографски снимак уводног дела *Слова љубави*, на коме се види да је пошилалац, односно аутор Деспот Стефан. На основу изгледа хартије на којој се налази, препис смешта у време приближно времену настанка оригинала, на почетак 15. века.

Од обличких потврда да се ради о песми, Костић наводи епистоларну форму, као и акростих, уз напомену да се он може и не мора узимати у обзир „јер се крајегранесијом послужио и биограф Стефанов, Константин, у свом баш прозном спису.“ (Костић 1931а:18)

Наводи више формалних одлика у прилог томе да се ради о песми и закључује како је у питању једна од првих оригиналних ауторских песама, са почетка 15. века: „уз остале спољашње знаке једне песме, као што су: ритмичност слога, постизавана и инверсијом, па стихови, не баш сасвим силабички, у једној нианси тонично-силабичкој, и, чак, сликови (какви су да су, на то се данас не гледа!), чега свега има у овој „Песми о љубави“, добива и акростих, познат нам добро по доцнијим песмама дубровачким, више доказаног значаја, те и он доказује: да је „Слово љубве“ деспота Стевана Лазаревића – песма. Песма уметничка и, чини се, оригинална, и, за сада, прва позната у старој књижевности нашој ћириличкој, састављена почетком оног XV века на чијем се тек *свршетку* јављају песме првих дубровачких спјевалаца; савремена са оном глагољичком профаном, сатиричном и антиклерикалном песмом, које је у једном ранијем божићном „Времену“ приказана.“ (Костић 1931а:18) Костић даље наводи како ово дело песма „схваћена и моделована као таква“ (Костић 1931а:18), осим по форми још и „по самом предмету и идеји њеној.“ (Костић 1931а:18) и образлаже: „„ Слово љубави“ је „Реч о Љубави“, песма, апологија, похвала љубави у свима оним главним видовима њеним: и као Божја, божанска, и као

човечанска, и то и чулна и идеална, као пријатељство и, у кулминацији, као хришћанска љубав. У девет строфа њених – прва је само наслов, адреса, мало пренакићена – има отприлике исто толико афоризама о Љубави, прошараних, не сасвим ни прозним, цитатима а све готово из поезије Св. Писма, из Псалама краља и песника Давида.” (Костић 1931a:18) Облик и врсту стиха, променљивост и смењивање, Костић повезује са њиховим значењем. Графичке и фонетске карактеристике стиха Костић детаљно анализира у својим наредним радовима о стиху народне поезије у писаним споменицима старе српске књижевности.

Као закључак о *Слову љубве*, Костић истиче: „Најзначајније до чега долазимо у расматрању деспотове Песме о Љубави, јесте назирање бар утицаја двеју „профаних” версификација: народне, нарочито десетерачке, и класичне, епистоларске. Поменимо узгред да за Овидија, поред других класика, зна и биограф и пријатељ деспота Стевана, Константин Костенски. Том профаношћу својом, и по садржини и по облику, ова Песма о Љубави деспота Стефана Лазаревића, писана почетком 15 века, сама собом коригује оно озваничено мишљење да у нашој старој књижевности „праве светске поезије, по садржини, уопште нема, а, по облику, у стиховима, једва нешто” “ (Костић 1931a:18). Последњим ставом упућује се на закључак Павла Поповића изнет у *Прегледу српске књижевности*, који ће поступно и детаљно бити оспораван у Костићева три рада о стиху народне поезије. За потребе објављивања песме у *Времену*, Костић је њен текст прилагодио модерном језику на начин да ритам стиха и акростих остану неизмењени.

Своје становиште да се недвосмислено ради о песми, Костић понавља у раду о старости српске народне поезије из 1933. године. У студији „Старост народног епског песништва нашег“ проширује своју потрагу за стиховима у *Слову љубве*, али и разматрање о жанровској припаданости овог дела Стефана Лазаревића:

„Друга је песма позната посланица деспота Стевана (1402-1427) *блово љубве*, први пут објављено од Даничића у Гласнику ДСС 11, стр.165-168, после од С. Новаковића у Примерима на стр. 576. О овом спеву, довољно и светском, профаном, и по садржини (нарочито у строфама 2, 5, 7), и по обради устикованој, писао сам више и у божићном „Времену“ за год. 1930. О њему сам онда рекао, а то кажем и овде, да ова песма „сама собом коригује оно озваничено већ мишљење: да у нашој Старој књижевности праве светске поезије, по садржини, уопште нема“²⁶. Јер, да је ово песма и то профана, види се: 1) по садржини (прослава љубави у свим видовима); 2) по форми: посланица, песничко писмо, као оне у 16 веку у Дубровнику; 3) по обради: ритмичан слог, стихови, па и сликови, какви су да су (на –ому и –еније и др.); акростих (крајегранесије) као доцније и у дубровачких песника.“ (Костић 1933a:24)

Костић запажа карактеристике стиха *Песме*: „Графички неодредљиви; фонетички разнолики, подешени према специјалним мотивима појединих строфа.“ (Костић 1933a:24-25), те указује на могући византијски утицај, који би извирао из образовања Деспота Стефана. Додаје како се, међутим у тексту *Песме* могу реконструисати десетерачки и једанаестерачки стихови.

Фотографски снимак штампан уз превод *Слова љубве*, на коме се налази само први део песме једини је доказ о изгледу тог рукописа, након што је Народна библиотека у Београду изгорела 1941. године. Уз разматрање описа и превода делова *Похвалног слова Кнеза Лазара* Стојана Новаковића, Ђорђе Трифуновић упућује на овај фотографски снимак: „Драгутин Костић је мислио да је текст у рукопису 29 први препис Похвалног слова. Проверавањем водених знакова уверио се да је Даничићево датирање рукописа

²⁶ фуснотом упућује на *Преглед српске књижевности*, поглавље 8, стр. 9.

тачно – крај XIV или почетак XV века. Д. Костић, на жалост, не наводи водене знакове те тако не можемо одредити ужи временски размак у коме је писан рукопис.

Шестог априла 1941, за време бомбардовања Београда, изгорео је са другим рукописима Народне библиотеке и број 29. У пламену је нестао једини препис Похвалног слова кнезу. Од читавог рукописа остао је само један фотографски снимак са почетком Слова љубави” (Трифуновић 1968:253-254)

Деценију касније, у студији *Књижевни радови о животу, времену и делу Деспота Стефана Лазаревића Ђорђе Трифуновић* поново указује на значај истраживања које је спровео Драгутин Костић у вези са овим рукописом. Остаје, међутим, недоумица о старости документа због Костићевог пропуста да наведе водене знакове на основу којих документ смешта на крај 14. или почетак 15. века: „Воденим знацима се старост хартије може одредити одређеније. Д. Костић не наводи називе водених знакова и њихове типове, те је веома тешко донети неке ближе закључке.“ (Трифуновић, 1979:211) Трифуновић одбија Даничићеву претпоставку да је рукопис аутограф самога Деспота на основу датирања текста.

Нови рукопис *Слова љубве*, који је у збирци манастира Крушедола откривен маја 1978. године, пружа нове податке у вези са временом, настанком и садржином песме. Трифуновић датира овај, у том тренутку једини расположиви, рукопис песме, користећи се воденим знаковима на њему и смешта његов настанак у време четврте или пете деценије 15. века. На основу тога, закључује да су оба рукописа настала у приближно истом временском интервалу. На основу језичких и стилских разлика, види се да нису преписани са истог предлошка, односно да су у време њиховог настанка морала постојати два зборника исте или сличне садржине. Трифуновић уочава како се правопис две варијанте *Слова* разликује. Док правопис београдског рукописа има „јаке особине старијег, рашког правописа“ (Трифуновић 1979:215), крушедолски рукопис поседује „одлике ресавског правописа“ (Трифуновић 1979:215). Детаљније наводи разлике у преписивачким појединостима, као што су употреба полугласника, надредних и акценатских знакова, те у вези са рукописним карактеристикама закључује: „Преписи *Слова* највећа одступања показују у акцентуацији. Судећи према једном само снимку изгорелог рукописа, међутим, видимо да је пунктуација готово иста у оба преписа. Већих разлика нема ни у лексици.“ (Трифуновић 1979:217)

Радмила Маринковић скреће пажњу на различита читања значења љубави о којој је у песми реч. Поставља питање да ли у самом тексту постоје опречности по питању ове теме или она превазилази све различитости у њеном поимању, односно у различитим облицима љубави. С обзиром да се научници не слажу око тога да ли је текст кохерентан у својој структури или постоји могућност да је настајао у етапама, отвара тему генезе текста *Слова љубве* која би се открила текстолошким истраживањима.

Рукопис текста песме на основу кога је Костић објавио песму у *Времену*, исти је онај са кога је песму преписао Ђура Даничић и који је дуго времена био једини расположиви рукопис песме. Значај Костићевог издања и фотографског прилога песме је у потврди изворног облика овог дела: „На Даничићевом издању почивала су сва каснија издања и преводи. Издања су приређивана према тадашњој пракси да се у стари текст унесе модерна интерпункција, не поштујући изворни систем поделе текста који је у старим рукописима помоћу тачке, а ређе запете, обележавао језичко-ритмичку организацију текста, систем који називамо пунктуацијом. Једино је Драгутин Костић покушао да свој превод *Слова љубве* заснује на поштовању пунктуације текста из Београдског рукописа, па је, као потврду за свој метод, објавио фотографију почетне стране *Слова љубве* из Београдског рукописа. Како је овај зборник, заједно са целом

Народном библиотеком, изгорео 6. априла 1941. године при немачком бомбардовању Београда, Костићева фотографија остала је као једино сведочанство о језичко-ритмичкој организацији текста *Слова љубве*. Како та фотографија показује, Костић се у преводу држао оригиналне поделе, па је вероватно да је све до краја свој превод организовао по истом моделу, то јест да је следио изворну пунктуацију. Стога је Ђ. Ст. Радојичић веровао да је Костићев превод у том погледу меродаван и за онај део *Слова* који није фотографисан.“ (Маринковић 2007:384) С обзиром да је објављена фотографија само једног листа рукописа, није се могло доказати у којој мери је Костићев целокупан препис веродостојан оригиналу. Његова педантност у преносу текста, потврђена је 1978. године, када је Ђорђе Трифуновић пронашао други препис истог текста у Зборнику манастира Крушедол бр. 159, из друге четвртине 15. века. Поређењем Костићевог, београдског и Трифуновићевог, крушедолског преписа „добила се слика потпуног идентитета њихове пунктуације“ (Маринковић 2007:385)

На Костићев превод *Слова љубве* осврнуо се Ђорђе Трифуновић у раду о Момчилу Настасијевићу, у коме истиче да су пре његовог препева постојали „одлични преводи Миливоја Башића и Драгутина Костића“ (Трифунуовић 1966:30). Главну разлику Настасијевићевог превода у односу на претходна два препознаје у томе што је он успео да *Слово љубве* препева тако да споји значење, лексичку и мелодију, односно у томе што је био „први преводилац Слова у коме су се сјединили поштовалац оригинала и песник“ (Трифунуовић 1966:33).

Недостатке Костићевог превода препознаје у разбијању мелодије и доследног држања архаичне морфологије, за разлику од Настасијевића који је имао дар за превод смисла текста у мелодијски повезану форму. За Настасијевићево *Слово љубве* каже: „Тек понека реч пренесена из оригинала претрпела је незнатне промене. У склопу читавог превода непреведена лексика се не опажа посебно, не чини посебан лексички круг који нас мучи својом неразумљивошћу.“ (Трифунуовић 1966:34) и упућује на супротност у Костићевом раду: „Драгутин Костић је, чини нам се, отишао у другу крајност. Чувајући лексичку оригинала до свих могућих граница, учинио је превод на неким местима неразумљивим. Уосталом и он сам каже да Деспотову песму доноси „прилагођену (Ђ.Т), према потребама, данашњем језику“ (Трифунуовић 1966:36)

Можемо закључити како је рад Драгутина Костића на превођењу *Слова љубве* био заснован на прилагођавању текста тако да он буде разумљив савременом читаоцу. Делује као да су његове преводилачке амбиције биле задржане пре свега на разумљивости текста, на тачности појединих лексема, а не на мелодијској линији. Термини којима је преводио ближи су оригиналној речи, него њеном лексичком и семантичком смислу. У Костићу морамо, пре свега, препознати човека који се бавио језиком и проучавањем књижевности, а не уметничким стварањем.

Костантин Филозоф

У радовима о старости народне епске поезије и тајним писањима у старим писаним споменицима српске културе: „Тајно писање у јужнословенским ћириловским споменицима“ из 1913. године и „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ из 1930. догине, Драгутин Костић је навео како се у *Житију деспота Стефана Лазаревића* могу пронаћи остаци стиха различите дужине и ритма и како се у њему препознаје текст повезан акростихом. У раду „Старост народног песништва нашег“ из 1933. године, долазећи хронолошки до српске књижевности 15. века, Костић уочава да се у њему налазе „две акростиховане и разностиховане песме, које такође нису регистроване досада као такве“ (Костић 1933а:24). Једна од њих је *Слово љубве*, о којој је било речи, а под другом наводи поговор Константина Филозофа из *Житија деспота Стефана Лазаревића*. О уоченом акростиху код Константина Филозофа детаљно је писао, након тога, Павле Поповић 1935. године²⁷.

Драгутин Костић се користио историјским подацима из биографије Деспота Стефана Лазаревића Константина Филозофа како би истражио динамику културне историје и географије српске престонице. Информације о изгледу Београда које су у биографији изнете Костић провлачи кроз решетку текстолошке и стилске релативизације текста, упоређује их са другим доступним писаним споменицима и сведочанствима, па ставља у контекст некњижевних историјских, географских и културно-социјалних знања.

Биографија Константина Филозофа била је полазна тачка за његов покушај доказивања историјског постојања и географског положаја задужбина Деспота Стефана: митрополије²⁸ и болнице са пријемницом за путнике²⁹, затим за разматрање порекла имена Београда³⁰, изгледа грба Београда³¹ у средњем веку, позиције и аутентичности имена куле Небојше³² у старом граду. На тврдње Константина Филозофа се позива и када тумачи надимак јунака Остоје Рајаковића Угрочића. Сматра да се тај надимак могао односити на географско порекло Остојино, односно могућност да је био „угарски“ војник-јунак, о каквима је код Константина било помена: „И у правој историји, у историографским споменицима нашим, има помена о великом угледу «угарских коњаника» (Угрочића) у народу нашем. Константин Костенски (Гласник Ученог Др. 42) нарочито истиче велику љубав и уважање које је имао за њих деспот Стефан Високи. Његову личну гарду чинили су баш ти «угарски коњици»“ (Костић 1926а:4)

Више него као уметничко дело, Костић је деспотову биографију користио као базу података средњовековне српске етнографије. Приликом разматрања популарности Марка Краљевића у народу и код гуслара који су га овековечили, Костић наводи историјске чињенице као контрааргументе овом феномену. Редак прилог биографији овог јунака, мада историјски потпуно непоуздана, чини забелешка Константина Филозофа: „Али, напоменућемо одмах, и писана историја наша истакла му је једно велико дело, један

²⁷ „Акростих у Константина Филозофа“ у *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1935, XV, 41-46.

²⁸ „Где је била прва српска митрополија у Деспотовом Београду?“, в. Библиографију ДК.

²⁹ „Бања Вишњица, крај Београда, била је позната већ у доба деспота Стефана“, б. Библиографију ДК.

³⁰ „Име Београда“, в. Библиографију ДК

³¹ „Грб града Београда (мало историје, мало фантазије)“, в. Библиографију ДК

³² „Где је била Небојша? Прилог историји тврђаве и града Београда“ и „Кад је нестало горњоградске Небојше. Прилог историји београдске тврђаве“, в. Библиографију ДК

подвиг херојски. Готово савременик Марков и најкритичнији историограф наш у Средњем Веку, Константин Костенски (Гласник С.У.Д. 42), забележио је, с похвалом, његове речи пред погибију на Ровинама (1394.г.) Марко, заклети вазал султанов, у борби против хришћана, каже: »Дај, Боже, нека победе хришћани, ма ја први погинуо!« (Костић 1926б:4). За Филозофа Костић каже да је „најкритичнији историограф наш у Средњем Веку“ (Костић 1926б:4), што потврђује у чланку из 1928. године, када поново наводи исти податак, овај пут не откривајући књижевно-историјски извор: „За Краљевића Марка документована историја зна поуздано да је, као вазал, Бајазитов, погинуо на Ровинама близу Букурешта г. 1394, а мање поуздано (по сведочанству млађем за 40 година од догађаја) да је пред борбу рекао: »Дај, Боже, нека победе хришћани, ма ја први погинуо«. И ништа више.“ (Костић 1928б:23)

Изглед Београда у периоду средњег века, његова културна, социјална и архитектонска историја, била је једна од дуготрајних истраживачких тема Драгутина Костића. Грађу старе српске књижевности користио је, између осталог, за откривање података о изгледу и урбаним променама овог града, на основу које је покушавао да реконструише слику динамике града кроз време и простор. Полазећи од података изнетих у биографији Деспота Стефана Лазаревић Константина Филозофа, у чланку „Где је била прва српска митрополија у деспотовом Београду?“ Костић је покушао да одгонетне где се могла налазити централна београдска црква почетком 15. века, коју Филозоф помиње у свом опису панораме Београда. У њему је наведено да се она налазила источно од града, због чега се Костић прво бави могућим двама значењима овог термина. У прилог могућности да се та црква налазила на источној страни града, у ширем смислу, што би је смештало негде „на источној, дунавској падини, иза данашњег малог Калемегдана, негде на Дорћолу, можда на Зереку.“ (Костић 1931б:9) наводи сведочанство Француза Бердандона де ла Брокиера из 1433. године о присуству православној ускршњој миси у цркви чији би положај оквирно одговарао опису. Посредне доказе нуди турски насељенички обичај да се од материјала православних цркава граде џамије (као пример наводи градњу џамије у Призрену), као и сведочанство путника кроз Београд из 1588. године како је „тада Мехмед-паша три, са синагогом јеврејском, порушио, да би од њиховог материјала подигао безистан, каравансерај и неке занатске радионице.“ (Костић 1931б:9) Другу могућност, да је назив „град“ узет у ужем значењу, што би цркви дало место „у Доњем граду (вароши) у близини данашње „Небојше“, крај тадашњег „царског (државног) пристаништа“ (Костић 1931б:9), потврђује гравура Београдске тврђаве Нирнбержанина Волфганга Реша из 1522. године. На њеној полеђини се налази ситнопис који гласи: „У варошици (Доњем граду) има један самостан фрањевачки („parfuster closter“) као и једна црква у којој рацки бискуп има своју резиденцију („woning“).“ (Костић 1931б:9). Ова могућност одговара претходно наведеном сведочанству Брокиера, али не и онима Константина Филозофа, тако да Костић не изводи дефинитиван закључак у прилог једном или другом положају централне београдске цркве.

У закључним редовима чланка, Костић узима у обзир актуелни моменат у коме је најављена изградња дванаест православних храмова у Београду. Износи сопствени предлог како би један од њих могао да се нађе на месту средњовековне београдске митрополије: „Баш између џамије и синагоге! И непосредна једна уз другу, без раздвојивих зграда!

Београд ничим боље не би могао документовати своју верску толеранцију него у свету јединственим примером храмова Божјих здружених у један и хронолошки оправдан низ на једном месту. За странце то би била велика атракција, за нас један сјајан документ хумане зрелости.“ (Костић 1931б:9)

Два месеца касније, Костић се у *Времену* обазире на свој претходно објављени чланак о једном од три објекта - могуће задужбине Деспота Стефана Лазаревића, најстаријој београдској митрополији, о којој је писао Константин Филозоф. У чланку наставља бављење другим двама Деспотовим задужбинама: архијерејском погребном црквом и болницом са пријемницом за странце. Кроз покушај реконструкције историје и географије средњовековног Београда, Костић се служи посредним доказима и претпоставкама на основу данашњег изгледа Београда, доступним историјским подацима, као и забележеним обрасцима понашања домицилног и дошљачког становништва у вези са архитектонским наслеђем града. У обзир се узима и чињеница да историја Београда обухвата римске, словенске и турске археолошке и културне утицаје на подручју онога што данас чини стари део града.

Костић сматра да се друге две задужбине Деспота Стефана Лазаревића могу потражити на месту Вишњичке бање:

„Да у вишњичком Деспотовцу треба тражити Константином описану задужбину деспота Стевана: „странопријемницу болним и у њој цркву св. Николе на води слачајшој са сладовима сваког изабраног плода” - упућује нас дакле: 1) име Деспотовац, 2) црква св. Николе, 3) релативно „слачајша” вода, па и 4) близина бање, 5) воћарско име селу Вишњици, 6) близина главним путевима: Цариградском и Дунаву.” (Костић 1931в:7).

Упркос непосредним доказима о постојању старог лечилишта на месту данашње Вишњичке бање, као и посредним доказима да се ту могла налазити управо задужбина Стефанова: „странопријемницу за болне и цркву у њој у име светога чудотворца Николе, на најслађој води; и насади вртове од сваког изабраног плода; и приложи (јој) села и богатство много; у њој болне и странце храњаше и олакшање њима даваше“ (Данило II и др, 2015:164), Костић није успео да докаже како је она постојала управо на овом месту. Осим књижевних, Костић је спровео и описао непосредно, теренско истраживање локалитета, које такође није дало потврду постојања Деспотове задужбине.

Видимо да је Костићево читање дела Константина Филозофа ишло пре свега у смеру његовог проучавања као историјског документа. Закључујемо да и он сматра *Житије деспота Стефана* више за „историско а мање хагиографско дело“ (Поповић, 1936:XLIV), што је разумљиво с обзиром да је Деспот Стефан Лазаревић званично од стране Српске православне цркве проглашен за светитеља тек 1927. године (Мирковић 1927). *Житије деспота Стефана* није типично хагиографско дело и обимним описом Београда пружа низ података о његовој историји и изгледу. Из наративне мреже Константина Филозофа, коју чини мешавина историје, географије и фантастике, Драгутин Костић је покушао да извуче оне нити на основу којих је могао да „плете“ своје закључке. У неким случајевима му је то полазило за руком, а у другима не. Морамо додати да је и сам Костић био свестан непоузданости Константиновог казивања. Док га у чланку о месту погибије Краљевића Марка назива „најкритичнији историограф наш у Средњем Веку“ (Костић 1926б:4), у чланку о смрти деспота Стефана Лазаревића уочава претеривање, које се не сме узети као веродостојан опис овог догађаја.

Прикази

Драгутин Костић је помно и активно пратио савремену књижевну продукцију у вези са темама којима се сам бавио. Редовно је објављивао оцене и приказе нових научних радова и неретко критиковао или оспоравао закључке изнете у њима. У претходно издвојеним поглављима обухватили смо и краће радове који им тематски припадају. Остало је да напоменемо како је и у осталим, до сад непоменутих краћим радовима и приказима Драгутин Костић у главном понављао или незнатно проширивао своја основна становишта и досадашње закључке.

У свом првом приказу, објављеном 1900. године, Драгутин Костић назначава пут и теме свог будућег бављења старом српском књижевношћу. У њему пише о издању *Споменика Српске Краљевске академије* из 1898. године, из кога издваја „Типик хиландарски и његов грчки извор“ Ватрослава Јагића. За Јагићев рад Костић сматра да је „врло важан прилог за нашу књижевну историју; њиме се знатно расветљује књижевна радња св. Саве“ (Костић 1900: 200) и да је њиме расветљено питање ауторства Хиландарског и Студеничког типика. Детаљнију критику прилога из овог број *Споменика* Костић наводи на рачун рада „Мојсије Петровић, митрополит београдски“ Димитрија Руварца, који сматра лошим примером научног прилога, испод критеријума који *Споменик* треба да одржава. Руварчевом излагању Костић замера неумешност у представљању историјске грађе, мешање историјских чињеница и субјективних запажања у вези са савременим темама, затим тон, за који тврди да више приличи дневној штампи.

Драгутин Костић је, пратећи једну од својих основних истраживачких тема - живота и рада Светог Саве, редовно читао и писао приказе различитих издања светосавских зборника. Године 1935. у *Гласнику Југословенског професорског друштва*, објавио је приказ *Светосавског зборника* у издању Друштва Светог Саве из претходне, 1934. године. Највећим делом се задржава на раду „О књижевном делу св. Саве“ Павла Поповића у коме проналази нејасности и нетачности и у вези са којим понавља закључке изнете у ранијим радовима - о насловљавању, хронологији историјских догађања, датирању и међусобном утицају дела са овом темом и шире - житијне литературе средњег века. Исто чини и у вези са радовима Станоја Станојевића, Владимира Ћоровића, Стевана Димитријевића, Лазара Мирковића и Владимира Петковића, за које има похвалан став.

Наредне године Драгутин Костић пише приказ издања часописа *Богословље* из 1935. године. У њему се детаљније задржава на раду „Је ли Свети Сава крунисао Првовенчаног?“ Драгутина Анастасијевића, који је, према Костићевом мишљењу, „ванредно поузани читач и тумач“ (Костић 1936д: 150) и „поуздан тумач и догађаја и прилика историских, које уме непоречном логиком да повеже у органску целину“ (Костић 1936д: 150) у намери да докаже како је Стефан Првовенчанин крунисан два пута: круном послатом из Рима и други пут, од стране Светог Саве.

Светосавски зборник Српске Краљевске академије у коме је објављена и његова студија „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона“ Драгутин Костић види као „достојно и обилату и обимну јубиларну споменицу св. Сави“ (Костић 1936г:229) и даје кратки приказ радова објављених у њему.

У последње објављеном приказу, издања *Годишњице Николе Чупића* из 1938. године Драгутин Костић се поново враћа на методе Павла Поповића и поменувши остале радове из зборника, анализира закључке изнете у раду „Свети Сава“. Очигледно

сматрајући да су његови радови и докази на ову тему неправедно занемарени, Костић критикује Поповићев критеријум по коме сматра да „не одлучује *шта* је ко казао него *ко* је шта казао“ (Костић 1939д: 261). Неповеће у веродостојност изношења чињеница које Поповић изражава према Светом Сави и сходно томе, хронологији догађаја и настанка дела везаних за живот, смрт и светаштво Светог Симеона, Костић побија понављањем својих ставова из претходних радова на ову тему.

Закључак

Драгутин Костић је започео рад на проучавању српске књижевности за време својих студија на Великој школи. О томе бележи Димитрије Богдановић, у приређивачкој напомени књиге *Теодосије. Житија* поводом издања овог Теодосијевог дела: „Критичко издање се припремало у Српској краљевској академији 1896-1898, на основу Теодуловог преписа из 1336. и Марковог из шездесетих година XIV (Ђорђе Ђорђевић у сарадњи са Драгутином Костићем), али је после Ђорђевићеве смрти (1898) нестао Теодулов рукопис заједно са преписом који је био начинио Драгутин Костић, па је рад обустављен.“ (Теодосије 1988: 294).

У истом, студентском периоду, године 1896, Костић у *Делу* објављује први приказ: „Ст. Станојевић: О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног“. Овај текст представља отворену и жустру полемику са историчарем Станојем Станојевићем и указује на смер и метод Костићевог бављења књижевношћу. Од Павла Поповића, са којим је био у научном размимолажењу мишљења дуги низ година, управо за овај рад добија посредно признање. Поводом „Критике на Преглед српске историје“ Станоја Станојевића, Павле Поповић у *Српском књижевном гласнику* објављује одговор у коме као аргумент побијања Станојевићевих теза упућује на текст Драгутина Костића.

Драгутин Костић је негирањем научних становишта Станоја Станојевића изашао у научно-књижевну јавност у полемичком тону и кроз побијање туђих закључака, што је остало једна од главних карактеристика његовог деловања. Био је пажљив читач, обраћао је пажњу на детаље и у њима тражио и најмање доказе за релативизују туђе мишљење и дотадашњих становишта. Сматрао је да сваки доказ, макар и ситан, може бити прилог за или против неке тврдње и није се либио да узима у обзир и те „ситне“ доказе, попут појединог гласа, односно слова или речи и синтагме. Због оваквог метода рада, који иде ка детаљима и често натегнутим закључцима, добијао је честе критике, пре свега јер је таквим „ситницама“ покушао оправдати крупне идеје и становишта.

Већ у једном од својих првих прилога, Костић је испољио умешност и изграђене критеријуме за анализу научног рада, показавши да разликује научне чињенице од дневних актуелности и субјективних опаски у критици прилога Димитрија Руварца објављеном у *Споменику Српске краљевске академије*.

Драгутин Костић се најчешће спомиње и узима у обзир у историјама књижевности и речницима као проучавалац народне књижевности. Разлог за то проналазимо у опсежној студији о старости народног епског песништва, чијим се тезама враћао током целокупног свог истраживачког рада. Питање односа народне усмене и писане књижевности, а преко њега и теза да су оне настајале и трајале истовремено, биле су опсесивне теме Костићевог истраживања. Поред ове, више пута се враћао на феномен настанка локалних легенди и феномена епског јунака у народној поезији.

Као и на другим пољима, Костићева заслуга на овом пољу препознавала би се у обиму обрађене грађе, укључивање мултидисциплинарних знања у анализу, педантност и истрајност да се током деценија истраже и обухвате велике теме народне књижевности. Значајна је истрајност да се докаже како су два вида старе књижевности, усмени и писани, живела упоредно и међусобно се преплитала и вршила утицај један на други, као и да су оба била условљена начинима настанка и преношења. Костић је сагледавао стару српску књижевност у контексту времена и прилика настајања, нераздвојну од аутора, чије је портрете понекад врло сугестивно представљао у својим анализама.

Педантна и ревносна преписивачка делатност Драгутина Костића оставила је значаја за српску науку о књижевности. Његов препис *Молитве Богородици* Димитрија

Кантакузина објавио је професор Томислав Јовановић у *Археографским прилозима* 1995. године. Осим њега, након бомбардовања Народне библиотеке у Београду, остао је и Костићев препис *Слова љубве* из такозваног Београдског рукописа - значајан прилог како је изгледала оригинална интерпункција овог записа дела. Уз препис, остала је и фотографија прве стране записа. Ова два доказа послужила су за реконструкцију оригиналне ритамске организације *Слова љубве*, коју је сачинила Радмила Маринковић (Маринковић 2007:384) Његово исписивање Теодуловог преписа Теодосијевог *Житија Светога Саве* свакако спада у подухвате вредне пажње. Нажалост, тај његов труд изгубљен је. Желећи да истражи ритмичке појаве у *Дитри* Филипа Монотропа, Костић је исписао поједине делове и на том тексту обележавао метричке склопове стихова. Овај препис остао је необјављен и налази се у фонду легата професора Боривоја Маринковића на Филозофском факултету у Новом Саду.

Преводи Драгутина Костића *Житија светог Симеона* од Светог Саве и Стефана Првовенчаног обједињени су и објављени у засебној књизи 1997. године, коју је приредио и предговор написао професор Томислав Јовановић. Костићев преводачки рад сматра неправедно оштро критикованим од стране Владимира Ћоровића, што је узроковало својеврсним занемаривањем овог превода и његов пад у заборав. Професор Јовановић сматра да је Костићев преводачки манир у коме је остављен велики део архаичних речи и синтаксичких склопова „његово трајније и уједначено опредељење за посебан тип преношења старих српских текстова на савремени језик“ (Јовановић 1997: 83-84), у коме, а по самим Костићевим речима, препознаје љубав и нарочито осећање за старину.

У раду смо показали како је Костић знатичељно истраживао историографију и историјску географију, ангажовао се и кроз теренска истраживања да открије делове културног, историјског и геополитичког наслеђа Србије, али, пре свега, Београда. У духу времена, покушавао је да осветли национална питања језика, књижевности и, шире, културе уопште, са припадајућим аспектима, попут архитектуре и сликарства, при том имају у виду до којих је све преплитања и мешања током последњих векова на овом простору дошло. Костићеви чланци у *Времену* имали су често повода у актуелним друштвеним збивањима. У одговору на њих, можемо препознати његову потребу да се савремени тренутак стави у контекст историје и повеже са непрекинутим временским трајањем. Пример за то је потреба да се нађе одговор на питање где се налазила прва српска митрополија, описана у биографији Константина Филозофа и поменута у ситнопису на гравури немачког путописца из 16. века, а потакнут актуелним црквеним потребама у Београду. Наводимо овде закључак чланка у коме не налази одговор на питање, већ развија претпоставке у вези са локалитетом београдске средњовековне митрополије, јер га сматрамо занимљивим прилогом опису Костићевог карактера: „По плану Њ. Светости Патријарха, требало би у Београду подићи још 12 православних храмова. Зар један од њих не би могао да се подигне баш на месту прве српске митрополије? Баш између џамије и синагоге! И непосредна једна уз другу, без раздвојивих зграда!

Београд ничим боље не би могао документовати своју верску толеранцију него у свету јединственим примером храмова Божјих здружених у један и хронолошки оправдан низ на једном месту. За странце то би била велика атракција, за нас један сјајан документ хумане зрелости.“ (Костић 19316:9)

Значајни су покушаји да се дела доминантних аутора средњег века: Светог Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија, анализирају и детаљно и вишестрано упореде, и да се њихови утицаји, хронологија рада и живота осветле. Костић је у том

послу показивао дар да схвати дух средњег века и начина на који су његови писци живели и радили. У вези са три средишње Немањићке фигуре: Стефана Немање - Симеона, Растка – Светог Саве и Стефана Првовенчаног, показује схватање за социјално-политичке прилике у којима они делују и од које је нераздвојно и њихово уметничко стварање.

Драгутин Костић се најчешће користио текстолошком анализом дела и ретко давао естетске оцене дела којима се бавио. Да је свакако имао истанчан осећај за лепо у књижевно-уметничком делу, закључујемо на основу једне од тих ретких оцена Јефимијине *Похвале кнезу Лазару* или на основу тога што препознаје Теодосија који „животопише речима“ (Костић 1932: 6) као некога ко се својом уметничком обрадом и осећањем истиче међу писцима средњег века.

Већ у једном од својих првих прилога, Костић је истакао умешност и изграђене критеријуме за анализу научног рада, показавши да разликује научне чињенице од дневних актуелности и субјективних опаски у критици прилога Димитрија Руварца објављеном у *Споменику Српске Краљевске Академије*. Међутим, и сам је био склон прављењу сличних грешака и мешању доказа, претпоставки и хипотеза у жељи да нешто докаже.

Као мањкавост Костићевог научног рада препозната је његова тенденција да превише широко и на недовољном броју релевантних доказа поставља своје теорије, уз шта је био и „склон настављању хипотеза“. (Радојчић 1979:219) Његови радови обилују модалним глаголима, дигресијама и фуснотама у којима шири своје тезе, углавном на основу једног или малог броја доказа и великог броја претпоставки. Управо ову склоност изношењу брзоплетих и смелих закључака, замерао му је и Павле Поповић, алудирајући на њега и њему сличне критичаре у својој одбрани Светислава Вуловића. Сам Костић често је изражавао сумњу и свесност да је овакав начин рада непоуздан, али такође и да је и најмањи допринос књижевној науци довољно велики. Значајним је сматрао и само покретање неке теме или релативизовање дотадашњих достигнућа, чиме би се поспешила будућа проучавања.

Такође, Костићевој методи би се могло замерити и то што у обзир није узимао само научне чињенице и писане доказе, већ је често у свом раду комбиновао историју, традицију и предање, попут оних у анализи записа и натписа. За поједине тезе узимао је из дела онолико колико му је то одговарало, без узимања у обзир интегрално дело или опус аутора.

Највећи домет рада Драгутина Костића на средњовековној српској књижевности препознајемо у томе што се истрајно и посвећено бавио великим бројем тема из ове области. Костић је био истраживач који је детаљно и педантно ишчитавао, понекад и ситничарски, бројне рукописе, записе, натписе, предузимао теренска испитивања и истраживачка путовања. Њега су подједнако привлачиле теме записа и криптограма, превода појединих речи или имена, као и хронологије главних дела и аутора ове епохе. У свом раду посветио се великом броју жанрова и тема са подједнаком преданошћу и интересовањем. Користио је своје знање страних језика, посматрао је дела старе српске књижевности у вези са другим књижевностима са којима је долазила у додир. Његова акрибичност препознаје се у скоро сваком његовом раду. Трагање за суштином остваривао је неретко окупљајући низ поједности, које су потом у синтетичком венцу доносиле јаснију слику о датом питању. Његова загледаност у прошлост, чији су оквири углавном средњовековни, предочава великог трагаоца и заљубљеника који се зарад нових поткрепљења враћао истим темама како би их оснажио, дао им ново рухо и учинио их доступнијим савременом читаоцу, а понекад и себи дубље и боље разјаснио неке загонетке. Љубав према језику српске старине прожела је његова проучавања дајући им особени печат. Ширина тема које је захватао у својим бављењима говори о изузетно образованој особи која је могла да се суверено креће замршеним и често недокучивим

стазама које проучавалац прелази не би ли дошао до што јаснијих представа и чудесних видика који се укажу као награда оном ко на том путу истраје, а Драгутин Костић је свакако допирао до таквих остварења, о чему сведоче резултати његових радова.

Овим радом желели смо да покажемо како је рад Драгутина Костића на пољу старе српске писане књижевности обимом већи и дометом значајнији него што је то до сада у науци о књижевности било познато. Главни циљ је био да дочарамо преглед његових радова на ову тему и напишемо њихов приказ на једном месту, како би увид у ову област Костићевог научног интересовања био јаснији. Разноврсност тема којима се у оквиру ове области бавио, онемогућава њихову детаљну анализу на једном месту. Надамо се да би овај рад могао послужити управо даљим тематским детаљнијим анализама.

Показали смо како је рад Драгутина Костића, ако не и превасходно, а онда бар исто онолико везан за средњовековну писану књижевност, колико за народну књижевност, на основу које је најчешће био препознат као истраживач. У широком опсегу свог деловања и бројности тема које је пратио, а с обзиром на недовољну благонаклоност својевремене критике, тешко је било увидети колики је рад Драгутина Костића био и опсегом и дометом.

Наше је искрено задовољство било у томе да се рад истрајног и преданог научника какав је Драгутин Костић сакупи, тематски обједини и осветли овим прегледом. После свега што смо изrekli, јасно је да он заслужује да се његови радови окупе и у неколико књига штампају како би се створила представа о ширини и значају његових бављења српском старином.

Цитирана литература

- Богдановић, Димитрије, *Најстарија служба Светом Сави*, Београд: САНУ, 1980.
- Деретић, Јован, *Историја српске књижевности*, 4. издање, Београд: Просвета, 2004.
- Данило II, Данилов ученик, Григорије Цамблук, Јефимија, Данило III, Стефан Лазаревић, Антоније Рафаил, Константин Филозоф, Јелена Балшић, Никон Јерусалимац, Антологија едиција Десет векова српске књижевности, књ. 3, приредио Томислав Јовановић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2015.
- Јовановић, Томислав, „Прилог био-библиографији Драгутина Костића“ у *Археографски прилози*, 1990, број 12, Београд: Народна библиотека Србије, стр. 329-338
- Јовановић, Томислав, „Молитва Богородици Димитрија Кантакузина у рукопису 404 старе збирке Народне библиотеке Србије“ у *Археографски прилози*, 1995, број 17, Београд: Народна библиотека Србије, стр. 133-180
- Јовановић, Томислав, „Књижевно дело патријарха Пајсеја“, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 2001.
- Јужнословенски филолог, Библиографија, уређује Александар Белић, Београд: Научна књига, 1949-50, том 18, књ. 1-4
- Јухас Георгиевска, Љиљана, „Житијна дела Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија“ (предговор) у *Стефан Првовенчани, Доментијан, Теодосије*, Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, књ.2, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2012.
- Кашанин, Милан, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд: Просвета, 1975.
- Костић, Драгутин, „Ст. Станојевић: О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног“ у *Дело*, Београд, 1896а, стр. 291-301
- Костић, Драгутин, „Две три опаске“ у *Дело*, Београд, 1896б, стр. 310-312
- Костић, Драгутин, „Тајно писање у споменицима српским“ у *Глас Српске академије наука и уметности*, Београд, 1898, књ. LIII, други разред, св. 35, стр. 137-166.
- Костић, Драгутин, „Српска Краљевска Академија. Споменик XXXIV“ у *Просветни гласник*, Београд, 1900. књ. XXI, стр. 200-203.
- Костић, Драгутин, „С. П. Розановъ: Источники, время составленія и личность составителя теодосіевской редакціи Житія Саввы Сербскаго. (Отд отгискъ изъ Изв. отд. р. ѳз. и слов. Имп. А. Н. т. XVI, кн. 1.)“ у *Наставник*, Београд, 1912, књ. XXIII
- Костић, Драгутин, „Тајно писање у јужнословенским ћириловским споменицима“ у

Гласу Српске краљевске академије, Београд, 1913а, књ. ХСII, други разред, св. 54, стр. 1-62

Костић, Драгутин, „Два записа“ у *Венац*, Београд, 1914, књ. 5, стр. 31-33

Костић, Драгутин, „Да ли се сачувало што од Савине *Службе* и *Похвале св. Симеону?*“ у *Зборник филолошких и лингвистичких студија посвећен Александру Белићу поводом 25. годишњице његовог научног рада*, Београд, 1921, стр. 158-164. (и посебно)

Костић, Драгутин, „Остоја Рајаковић, по гулама Угричић, можда Бошњак, сродник Краљевића Марка, сахрањен у цркви св. Климента у Охриду“ у *Време*, 15.8.1926а, стр.4

Костић, Драгутин, „Зашто је Марко Краљевић, иако незнатна историска личност, постао највећим јунаком народним?“ у *Време*, 20. август 1926б, стр.4

Костић, Драгутин, „Смрт деспота Стефана Високог владара-књижевника“ у *Време*, 31.7.1927, стр.7

Костић, Драгутин, „Легенда о зидању Скадра“ у *Време*, 22.8.1928а, стр.2

Костић, Драгутин, „Где је гроб Краљевића Марка“ у *Време*, 6-9.1.1928б, стр.23

Костић, Драгутин, „Антикалуђерска сатира из времена Косовског Боја“ у *Време*, 6-9.1.1928в, стр.26

Костић, Драгутин, „Најстарија белешка о боју на Косову, писана од очевидаца за време саме битке“ у *Време*, 16.1.1929а, стр. 4

Костић, Драгутин, „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ у *Време*, 6.3.1930а, стр.4 и 6

Костић, Драгутин, „Свети Сава није спаљен у Београду (Мирко Драговић, Свети Сава није спаљен, Историјска расправа, Пожаревац, 1930)“ у *Време*, 17.12.1930б, стр.4

Костић, Драгутин, „Песма о љубави деспота Стевана Лазаревића“ у *Време*, 6-9.1.1931а, стр.18

Костић, Драгутин, „Где је била прва српска митрополија у деспотовом Београду?“ у *Време*, 7.6.1931б, стр. 9

Костић, Драгутин, „Остоја Рајаковић Угарчић“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XXXIII, 1931в, стр.611-619.

Костић, Драгутин, „Бања Вишњица, крај Београда, била је позната већ у доба деспота Стефана“ у *Време*, 24.8.1931г, стр.7

Костић, Драгутин, „Васкрс једне народне епске песме из средњег века“ у *Живот и рад*, књ. VII, 1931д, стр.336-344

- Костић, Драгутин, „Врачар и Дедиње могућна претхришћанска светилишта југословенска“ у *Време*, 13.9.1931ђ, стр.4
- Костић, Драгутин „Где је била Небојша? (прилог историји тврђаве и града Београда)“ у *Београдске општинске новине*, XLIX, св.15, 16 и 17, Београд, 1931е, стр. 979-987, 1060-1065, 1137-1143
- Костић, Драгутин, „Илустроване Савине легенде“ у *Време*, Београд, 30. 12. 1932, стр. 6
- Костић, Драгутин, *Старост народног епског песништва нашег* (прештампано из Јужнословенског филолога, књ.12), Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1933а
- Костић, Драгутин, „Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима?“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, књ. XIII, св.с7, 1933б, стр. 933-944
- Костић, Драгутин, „Старе српске повеље (књига прва, други део, Београд-Срем.Карловци 1934)“ у *Време*, 25.9.1934а, стр. 6
- Костић, Драгутин, „Ко је саставио *Похвалу св. Симеону*, сачувану у Доментијанову *Животу св. Симеона*“ у Глас Српске краљевске академије, CLXI, Други разред, Филозофско-филолошке, друштвене и историске науке, 83, Београд, 1934б, стр. 137-181 (и посебно)
- Костић, Драгутин, „Неколико бележака о народној традицији (Поводом чланка г. проф. Ст. Станојевића)“ у *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, 1935а, год. 2, св. 2, стр.156-168
- Костић, Драгутин, „Објашњење споменика богумилског првака Милутина Црничанина“ у *Време*, 8.11.1935б, стр.7
- Костић, Драгутин, „Бекство Св.Саве у Свету Гору – Васкрс песме из 13.века“ у *Народна одбрана*, Београд, 1935в, књ. X, св. 26, 27, стр. 422-424, 437-440 (и посебно у издању *Друштва за подизање Храма Светог Саве*, Београд, 1935.)
- Костић, Драгутин, „Најстарије песме о Светом Сави“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XLIV, св.3, 1935г, стр. 187-193.
- Костић, Драгутин, „Одговор на реферат Вида Латковића“ у *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, 1936а, год.3, св.1, стр.150-153.
- Костић, Драгутин, „Новији прилози проучавању народне поезије“ у *Српски књижевни гласник*, Београд, 1936б, књ. XLVII, стр. 196-209, 264-280, 356-375
- Костић, Драгутин, „Кад је рођен Марко Краљевић“ у *Глас Српске академије наука*, књ. CLXXI, 1936в, стр.177-190
- Костић, Драгутин, „Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона“ у *Светосавски*

зборник, књ. 1, Расправе, Српска краљевска академија, друштвени и историски списи, књ. СХIV, Београд, 1936г, стр.129-209 (и посебно)

Костић, Драгутин, „Богословље, светосавски број, година X, 1935“ у *Српски књижевни гласник*, Београд: 1936д, књ. XLVII, стр.148-150.

Костић, Драгутин, „Светосавски зборник – С. К. Академије, књига I, 1936“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, Београд: 1936г, књ. , св. 2-3, стр.229-230.

Костић, Драгутин, „Двоструко монашко име краљице Јелене, удовице Вукашинове“ у *Богословље*, 1937а, књ. XII, стр.262-266

Костић, Драгутин, „Име једне немањихке принцезе“ у *Зборник у част професора Александра Белића*, Београд, 1937б, стр.153-163

Костић, Драгутин, „Бугарски епископ Константин, писац службе Св. Методију“ у *Byzantinoslavica*, Prague, 1938а, књ. VII, стр.189-211

Костић, Драгутин, „Пре Дантеовог „Раја“ описана је слична визија у старом рукопису ћирилицом“ у *Време*, 23-26.4.1938б, стр.22

Костић, Драгутин, „Старост епског песништва нашег“ у *Међународни конгрес слависта*, Говори и предавања – Саопштења, Београд, 1939а, стр.114-122.

Костић, Драгутин, „Датирање старословенских књижевних споменика о Кирилу и Методију“ у *Међународни конгрес слависта*, Говори и предавања – Саопштења, Београд, 1939б, стр.111-113.

Костић, Драгутин, „О значењима речи »грех«“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, Београд, 1939в, књ. XIX, стр. 592-598

Костић, Драгутин, „Проф. Л. Мирковић: Списи светога Саве и Стевана Првовенчаног (Изд. Државне штампарије, Београд, 1939. Стр. 234. Цена 15 динара) у *Српски књижевни гласник*, Београд, 1939г, LVII, св. 1, стр. 61-67.

Костић, Драгутин, „Годишњица Николе Чупића, књ. XVII“ у *Јужнословенски филолог*, 1938-1939д, стр. 260-272. (и посебно)

Костић, Драгутин, „Чремошников палимсест није једини у нашој књижевности. Траг употреби палимсеста у народном песништву“ у *Време*, 1940, стр.14

Костић, Драгутин, „Где је била „Чупина хумка“ крај које је спаљен Свети Сава“ у *Време*, 26.1.1941, стр.14.

Лалевић, Милош С, „Драг. Костић: Старост народног епског песништва нашег (Прешт. из Јужнословенског филолога књ. XII) Београд 1933.“ у *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, март 1934, год.1, св.1, 269-271.

Латковић, Видо, „Драг. Костић: Песма о верном слузи“ у *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, март 1936, књ.3, св.1, стр. 137-150

- Маринковић, Радмила, *Светородна господа српска*, Истраживања српске књижевности средњег века, друго, допуњено издање, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2007.
- Мирковић, Лазар, „Уврштење деспота Стевана Лазаревића у ред светитеља“ у *Богословље*, год. II, св. 3, Београд 1927, стр. 161-177.
- Палавестра, Предраг, Предговор у *Павле Поповић и историјска критика*, Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 1979.
- Палавестра, Предраг, *Историја српске књижевне критике: 1768-2007*, Том 1, Нови Сад: Матица српска, 2008.
- Палавестра, Предраг, *Историја модерне српске књижевности, Златно доба 1892–1918*, Београд: Службени гласник, 2013.
- Петковић, Данијела, „Драгутин Костић као проучавалац усмене традиције“ у *Савремена српска фолклористика IV*, Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2017, стр. 83-99
- Поповић, Павле, „Станоје Станојевић, Критика на *Преглед српске књижевности*“ (Летопис 1910, св. VIII) у *Српски књижевни гласник*, Београд, 1910, књ. 25, св. 10-12, стр. 767-786, 853-876, 929-955; Београд, 1911, књ. 26, св. 1, стр. 76-92.
- Поповић, Павле, „Ћирило и Методије“ у *Годишњици Николе Чупића*, Београд, 1936а, XLV, стр. 86-120.
- Поповић, Павле, „Стари српски животописи XV и XVII века“, предговор у *Старе српске биографије XV и XVII века*, III свеска, превео др. Лазар Мирковић, књ. друга, Београд: Српска књижевна задруга, 1936б, стр. V до LXVII
- Поповић, Павле, „Светислав Вуловић и његов рад на старој књижевности“ у *Сабрана дела Павла Поповића*, књига II, приредила Радмила Маринковић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001, стр. 143-159.
- Радојчић, Светозар, „Лик светога Саве у Доментијановом *Животу и подвизима архиепископа све српске и поморске земље преподобнога оца и богоносног наставника Саве*“ у *Сава Немањић - Свети Сава Историја и предање*, уредник академик Војислав Ђурић, Београд: Српска академија наука и уметности, научни скупови, књ. VII, председништво, књ. I, 1979, стр. 215-221
- Ружић, Жарко, „Српскословенски јамб Димитрија Кантакузина“ у *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII-XXVIII, Нови Сад: Матица српска, 1984-1985.
- Списи Св. Саве*, књига I, Дела старих српских писаца, издао их Владимир Ћоровић, Београд – Ср. Карловци: Српска краљевска академија, 1928.
- Станојевић, Станоје, „Тајно писање у споменицима српским од Драгутина Костића“ у

Летопис Матице српске, Нови Сад, 1898, књ.195, св.3, стр.198-199

Станојевић, Станоје, „Неколико бележака о народној традицији” у *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, 1935, год. 2, св.1, стр.1-7.

Теодосије Житија, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 5, св. 1, приредио проф. др. Димитрије Богдановић, Београд: Просвета Српска књижевна задруга, 1988.

Тохолъ, Сава, „Закључивање о старости епских песама по њиховој садржини (Песме о св.Сави)“ у *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, 1935, год. 2, св. 2, стр. 227-236.

Трифунровић, Ђорђе, *Из тмине појање*, Београд: Нолит, 1962.

Трифунровић, Ђорђе, „Момчило Настасијевић као преводилац *Слова љубве*“ у *Браничево*, год. XII, св. 4-5, Пожаревац, 1966.

Трифунровић, Ђорђе, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју*, Крушевац: Багдала, 1968.

Трифунровић, Ђорђе, „Уз Константиново (Ћирилово) књижевно дело“ у *Књижевност и језик*, Београд, 1969, год. XVI, број 3, стр.193-198

Трифунровић, Ђорђе, *Деспот Стефан Лазаревић Књижевни радови*, Београд: Српска књижевна задруга, 1979.

Ђоровић, Владимир, „Немањино житије од Стевана Првовенчаног у новијим српским п

р

Ђоровић, Владимир, Предговор у *Списи Св.Саве*, средио их др. Владимир Ђоровић, Српска краљевска академија, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, прво одељење, књ. XVII, Дела старих српских писаца, књ. I, Београд – Бр. Карловци, 1928.

и

Чремошник, Грегор, „Једини палимпсест српске књижевности средњег века“ у *Политика*, 24.5.1940, стр. 14.

“

у

Коришћена литература

п

р

Речници, лексикони, историје књижевности

и

Азбучник српских средњовековних књижевних појмова, Ђорђе Трифунровић, Београд: Вук Караџић, 1974.

з

Библиографија расправа, чланака и књижевних радова, књ. I, Загреб: Лексикографски завод ФНРЈ

з

Деретића Јован, *Историја српске књижевности*, 4. издање, Београд: Просвета, 2004.

ј

е

з

и

к

Лексикон писаца Југославије, III том, Нови Сад: Матица српска, 1987.

Пешић, Радмила, Ђорђевић-Ђорђевић, Нада, *Народна књижевност*, Београд: Вук Караџић, 1984.

Појединачна дела

Богдановић, Димитрије, *Стара српска књижевност*, Историја српске књижевности, књига 1, Београд: Досије, Научна књига, 1991.

Зборник таха монака Марка, под сигнатуром 17: Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Панић. Л-Цернић у *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, том II, Народна библиотека Србије, Београд 1986, стр. 28-29.

Кашанин, Милан, *Српска књижевност у средњем веку*, Изабрана дела, прва књига, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

Охридски, Климент, Преславски, Константин, непознати писци, *Ђурило и Методије: житија, службе, канони, похвале*, приредио Ђорђе Трифуновић, превели Ирена Грицкат, Олга Недељковић, Ђорђе Трифуновић, Београд: Српска књижевна задруга, 1964.

Поповић, Павле, *Стара српска књижевност*, Сабрана дела, књ. 2, приредила Радмила Маринковић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001.

Спаљивање моштију Светога Саве 1594-1994, зборник радова, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1997

Трифунковић, Ђорђе, *Стара српска књижевност, основи*, треће, проширено издање, Београд: Чигоја штампа, 2009.

Шпадијер, Ирена, *Почеци српске химнографије. Савина Служба Светом Симеону*, „Чигоја штампа“, Београд, 2019.

Шпадијер, Ирена, *Свети Петар Коришки у старој српској књижевности*, „Чигоја штампа“, Београд, 2014

Чланци

Јовановић, Томислав, „Четири српска писца из времена турске владавине“ (предговор) у *Димитрије Кантакузин, Константин Михаиловић из Островице, Пајсије, Арсеније III Црнојевић*, Десет векова српске књижевности, књига 4, Нови Сад: Матица српска, 2018.

Јовановић, Томислав, „Српски писци између првих деценија XIV века до средине XV столећа“ (предговор) у *Данило II, Данилов ученик, Григорије Цамблак, Јефимија*,

Данило III, Стефан Лазаревић, Андоније Рафаил, Константин Филозоф, Јелена Балишић, Никон Јерусалимац, Десет векова српске књижевности, књига 3, Нови Сад: Матица српска, 2015.

Поповић, Павле, „Акростих у Константина Философа“ у *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1935, XV, стр. 41-46

Трифунковић, Ђорђе, Теодулов препис Теодосијевог „Житија светог Саве“, *Хиландарски зборник*, 4, Београд, 1978, 99–108.

ПРИЛОГ А

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА.

Српска Краљевска Академија. Глас XLIX *О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног*, написао Станоје Станојевић. — На 8-ни, стр. 18. Цена 0 50 дин.

Г. Станојевић хоће у горе наведеној расправи да докаже: да *живот Немањин од Стевана Првовенчаног*¹⁾ у облику у ком је нама познат није једно дело ни једна целина, него да је састављен из више делова (односно *дела*), који се могу распознати.

Доказа за то има више и они се ређају овим редом.

I. Кад се цела биографија на душак прочита, мора пасти у очи промена стила од XIV главе до краја: до XIV главе је стил и развучен, а од XIV главе постаје лакши, збијенији, мање препуњен цитатима и — тако рећи — елегантнији, тако да се *одмах мора распознати два дела. два рада*²⁾.

II По оним местима, где се говори о Стевану Првовенчаном, јасно се распознају три дела ове биографије. Први део обухвата гл. 1—8. односно (1—9.) где Стеван говори о себи у првом лицу.³⁾ Други део чине главе 10—13. где је Стеван споменут око петнаест пута и то *увек у трећем лицу*, а у првом ни један пут.⁴⁾ Трећи део чине главе од 14. до краја где Стеван говори *увек о себи у првом лицу*, и то врло често⁵⁾.

Уз овај доказ иде на страни 8. и таблица. из које се види колико је у којој глави свог дела и како спомињао себе Стеван Првовенчанин.

III. Познато је да се Доментијан пишући *Живот Светог Симеона* врло много служио истоименим делом Стевана Првовенчаног, али је Доментијан дело Првовенчаног (како је штампано) врло *неједнако употребио*: неке главе (н. п. XI) је готово целе од речи до речи преписао,

¹⁾ *Život sv. Symeona od krále Števana. Z rukopisu XIII století vydal Pavel Josef Šafárik. Druhý otisk. V Praze, 1868. стр. 30 + IV.*

²⁾ Глас XLIX стр. 4. Курсив је наш.

³⁾ Исто, стр. 5.

⁴⁾ Исто, стр. 6.

⁵⁾ Исто, стр. 6.

КЊИЖЕВНОСТ

ДВЕ ТРИ ОПАСКЕ

1. Г. Св. Вуловић у делу свом *О књижевном раду св. Сава* наводећи по Шафарику да је Сава *Живот св. Симеона и Тишик Студенички* написао између 1208. и 1215. год. (стр. 5.) вели у напомени 17. „Свакојако је највероватније да је Сава ова дела писао по доласку у Студеницу — дакле од 1208. — али не знам зашто не би могло бити и пре и после 1215. А врло је вероватно да је написао одмах по доласку у Студеницу“ (стр. 15). Доцније, наводећи из *Тишика Студен.* место у коме се вели да манастирском земљом управља и велики краљ (српски) који буде (стр. 8.), вели у напомени 28. „Ако ово *велики краљ* није случајно доцнији додаток, онда би значило да је *Тишик Студен.* писан после 1220. г., после закрађења Стефанова. Али шта му значи реч *велики*? Да се није Вукан звао *мали* краљ?“ (стр. 15.).

То се двоје, изгледа ми, може измирити овако. Заиста има ту неки доцнији додаток, али ће то бити само једна реч: *краљ*. Биће да је ту првобитно било *велики жуван* па се доцније после закрађења Стефанова, можда и у оригиналу, остругало *жуван* па ставило *краљ* а случајно забравило отрти и оно *велики*.

Таково мишљење може се, изгледа ми, оправдати овим: За Вукана није до сад бар познато да се звао краљем, па ни *малим*. Тако исто, осим овог случаја, колико знам, нема још који да се неки краљ српски звао *великим*. Ту би разлику на пр. очекивали код браће Уроша и Владислава, а баш на против у запису на једном прологу из Милешева, где се оба спомињу као краљеви, нема те разлике. Стоји: *вѣ дни благовернаго крала Оуроша и брата мою крала Владислава.*¹⁾ Тога нема ни после смрти краља Милутина кад је за неко време било три краља, па и иначе. А кад се већ правила разлика, као између краља-оца (Стевана Дечанског) и краља-сина, престолонаследника, (Стевана Душана) који је такође „венчан“ владао, али само једним крајем који се не сматра као

¹⁾ Mon. Serb., стр. 561.

ТАЈНО ПИСАЊЕ У СПОМЕНИЦИМА СРПСКИМ

ДРАГУТИН ЈОСТИЋ

(ПРИМЉЕНО НА СКУПУ АКАДЕМИЈЕ ФИЛОСОФСКИХ НАУКА 7. АПРИЛА
1897. ГОДИНЕ)

Потреба да се очувају тајне као и задовољство у загонетању врло су стари и још су у класичних народа — а и раније, на Истоку — створили разна тајна писања. Још се за ефоре шпартанске зна да су војводама у таборе слали заповести исписане тајним знацима. То је најстарија грчка криптографија. После је било и више и разноврснијих, како државних тако и приватних. Од Римљана зна се за Ј. Цезара и Августа да су понека писма своја писали на особити неки, тајни начин. У средњем веку та се вештина ширила и даље по Европи, гдегде кварена, гдегде допуњавана и усавршавана.¹ Ми смо је примили од Грка.

Три су главне врсте тајног писања, или:

I, бројеви у разним својим односима замењују писмена; или се

II, писмена узајамно замењују, или

III, нарочити знаци (обично на разне начине измењена писмена) замењују писмена. — У нас су биле

¹) За све то види *Griechische Paleographie* von V. Gardthausen, Leipzig 1879., стр. 231. и даље.

Снимак 3: „Тајно писање у споменицима српским“, Глас Српске краљевске академије, 1898.

се врло лако и пријатно, хвала буди интересности самога предмета, а украшена је још са 16 слика, које представљају статуе, погрца и моменте онога времена и које ће пре интересовати историка и археолога, но правника и политичара.

н. с. п.

Српска Краљевска Академија. **Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа.** Прво одељење. Књига I. **Стари српски записи и натписи** скупио их и средио Љуб. Стојановић. Књига I. Београд. Државна штампарија Краљевине Србије. 1902. Цена 6 динара. Велика 8^о стр. XIV + 480. —

Српска Краљевска Академија одлучила је да издаје Зборник за историју, језик и књижевност српску, у коме ће се објавити сви извори за народну историју до год. 1830, а уз то и други значајнији споменици за језик српски и за стару и средњу књижевност. Овај зборник биће подељен на два велика одељења: у првом ће се штампати споменици на српском језику, у другом споменици на туђим језицима. Прво одељење почиње овим старим српским записима и натписима, којих ће бити још једна књига, а у трећу књигу доћи ће регистри, допуне и поправке. У овој, првој, књизи штампани су записи и натписи од XII до XVII в. закључно; има их 2086 и од њих до 400 (1/5) сасвим нових, а око 600 раније штампаних, али за овај зборник су понова поређени с оригиналом и исправљени. Најстарији је од г. 1186, по вековима има их: из XII—6, XIII—30, XIV—162, XV—186, XVI—523, XVII—1174. Издавач их дели у три групе: I групу чине савремени записи, датовани или такви, да им се лако може одредити време, II недатовани, којима се може одредити век, III доцније записани или сачувани у позвијим преписима. Њих

20*

Снимак 4: „Стари српски записи и натписи, књ. I“, Дело, 1902.

нашег веселог Августина — Матоша), који се користио том приликом, да изгрди и старо и младо у нас, и да учини ово откриће: да је, узевши у опште, и цела српска књижевност копија великих писаца из — Загреба! Покојно београдско Коло, после једне занимљиве историјце, коју је уредништво тога листа имало са Дучићем, донело је од једнога безименог писца, у виду књижевне квинтике, један, ни више ни мање, но циничан памфлет. А Босанска Вила наша је у Бечу једног младог човека, који је био просто немилостив и који нам је том приликом изнео, пун пратерскога духа и вистештва, невероватне теорије о лирици.

У нас се, на жалост, књижевни производи и новине не оцењују увек по њиховој правој, књижевној вредности, већ по симпатијама и везама, које критичари гаје и одржавају са појединим писцима, према књижевним, политичким а често и безбојним таборима, на које су подељени у нас и једни и други.

Ми најтоплије препоручујемо нашим читаоцима ову лепу, одабрану и елегантну збирку страних Балада и песама у изврсноме француском преводу, која садржи у себи и неколико огледа из модерне српске књижевности.

Н.

Српска Краљевска Академија. **Зборник за историју, језик и књижевност српског народа.** Прво одељење. Књига II. **Стари српски записи и натписи.** Скупио их и средио Љуб. Стојановић. Књига II. Београд. Државна штампарија краљевине Србије. 1903. Цена 6 динара. Велика 8⁰, страна XV + 482.

Лане у ово доба издала је Српска Краљевска Академија, као прву свеску свог Зборника за историју, језик и литературу српског народа, прву књигу Старих српских записа и натписа, што их је скупио и средио академик Љуб. Стојановић. Појаву њихову Дело је одмах похвално пропратило, па му паде у део да и другу књигу поздравља добродошлицом.

Она је по броју записа и натписа богатија од прве, јер их има 2639, т. ј. 552 више, а такође је у њој већи број, два пута, и свим нових (трећина свих у овој књизи, 881) а и више од трећине раније издатих а сад тачно проверених, тако да их је остала тек

Снимак 5: „Стари српски записи и натписи, књ. II“, Дело, 1903.

били ђаци“, „Под арњевима“, „Мали“, „Крај Романа“, „Пре љубави“, „Смрт Јеремије Јеремића“. Четири од тих приповедака изишле су у „Српском Књижевном Гласнику“: „Кад руже цветају“, „Живот и дела Данила Перишића“, „Мали“, и „Крај љубави“. Оштре опсервације београдског и маловарошког живота, занимљивост предмета, реалистичка описивања крупним и јасним потезима, горка и неуздржавана иронија која иде до сарказма, добра лигерарна форма одликују ове приповетке. Неколико од њих („Кад руже цветају“, „Живот и дела Данила Перишића“, „Магаре“, „И тако време пролази“, „Под арњевима“, „Крај Романа“, „Пре љубави“) иду у најбоље ствари што их је наша млада приповетка дала.

Х

Један нов српски натпис из XII века — Из четвртог броја XXIII књиге „Гласника Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини“ оштампан је један мало прилог Г. Др. Владимира Ђоровића под горњим насловом. У том прилогу саопштен је и пропраћен важан гробни натпис требињског жупана Грда Запис гласи: „Въ дни кнеза велика Михола вѣмрѣ жовпанѣ Грѣдѣ трѣбѣнѣски и вѣ то лѣто зида смоз ракоу братѣ жовпанѣ Радомирѣ съ сѣми еговѣми і жена емоу. Твара моистрѣ именемѣ Браѣ[нѣ].. [рабѣ] божи ги даи здравие“. Запис тај није датиран, али га Г. Ђоровић, према индикацији владоца, ставља у XII век, за владе великог кнеза Михајла, последњег малог дукљанског владоца, који је изгубио своју област у борби с Немањом и његовим братом Мирославом. Палеографске особине текста подсећају на најстарије наше споменике, на запис Кулина бана, Мирослављево Јеванђеље и Хилендарски Типик. И језик је исто тако најстаријег типа. Натпис тај узидан је у темељном зиду мале, данас запуштене црквице у Полицама близу Требиња. Њим је приметно обогаћен оскудни број српских записа XII века.

Д.

Српска хрватска књижевност у Енциклопедији Словенске Филологије. — Као што је познато, Руска Академија Наука почела је издавати велико дело „Енциклопедија Словјанској Филологији“, под уредништвом Г. Ватрослава Јагића. Једна велика књига ове енциклопедије биће посвећена историји српско-хрватске књижевности. Стару српску књижевност има да изради Г. Др. Владимир

Снимак 6: „Један нов натпис из XII века“, Српски књижевни гласник, 1911.

у средини, противној свима етичким осећајима, у којој деца расту; а на више места спомиње „необуздано славољубље родитељско“, које децу, нарочито децу са неуропатичким и психопатичким склоностима, гони на више или мање штетно сувишно напрезање умних и душевних снага.

Често се као узроци наводе љубав, утицај скандалозне и порнографске књижевности и алкохолски екцеси. И ту је врло важна улога родитеља, који треба да савесно пазе на своју децу, а не да их прикривају, што се такође дешава. На сувише осетљиву данашњу младеж може врло штетног утицаја имати начин, на који дневни листови доносе извештаје о ученичким самоубилачким случајевима, и тон, који о томе говоре многи родитељи пред децом. У сиромашнијим друштвеним круговима долази још у обзир и штетан утицај бедних животних прилика, глад и оскудица, бриге, муке и сурово поступање.

Али није могућно ни приближно навести све узроке. У више од трећине случајева у актима је означено „из непознатих узрока“.

Као закључак износи Н. да је у многим случајевима школа само последњи прстен у дугачком ланцу узрока, а да се основни узроци морају тражити у домаћим приликама, у целокупном погрешном васпитању. Ту се мора доћи са помоћу; сазнавање погрешака у васпитању зацело ће најбоље показати и путове, којима се у будућности мора поћи, ако се хоће да се зло уклони или барем ублажи. Нека би се на овом путу заједно нашле све оне снаге, које данас још раде одвојено. Повратити здраво уживање у животу нашој младежи, то нека је узвишена мета, која треба да служи као заједничка подлога раду свих нас.

Нейперова књижица заслужује, да се пажљиво чита; ми је зато и препоручујемо, а због тога смо и ошширније приказали овде њену садржину.

Београд.

М. Ј. П.

С. П. Розановъ. Источники, время соствавленія и личности соствавителя Феодосіевской редакціи Житія Саввы Сербскаго. (Отд. оттискъ изъ Изв. отд. р. яз. и слов. Имп. А. Н. т. XVI, кн. 1.). С. Петербургъ. 1911.

Између свих радова у нешто задоцнелој првој књизи XVI т. Извѣст. Отдѣл. русск. яз. и слов. Имп. Ак. за нас је најинтересантнији рад С. П. Розанова о изворима, времену постанка и личности састављача теодосијевске редакције Житија Св. Саве. Поред неких промашаја, учинио је г. Розанов и доста добрих погодака и унео нове светлости у питање о Теодосијеву раду. Остављајући да, у згоднијим приликама, детаљније претресем

Снимак 7: „С.П.Розановъ. Источники, время оставлеия и личность составителя феодосіевской редакція житія саввы сербскаго“, Наставник, 1912.

ТАЈНО ПИСАЊЕ
У ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ЋИРИЛОВСКИМ СПОМЕНИЦИМА.

ДРАГУТИН КОСТИЋ.

(Примљено на скупу Академије Друштвених Наука, 11. нов. 1911. г.)

Тајним писањем сматрамо онакво писање, друкчије од обичнога, којим писац, у обичном, потпуно читком слогу, скрива реч или став какав мање ученом читаоцу, односно, отежава читање и разумевање њихово ученијем. Пред тим ученијем читаоцем он овим затајивањем управо још јаче истиче оно што тобож скрива; обично, име своје.

Тајно се писање у рукописима јужнословенским употребљавало: а) ређе, по озбиљној некој потреби; или б) обично, да се читалац забави загонетањем. Прве побуде могу се врло ретко констатовати; поузданије на пр. у запису на псалтиру, штампаном 1528/9, где се јадикује за Београдом, у који *вѣни* *дѣше агаренѣска чедѣ* г. 1521¹⁾; или, слично томе, у запису на крмчији, писаној на Мокрој Гори, г. 1602, кад су цркве паљене и рушене, а свете књиге ништене *ѿ проклети агаренски чедѣ*²⁾; или у запису из Пиве у Херцеговини од г. 1695., кад у њој

¹⁾ Записи и натписи, III, стр. 151. бр. 5590.

²⁾ Рукопис III а. 38, у Jugoslovenskoj Akademiji у Загребу; опис у Споменику С. Кр. Академије XXXVIII, 131.

Снимак 8: „Тајно писање у јужнословенским ћириловским споменицима“, Глас Српске краљевске академије, 1913.

Једва на једвите јаде прослови новајлија : „Доста!“ Том га пусти : „Тако ! То нек’ ти је за памет, па други пут добро гледај, с ким ћеш да се шегачиш !“

А новајлија оде, бришући нос, плачући и стресајући с одела прашину. Успут је претио Тому, како ће му првом приликом показати, освртао се и песницом измахвао. Том му се кезио, па пође, поносан и весео. Али тек што му окрете леђа, а новајлија дочепа једну каменицу, удари њоме Тома посред леђа, па наже бежати као срна. Том је гонио издајника до саме куће његове. Ту заузео пред вратницама „положај“, па узео изазивати новајлију, да изиде, ако му подноси срце јуначко. Овај се, међутим, задовољио, да му се кроз прозор избекељи, па се онда изгубио. Али се место њега појави мати његова, назва Тома неваљалим, opakим простаком и отера га од куће. — Отишао је, и ако га је срце вукло да још почека иза бусије на свога непријатеља.

Било је већ прилично доцкан, кад је кући дошао. Увукао се кроз прозор у собу. На велики свој жас, спази тетку, где га вреба из заседе. Кад га је видела какав је и какво му је одело, одлучи се чврсто и непоколебљиво да оствари своју намеру, да му загорча суботњи одмор затвором и тешком робијом.

(М.)

(Наставиће се.)

М. Твен.

ДВА ЗАПИСА.

И најнезнатнији споменици могу, у понеком питању, бити врло карактеристични, и кад се згодно стеку, дати јединствено уочљиву слику живота читавог једног краја. Такав је случај, на пр., са двама простим и иначе за историју безначајним чесмама пред старим неманићским манастиром Трескавцем, у брду више Прилепа.

Обе су одмах више капије, чим се уђе у старо двориште манастирско, које је имало и своју камену ограду. Стоје једна до друге, готово једнаке по величини, са

О ПИСЦУ И ДЕЛУ

Стефан Немањић, Првовенчани, брат Саве Немањића, првог познатог књижевника нашег, био је и сам књижевник. Мање обилат али више књижеван него Сава. Стил му није онако прост и јасан као Савин већ дотеранији, кићенији, отменији — удешаван непосредно према византијском. Језик, као књижевни, корентнији: више словенски него српски, без нових народских форми (својов вољоа). У реченицама, међу којима нема анаколутних као у Саве, чешћа је употреба партиципа, нарочито апсолутног датива, и инфинитива с дативом и акузативом. Код Стефана се у свему јаче истиче непосредан утицај византијске књиге. Опажа се и већа ученост, начитаност, већа готово него у Саве. По сведочанству савременика му, ученог охридског архиепископа Димитрија Хоматијана (в. К. Јиречка: Историја Срба, стр. 284) Стефан је био човек «образован по византијски». (Можда баш и у Византији, у Цариграду, као талац Немањин на грчком двору, с кога се и оженио?). Карактеришући Саву, исти Хоматијан не истиче образованост његову, и по свему што каже о њему види се да Сава за њега није био довољно — византијски углађен. Бивши аскет постао дипломат и «сујетан» војвода црвени па, поготову, и војнички.

Кад су, по преносу Симеонових моштију из Хиландара у Студеницу г. 1207., Стефан и Сава, с благословом светогорског синода, прогласили Симеона за свеца, они су братски поделили и посао око прослављања

Снимак 10: Предговор у „Краљ Стеван Првовенчани, Житије и Жизан св. Симеона Немање“, Време, 1923.

Антикалуђерска сатира из времена Косовског боја

У Народној библиотеци у Паризу налази се у збирци епосовског јунаштва, из (р. Д.) једне гласавне редакције...

Свет се крајем и слава (нам) јућ захтева, Првак тине, дукан стос, тина мекана...

Искрст је дане забави и љезов свуда, Векан ки је з Библоса мек се гута...

Карањина и бискупни и биспи, Миле, Бота одговоре, се о злати...

Симва у том мезажу ки то заче, Како мило дуна и мило свуда...

Миле, брђање и екскурзи прерањивање, Рекарони, марширале, ала-екарони...

Дивејери, врајни и песни, сељаче чине, Слато сребро и сто мило чинило...

Кривоског шпата, Свети и свети Краљева, Сви рећ нискога...

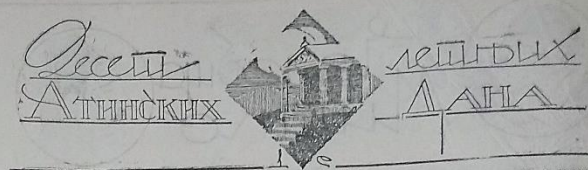
Најубавни град, Стави свекрвни, У свом омањем грб...

Дивотна мила Малица, И била, музикована Свистејана, Носе ме три чедина...

Честити у јуни, Кад су љубавна, бурљива, Нарис и змибул рећ жрми...

Нена ми мек и мекоскојаване, Као крај Херцегова, И спрејна, ископане, грда...

ТОРОР МАНЈОЈВИЋ

Ово што поред дурђине и комарца ваљет путника с првом у ризи највише мучи у Грцију...

Једна је ова самонастава мекот и обилан ток веланити, Ова га тва знања година стаја рећ једна издржава динота...

Минира у диноте, рекарфе, урни и фирме кривине пута су мучи...

Премајни тим болнице Нике Атаре (Атине Бекриале болнице), Бекриале се параваријана, које мило на сега жесе...

Има нешто мудро и вечно чинило у тим параваријанах, То је гласни рекарфе ба швет динан, динан стаје гласавна та...

Са једне стране Кио Химет, тине се прибрало мек на пектар Бекриале...

Атине је не само интелектуална као проналазач, она је и једна мекотина...

У својој на јуни самонастава Атине је познатија велики јуни су нова стеза или га тину...

Централни прерањивање једне сукоба, прерањивање државо рекарфе...

Али ако овај народ алмана мекре да је нотован стајан Грцакоја...

Грцију. Грци обично тинује нешто живота док не остави, док се не обогати, па се онда ожеди.

Они што тинује на ситно прања су палат. По ушанама, по бајанствама...

Поред специфичних карактеристика, земље и државна, једна је код и војног Атине амину...

И у савом напиту забављана жесе добрих три ушана, тогама мекоту стаје и нисе Грци...

Ту су од првице ваљави атински «мекот» или «парод»...

У том националном театру под велане жесе грбавина је оно што се на површини система обично налазила...

Динта чини Турци, Авд Пашин војак, једна прерања рећ интелектуално мекотине...

Поред плота који гласавна динта и динта свага кија турци и биспи...

ДеСАННЕР СТАГОБЕЊИЋ

Снимак 14: „Антикалуђерска сатира из времена Косовског боја“, Време, 1928.

година робије, остали пуштени. Никола Христић не казује ништа, а ја не питам. (28 новембар.)

18 је стрељано, а 78 било осуђено на смрт!
(29 новембар.)

Пантелић, Министар Правде, рече ми да ће за који дан престати преки суд у Зајечару... Судије му пишу извештај,
(7 декембар.)

Скупштински избори су 25 јануара. Кад ће и где бити Скупштина није казано, нити Никола говори о томе. Сва је прилика да неће бити у Београду.

Како чекају скупштину, не знам! (22 декембар.)

Христић (Мин. Ун. Дела) добио Срп. Новине у којима је његов извештај краљу о буни. Док ето Д-р Владан ужурбан обрати пажњу на велику штампарску погрешку. Мањо увређени државни аукторитет, штампано је утврђени државни аукторитет.
(31 декембар.)

МИЛАН Ђ. МИЛИЋЕВИЋ.

ОСТОЈА РАЈАКОВИЋ УГАРЧИЋ.

(Прилог историји нашег народног епског песništва.)

Остоја Рајаковић Угарчић познат нам је само по надгробном натпису око лика његовог на претпратном зиду у цркви Св. Климента у Охриду. Натпис је тај објављиван досада неколико пута, Најраније у Фр. Миклошића *Monumenta Serbica* (г. 1858), најскорије у *Времену* (бр. од 15 авг. 1926) по препису Г. Ст. Кракова у књизи *Кроз Лужну Србију*, заједно са снимком лика, мање познатог. Натпис тај гласи, у транскрипцији:

ПРЕСТАВИ СЕ РАБ БОЖИ ОСТОЈА РАЈАКОВИЋ ПОГУСЛОМ
УГАРЧИЋ, СУРОДНИК КРАЉА МАРКА А ЗЕТ ЖУПАНА
ГРОПЕ, ОКТОБРА 10 ЛЕТА 1379.

Са лика, види се да се Остоја престадио врло млад. Нема ни браде ни бркова. Углађена мрка коса пада му до рамена. Није у широком, свечаном, »црквеном« оделу, у »коластој аздији«, како се обично сликају владари и властела наша, него у тесном, витешком, коњаничком, као на пр. кесар Оливер у Леснову (в. Д-р В. Р. Петковића *La peinture serbe du moyen age*, стр. 121), са прорезом између ногу на дугачким пешевима које красе кола (кругови) са белим двоглавим орловима. Опасан је широким, богато украшеним кожним појасом с дугачким укрштеним крајевима слева; појасом пра-

ВАСКРС ЈЕДНЕ НАРОДНЕ ЕПСКЕ ПЕСМЕ ИЗ СРЕДЊЕГА ВЕКА

Први биограф Савин из 13 века, Доментијан, тврди да су о бекству његову одмах спеване и песме. *Усмене*, наравно, кад не каже да су и написане, те, по томе, и *народне*, баш ако би их певали и калуђери или племићи, утицај чијих се схватања и иначе опажа у оним, по Вуку, „најстаријим“ епским народним песмама нашим.

Траг тим песмама, односно првобитној песми с мотивом о спремној *женидби* Растковој као узроку бекства, тражен је, без поузданијега успеха, у данас сачуваним народним песмама. (За све покушаје, видети у г. Ј. Томића „О срп. нар. еп. п. о одласку св. Саве у калуђере“ у Гласу 84). Међутим, биће у праву пок. Св. Вуловић претпостављајући (Годишњица Н. Ч. VII, стр. 123) да се баш у причању Теодосија, тога „новелисте 13 века“, сачувао „најстарији остатак те народне *песме* или традиције, каква је била у другој половини 13 века“. И он сам већ, указао је, узгред, под текстом у нотама, на неке за народно песништво наше карактеристичне ознаке, сачуване, у више књишкој форми, и у Теодосијевом тексту. Тако, прво, на фразеолошку орнаментику, на пр.: „јакко и самем родитељема јего зазрети и устидети се“ са паралелом у: „ззор беше самом родитељу“; „не ва мекиих красовати се“ према: „на меку душеку“, што је погрешно јер је „мекаја носити“ значило бити одевен у (меку) свилу, насупрот грубој „власеници„ (раси), те би ту паралела из народног песништва била у: „носити свилу и кадиву“; па „и на силне коње уседоше“ чему и не треба коментара, и др. Затим је, истакавши фразу „Бога како не убојасте се?“, узвикнуо: „Чист десетерац у чистом народном језику!“ Али је, на жалост, само на томе и остао. А међутим, и тих чистих десетераца, и мање, других народних стихова, дванаестераца и осмераца, чак и са сликовима, као и знакова народне песничке фразеологије наше (да поменемо само још: „И бежећи бегом убогоше“ слично: „Трком трче“..., „Виком виче“... и др.) има у Теодосијевом тексту толико, да се, с обзиром још и на сам предмет, сиже, који је просто „створен за песму“, а испричан сасвим по укусу народних епских песника, с честим дијалозима, и писмима, — претпоставка Вуловићева мора прихватити као потпуно оправдана. Теодосије је, дакле, један савремени му текст народне песме о бекству Савином у манастир препричао прозно и књишки, „украшавајући“ га и цитатима из Св. Писма, мењајући и профани стари српски језик песме у књишки српскословенски. У том свестраном прерађивању ипак је, у одломцима, сачувано и по нешто од првобитног текста песме. Отуда је у Теодосијевом

Проф. Драг. Костић

Где је била Небојша?

— Прилог историји тврђаве и града Београда —

Где је била Небојша? Чудно питање. Где је и сада, а једна и једина, да би се могла побркати с којом другом. Али баш то што је она данас једна и једина на ирвавим бедњима Београда, који су некада били окршени и многим другим кулама, баш то значи — да ова данашња није могла бити ова Небојша, она најглавнија кула у одбраненом систему Београда, каквом се сачувала у народној песничкој успоени, традицији, што ће рећи: у народној усменој историји, а каквом је заиста и морала бити па да стекне славно име и данас живо. А по чему то значи? По оној логици догађаја, по којој и у последњим ратовима знамо да се од седморице војника што су отишли у рат из једне задруге, тројица као пешаци, двојица као артиљерија, један као болничар, један као командир, кући вратио само овај последњи.

Па која је то била, и где је то била та права Небојша? Видећемо током овог разлагања. Засала, она је за нас само знало име некиог јунака, као што је на пр. и име косовског хероја Милоша.

Ево шта нам зна о њој рећи народна историја наша: усмена, писана и санкана.

1

Ипак, да је баш ова данашња Небојша, она на Дунаву, у Доњем граду, она права, доказивале би ове чињенице:

1) У Вишњичевој песми о буни на дахије, посталој за време самога Устанка, пре више од стотину година, од савременика ако не и материјалног очевица, каже се за дахије како, од јада

качешће од стаала тешкоју,
израбаше колу на Дунаву,
на Небоју кулу високуе...

да виде у њој „шта ће нама бити до пошљетка“, па кад видеше да ће погубити главе, а они

качешће наша од челна
те раскину од стаала тешкоју,
бацише је каз бијесу кулу,
каз бијесу кулу у Дунаву...

Та је „Небојша“, и тада, почетком 19 века, могла заиста бити само ова данашња Небојша у Доњем граду на Дунаву!

2) На њу се пак несумњиво мисли у свлако старијој песми народној, у познатој Вуковој Дуби Јакшића. Ту се каже да на деоби

Дектер узне донка крај од града
и Небоју на Дунаву кулу...

Према Вуковом бележењу рачунајући, ова се песма могла формирати најдоцније крајем 18 или почетком 19 века. Али, већ и према самим Јакшићима, према онима који су на те вишешке породичне понајпре могли ња у народну песничку традицију, према Дмитру и Стевану, синовима старог Јакше, личностима заиста историским с краја 15 века, а више још према вероватној историској основи догађаја (деоби) у тој иначе мотивској песми,¹⁾ т. ј. према стварном спору бра-

¹⁾ Али неће бити би значаја ни то што Вишњич, песник народни, изајде за „Лазарчеву“ кулу Небоју, кулу главу и крсташкицу одбрабене ове Београда, и обе томе доводи дахије да њу у по нах побле нематат, или, не камо да су и овај значајни лични ови одржали на њу, што су ова радл:

пошешти брешке високуе
на Небоју, кулу Јакшићу,
отметаше у колу високу...

да ту давио. Да је тај давио тако одржан, види се у једном од некувалних пиора Византијани (по А. Гавриловићу у „Градани“ ишитој г. 1886), у спису земљинског власноста и власноста Гаврила Кошчића, у „Дрешу о случајном документацији у Србији“, штампаној према пут одмах још 1881 годне у Будиму и која „Дрешу“ уиште и не спомиње Небоју, најмање као место где би се могло спашати. И где би?

²⁾ Протешки те песме вероватно је сачувао у Аустриској верзији „Дрешу на давио брешу“ у зборнику Антонија и Арнаулова „Визарска Народна Песнија“ на стр. 129, а ту верзија по тп. XXVII (Сборника за Вар. Ужворенија, са стр. 216. Види и у Н. Шаушка Н. III (с. 183).

Снимак 23: „Где је била Небојша? Прилог историји тврђаве и града Београда“, Београдске општинске новине, 1931.

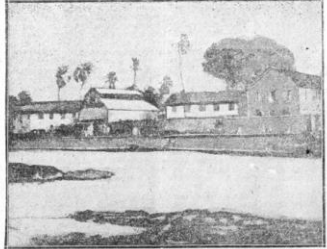
ДА А СЕ НАСМЕЈЕТЕ. РЕАЛИСТА

— Ах, што ја нисам отишол! — Гласот Оваа ниско не би било границе на дрвету. — „Gingone“ — Парва — Ах, твој ауто је прва ствар! Да, али само ја прва ствар! — Зашто ухвати ауто за себе? — Штеди, а твој ауто унесој! — Зашто унесој ауто за себе? — Штеди, а твој ауто унесој! — Зашто унесој ауто за себе? — Штеди, а твој ауто унесој!

ГИЈАНА, ЗЕМЉА РОБИЈАША Терор меѓу робиијашима

Написано Емил Шотар

Јесу во колонијата Јујана во 1908 година, каде ја снесоа зато што ја уздрого нејаква робиија. На тај начин је Кутано отпишано својот сина оставе осуденичката на бекство у холандска Гвијана. Тој дојде татко со својот син и поједини луѓе, меѓу кои и некои робиијаши. Тој се врати во Јујана и се врати во Јујана и се врати во Јујана...

МЕТРОПЛИСА УТАМНИКА ЗЕМЈИ—СТАРИ БЕЧЕЈ На пријатен поздрав... ШТАХ

Турнир за ПРВИСТВО БЕОГРАДА Београдски плавски клуб... ШТАХ

КЊИЖЕВНОСТ Илустриране Савине легенде

Поводом академске презентације беседа др. Ва. Р. Петковића, Лектора св. Саве у старом језику српском

Препријата академска беседа др. Ва. Р. Петковића... Савине легенде... Академска презентација...

баш особено вредност. Дечанска икона, својом епифанијом са митарком, од које је и старија, ни само да не потврди такође претпоставке постојања некое минастије аутохтонског колонијалног живота Ст. Дечанског од Чамбала, него уметно и моќност постојања тамног колонијалног живота Ст. Дечанског од Чамбала, него уметно и моќност постојања тамног колонијалног живота Ст. Дечанског од Чамбала...

„Срп Самсонов“, са 15, а 11 стига што је он управо извршио својој отплате извршио својој отплате извршио својој отплате...

Савине легенде... Академска презентација... Илустриране Савине легенде...

Снимак 26: „Илустриране Савине легенде“, Време, 1932.

onda traži zaklona u neurozi. Neurotičari su uvek ljudi koji za sebe ištu sve i sva od života, a sami ne pridonose ništa. Čovek živi u zajednici i dužan je u njoj surađivati, znao on to ili ne znao, priznao ili ne priznao. Posledice pogrešnog stava spram te zajednice padaju na njega samoga. Pokoravali se smislu života, koji se sastoji u surađivanju i davanju, uspeva; inače stradava. Videli smo da niko nije tako siromašan da ne bi mogao davati, tj. surađivati u općoj ljudskoj zajednici.

Osiijek

Danica Pinterović

ЈЕ ЛИ ДОМЕНТИЈАН БИО УЧЕНИК САВИН И САПУТНИК МУ ПО СВЕТИМ МЕСТИМА?

И за јаче утврђење и за бољу организацију вере, коју је отац његов велики жупан Немања утврђивао подизањем тврђава, манастира, а сам Сава, уз помоћ брата Стевана, и доношењем моштију Симеонових и проглашавањем његовим за свеца; и за рационалнију и националнију администрацију цркве, којој је дипломатским искоришћењем неприлика цариградске патријаршије и византиског царства извојевао архиепископску самосталност; и за верску просвету и наставу, којој је подизањем Хиландара засновао раседник у самом центру православног верског образовања — Сава, у потпуности наследник великих очевих организаторских способности, морао је пре свега постарати и да васпита и квантитативно и квалитативно што јачи подмладак, којим ће држави и народу нашем обезбедити што поузданији опстанак, правилан развој и стални напредак православљу свом: вери, цркви, и просвети — које по њему зовемо „светосавским“.

Хиландар и други светогорски манастири словенски, бугарски Зоограф и руски Пантелејмон, из којих је Сава могао за први мах доводити администраторе цркве, ученије и способности од домаћих, били су ипак и врло далек и недовољни извори. Сави је требало да око себе скупи и сам собом основно васпита што већи број ученика, својих. Да организује неку врсту монашке школе, богословске семинарије, из које ће одабрати ученици или на више, као факултетско, образовање у Хиландар и уопште на Свету Гору, тај универзитетски град монашког православља.

Лични пример његов, младалачки подвиг бекства из двора у манастир, бекства које за наше православље има онако епохалан значај какав Будино за будизам и Мухамедово бекство из Меке у Медину за ислам, помогао је Сави у прибирању ученика, чим је благотворни рад свој, по повратку из Свете Горе 1207—8, почео у средини самога народа, лично гледан, лично

Снимак 27: „Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима?“, Гласник Југословенског професорског друштва, 1933.

У основним цртама слаже се са Шпангером и с Литом старији заступник духовно-научне педагогије, на кога су утицали Дилтај и Ојкен, *Рудолф Леман*. То се јасно види истом из његове последње и најзрелије књиге: „Двоструки циљ васпитања“ (*Das doppelte Ziel der Erziehung*). Обележје је духовних наука нужна упоредност систематскога и историјског посматрања. Пошто се управо у педагогији систематско схватање онога што је од васпитне вредности увек само на основи историјскога сазнања да извести, то је педагогија духовна наука, нужни члан у вези духовних наука. Као таква да се израдити у науку о вредности која се у најдубљој основи свога бића разликује од пуне вештачке науке. Теоријска педагогија не потиче само из праксе; она има и чисто теоријско значење. Разуме се да су теоријска и практична грана педагогије упућене једна на другу и могу само у усклом међусобном додиру напредовати.

Под утицајем је Шпангера и Лита, примењујући и мисли Георга Зимела, такођер и *Ерих Штерн*. И само управљено на вредности, израста и васпитање из културе и одређено је историјем. Али васпитање усеже и у живот и у историју као самосталан чинилац од највећег значења. Васпитање се да образложити само чињеницама и појавама културе, и педагошка се теорија може стога развити само у најужој вези с наукама којима је предмет та култура и њезине објективације.

Према томе смисао се васпитања може открити само ако се васпитање посматра у целини културнога живота као једна појава духовнога света. Као што рече *Дилтај*, педагогичар мора добро познавати не само појмове него и историју. Али када се педагошко истраживање крене историјским путем, то не сме оставити историју васпитања да буде изолована од целине педагошке науке и остане острво. Она мора напротив најуже везати један с другим историјски и систематски метод.

(Свршиће се.)

Милан Шевић

КАДА ЈЕ ТЕОДОСИЈЕ ПИСАО ЖИВОТ СР. САВЕ

У свесци за јуни-август о. г. Гласника Југ. проф. др., у чланку: *Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник по светим местима?* — домишљао сам се на стр. 244 да је Теодосије свој Живот св. Саве могао писати у размаку између г. 1284 и 1316, када је заиста, како он замишља још за државу Стевана Првовенчаног, граница наша према Угарској досезала до реке Саве, за владе њему савременог »сремскога«

Снимак 28: „Када је Теодосије писао Живот Св. Саве“, Гласник Југословенског професорског друштва, 1933.

У Зборнику Филолошких и лингвистичких студија у част проф. А. Белићу (Београд, 1922) ја сам се у расправи „Да ли се сачувало што од Савине Службе и Похвале св. Симеону“ (стр. 158—164) домишљао: да неоспорно похвални текст, сачуван у Доментијановом Животу св. Симеона од стр. 29—41 у Даничићеву издању, а који је, по доказима М. П. Петровскога у *Иза. Отд. рус. яз. и слов. XIII* (1908), у главном свом делу прерада Похвале св. Владимиру од кијевског митрополита Илариона, не потиче као прерада од самога Доментијана него од св. Саве, да је тј. у поменутом Доментијановом тексту сачувана *Похвала св. Симеону* од св. Саве.

У предговору свом издању *Списа св. Саве*¹⁾ проф. Влад. Ђоровић је одбио моја домишљања и остао при закључку М. Петровскога: да је прерада Похвале св. Владимиру у Похвалу св. Симеону дело самога Доментијана, и стога те похвале није ни уносио у *Списе св. Саве*, ни као сумњиво дело Савино. Његови разлози у овоме су:

„Костић није приметио две врло важне ствари: прво, да је Иларионов текст само местимично узимај дословно, а да је већи део његове фразе проширен и развијен у чисте реторске реченице. Такав начин рада, зна се, карактерише цело дело Доментијаново... Сава, међутим, није писац широке фразе. У Савиним Житију Симеоновом, иако тамо има на дватри места похвала Немањи, нема ни једне реченице која би била из Ила-

¹⁾ *Списи св. Саве*, сређено д-р Владимир Ђоровић (С. К. Акцезија, Зборник за истор., јез. и књиж. срп. народа. Прво издање, књига XVII. Дела старих српских писаца. Кн. II.

Снимак 29: „Ко је саставио Похвалу Св. Симеону сачувану у Доментијанову Животу Св. Симеона?“, Глас Српске краљевске академије, 1934.

Снимак 31: „Урош Цонић: Свети Сава у народним и уметничким песмама“, Идеје, 1935.

НАЈСТАРИЈЕ ПЕСМЕ О СВЕТОМ САВИ

Кад је у време зидања Студенице, око 1191 г., Раство, најмлађи син великога жупана Немања, у седамнаестој години (значи рођен је око 1175) отишао из Раса на Свету Гору, и замонашио се, онда се о том значајном догађају причало с дивљењем свуда, не само по држави Немањиној него и по околним земљама. И онда су, по сведочанству Доментијана, »људи научени од Духа Светога да смишљају песме«¹ смислили их и о овом, песме заиста и достојном подвигу »богоданога јуноше«. Доментијан не каже да су те песме биле и написане а истиче да су их певали, што би значило да су биле *усмене*, т. ј. »народне«² у најширем значењу те речи. А таквом »народном«, популарном песмом могла је, као и данас, постати она која би се, поред значајне и занимљиве садржине, одликовала и израженијом уметничком обрадом. Овакву пак песму, која би се одржавала кроз векове, могао је, заиста, испевати само човек »научен од Духа Светога да песме смишља«, човек од талента песничког, свеједно из кога би слоја средњевековног друштва нашега био: духовник, интелектуалац, феудалац, војник, или и прост »човек из народа«³ било професионални певач (»глумац«⁴) било и обичан меропх.

Траг тим песмама, управо тој првобитној могућно савременској песми бекству Раствоу, тражен је у разним народним и народским песмама забележеним у наше дане, а заслуђиван је с најмање вероватности у »Златној свирали«⁵ из збирке Симе Милутиновића Пјеванија пригорска и херцеговачка, с више у оној из збирке Б. Петрановића о Сави и Ђурђијанки, која је у ствари устикована прерада Житија Алексија Божјег човека, с највише успеха у оној македонској што је наводи Ј. Томић на стр. 209 у С. К. Ак. Гласу 84 у расправи *О српским народним епским песмама о бекству Са. Саве у калуђере*. Она би могла бити ближа тој првобитној и по томе што је дата не у једном, метрички одређеном стиху: »дугом«⁶ или »кратком«, него у старинском колебаљивом »мешовитом«, у каквом је могла бити дата и она средњевековна. Али и та Томићева биће свакако створевина познијих времена, јер би заиста било чудо да се једна и тако неугодна, по уметничкој обради, и тако, слаба, по »историчности«, којом се иначе одликују савременске песме, могла одржати толико дуго, кроз седам векова! У крајњем случају то би могао бити крпеж од два само одломка раније неке, савременској ближе песме, од одломка почетног у ком је разрађен мотиват о насилној женидби Раствовој, и одломка завршног о наоружаном походу цара Симиона на Свету Гору, о сусрету са калуђером Савом и подлегању утпају његову

Снимак 32: „Најстарије песме о Светом Сави“, Српски књижевни гласник, 1935.

СВЕТИ САВА ТУРИЗМ

ПОД ОКУПАЦИЈОМ

Од проф. Драг. Костића

СВ. САВА
Фотка из позоришта Студио

Како један први народни уметник, не би се само уопште и аутоматски изводи из њега, него и како један, у ствари највећи и најбољи уметник, који је био један од оних који су се највише залагали за развој нашег националног живота, који је био један од оних који су се највише залагали за развој нашег националног живота, који је био један од оних који су се највише залагали за развој нашег националног живота...

У првом делу је писан К. и А. Милорадић (1894-1918) за своје кривично и политичко дело, издат у Београду, 15 маја 1918 године. У другом делу је писан Милорадић (1894-1918) за своје кривично и политичко дело, издат у Београду, 15 маја 1918 године. У трећем делу је писан Милорадић (1894-1918) за своје кривично и политичко дело, издат у Београду, 15 маја 1918 године...

ИДЕЈЕ и његов културни значај код нас

Неоспорно је чињеница, која је у турским и југословенским турским народима, најразвијенију галузју за посету страних туриста, а то је туристички туризам. Ово је туристички туризам, који је туристички туризам, који је туристички туризам...

ФРАНЦУСКО ПОЗОРИШТЕ

ЗА „ИДЕЈЕ“ НАПИСАО ЕТЈЕН РЕЈ

Од неког времена, много се говорило о француском позоришту. Французи, уопште, се брже и лакше прилагодили на окупацију, него и како један, у ствари највећи и најбољи уметник, који је био један од оних који су се највише залагали за развој нашег националног живота...

Француско позориште је једно од најразвијенијих у свету. Оно је једно од најразвијенијих у свету, оно је једно од најразвијенијих у свету, оно је једно од најразвијенијих у свету...

ДРУШТВО ЗА ЕНГЛЕСКУ НАРОДНУ ИГРУ И ПЕСМУ

Пример за нас

У једној од својих деценија, друштво за енглеску народну игру и песму је једно од најразвијенијих у свету. Оно је једно од најразвијенијих у свету, оно је једно од најразвијенијих у свету...

Снимак 33: „Свети Сава под окупацијом“, Идеје, 1934-1935.

диште да је овај типик св. Сава сам преводио и допуњавао, да је дакле св. Сава сам радио на њему. — Г. др. Павле Поповић у чланку „Једна пасторала Марина Држића“ износи садржину и кратку естетичку анализу најбоље али безимене пасторале Држићеве, којој даје назив „Плакир и вила“. Њен постанак ставља писца од 1550—1556. У почетку чланка има неколико нових података (архивских) о свадбеним обичајима тога доба.

Техничка опрема ове књиге је одлична, а цена мала. Овом ваљаном и старом научном часопису треба желети што бољу проћу.

Д-р Душан Пантелић

ЈЕДАН СВЕТОСАВСКИ ЗБОРНИК:

45 књига Друштва св. Саве. Браство XXVIII Београд 1934. Стр. 245. —

Друштво светог Саве обележило је прославу највећег просветитеља нашег, свога патрона, двојаким прославним издањима: једним напредним у редакцији г. У. Цолића: Свети Сава у народним и уметничким песмама, и редовним: Браством XXVIII. Њима немо се оаде и позабавити.

Поред речитог уводног прилога: Витешки Краљ Александар I Ујединитељ од д-ра В. Глушца, и завршних (уредничког преглед живота и рада пок. Зарије Поповића, поменик и читуља чланова Д. с. Саве, извештаји о раду друштвеном), све је остало о св. Сави. И све, иако већином без спољашње научне опреме и у популарној форми а прославно-патриотском тону, увек са научном преданошћу, главном и за овај прославни зборник. Али, и у правом научном зборнику, нарочито наше националне науке још у животном превиру, крије се обично и једна научно неугодност шаренила у схватањима и тумачењима и једне и исте ствари; утолико пре у оваквом једном прославном популарно-научном. У прилозима разних приложника оном Браству истичу се разнолика схватања, укрштају се застарелости са смелим новим комбинацијама, пориче се на једној страни оно што се на другој утврђује. Има у тој у основи прославно усклађеној симфонији и моментаних дисхармонија; ове управо и чине те овај, у својој врсти одличан зборник, није и исправно монотан.

Зборник почиње популарно добро датим синтетским прегледом: Живот светог Саве од д-ра Васе Глушца. Углавном по Теодосију, чијем је уметничком причању поклоњено, ипак, више вере него што би заслужио као сведок тако позан (на пр. у питању о крунисању Стеванову). — Други је прилог: О књижевном делу св. Саве од проф. П. Поповића. Г. Поповић као да се није умео најбоље сваби у улози сарадника у прославно-популарном зборнику. Навикао да научно расправља, и овде је хтео да одржи хиперкритичко мерило своје, али, с друге стране опет, вољан да се ипак прилагоди и смеру зборника, и у том је прилагођивању прешао сходну меру. Као строг критичар туђег узео је у обзир само „несумњива“ књижевна дела Савина, а уз то старао се да му спис буде што концизнији, краћи. Кратак и јесте, али је уз то и непотпун и у појединостима

Снимак 35: „Један светосавски зборник: 45. књига Друштва Св.Саве“, Гласник Југословенског професорског друштва, 1935.

Подобаше сръбьсѣи земли Савоу имѣти
архиерѣа аки нѣкоую тварь царскоую, оу-
краси бо прѣстолю отьчества си и оувезе
трьплетенимь вѣнцемь...

(СКАк. Споменик III, стр. 167).

I

1) У науци, и нашој и страној, примљено је као чињеница: да је Немања Симеон канонизовао за свеца о првој годишњици смрти му, 13 фебруара 1201, у Хиландару, од Сабора светогорских отаца, а непосредно на основу мироточења његове раке, како то тврде његови и Савини биографи, светогорски калуђери Доментијан и Теодосије, први на преко педесет а други на близу сто година после смрти Симеонове.

Тако, у немачкој науци, каже проф. М. Мурко у *Geschichte der älteren südslavischen Litteratur* (г. 1908) на стр. 157: ... des heiligen Symeon, der schon ein Jahr nach seinem Tode auf dem Athos kanonisiert worden war. Тако, у руској науци, каже Г. А. Ильинский у *Журналу Мин. просв.* за новембар 1908, у чланку *Значение Афона в истории славянской письменности*, на стр. 22: да је Сава у ћелији (Карејској) написао Службу свом оцу, када га је, о годишњици његове смрти, нарочити сабор атонских монаха канонисао. Тако, у нашој науци, каже В. Јагић г. 1867 у *Историји књижевности народа хрватскога и српскога*, на стр. 153: ... у Хиландару, о годишњици смрти Немањине, по жељи скупљених отаца светогорских, написао је (Сава) „каноне и стихире и чудотворенија“ оца својега, сада светим проглашенога Симеона. Тако исто, исте 1867 г., и Ст. Новаковић у *Историји српске књижевности*, на стр. 48: Сабор светогорски, пошто је видео славу и посвећење (Симеоново мироточењем) ... благослови

Снимак 36: „Учешће Св. Саве у канонизацији Св. Симеона“, Светосавски зборник САНУ, 1936.

има и хумора, погребног и тешког, али који сведочи колико је душа нашег ратника била јака и у највећим невољама. У том смислу врло је добра цртица *Смејали смо се гласни*, у којој је дат портрет србијанског ратног свештеника, али је успела и *Ошмица*. Од осталих одељака нарочито је лепо испричан долазак једне батерије која је ушла међу непријатеље и место да буде заробљена, спасла се опасности и чак вагала Немце у бекство. Тај одељак *Заробљени!* начињен је са много инвентивних појединости, живописно и сигурно, да се читаоцу место речи и појмова јављају живе слике. На неким местима изгледа нам да смо се и ми сами умешали, да гурамо топове и да напрегнуто пазимо како ћемо се нечујно провући крај црквене порте у којој се, кроз тешку покретну јасно, на неколико корачаји више крај ватара немачки војници. У овој сцени и у цртици *Јанкова класура*, где је са сликарском веродостојношћу дат страшни „крвавац“ нашега повлачења, када су се на уским путевима заглављивали људи и стока и када је цео саобраћај застајао по десет и више часова, Јаковљевић је показао особине обсервирање, које ће се тешко надомашити. Најзад, у овој другој књизи ратних збивања писац је појачао своје критичко гледање друштва и његових односа. Одељак *Данас је Шенка пронаћи редове*, у коме седи краљ долази међу свој народ, требало би ставити у наше читанке место овећаних патриотских фраза које један од другог позејмају писци уџбеника. Такође су добра, иако мало оштра, као критика нашега брђанскога, толико слављенога диварскога менталитета, она искуства наших бегунаца са становништвом и властима Црне Горе. (*Код граничног камена, Ко је вера, а до је невера и Удланинама*). Једном речи, сваки од тридесет и два одељка овога циклуса има по коју драм, већ због саме фбуле, због чега ће се *Под Крстој* радо читати као што се читала и *Девећ сјао четрнаеста*.

Код Чеха, Немаца, Енглеза, који хаткад умеју да цене суштину добре књиге и у скромном уметничком облику, олакво дело било би открићење, сензација, штиво свих класа. Оно то и заслужује да буде, јер је дубоко човечанско, проживљено, пронађено.

БОЖИДАР КОВАЧЕВИЋ

БОГОСЛОВЉЕ

Орган Православног богословског факултета у Београду. Год. X, свезак 2—3, светосавски. 1935. Стр. 133 до 312. Београд.

Међу јубиларним књижевно-научним издањима светосавске године појавило се и Богословље, засебним свеском светосавским.

Угледна књига с одабраном садржином, која згодно почиње чланком проф. Ст. Станојевића: *Биографи Св. Саве о његовом раду за Ошавину и Народ*. У њему се нижу обилати изводи из Доментијанових и Теодосијевих дела о раду Св. Саве на утврђивању правоверја (право-славља), побожности, просвете у народу нашем, о сталној бризи његовој да државу и народ унапредим и заштити од сваке опасности, унутрашње и спољашње. Изводи су, по добром обичају проф. Станојевића дати у

Снимак 37: „Богословље, светосавски број“, Српски књижевни гласник, 1936.

ДВОСТРУКО МОНАШКО ИМЕ КРАЉИЦЕ ЈЕЛЕНЕ, УДОВИЦЕ ВУКАШИНОВЕ

У расправи „Кад је рођен Марко Краљевић“ (СКАк. Глас CLXXI, стр. 179/190) расправљао сам узгред и питање о двама женским именима у натпису Андрејашеве цркве на Тресци. Истакао сам могућност тројакога читања његова, због недостатка поуздане интерпункције, још и занемарене у преписним репродукцијама тога натписа. Прихватио сам као највероватније читање Љ. Ковачевића у расправи „И по трећи пут: краљ Вукашин није убио цара Уроша“ (Београд, 1886). По том читању (стр. 185 у мом чланку), у апозициону одредбу Андрејашеву улазило би само прво име женско (Јелена) као име краљице и жене Вукашинове, матере Андрејашеве, а друго би име женско (Јелисавета) припадало другој некој жени, уплетеној у живот Андрејашев, највероватније венчаној жени његовој. Ово, пре свега, стога што се по множини у прилозима (дахом и приложихом) осећа да се, поред Андрејаша, као ктитора цркве, мисли још на једно бар лице, блиском сродничком везом везано за њ.

Разлоге, које је проф. В. Ђоровић у Прилозима за књиж., јез. и др. (књ. VI, стр. 136) наводио у потврду свога тумачења, по коме би оба имена женска припадала једној само личности, матери Андрејашевој а жени Вукашиновој, краљици Јелени, названој у калуђерству Јелисавета, није ми, према дотле познатим подацима, било тешко одбити напоменом да је Андрејаш, пошто ни себи није могао дати друге титуле осем „син фтори краља Вукашина“ а највише још „краљевић“ (у другом натпису у ђаконијату исте цркве), још мање могао сматрати потребним да даје титулу неку жени својој. Њој је он довољно части указао и тиме што је споменуо као сактитора (стр. 185/186, у нап. 1).

Таква разнолико искомбинована тумачења овога натписа омогућавале су неједнаке преписне репродукције његове (три у Љ. Стојановића Записима и натписима, једна у проф. В. Р. Петковић Старицама). Неслагања су баш у формама оба та имена женска и „свезе“ међу њима (в. на стр. 184 у мом чл.). Међутим, оно што је бунило преписиваче који су натпис тај, над доста високим вратима припрате, преписивали или прецртавали оздо с пода, не може бунити репродуктора

Снимак 38: „Двоструко монашко име краљице Јелен, удовице Вукашинове“, Богословље, 1937.

ИМЕ ЈЕДНЕ НЕМАЊИЋКЕ ПРИНЦЕЗЕ

У „Лози Немањића“, на сва три приказа њена: у Грачаници, у Пећи, у Дечанима, налазе се и ликови неких женских чланова. Међу њима и лик сестре краљева Драгутина и Милутина (у Милутиновој Грачаници је и обележена као *сестра кралева*), а кћери краља Уроша и краљице Јелене.

Она је, како Јиречек уз помен њена имена каже (Ист. Срба, IV, 16), „иначе непозната“. Тачно, и за име њено, јер на сваком од три места где се налази, написано је друкчије, а још је и од разних тумача разнолико читано и на једном месту (у Грачаници); па најзад, по објављеним снимцима „Лозе“, даје могућности за читање и друкчије од објављених.

Од читања и бележења имена њеног најраније је оно А. Гиљфердинга (Босна и Херц. III, 164), по коме је унесено и у Љ. Стојановића Записе и натписе под бр. 9884, 1, као БРЪНЧА у Дечанима, а под бр. 5097 одн. 9884, 2, као ПЪРЪНЪЧЪ у Грачаници. Друга је објава у чланку проф. Владимира Р. Петковића: „Лоза Немањића“ у *старом живопису српском* у *Narodnoj starini* за г. 1923. Ту се, на стр. 98, чита БРЪНЧА у Дечанима, а тумачи: „Прњача, кћи краља Уроша I“, затим (П)РЪНАЧА у Пећи, с истим тумачењем, и на стр. 100 пак ПРЪНЪЧЪ СЕСТРА КРАЛЕВА у Грачаници, опет с истим тумачењем. Уз опис све три „Лозе“ иде снимак њеног приказа у Дечанима, а за друга два приказа каже се да су „скоро сасвим пропала“, те се од њих снимци зато и не доносе. Најзад, г. 1934 у Скопљу издао је г. Светозар Н. Радојчић *Порџреџе српских владара у средњем веку* па ту објавио и снимке сва три приказа, на листу X у Грачаници, на XII у Пећи, на XVI у Дечанима. У уводном прегледу дао је описе свих детаља у „Лозама“, и читања своја за имена.

Снимак 39: „Име једне немањићке принцезе“, Зборник у част професора Александра Белића, 1937.

Проф. А. ТЕОДОРОВ-БАЛАН објавио је досада две књиге *Кирилъ и Методи* (Софија, 1920 — I, 1936 — II). Наменивши тај зборник свих старих књижевних споменика о животу и раду словенских апостола бугарским студентима Славистике, настао је да га снабде и свим потребним научним тумачењима а и да га објави у издању, које ће ниском ценом постати несравњено доступније од ранијих и свима осталим славистима. Тако сам га могао набавити и ја те задовољити један пут жељу да слободно ишчепркавам и бележим трагове најстаријем стихотворству нашем — старословенском. Да бих наласцима у њему боље утврдио и кориговао оно што сам, осем другде, објавио и у чланку *Најстарије песме о св. Сави*, у светосавском броју (3) Срп. књиж. гласника за годину 1935.

Јер, свакако, за истраживања и проучавања поетскога стихованог слога у Старим књижевностима словенским наласци, који би се открили у књижевном домену старословенскога језика, сами се собом истичу као докази пресудне вредности и за домене познијих рецензија његових. Уритмованост и устихованост с грчкога превођених или самосталније подражаваних стихова, уколико су боље прилагођене гласовним особинама и акцентуацији старословенскога језика с потпуно очуваном вокалношћу и у завршцима и у деловима свих речи, утолико ће боље приказивати већу старину и ближу припадност првобитном «фонетском»¹ стиху старословенском а не познијој сасвим књишкој преради његовој, одржаваној у «графичком»² стиху у нашој, руској или бугарској рецензији старословенскога језика, у књижевностима: бугарској (од X в.), руској (XI в.) и нашој (XII/XIII в.).

Васпостављање текстова, сачуваних у преписима познијим, прилагођеним фонетички националних рецензија старословенскога језика, у облике његове с пуном не само графичком него и фонетском вредношћу полу-гласа и с несажетим облицима сложене именске промене и глаголских, нарочито партиципских облика; васпостављање какво је на пр. вршио А. Собољевски³ и, у нас, Ј. Живојиновић⁴ — показало је јасно, не само

¹ О фонетском и графичком стиху у Старој књижевности српској говори се више у чланку «Старост народног епског песивштва нашег» у Јужнослов. филологу књ. XII, стр. 2325.

² А. Собољевскиј, Древниѣ церковно-славянскіѣ стихотворенія IX.—X. вѣковъ, у Сбор. Отд. р. яв. и слов. ИАН, т. XXXVIII, 3; исто и у софском Сбор. за нар. ум., кн. XVI—XVII.

³ Ј. Живојиновић, Српска и хрватска народна књижевност, у Књигама за народ Матице српске у Новом Саду, св. 137/8, на стр. 82/83, за познати Романов божјиѣ кондак «Дева днес». За исту песму дао је и Kumbacher у Вуз. Lit. метрички образац на стр. 694.

Снимак 40: “Бугарски еписког Константин – писац Службе Св. Методију“, *Byzantinoslavica*, 1938.

Тулија Драгон

загонетна куртизана и песнички италијанско ренесансе

У Ферари, где се Тулија нашла, она је била позната и уметница и глумица, а са њоме се попут ње обилазила и са њоме се попут ње обилазила и са њоме се попут ње обилазила...

Пламичи — заштитници

Па што је овај перламутарни пристоји вид је измештана, а како се јавља у различитим облицима, да се јавља у различитим облицима, да се јавља у различитим облицима...

Она која је била позната и уметница и глумица, а са њоме се попут ње обилазила и са њоме се попут ње обилазила...

У Ферари, где се Тулија нашла, она је била позната и уметница и глумица, а са њоме се попут ње обилазила и са њоме се попут ње обилазила...

Али како је овај перламутарни пристоји вид је измештана, а како се јавља у различитим облицима, да се јавља у различитим облицима...

Вадица Падаровић

Како сам пронашао у Москви Богумилов палимсест?

Пре Дантеовог „Раја“ описана је слична визија у старом рукопису писаном ћирилицом

Наш познати научник описује како је из корица једне старе манастирске књиге извукао драгоцене податке из Десетог Века

Зачин 1911/12 Српског савеза у Москви. Погледао је у Библиографију Српског савеза у Москви. Погледао је у Библиографију Српског савеза у Москви...

У Москви је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом драгоцене податке из Десетог Века. Овај рукопис је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом...

У Москви је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом драгоцене податке из Десетог Века. Овај рукопис је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом...

У Москви је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом драгоцене податке из Десетог Века. Овај рукопис је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом...

Наш познати научник описује како је из корица једне старе манастирске књиге извукао драгоцене податке из Десетог Века. Овај рукопис је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом...

У Москви је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом драгоцене податке из Десетог Века. Овај рукопис је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом...

У Москви је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом драгоцене податке из Десетог Века. Овај рукопис је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом...

У Москви је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом драгоцене податке из Десетог Века. Овај рукопис је пронашао у старом рукопису писаном ћирилицом...

Војник од главе до пете

У ратној војни је време војничко било је доста Архипово-обележје. Којијево Архипово, стар војни Архипово, стар војни Архипово, стар војни Архипово...

У ратној војни је време војничко било је доста Архипово-обележје. Којијево Архипово, стар војни Архипово, стар војни Архипово, стар војни Архипово...

У ратној војни је време војничко било је доста Архипово-обележје. Којијево Архипово, стар војни Архипово, стар војни Архипово, стар војни Архипово...

У ратној војни је време војничко било је доста Архипово-обележје. Којијево Архипово, стар војни Архипово, стар војни Архипово, стар војни Архипово...

Снимак 41: „Како сам пронашао у Москви богумилов палисест? Пре Дантеовог „Раја“ описана је слична визија у старом рукопису писаном ћирилицом“, Време, 1938.

onu negativnu stranu da se — kako bi Adler rekao — u destruktivnom poslu istakne kao neki umišljeni junak te tako rekompenzira neuspjeh u pozitivnom nastojanju; u takovoj prilici mora nastavnik biti pedagog i psiholog, a prije svega — prijatelj. Nisu rijetki slučajevi da su se učenici koji su ponovili jedan razred, u neku ruku osvijestili i pridigli te postali vrijednim članovima školske zajednice. Nastavnik će se zato čuvati prečestog i prekomjernog prigovaranja i omalovažavanja, pa će tražiti pozitivna svojstva u takovim učenicima da ste strane započne svoj odgojni rad. Naročito u nižim razredima mnogo puta će uspjeti sposobnu nastavniku — kad je u pitanju dak koji ponavlja, a koji bi po svojim sposobnostima mogao napredovati — da popravi pogrešni start ovakova učenika i da ga privede na produktivan rad. Sjećam se na ovom mjestu jedne Ničeove*) refleksije koja, nešto skraćena glasi: »Jeder hat angeborenes Talent, aber nur wenigen ist der Grad von Zähigkeit, Ausdauer, Energie angeboren und anerzogen, so daß er es in Werken und Handlungen entladet.« I zaista, ima dosta učenika koji imaju prirodanoga dara, ali nemaju ustrajnosti da marljivim radom privedu svoje sposobnosti u djelo. Kad bi nastavniku, u smislu ovoga citata, uspjele da probudi prirodene sposobnosti u takovim učenicima i da im usadi svijest dužnosti, mnogo bi učinio za njih i za ljudsko društvo. —

Beograd

(Svršice se)

Dr. A. Hurm

О ЗНАЧЕЊИМА РЕЧИ „ГРЕХ“

У Рјечнику Југословенске академије наводе се за *грјех* ова значења главна: *a)* „прво“ значење: „оно што се зло, криво, чини без зле намере“ с напоменом да ретко долази адвербијално: „грехом“, „по греху“ а значење ту може бити „по несрећи“, „за несрећу“; *b)* „све што се учини против Божјега закона“; *c)* „као оно чим се вређа и чељад а не само Бог“; *d)* „враг“ (ђаво).

Из обиља примера наводе се овде интересантији, као за *a)*: Ако се по некојем *греху* (несрећном случају?) нанесе (деси) погорети манастирју (да ман. погоре), из г. 1330 (Деч. хрисовуља); Аће тко попасет жито *грехом* (Душ. закон.); Ако ли би *грехом* Пољичанин убио Пољичанина (Пољ. стат., у Архиву V); Ако би по *грјеху* (са несрећу моју, или: по општој људској грешности?) пришло (дошло до тога) да злоба људска кори мене (Фр. Лукаревић), и др. Уз те би, уопште и најстарије примере, могли додати још старије из Миклошичева Lex. palaeoslov. као: Пролити *грјехом* (преко

*) Hermann Itchner, Nietzsche-Worte, Leipzig 1910

ДАТИРАЊЕ СТАРОСЛОВЕНСКИХ КЊИЖЕВНИХ СПОМЕНИКА О КИРИЛУ И МЕТОДИЈУ

Ближе и поузданије датирање основних, старословенских прославних списа о Кирилу и Методију (два Житија: *ЖК* и *ЖМ*, две похвале: *ПК* и *ПКМ*, и три службе: *СК*, *СМ* и *СКМ*, према издању проф. А. Теодорова-Балана „Кирилъ и Методи“, Соф. I, 1920, II, 1934) отежано је највише тиме што се ни једноме од њих не зна писац. Међутим, по узајамној повезаности и зависности њиховој, било би довољно да се и за један само утврди име писцу, поуздано. Сасвим поуздано, наравно, онда само ако га каже сам писац а не који познији преписивач, по традицији, можда и погрешној.

Мени је пошло за руком да утврдим име писцу за једну Службу (*СМ*) сасвим поуздано, па и за још једну (*СК*) доста вероватно (в. *Byzantinoslavica* VII, стр. 189 до 211). Према акростиху, уобичајеном за те списе, нарочито састављане под почетним те и најјачим утицајем грчовизантинског узора. Под утицајем толиким, да је и за Службе помишљано (Воронов) да су првобитно састављене на грчком па тек превођене, препеване, што је сасвим неоправдано кад се зна да Кирил и Методије нису ни канонисани за свеце у грчкој цркви (Лавров), у чијим им синаксарима нема ни помена.

Постојање акростиха за *СКМ*, као скупну вероватно и најмлађу, утврдио је још први издавач А. Горски, као: КОУ-РИЛА ΘИЛОСОФА И БЛАЖЕНА МЕТОДИИ ПОЉ. На жалост, без имена писца. При васпостављењу акростиха, на-

СТАРОСТ НАРОДНЕ ЕПИКЕ НАШЕ

И према теренском проучавању данашњег стања народнога песништва нашега (Прилози проучавању н. поез., Гласник Етногр. муз. у Београду, Zbornik за паг. ž. i об. и др.), и према уметничком реалистичком приказу народнога живота у „локалних“ приповедача наших, новијих и најновијих (Гр. Божовић, Бр. Ђопић, Душан Ђуровић и др.) може се уопште и за наше народно песништво рећи да претставља стихом фиксирану *усмену хронику*, и то: лирско („женско“) ужу, више локалну (репортажу), а епско („мушко“) ширу, садржајем и личностима значајнију те и општију, народну. Како у садашњости, тако, свакако много више, у прошлости, у време цветања усмене књижевности.

С таквим схватањем, не би се уопште ни само за народну епiku нашу, нарочито као хронику не искључиво јунаштва и господства него пре свега чојства, старост њена смела одмицати временски много од старости и самога језика народнога. Најмање би се смела одређивати прецизнијим временским мерилом, какво је овде већ и половина века. Претерано је те и промашено вршити то *датирање* народне епике наше хиперкритичким научним методом Историје, на основу само „несумњивих“ писмених („архивских“) докумената кад „архиву“ њену претставља усмена, и упесмљена, традиција. Тим се методом заиста и могло доћи само до закључака: 1) да „поуздано доказано“ народне епике наше није било пре XVI века (Маретић); 2) да се гусларска десетерчака

5. — **Годишњица Николе Чупића.** Издаје његова задужбина. Књига XLVII. Београд 1938. Стр. 323.

И последња „Годишњица“ (књ. XLVII) одликује се обилем прилога. Низ им отвара д-ра В. Ђоровића преглед на основи наших архивских података *Преговора о балканским савезима* (о срп.-грчком споразуму за владе Ал. Обреновића, и о срп.-буг. савезу год. 1904); др. Ал. Љ. Погодин критички разматра преводе и препеве *Љермонтова код Срба*, нарочито „Демона“, „Мири“ и „Јунака нашег доба“; прилог г. Д. Вуксана *Црна Гора у 1804 години*, богат подацима из Цетињскога архива, слика живо и тумачи све неприлике влад. Петра I због интрига грофа М. Ивелића и Вучетића, које су га у тој по народ наш тако значајној години спречавале да припомogne устанцима у Херцеговини и у Шумадији. Студија д-ра Мих. Динића *Три Дријева и околина му у Сред. веку*, по подацима из Дубровачког архива и по истраживању (и откопавању) на терену, излаже прегледно историју овога врло значајнога пристаништа и трга на ушћу Неретве, о који се осем српских држава (Рашке, Босне, Дубровника) отимали и Угри и Млеци, докле га не заузеше Турци, а преко кога се нарочито увозила со и извозило робље. Даље, г. Тих. Ђукић показује како Његошеви *Стихови из Горског вијенца* (позната Вукотина заклетва завереника у цркви) нађоше у *црквеној ујошреби* примене у народно-правном обичају проклињања (преко свештеника) кривца и оних који га знају а неће да прокажу. Неуморни тумач народних обичаја наших, др. Тих. Р. Ђорђевић наставља систематисање фолклорне грађе у прегледу: *Неколики самрјини обичаји у Јужних Словена*. Др. Мил. Новаковић труди се да у чланку *Савремени рајтови и рајтно право* ишчепрка могућност постојања обеју ових уззајамних искључивости. Г. Раст. Марић тумачи *Чудесна исцељења и знамења у старим српским живописима* (највише у Константинову Животу деспота Стефана) утицајем античких књижевности преко византиске или непосредно. Најзад, г. Рад. Перовић уз добра тумачења објављује *Из архиве Хаџи-Јануша* (Петровића, трговца из Крајове у Румунији, од 1809 до 1819) двадесет и девет писама неких старешина из Карађорђеве и Милошеве Србије, с интересантним подацима о привреди и трговини њеној у то време.

Најобимнији прилог у овој књизи је претпоследњи, г. П. Поповића: *Свети Сава*. Он заслужује нарочиту пажњу као последња реч научног проучавања г. П.-а. Последња реч г. П.-а, али, на жалост, не и последња реч наше науке. Напротив. Овај најновији

Снимак 45: „Годишњица Николе Чупића“, Јужнословенски филолог, 1939.

новом систему имала да раде рефлектори, а г. Ступица не разуме улогу рефлектора у развијању драмске пластике, већ само њихове живописне ефекте. Све то скупа долази управо отуда што г. Ступица прво ствара сценографски („оквир“), независно од драме, па тек затим, као у калуп, угурује драму. Отуда све шкрипи — тесно „Оквир“ се поставља динамички у току израђивања драме — према потреби пластике драмског ритма.

Зато се и десило да се ритмика читаве драме свела на ритмику гиньола: сви су цупкали ситним кораком лутке, или седели, или укрупњено покушавали да играју гримасом и дикцијом. Па и ту је, по познатој концепцији г. Ступице, требало свести и игру, позу, и тон, и гримасу на неколико образаца. Он за свакога глумца нађе његов „дртеж“ — карактер, из тога калупа глумац се тешко креће. То је овога пута било упадљиво и на добрим глумцима као што су госпође Стокић, Златковић, Поповић и господа Новаковић, Маринковић и други. Ту постоји велика опасност да се стил нашег позоришта сведе на стил лутака — уместо да се (а то је редитељева дужност) развијају све могућности једне глумачке индивидуалности и да се из ње црпе из свих извора.

МИЛОШ САВКОВИЋ

НАУЧНИ ПРЕГЛЕД

ПРОФ. Л. МИРКОВИЋ: СПИСИ СВЕТОГА САВЕ
И СТЕВАНА ПРОВОЕНЧАНОГА

(Изд. Државне штампарије, Београд, 1939. Стр. 234. Цена 15 динара)

Државна штампарија у Београду низом последњих издања све изразитије манифестује правилно схватање високе улоге своје у народном просвећивању. У узорној штампарско-графичкој опреми с ценом могућно најумеренијом издаје она и дела неспорне вредности за националну књижевност и науку нашу, али која би, на жалост, тешко наша прилике да се појаве у издањима приватним.

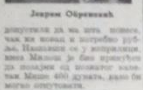
Једно такво издање претстављају „Списи светога Саве и Стевана Првовенчаног“ у преводу проф. Л. Мирковића. У њему су на 234 стр. осминске објављени ови списи св. Саве: Хиландарска повеља (Немањина), Карејски типик, Хиландарски и Студенички тип. (разлике), Живот Симеона Немање, Служба св. Симеону, Писмо Спиридону (игумну Студенице 1234), Упут овоме који хоће да чита псалтир; затим два списа Стевана Првовенчаног: Хилан-

Снимак 46: „Проф. Л. Мирковић: Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаног“, Српски књижевни гласник, 1939.

ПОЛИТИЧКЕ БОРБЕ У СРБИЈИ ПРЕ ЈЕДНОГ ВЕКА

СТОГОДИШЊИЦА ступања на престо Кнеза Михаила Обреновића

После објављивања у једном од наших листова да је кнез Михаил Обреновић, који је умро 18. јуна 1860. године, уједно био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године, изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Кнез Михаил Обреновић

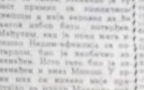
Двадесетогодишња кнежевина кнеза Милоша

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Савет брата кнеза Михаила за кнежевину Милоша

Објављено је у једном од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Кнез Михаил Обреновић

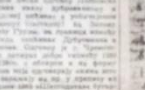
Двадесетогодишња кнежевина кнеза Милоша

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Одлазак кнеза Михаила у Цариград ради уградње у кнежевско достојанство

Према једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Кнез Михаил Обреновић

Двадесетогодишња кнежевина кнеза Милоша

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Савет брата кнеза Михаила за кнежевину Милоша

Објављено је у једном од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Кнез Михаил Обреновић

Двадесетогодишња кнежевина кнеза Милоша

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Кнез Михаил Обреновић

Двадесетогодишња кнежевина кнеза Милоша

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Савет брата кнеза Михаила за кнежевину Милоша

Објављено је у једном од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Школама наших младих на обали Цариграда

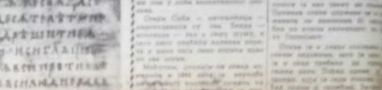
Београдско Село и Београдска Мала у околини Цариграда

У старој православној цркви још су сачувани остаци за који се верује да су их довели Срби...

Манастир Београдско село у Цариграду

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Манастир Београдско село у Цариграду

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

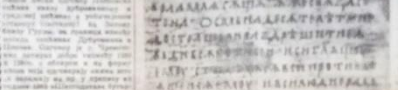
Савет брата кнеза Михаила за кнежевину Милоша

Објављено је у једном од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

ЧРЕМОШНИКОВ ПАЛИМСЕСТ НИЈЕ ЈЕДИНИ У НАШОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Траг употреби палимсеста у народном песништву

У објављеној у једној од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Оригинални палимсест

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Савет брата кнеза Михаила за кнежевину Милоша

Објављено је у једном од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Београдско Село и Београдска Мала у околини Цариграда

У старој православној цркви још су сачувани остаци за који се верује да су их довели Срби...

Манастир Београдско село у Цариграду

У једној од наших листова изашао је један од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Савет брата кнеза Михаила за кнежевину Милоша

Објављено је у једном од наших листова да је кнез Михаил Обреновић био и кнез Милош, који је умро 18. јуна 1860. године...

Снимак 47: „Чремошников палимсест није једини у нашој књижевности, траг употреби палимсеста у народној књижевности“, Време 1940.

ГОДИНА	САВА	ДОМЕНТИЈАН	ТЕОДОСИЈЕ
око 1174	рођен		
око 1191	у 17 година побегао у Свету Гору		
1207—1208	вратио се у Рипку са манастира Савинополи; по прогласу на следа, саставља му саунбу и похвалу (према руској похвали св. Владимиру од Илариона Кијевског); пре тога (1208) узимања Тини; студенички с вратним њивотом игитера Симеона		
око 1210	са братом Стеваном доње Жичу	рођен	
1217	вратио се на Св. Гору		
1219	на Нишеја, прво Св. Горе и Солуна, долази као архидијакон са законским књигама и будућим епископима		
1229—1230	I пут у Јерусалим	као ученик Сави, несташин; у Жичи и манах, прати Саву на путу у св. места	
1234—1236	II пут у Јерусалим, у Александрију, Вавилон, на Синају; смрт у Триону		
6 маја 1237	привос у Милешето и проглас за епископа	као ученик учествује у спровођењу као и у састављању прилог служба и похвала за пренос и годишњицу смрти(?)	
око 1247		у Хиландару (?)	рођен
1253		као јеромонах и духовни отац хиландарски, у манастиру Белици св. Саве завршио Житије св. Саве	
1263		даје да му се пренисује Шестоднев Јована отарха бугарског	пренисује за Доментијана у Хиландару Шестоднев, као „спан“ Теодор
1264		у ступу (пиргу) Преображења више Хиландара, као јеромонах и дух. отац хиландарски, саставља Житије св. Симеона, по „марону краља Уроша“	
око 1265			постригао се у Хиландару; манах Теодосије
мазећу 1284 и 1316		умро у Хиландару	по делу има као и по усменом причању учитеља јеромонаха Доментијана, завршио је писане Житије св. Саве, прерађује скраћујући и Доментијаново Житије св. Симеона, саставља из служба и похвала, као и Петру Коринћом, ради чега долази и у Србију

Снимак 49: Хронологија живота и рада Светог Саве, Доментијана и Теодосија

ПРИЛОГ Б

Допуњена библиографија Драгутина Д. Костића

У изради овог рада, пошли смо од необјављене библиографије коју је саставио професор Боривоје Маринковић, а коју смо добили од сина Драгутина Костића, Душана Костића. Она садржи 252 библиографске јединице Костићевих објављених радова, као и списак његових необјављених рукописа (10 јединица), списак дела која су плод његове преводачке активности (4 јединице), списак његових оригиналних књижевно-уметничких дела (10 јединица) и списак радова у којима је делимично наведена његова библиографија. Професор Маринковић је на свој списак унео само дела која је летимичном претрагом успео да пронађе и за које је могао потврдити ауторство, јер је један део Костићевих радова потписан псеудонимима Д, К, ДК. Професор Маринковић је за поједине радове под псеудонимима потврдио ауторство с обзиром на то да је Костић на њих упућивао кроз своја друга дела или на основу њиховог постојања у рукописној оставштини. Један део радова није могао укључити у библиографију због недостатака недвосмислених доказа ауторства, без обзира на индиције које би на то указивале. Наилазећи на сличне радове, ми смо чинили исто.

Професор Томислав Јовановић објавио је 1990. године „Прилог био-библиографији Драгутина Костића“. У њему се налази попис места на којима се чува грађа за израду био-библиографије Драгутина Костића, његова биграфија и списак његових радова са темом из средњовековне и старе књижевности.

Служећи се овим двама библиографијама, ми смо списак радова Драгутина Костића објединили и проширили радовима на које смо у току истраживачког дела израде тезе наилазили. Морамо нагласити да је наше истраживање било ограничено циљаном претрагом, односно занимањем за стару и средњовековну књижевност, те овај попис не претендује да буде коначан и непроменљив.

1. „Ст. Станојевић: О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног“ (приказ) у *Дело*, књ. IX, св. 2, Београд, 1896, стр. 291-301.
2. „Две три опаске“ у *Дело*, књ. XI, Београд, 1896, стр. 310-312 (Прилог тумачењу израза "велики краљ", једног места из Радослављеве повеље Дубровнику и читање неких записа који до тада нису прочитани)
3. „Л. Томановић: Петар II Петровић Његош као владалац“ (приказ) у *Дело*, књ. XIII, Београд, 1897, стр. 153-158.
4. „Тајно писање у споменицима српским“ у *Глас САНУ*, књ. LIII, Други разред, 35, Београд, 1898, стр. 137-166 (и посебно)
5. „Споменик СКА, књ. XXXIV“ (приказ) у *Просветни гласник*, књ. XXI, Београд, 1900, стр. 200-203.
6. „Балти и Словени“ у *Дело*, књ. XXIV, Београд, стр.185-203, 377-391, и књ. XXV, стр. 98-114.
7. „Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи, књ. I“ (приказ) у *Дело*, књ. XXIV, Београд, 1902, стр. 301-304.
8. „Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи, књ. II“ (приказ) у *Дело*, књ.
9. „О редакцији Задругина издања Шћепана Малог“ (приказ) у *Дело*, књ. XXIV, Београд, 1902, стр. 475-481.
10. „Ј. Шерцер: М. Видаковића »Касија царица«“ (приказ) у *Дело*, књ. XXV, Београд,
11. „О овом издању: Драматски списи Јована Ст. Поповића, књ. I“ у *Драматски списи Јована Ст. Поповића*, Београд: Српска књижевна задруга, 1902, књ.73, стр. IV-XI
12. „Повратни утицај народне поезије српске“, Извештај гимназије Вука Стеф. Караџића о раду и ученичком напретку, Београд, 1903, стр. 12-18.
13. „F. Krauss: Die Braut muss billig sein“ (приказ) у *Дело*, књ. XXVI, Београд, 1903, стр. 145-152.
14. „Ср. Стојковић: Лазарица или бој на Косову“ (приказ) у *Дело*, књ. XXVII, Београд, 1903, стр. 148-152.
15. „О овом и ранијим издањима Находа Симеона и Тврдице: Драматски списи Јована Ст. Поповића, књ. II“, у *Драматски списи Јована Стерије Поповића*, Београд: Српска књижевна задруга, књ.79, 1903, стр. III-XI
16. „Рабенер и Рељковић“ у *Наставник*, књ. XIV, Београд, 1903, стр. 50-51.
17. „О стајаћим бројевима у народном песништву“ у *Коло*, књ. V, Београд, 1903, стр. 400-407, 487-496. (и посебно)
18. „Борба за ослобођење (1804-1815) и наша лепа књижевност“ у *Нова искра*, Београд, 1904, стр. 279-280.
19. „Извештаји о српском устанку под Карађорђем у новинама оног доба“ у *Дело*, књ.
20. „Г. В. Рабенер и Ј. Ст. Поповић“ у *Дело*, књ. XXX, Београд, 1904, стр. 402-409.
21. „Напомене о Србији од 1804-1806 од Домбуоу-а, тумача из Земуна“ у *Дело*, књ. XXXII, Београд, 1904, стр. 333-358. (Превео и саопштио Драг. Костић)
22. „Четврто издање "Јазавца пред судом" од Петра Кочића“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XVIII, Београд, 1907, стр. 557-558.

23. „Бранко и Уланд“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XVIII, Београд, 1907, стр. 500-
24. „Књижевне првине Јована Ст. Поповића“ у *Дело*, књ. XLII-XLIII, Београд, 1907, стр. 359-367, 92-99.
25. „О овом издању: Песме Војислава Илића, књ. I“ у *Песме Војислава Илића, књ. I*, Београд: Српска књижевна задруга, књига 106, 1907, стр. XLII-XLV
26. „Иван Југовић, напомена потоњем биографу његовом“ у *Дневни лист*, Београд, 1908, бр. 351.
27. „О овој књизи: Песме Војислава Илића, књ. II“ у *Песме Војислава Илића, књ. 2*, Београд: Српска књижевна задруга, књига 120, 1909, стр. V-VI
28. „Горски вијенац. Пето издање с коментаром Милана Решетара“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XXII, Београд, 1909, стр. 458-466.
29. „Народно позориште“ (хроника) у *Венац*, књ. I, Београд, 1910, стр.73-75, 124-126. 174-181; књ. V, Београд, 1914, стр. 555-559.
30. „П. Кочић: Јауци од Змијања“ (приказ) у *Венац*, књ. I, Београд, 1910, стр. 231-233.
31. „М. Ускоковић: Дошљаци“ (приказ) у *Венац*, књ. I, Београд, 1910, стр. 370.
32. „Књиге Српске књижевне задруге у 1910. години“ (приказ) у *Венац*, књ. I, Београд, 1910, стр. 369-370, 461-463.
33. „Б. Станковић Нечиста крв“ (приказ) у *Политика*, Београд, 13.4.1910
34. „М. Ст. Недељковић: Учитељева писма са села“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XXVII, Београд, 1911, стр.79-80.
35. „Јован Ст. Поповић о патријарху Јосифу Рајачићу“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XXVII, Београд, 1911, стр.179-186
36. „Један нов српски натпис из XII века [Владимир Ђоровић: Један нов натпис из XII века. Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, XXIII, стр. 4]“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XXVII, Београд, 1911, стр. 793.
37. *Није-него, речник неправилности у књижевном језику нашем* (правописни речник), Београд: Време, 1911, стр.1-69; II издање, 1922, стр.1-103, III издање, 1931, стр. 1-240.
38. „Задужбина Илије М. Коларца“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XXVII, Београд, 1911, стр. 639-640.
39. „Народна библиотека у 1910. години“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XXVII, Београд, 1911, стр. 799-800.
40. „С.П.Розановъ: Источники, время составленія и личность составителя Феодосіевской редакцій Житія Саввы Сербскаго“ (приказ) у *Наставник*, књ. XXIII, Београд, 1912, стр. 53-64.
41. „Сл. Јовановић: Уставобранитељи“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ.
42. „Ново коло Српске књижевне задруге“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XXIX, Београд, 1912, стр. 796-797
43. „И. Мажуранић: Смрт Смаил-аге Ченгића“ (приказ) у *Венац*, књ. III, Београд, 1911-1912, стр. 362-371.
44. „Тајно писање у јужнословенским ћириловским споменицима“ у *Глас Српске академије наука*, књ. ХСП, Други разред, 54, Београд, 1913, стр. 1-62 (и посебно).

45. „Два записа“ (два записа на чесми испред манастира Трескавица), у *Венац*, књ. V, Београд, 1914, стр. 31-33.
46. „Тајно писање у споменицима српским“ у *Глас Српске академије наука*, књ. ХСП, Београд, 1913, стр. 1-62 (и посебно)
47. „Тарас Шевченко (1814-1914)“ у *Венац*, Београд, 1914, стр. 523-534.
48. „О Горском вијенцу. Поводом превода на француски“ у *Забавник Српских новина*, бр. 12-14, Крф, 1918, (и посебно, 1-49)
49. „А. Јакшић: Poemes nationaux du peuple serbe“ (приказ) у *La Patrie serbe*, Paris, 1918, стр. 29-33.
50. „Un aperçu de la littérature Yougoslave“ у *La Patrie serbe*, Paris, 1918, стр. 273-285.
51. „Да ли се сачувало што од Савине Службе и Похвале Св. Симеону?“ у *Зборник филолошких и лингвистичких студија посвећен Александру Белићу поводом 25. годишњице његовог научног рада*, Београд, 1921, стр. 158-164 (и посебно).
52. „Гундулићево пророчанство“ у *Време*, Београд, 1922. (бр. 120)
53. „Југословенска књижевност“ у *Време*, Београд, 1922. (бр. 117)
54. *Житије и жизан Св. Симеона - Немање од Стевана Првовенчаног*, (предговор и превод), Београд, 1923.
55. „Јубилеј Добрице Милутиновића (16.април 1923). Двадесет и пет година на позорници“ у *Споменица*, уредник Радивоје Бојић, Београд, 1923, стр. 13-14.
56. *Читанка српског или хрватског језика и књижевности за први разред средњих школа*, Београд: Време, 1924, стр. IV + 188.
57. „Прослава Боре Станковића“ у *Време*, Београд, 21.4.1924.
58. „Једно драгоцено сведочанство из XVIII века“ у *Време*, Београд, 6.7. и 8.1.1925.
59. „Његош и Карађорђе. Посвета Горског Вијенца“ у *Време*, Београд, 20.9.1925.
60. *Историја југословенске књижевности* (литографисана скрипта, књ. I и књ. II), издање Војне академије, Београд, 1922-1923.
61. „Остоја Рајаковић, по гулама Угричић, можда Бошњак, сродник Краљевића Марка, сахрањен у цркви св.Климента у Охриду“ у *Време*, Београд, 15.8.1926, стр.4
62. „Зашто је Марко Краљевић, иако незнатна историска личност, постао највећим јунаком народним?“ у *Време*, Београд, 20.8.1926.
63. „Холанђанин "Луталица" у Карађорђевој устанку“ у *Време*, Београд, 8.12.1926.
64. „Пад Београда (29.авг.1521 - 26.рамазан 927). Одломци из хроника једног савременика Сулејмана Величанственог о походу султановом 1521 год. и заузећу Београда“ у *Правда*, Београд, 29.8.1926.
65. „Траг једној Вуковој женској песми у књижевности XVI века“ у *Јужнословенски филолог*, књ.VI, Београд, 1926-1927, стр.216-217.
66. „Његошев враг са два мача“ у *Јужнословенски филолог* књ.VI, Београд, 1926-1927, стр. 218-219.
67. „И накрпат ситно арнаутски“ у *Јужнословенски филолог*, књ.VI, Београд, 1926-1927, стр. 220.
68. „Г. Геземан: Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама“ (приказ) у *Јужнословенски филолог*, књ.VI, Београд, 1926-1927, стр. 278-295.
69. „Д. Богосављевић: Његошев Горски вијенац као приповетка“ (приказ) у *Венац*, књ.XII, Београд, 1926-1927, стр. 742-745.
70. „»Како су се разделили језици« (српска народна приповетка), Веселин Чајкановић: Српске народне приповетке“ у *Српски етнографски зборник Српске академије наука*, књ.XII, Београд, 1927, стр. 396.

71. „Нов систем света по схватању једног филозофа из пећине“ у *Време*, Београд,
72. „Смрт деспота Стефана Високог, владара-књижевника“ у *Време*, Београд, 31.7.1927. (бр. 2014)
73. „Једна заблуда наше националне науке. Поводом књиге А. Шмауса о Његошевој Лучи Микрокозма“ у *Време*, Београд, 1927. (бр. 2165)
74. „Бора Станковић“ у *Време*, Београд, 23.10.1927.
75. „Први и последњи радови Станковића“ у *Време*, Београд, 23.10.1927.
76. „Прво име Његошеву Горском вијенцу“ у *Време*, Београд, 23.11.1927.
77. „Стогодишњица прве драме Јована Ст. Поповића“ у *Време*, Београд, 17.11.1927.
78. „Стогодишњица још једне националне драме“ у *Време*, Београд, 24.11.1927.
79. „Антикалуђерска сатира из времена Косовског Боја“ у *Време*, Београд, 7.8. и
80. „Где је гроб Краљевића Марка“ у *Време*, Београд, 6.7.8. и 9.1.1928, стр. 23.
81. „Потреба једног уџбеника историје југословенске књижевности“ у *Време*, Београд, 1928. (бр. 2272)
82. „Целокупна дела Борисава Станковића“ у *Време*, Београд, 23.2.1928.
83. „Легенда о зидању Скадра“ у *Време*, Београд, 22.8.1928. (бр. 2393)
84. *Скупљени списи Борисава Станковића* (редакција текста и поговори), Београд 1928-1929, књ. I-VII
85. „Два записа: У споменици посетилаца завода у Србији (Симо и Љубица Матавуљ - Људевит Вулићевић)“ у *Венац*, Београд, 1928, књ. XIII, стр. 785-786.
86. „Најстарија белешка о Боју на Косову, писана од очевидаца за време саме битке“ у *Време*, Београд, 7.8. и 9. 1.1929, стр. 4.
87. „Нова збирка приповедака Б. Станковића »Под окупацијом«“ (приказ) у *Време*, Београд, 7.8. и 9.1.1929.
88. „Антон Матош међу београдским књижевницима“ у *Време*, Београд, 14.3.1929.
89. „Шта више вреди у животу: мало духа или много филозофије?“ у *Време*, Београд,
90. „Бора Станковић у бежанији“ у *Време*, Београд, 1929. (бр.2757 и 2759)
91. „Горски вијенац. Поводом IX издања“ (приказ) у *Живот и рад*, књ. III, Београд, 1929, стр.15-20.
92. „Један непознат драмски спев Јована Ст. Поповића“ у *Живот и рад*, књ. III, Београд 1929, стр.189-198.
93. „Које наречје? Ко ствара књижевни језик наш?“ у *Време*, Београд, 6. 7.8. и 9.1.1930, стр. 21, са фотографијом Д. Костића
94. „Наша епска поезија старија је но што мисле наши највећи научници“ у *Време*, Београд, 9.3.1930.
95. „Св. Матић: Принципи уметничке версификације српске“ (приказ) у *Време*, Београд, 1930, (бр. 2934)
96. „А. Петрачић: Из приморске књижевности“ (приказ) у *Време*, Београд, 1930. (бр.
97. „И овог пута“ у *Време*, Београд, 1930 (бр. 3066)
98. „О Матошу једна“ у *Време*, Београд, 1930, (бр. 3150)
99. „Д. Ј. Поповић: О хајдуцима, књ. I“ (приказ) у *Време*, Београд, 25.11.1930.
100. „Југословенска мисао у нашој књижевности“ (приказ) у *Време*, Београд, 1.2. и
101. „Свети Сава није спаљен у Београду“ у *Време*, Београд, 17.12.1930, стр. 4.
102. „Песма о љубави деспота Стефана Лазаревића“ у *Време*, Београд, 6.7.8. и

103. „Грб града Београда“ у *Време*, Београд, 6.4.1931, стр. 5.
104. „Где је била прва српска митрополија у деспотовом Београду?“ у *Време*, Београд, 7.6.1931. (бр.3386), стр. 9.
105. „Остоја Рајаковић Угарчић“ у *Српски књижевни гласник*, Београд, књ. XXXIII,
106. „Бања Вишњица, крај Београда, била је позната већ у доба деспота Стефана“ у *В*
107. „Староверски божанствени коњ, етнолошко-филолошка домишљања“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, Београд, књ. XII, 1931, стр. 110-126 (и посебно, 1-19)
108. „Васкрс једне народне епске песме из средњег века“ у *Живот и рад*, Београд, књ. VII, 1931, стр. 336-344.
109. „И нашим прецима тако је говорио Заратустра“ у *Живот и рад*, Београд, књ. VII, 1931, стр. 588-598.
110. „Врачар и Дедиње могућна претхришћанска светилишта југословенска“ у *Време*,
111. „Љ. Петровић: Употреба интерпункције“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, Београд, књ. XXXIV, 1931, стр. 551-554.
112. „Зашто је кула Небојша названа Јакшићевом?“ у *Време*, Београд, 23.5.1931, стр.2.
113. „Где је била Небојша? Прилог историји тврђаве и града Београда“ у *Београдске*
114. „Једна научна афера“ у *Време*, Београд, 31.1.1932.
115. „Новији радови о нашој народној поезији“ у *Време*, Београд, 9. и 10.2.1933.
116. „Квари ли се наш књижевни језик?“ у *Српски књижевни гласник*, Београд,
117. „Р. Rehar: Pesmi o Kraljeviću Marku“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, Београд, књ. XXXVI, 1932, стр. 231-234.
118. „Германско порекло југословена?“ у *Време*, Београд, 1932, (бр.3815)
119. „Рјечник Хрватског или Српског језика ЈАЗУ“ у *Српски књижевни гласник*, Београд, књ. XXXVI, 1932, стр. 234-237.
120. „Илустроване Савине легенде (Поводом академске приступне беседе др. Вл. Р. Петковића: Легенда св. Саве у старом животопису српском)“ у *Време*, Београд, 30.12.1932, стр.6
121. „Трговина робљем у средњевековном Дубровнику (Др. Г. Чремошник: Канцеларски и нотариски списи Дубровачког архива)“ (приказ) у *Време*, Београд, 1. и 2.1.1933.
122. „Најновије публикације: Наш језик и Гласник Географског друштва“ (приказ) у *Време*, Београд, 16.3.1933.
123. „Зашто је Вук победио?“ у *Венац*, Београд, књ. XIX, 1933. стр.116-120.
124. „Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима?“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, Београд, књ. XIII, 1933, стр. 933-
125. „Кад је Теодосије писао Живот Св. Саве?“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, Београд, књ. XIV, 1933, стр. 218-228 (и посебно)
126. „Старост народног епског песништва нашег“ у *Јужнословенски филолог*, Београд, књ. XII, 1933, стр. 1-72 (и посебно)

- 127., „Правобранилаштво или правобраниоштво?“ у *Наш језик*, књ. I, Београд, 1933, стр. 15-18.
- 128., „Каљаче – снежњаче“ у *Наш језик*, књ. I, Београд, 1933, стр. 47-48.
- 129., „Откад и откако“ у *Наш језик*, Београд, књ. I, 1933, стр. 82-84.
- 130., „Наша пошта: одговори читаоцима Нашег језика“ у *Наш језик*, Београд, 1933, књ. I, стр. 158-159, 190-191, 255, књ. II, стр. 60-62, књ. III стр. 31, књ. VI, стр. 169-171 и књ. VII, стр. 29-32
- 131., „И моје две три мрвице“ у *Наш језик*, књ. I, Београд, 1933, стр. 119-122, 143-154.
- 132., „Преудешавање грчколатинских међународних речи на - ium (ion)“ у *Наш језик*, књ. I, Београд, 1933, стр. 149-154.
- 133., „Како речи добијају нова значења“ у *Наш језик*, књ. I, Београд, 1933, стр. 199-202.
- 134., „Мало из историје речи“ у *Наш језик*, књ. I, Београд, 1933, стр. 236-238.
- 135., „Око изговора и писања неких туђих речи“ у *Наш језик*, књ. I, Београд, 1933, стр.
- 136., „Старе српске повеље. Књига прва, други део, Београд-Срем. Карловци 1934“ (приказ) у *Време*, Београд, 25.9.1934. (бр.4566), стр.6
- 137., „Који је Милош био у Латинима?“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XLI, Београд, 1934, стр.581-589.
- 138., „Значај стиха у усменој књижевности за оцену веродостојности казанога“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. I, Београд, 1934, стр. 25-33 (и посебно)
- 139., „Прилози проучавању народне поезије књ. I“ (приказ) у *Гласник Југословенског професорског друштва*, књ. XIV, Београд, 1934, стр. 1084-1086.
- 140., „Магазин Сјеверне Далмације, св.1“ (приказ) у *Гласник Југословенског професорског друштва*, књ. XIV, Београд, 1934, стр. 1086-1088.
- 141., „Прилози проучавању народне поезије књ. I“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLI, 1934, стр.635-636.
- 142., „Шта је васиона, шта земља у њој с нама у себи“, Београд, 1934, стр.1-24.
- 143., „Множина, обична и збирна“ у *Наш језик*, књ. II, Београд, 1934, стр. 72-76.
- 144., „Мало стилистике“ у *Наш језик*, књ. II, Београд, 1934, стр.154.
- 145., „Име Београда“ у *Наш језик*, књ. II, Београд, 1934, стр. 213-214.
- 146.,
- 147., „Ко је саставио Похвалу Св. Симеону, сачувану у Доментијанову животу Св. Симеона?“ у *Глас Српске академије наука*, књ. CLXI, Други разред, Београд, 1934, стр. 137-182 (и посебно)
- 148., „Кад је Теодосије писао живот и службу Св Петра Коришког?“ у *Богословље*, књ.
- 149., „Још једна бугарштица из 18 века у Ерлангенском рукопису“ у *Југословенски филолог*, књ. XIII, Београд, 1934, стр.165-170 (и посебно)
- 150., „Н. Кравцов: Србский епос“ (приказ) у *Југословенски филолог*, књ. XIII, Београд,
- 151., „Гундулић пре Гундулића“ у *Српски књижевни гласник*, Београд, књ. XLIII, 1934, стр. 276-278
- 152., „Зборник Илариона Руварца у редакцији проф. Н.Радојчића“ (приказ) у *Време*, Београд, 3.10.1934.

о
ј

т
е
р
м

- 153., „Још један превод наших народних песама на француски језик“ (приказ) у *Време*, Београд, 7.12.1934.
- 154., „Miloš Kobilic – Kobilic – Obilic“ у *Revue internationale des études balcaniques*, књ. I, Београд, 1934, стр. 232-254.
- 155., „Мл. Лесковац: Смрт Смаил-аге Ченгића“ (приказ) у *Венац*, књ. XX, Београд, 1934-1935, стр. 526-527.
- 156., „Свети Сава под окупацијом“ у *Идеје*, књ. I, св. 9, Београд, 1934/1935, стр. 5
- 157., „Н. Кравцов: Сербский епос“ (приказ) у *Руски архив*, књ. XXX-XXXI, Београд, 1935, стр. 270-275.
- 158., „Усмена хроника народна“ у *Народна одбрана*, св. 21, Београд, 1935, стр. 339-340.
- 159., „Бекство Св. Саве у Свету Гору. Васкрс једне народне песме из 13 века“ у *Народна одбрана*, св. 26-27, 1935, Београд, стр. 422-424, 439-440 (и посебно у издању Друштва за подизање Храма Св. Саве, стр. 1-29).
- 160., „У. Џонић: Свети Сава у народним и уметничким песамама“ (приказ), у *Идеје*, св. 10, Београд, 1935, стр. 6.
- 161., „Д. Ј. Поповић: Београд пре 200 година“ (приказ) у *Време*, 11.3.1935.
- 162., „Камен - рипа – статива“ у *Наш језик*, књ. III, Београд, 1935, стр. 50-52.
- 163., „Писање женских презимена“ у *Наш језик*, књ. III, Београд, 1935, стр. 200-206,
- 164., „Песма о верном слуги“ у *Глас Српске академије наука*, књ. CLXVIII, Београд, 1935, стр. 135-202 (и посебно)
- 165., „Најстарије песме о Светом Сави“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XLIV, Београд, 1935, стр. 187-193 (и посебно)
- 166., „П. Ж. Петровић: О народним песамама у Рудничком Поморављу“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLIV, Београд, 1935, стр. 581.
- 167., „Д. Ђуровић: Митолошки елементи у песми »Цар Лазар се привољева царству небеском«“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLV, Београд, 1935, стр.
- 168., „Преноси народних песама с једног јунака на другога“ у *Српски књижевни гласник*, књ. XLV, Београд, 1935, стр. 452-457.
- 169., „Н. Банашевић: Циклус Марка Краљевића и одједи француско-талијанске витешке епике“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLVI, Београд, 1935, стр. 559-560.
- 170., „А. Стојићевић: О писању сложеница у српскохрватском књижевном језику“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLVI, Београд, 1935, стр. 647.
- 171., „Разликовање народних епских песама“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. II, Београд, 1935, стр. 30-35 (и посебно)
- 172., „Неколико бележака о народној традицији“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. II, Београд, 1935, стр. 158-169 (и посебно)
- 173., „Једна песма из Београда пре 200 година“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. II, Београд, 1935, стр. 237-239 (и посебно)
- 174., „Објашњење споменика богумилског првака госта Милутина Црничанина. Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, XLVI, 1934, Свеска за природне науке, стр. 111 са 20 фотогр. снимака у прилогу. Свеска за историју и етнографију, стр. 207 са 34 фотогр. снимака у прилогу“ у *Време*, Београд,
- 175., „Значај Филипа Вишњића за историју наше народне књижевности“ у *Зборник у славу Филипа Вишњића*, Београд, 1935, стр. 82-93.

- 176., „Један светосавски зборник: 45 књига Друштва Св. Саве »Братство«“ (приказ) у *Гласник Југословенског професорског друштва*, књ. XV, Београд, 1935, стр. 727-
- 177., „Ту кнезови нису ради кавзи“ у *Време*, Београд, 12. и 13.1.1936.
- 178., „Претеча Филипа Вишњића: Миотош Цурић из 15 века“ у *Време*, Београд,
- 179., „Крвав барјак у нашој народној песми можда је био поларна светлост?“ у *Време*, Београд, 17.4.1936.
- 180., „Прилози проучавању народне поезије, књ. II, св. 2“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLVII, Београд, 1936, стр. 65-68.
- 181., „Богословље, светосавски број, књ. X, св. 2-3“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLVII, Београд, 1936, стр. 196-209, 264-280, 356-375 (и посебно, 1-52)
- 182., „Најновији прилози проучавању народне поезије“ (приказ и полемика) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLVIII, Београд, 1936, стр. 211-223.
- 183., „М. Павићевић: Црногорци у причама и анегдотама, књ. XVI“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLIX, Београд, 1936, стр. 153-154.
- 184., „L. K. Götz: Volkslied und Volksleben der Kroaten und Serben“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLIX, Београд, 1936, стр. 155-156.
- 185., „К. Георгијевић: Српскохрватска народна песма у пољској књижевности“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLIX, Београд, 1936, стр. 476-477.
- 186., „Целокупна дјела Петра II Петровића Његоша“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. XLIX, Београд, 1936, стр. 556-557.
- 187., „Прилози проучавању народне поезије, књ. III“ у *Српски књижевни гласник*, књ. L, Београд, 1936, стр. 65-68.
- 188., „Светосавски зборник Српске академије наука, књ. I“ (приказ) у *Гласник Југословенског професорског друштва*, књ. XVI, Београд, 1936, стр. 229-230.
- 189., „Учешће Св. Саве у канонизацији Св. Симеона“ у *Светосавски зборник Српске академије наука*, посебно издање Српске академије наука, књ. I, Београд, 1936, стр. 129-209 (и посебно, 1-81)
- 190., „Кад је рођен Марко Краљевић?“ у *Глас Српске академије наука*, књ. CLXXI, Београд, 1936, стр. 177-190 (и посебно, 1-14)
- 191., „Кварење песама“ у *Наш језик*, књ. IV, Београд, 1936, стр. 68-73
- 192., „Значење завршних стихова у народној песми »Бановић Страхиња«“ у *Наш језик*, књ. IV, Београд, 1936, стр. 113-118.
- 193., „Ситни прилози: И намакну гојне воле“ у *Наш језик*, књ. IV, Београд, 1936, стр. 1
- 194., „Још о значењу завршних стихова у народној песми »Бановић Страхиња«“ у *Наш језик*, књ. IV, Београд, 1936, стр. 236-245, 264-272.
- 195., „Прва историја почетка буне на дахије“ у *Народна одбрана*, св. 1-3, Београд, 1936, стр. 8-10, 37-38.
- 196., „Траг песми о боју код Никопоља“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. III, Београд, 1936, стр. 102-105 (и посебно, 1-4)
- 197., „Одговор Виду Латковићу“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. III, Београд, 1936, стр. 150-153.
- 198., „Клобук свиле беле“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. III, Београд, 1936, стр. 252-255 (и посебно, 1-4)

- 200., „Кад је Вишњић певао »Почетак буне на дахије«“ у *Летопис Матице српске*, књ. 345, Нови Сад, 1936, стр. 189-199.
- 201., „Верна љуба у народном песништву“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, књ. XVII, Београд, 1936, стр. 621-628.
- 202., „Крешимир Георгијевић: Српскохрватска народна песма у пољској књижевности. Студија из упоредне историје словенских књижевности“ у *Српски књижевни гласник*, XLIX, Београд, 1936, стр. 576-577.
- 203., „Арапски Бановић Страхиња“ у *Време*, Београд, 7. 8. и 9.1.1937.
- 204., „Значење глаголског префикса "с" које се губи“ у *Наш језик*, књ.V, Београд, 1937, стр. 37-40.
- 205., „Да се царско не разлази лице“ у *Наш језик*, књ.V, Београд, 1937, стр. 76-78.
- 206., „Завршно о завршним стиховима у Вукову Бановићу Страхињи“ у *Наш језик*, књ.V, Београд, 1937, стр. 110-117.
- 207., „Прилог нашој спорској терминологији“ у *Наш језик*, књ.V, Београд, 1937, стр.
- 208., „Нешто о прилагођавању туђих именица нашим“ у *Наш језик*, књ.V, Београд, 1937, стр. 199-204, књ.VI, 1938, стр. 102-106.
- 209., „Бачка песмарица из доба Бранкова школовања у Карловцима“ у *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, књ. X, 1937, стр. 64-73.
- 210., „Вуча генерал и син му Владимир“ у *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, књ. X, Нови Сад, 1937, стр. 213-220.
- 211., „Три песме о »паденију Србије год. 1813«“ у *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, књ. X, Нови Сад, 1937, стр. 453-459.
- 212., „Мали музеј народне ликовне уметности“ у *Време*, Београд, 6.6.1937.
- 213., „Двоструко монашко име краљице Јелене, удовице Вукашинове“ у *Богословље*, књ. XII, Београд, 1937, стр. 262-266 (и посебно, 1-5)
- 214., „Ваистина слуга“ у *Летопис Матице српске*, књ.348, Нови Сад, 1937, стр. 291-
- 215., „М. Павићевић: Црногорски хумор и шала“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ.L, Београд, 1937, стр. 415.
- 216., „М. Брејер: Südslawische Rara und Rarissima“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ.L, Београд, 1937, стр. 414-415.
- 217., „М. Браун: Kossovo“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. LI, Београд, 1937, стр. 144-148.
- 218., „Латински (леђански) краљ Михаило“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ.IV, Београд, 1937, стр. 21-27 (и посебно, 1-7)
- 219., „Ко је Марку певао кроз Мироч“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. IV, Београд, 1937, стр. 255-261 (и посебно, 1-7)
- 220., „Вуково гледиште о вредности народне епике наше“ у *Просвета*, књ. XII, С
- 221., „Име једне немањихке принцезе“ у *Зборник у част професора Александра Ђелића*, Београд, 1937, стр. 155-163 (и посебно, 1-9)
- 222., „Тумачење друге књиге Српских народних пјесама Вука Ст. Караџића: додатак јетвртом државном издању, Београд: Државна штампарија, 1937, стр. VIII + е
- 223., „Тумачење стихова народне песме“ у *Наш језик*, књ.VI, Београд, 1938, стр. 167-168.
- 224., „Потаја“ у *Наш језик*, књ.VI, Београд, 1938, стр. 229-232.
- 225., „Тролетница, тролетна грозница“ у *Наш језик*, књ. VI, Београд, 1938, стр. 234.

- 226., „Бугарски епископ Константин, писац службе Св. Методију“ у *Byzantinoslavica*, књ. VII, Prague, 1938, стр. 189-211 (и посебно, 1-23)
- 227., „Новинарска свестраност Вука Караџића“ у *Време*, Београд, 6. 7. и 8.1.1938.
- 228., „Марко Барбадиго и наш епископ Марко“ у *XX век*, књ. I, Београд, 1938, стр. 62-66.
- 229., „Народна епика о боланом Дојчину“ у *XX век*, књ. I, Београд, 1938, стр. 104-110.
- 230., „Народна песма о зидању Високих Дечана“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. V, 1938, Београд, стр. 205-216 (и посебно, 1-12)
- 231., „Улога Вука Караџића у стварању књижевног језика нашег“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, књ. XVIII, Београд, 1937-1938, стр. 428-
- 232., „С. М. Штедимлија: Црногорске штампарије у XVI веку“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. LIII, Београд, 1938, стр. 314-316.
- 233., „Још нешто о Секули Дракуловићу“ у *Slavija*, књ. XV, Праг, 1938, стр. 542-545.
- 234., „Како сам пронашао у Москви богумилов палимсест? Пре Дантеовог »Раја« описана је слична визија у старом рукопису ћирилицом“ у *Време*, Београд, 23, 24, 25. и 26.4.1938. (бр. 5843)
- 235., „Кад је нестало горњоградске Небојше. Прилог историји београдске тврђаве“ у *Београдске општинске новине*, LVII, св. 4, Београд, 1939, стр. 195-199.
- 236., „Два косовска циклуса“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. VI, Београд, стр. 1-18 (и посебно) (постоји рукопис)
- 237., „Откуд Змај-Огњеном Вуку тај надимак?“ у *Прилози проучавању народне поезије*, књ. VI, Београд, стр. 95-98 (и посебно)
- 238., „О значењу речи »грех«“ у *Гласник Југословенског професорског друштва*, књ. XIX, Београд, 1939, стр. 592-598.
- 239., „Књижевни језик и политика“ у *XX век*, књ. II, Београд, 1939, стр. 458-463.
- 240., „Л. Мирковић: Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаног, издање Државне штампарије“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. LVII, св. 1, Београд, 1939, стр. 61-67.
- 241., „Три сестре арбанке“ у *Српски књижевни гласник*, књ. LVII, Београд, 1939, стр.
- 242., „Прилог тумачењима Горског вијенца“ у *Наш језик*, књ. VII, Београд, 1939, стр.
- 243., „Још нешто о потаји“ у *Наш језик*, књ. VII, Београд, 1939, стр. 19.
- 244., „Један необичан облик имперфекта“ у *Наш језик*, књ. VII, Београд, 1939, стр.
- 245., „Још о понављању радње у прошлости“ у *Наш језик*, књ. VII, Београд, 1939, стр.
- 246., „Речникова грађа: јединица и преминути“ у *Наш језик*, књ. VII, Београд, 1939, стр. 61-67.
- 247., „Прилог тумачењу народних песама: овца пре(х)одница“ у *Наш језик*, књ. VII, Београд, 1939, стр. 73-78.
- 248., „Разнолика служба прилога »ретко«“ у *Наш језик*, књ. VII, Београд, 1939, стр.
- 249., „Прилог тумачењу Горског вијенца“ у *Наш језик*, књ. VII, Београд, 1939, стр. 280.
250. „Хоца и ђачић, речник са упутствима када се пишу: х, ц, ђ, ч, ћ, Француско-српска књижара А.М.Поповић, Београд, 1939, стр. 125.
- 251., „Годишњица Николе Чупића, књ. XLVII“ (приказ) у *Јужнословенски филолог*, књ. XVII, 1938-1939, стр. 260-272 (и посебно)

- 252., „Датирање старословенских књижевних споменика о Кирилу и Методије“ у *Зборник Међународног конгреса слависта [Саопштења и реферати, Саопштења III Међународног конгреса слависта]*, Београд, 1939, стр. 111-113.
- 253., „Старост епског песништва нашег“ у *Говори и предавања - Саопштења III Међународног конгреса слависта*, Београд, 1939, стр. 114-122.
- 254., „Нови немачки превод Горског вијенца“ у *Време*, Београд, 3.10.1939.
- 255., „Двестагодишњица Доситејева рођења“ у *Време*, Београд, 5.11.1939.
- 256., „Једна књига о нашим географским називима“ (приказ) у *Српски књижевни гласник*, књ. LXI, Београд, 1940, стр. 53-55.
- 257., „Ж. Вукадиновић: Српски у 100 часова“ (приказ) у *Време*, Београд, 18.4.1940.
- 258., „Чремошников палимсест није једини у нашој књижевности. Траг употреби палимсеста у народном песништву“ у *Време*, Београд, 2.6.1940. (6592), стр. 13.
- 259., „Где је била „Чупина Хумка“ крај које је спаљен Свети Сава“, *Време*, Београд, 26.1.1941. (6826), стр.14.
- 260., „Пред новим издањем Вукових српских народних пјесама“ у *Српски народ*, Београд, 18.8.1942.
- 261., „Ст. Новаковић: Село“ (редакција текста) у *Српска књижевна задруга*, књ. 301, 1943, стр. 1-22.

Биографија аутора

Јана Ђунисијевић рођена је 1983. године у Ужицу, где је похађала основну и средњу школу. Завршила је основне студије на Филолошком факултету у Београду на групи за српску књижевност и језик 2012. године, када уписује докторске студије српске књижевности на истом факултету.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____

Број досијеа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Београду, _____ Потпис аутора _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора:

Број досијеа:

Студијски програм: Језик, књижевност, култура

Наслов рада:

Ментор:

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, _____ **Потпис аутора** _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду _____ Потпис аутора _____